

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2019. 05. szám

NAGY IMRE GYULA és UGHY MIKLÓS munkáival

FENYVESI OTTÓ: Amerikai graffiti (vers)

TÉREY JÁNOS, BOGDÁN LÁSZLÓ prózái

Tandori Dezső és Sümegi István Ottlik Gézáról

Az „Életem legfontosabb értéke” pályázatunk nyertes esszéi

BENCE ERIKA, WÉBER ANIKÓ, STURM LÁSZLÓ kritikái

KORTÁRS 2019 05

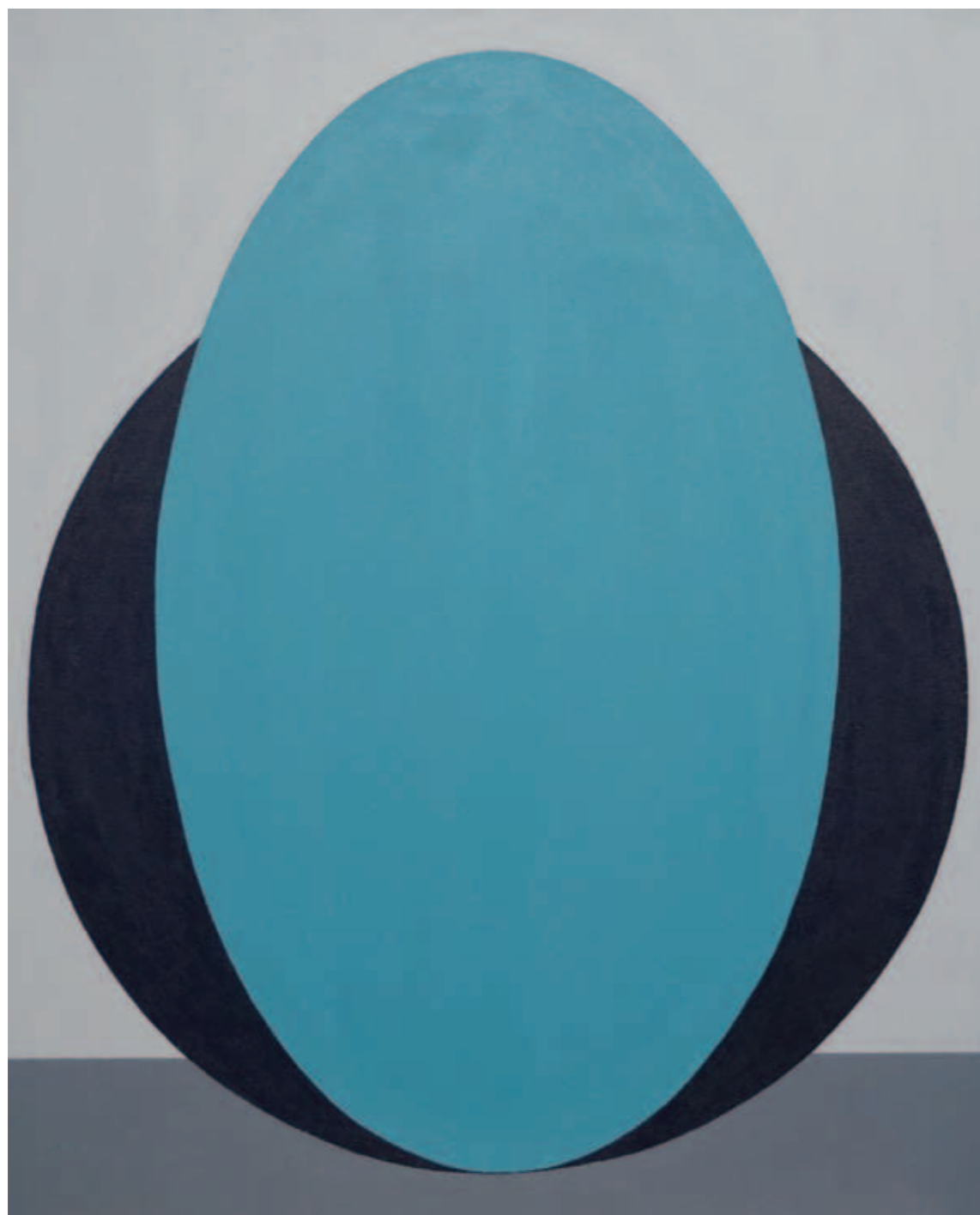

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft

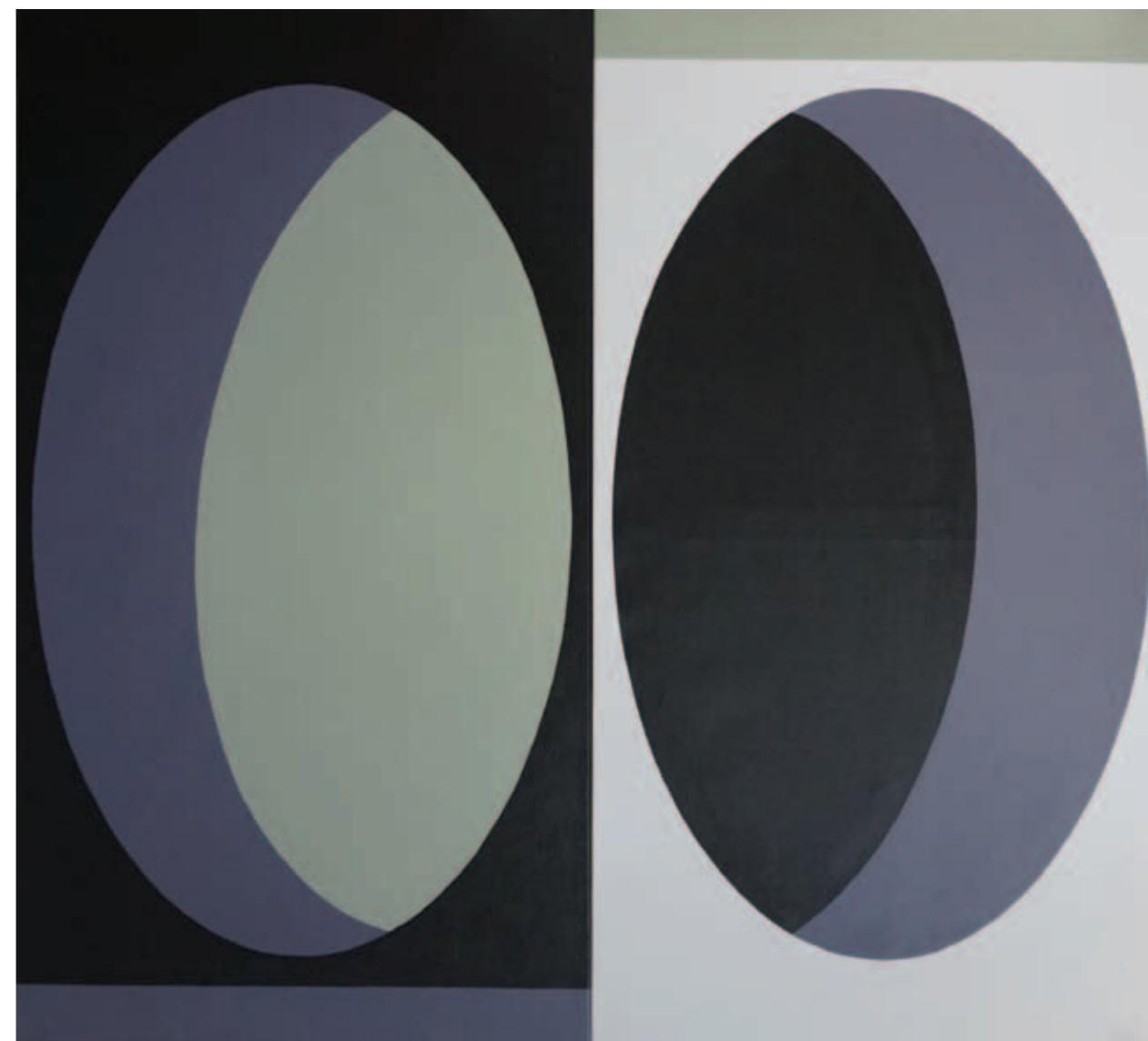
www.kortarsfolyoirat.hu

25n/a
Nemzeti Kulturális Alap

NAGY IMRE GYULA, Kör és ellipszis, 2018

NAGY IMRE GYULA, Két ellipszis fekete-fehér alapon, 2018

TARTALOM

- 3** FENYVESI OTTÓ: Amerikai graffiti (*vers*)
- 8** VÖRÖS ISTVÁN: 54 évesen; Szómagyarázatok: identitászavar; A foglalt szoba ablakát csapkodja a huzat (*versek*)
- 10** TÉREY JÁNOS: Szentlászlófalván (*próza*)
- 17** TOMAJI ATTILA: Damil (*vers*)
- 18** JÓNA DÁVID: csak állok a parton (*vers*)
- 19** BOGDÁN LÁSZLÓ: Karvalytánc (*próza*)
- 39** TANDORI DEZSŐ: Ottlik Budán
- 42** SÜMEGI ISTVÁN: „...így telik velünk az idő, rettenetesen és csodálatosan” – Időtapasztalat Ottlik Géza regényeiben
- 60** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XIX.
- 62** CZIGÁNY GYÖRGY: Szíven üt egy nápolyi szext?
- 67** NOVOTNY TIHAMÉR: A kör és az ellipszis eleganciája – Nagy Imre Gyula kiállítása (*képzőművészet*)
- Életem legfontosabb értéke – esszépályázat**
- 73** GERENCSÉR ANNA: Őszinte meggyőződéssel cselekvés (*I. helyezett*)
- 77** DOBOSY ILDIKÓ: Az áldozat értéke (*II. helyezett*)
- 82** SZEGEDI ESZTER: Értékek nulla és egy között (*III. helyezett*)
- 88** KISS GY. CSABA: Harminc év után... 89/I.
- 94** MÁRKUS BÉLA: Nyelvváltásig pénz (Arday Géza: Szellemi iránytű az emigrációban)
- 100** TÓTH CSABA: Shakespeare reneszánsza – Ughy Miklós munkáiról (*képzőművészet*)
- 104** FALUSI MÁRTON: „...költők igéiben s egy hibátlanul tündöklő Magyarország tervében” (Cs. Szabó László: Hazajáró lélek)
- 108** BALÁZS GÉZA: Tárnok Zoltán / Kereszt a falon
- 111** BENCE ERIKA: Tolnai Ottó / Szeméremékszerek – A két steril pohár
- 113** KIS PETRONELLA: Cseke Ákos / Nem halhatsz meg
- 115** WÉBER ANIKÓ: Csikós Attila / Vidámpark
- 117** STURM LÁSZLÓ: Csillag Lajos / Tűlsó part

E számunkat NAGY IMRE GYULA és UGHY MIKLÓS munkáival illusztráltuk.
A borítón: NAGY IMRE GYULA, Vörös kompozíció körökkel, 2018 (részlet);
Osztott ellipszis, 2017 (részlet)

Ottlik-évforduló

Kedves Olvasóink!

Május 9-én, mint minden évben, Ottlik Gézára emlékezünk születésnapján. Idén 16.30-kor koszorúzzuk meg emléktábláját a Bartók Béla út 15/b számú háznál, utána 17.00 órakor beszélgetést rendezünk Ottlikról a Karinthy Szalonban (1111 Budapest, Karinthy Frigyes út 22.).

Minden Ottlik-rajongót szeretettel várunk.

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinitipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemléli a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat esszépályázatot hirdet, amelyben arra keresünk választ, hogy miként lehet megújítani kortárs irodalmunk műfaji szabályrendszerét, formai megoldásait, megszólalásmódjait, hogy irodalmi műveink minél aktuálisabbak, a művészeti területek összefonódására jobban reagálók, a vizualitás új eredményeit is felmutatók legyenek.

Kiváló kiindulópontként szolgál erre a nemrég elhunyt Tandori Dezső életműve, de más alkotó pályája is érdemes lehet az elemzésre. A pályázóktól azt várjuk, hogy felmutassák azokat az utakat, amelyekeken elindulva hitelesen 21. századi lesz irodalmunk.

I. díj 150 000 Ft, II. díj 100 000 FT, III. díj 50 000 Ft.

A pályázat részleteiről a www.kortarsfolyoirat.hu weboldalon tájékozódhatnak.

www.kortarsfolyoirat.hu

FENYVESI OTTÓ

Amerikai graffiti

FENYVESI OTTÓ (1954) Lovas

Hommage à Mócsi Ferenc

#

Láttam az óceánt,
repültem felette, az Atlanti felett,
hosszú órákig néztem a mélybe,
láttam Izland szigetét,
Grönland csillogó jéghegyeit,
repültem Newfoundland és Nova Scotia felett,
siklottam a felhők között, mint a madár,
láttam a Szt. Lőrinc folyó torkolatát,
és több kisebb öblöt, tavakat véltem látni
(Ohrid, Balaton, Palics,
melyekhez volt némi közöm,
hirtelen ezek jutnak eszembe,
egymásba kapcsolódnak a dolgok),
láttam folyókanyarokat,
néztem a mélybe:
sehol egy indiántábor,
sehol egy otava, irokéz vagy huron,
vagy massachusets, vampanoag;
– folyton elkalandozom,
egyik valóságból a másikba zuhanok –
aztán bealkonyodott, egyre sötétebb lett
az éjszaka, egyre sűrűbb a fekete.

#

Toronyházak között ébredtem, édig érő
felhőkarcolók szorosan egymás mellett,
a réseken keresztül besütött közéjük a nap,
perzselt az aszfalt, a beton;
a föld alá kellett menekülni,
műfénybe, klímába, a plázákba,
ahol mindenki kommunikált és zabált,
nem tudtam mit kezdeni velük,
a napok és az emberek egybefolytak:
Paraméter klub, Bede Fazekas,
Goran Simić, Kaslik, Marosán.
Hirtelen pontot tettem a mondat után,
összehordok itt mindent, mint Tandori
az egyik lóversenyről a másikra
(„aki Tandorit nem érti, az az életet se érti”),
összehordok jeget és lovat:
Toronto széles sugárútjain Kaslik Péterrel
Marosán Gyulához mentünk,
megnézni a mester életművét, kollázsait.
A legnagyobb kollázművészek egyike volt:
Julius nem tudott angolul,
negyven év alatt nem tanult meg,

ötvenhatban ment el, és 1997-ben még mindig csak magyarul beszélt, mint az ufók.
Vagy nem az élet a legjobb időöltés?
 ismételttem Várady Tibor
 (Kasliknak ajánlott) legendás
 Symposion-könyvének címét,
 Várady írt magyarul elsőként McLuhanról;
 voltam az egyetem kampuszán,
 Northrop Frye intézeténél és a Coach House-nál
 (Marshall McLuhan házikójánál), ahol
 a Gutenberg galaxis teóriája megszületett:
The Medium is the Massage;
 „a skizofrénia lehet az írásbeliség
 szükségszerű következménye?”
 kérdés, melyre nincs egyértelmű válasz.
 Nem győztem lábjegyzetelni,
 mentem a szürke beton-poklon keresztül,
 bele a kollázs-létbe, mentem a műkoszba,
 bele az entertainment iparba,
 graffitik (a lázadás jelei) után kutattam,
 improvizáltam magamnak,
 falakra fújtam ezt-azt, mint Ljubljánában
 (jóval a Laibach Kunst előtt);
 nyárégette színeket kerestem,
 a sárga, a kék, a zöld és
 a vörös tökéletes árnyalatait,
 aztán semmi, cool nyugalom.

#

Mózsai Ferivel suhantunk
 a Magnificent Mile-on,
 Chicago, a szelek városának
 legelőkelőbb sugárútján,
 húztunk északra, a tó mellett,
 a Loyolai Szt. Ferenc jezsuita egyetem felé,
 Evanston irányába, a Chase Avenue-ba;
 Led Zeppelint hallgattunk,
Your Time is Gonna Come (4:35),
How Many More Times (8:29),
 mert egyszer eljön majd a mi időnk,
 eljön jambikus pentaméterben.
 Egyébként sok bajunk volt az idő mértékével:
 „hagyjuk a süket dumát
 és elegáns páros rímeket”,
 írta New Yorkban Baránszky László,
 aki szintén ötvenhatban ment el,
 mint Marosán és Makkai Ádám.
 Mózsai irodája a Diversey Pkwy-ön volt,
 néhányszor buszra ültem, a 22-es helyi járatra,
 végig a Clark Streeten, a belvárosig,
 a tornyok közé, Sears Tower
 (most már Willisnek hívják),
 Hancock Center (Big John) stb.;
 egyszer leszálltam a Wrigley Field stadionnál,

körbejártam, szemügyre vettem
 a Chicago Cubs baseballcsapat szentélyét,
 zárva volt. Fújtam tageket a betonfalakra,
 a láthatatlan magyar Banksy
 (a szerzői jog a gyengék fegyvere).
 Soha nem értettem a baseball lényegét,
 csak annyit fogtam fel, ütni kell a labdát,
 és ha eltalálsz, akkor futás. Punktum.
 Mint a graffitisek: kicsit fújnak,
 aztán meg futnak, a rendészek előtt.

#

Mócsi majdnem átúszta az Adriát,
 ő is menekült a rend őrei előtt,
 megállás nélkül szelte a hullámokat,
 régen elhagyta a koperi öblöt,
 eltévedt a sötétben,
 nekiindult a nyílt tengernek,
 olasz halászok mentették ki
 Magyarország serdülő úszóbajnokát.
 Nyílt víz, nagy tenger, igazi komoly dolgok:
 vasfüggöny, kommunizmus, torkig voltunk,
 menekülttábor, Leuven, USA, kapitalizmus:
 első a profit, a korrupció, a státusz és imázs,
 tolvajok fürödnek a kapzsiságban,
 inkább nem folytatom.
 Éljen és virágozzék a cseresznye!
 Kaliforniában József Attilából
 merített erőt. Szivárványba borította és
 Amerikába utaztatta a fél magyar irodalmat.

#

Kiszáradtunk a sok látnivalótól,
 a Magnificent Mile ragyogásától,
 töltöttük a whiskyt, „on the rocks”
 (whiskyfogyasztási mód):
 két-három jégkocka a pohárban,
 és csak rátölteni; mindig cool maradni.
 Mert a föld alatt, Chicagóban,
 Mócsi Chase utcai házának pincéjében,
 alszol-és-nem-alszol állapotban,
 egy hatalmas kutyával a nappaliban,
 két cajun-akkord közé szorulva
 nem lehet verset írni,
 csak menni a pokoli jólétbe.
 A városból alig láttam valamit,
 csak kószáltam, lejártam a lábam,
 végig a Clark Streeten,
 versenyt futottam az idővel,
 elhagytam a múltat és a jelent,
 nyomultam a forró belvárosba,
 a felhőkarcolók árnyékába,
 a hatalmas betontömbök közé,
 elbújni a nap előtt, ott hunyorogtam,

szalvétákat kerestem Noéminek,
 szalvéták (napkin, doily) után kutattam
 az égisz ére felhőkarcolók között
 (mintha tűt keresnénk a szalmakazalban),
 vagy irány a lemezboltok hűvösébe,
 egyik klímából a másikba, a bakelitek
 árnyékában olykor Hobó és Janó is feltűnt:
 boldog szomorú blues, balladák és keservek,
 hozzátartoznak a lelki békéhez.
 Nyárégette színek után kutattam:
 a sárga, a kék, a zöld és a vörös
 tökéletes árnyalatai után,
 aztán semmi, cool nyugalom.
 Olykor Mózsai elment metaforákat
 kukázni az önfeledt napfürdőzők után
 a Michigan-tó partjára.

#

Maradjunk még a versben,
 maradjunk a bárdok varázsigéinek
 visszhangzó kamrájában,
 maradjunk a sötét beton-pokolban,
 lent a föld alatt: Chicago underground,
 vagyis mégse, a szelek városában,
 a metró a fejünk felett, függővasúton száguld.
 Abban az időben még Sears
 volt a legmagasabb torony neve,
 és Michael Jordan is ott pattogatott,
 és Denis Rodman, a féreg;
 nyári szünet volt az NBA-ben,
 mindenki nyalogatta a sebeit,
 árnyékba menekült, hideg koktélokot szürcsölt,
 Kevin Garnett Minneapolisban,
 a Timberwolves-nál termelte a pontokat,
 Detroitban pedig még csak formálódott a Pistons,
 Ben Wallace-féle, későbbi bajnokcsapata.
 Elfelejtett dolgok, tér és szabadság,
 kétely és bizonyosság, és minden más,
 a számok úgyis elárasztják az euklideszi teret,
 mily borzalom ily mélységbe nézni!

#

Makkai Ádámékkal autóztunk
 Csíkhágóból (ahogy Mózsai mondta)
 Lake Hope-ba, Ohióba,
 az amerikai viszonyokhoz képest
 egy túl kicsi autóval,
 a rapkorszak hajnalán, a chicagói egyetem
 (full professor of linguistics)
 nyelvészprofesszorával és nejével,
 Ágnes asszonnyal, a csodaszarvas nyomában
 (*In Quest of the Miracle Stag*)
 két cajun-akkord közé szorulva,

a Reménység tavánál
 összeseregglő magyarok közé:
 mily csodálatos egy kis nép nyelvén,
 titkos adóján a mindenséghez szólni;
 tudjuk, van az a legenda a Los Alamos-i ufókról:
 Teller, Szilárd Leó, Wigner, Neumann
 (a világot „megváltó” atom-zsenik);
 az első háború foggal és ököllel kezdődött,
 majd az atombombával ér véget.
 Your Time is Gonna Come
 (ha eljön), de addig még sok baj lesz
 az idővel és az ufókkal.

#

Maradjunk még egy kicsit a versben:
 nem tudta elfelejteni a Józsefvárost,
 a Kálvária téri ódon házat,
 nem tudta feledni a hinta alatti
 sárga kavicsot, a ház falába
 fúródó első puskagolyót, nem tudta
 az első orosz tankot a Práter utcában.
 A Chase utcai ház pincéjében
 három hátzissáknyi szigonytörmelék:
 mantrák a betűbolond bőregereknek.
 Mócsi nehéz verseket írt,
 nehogy elfújja őket a kritika forgószele.
 Fuvallatba kapaszkodott, szinte a semmibe,
 és ha a jambus el is verte a termést,
 a magtárban maradt még elegendő szem,
 melyből olykor versbe szökkent a szó.
 Hatvanévesen hazafelé vette
 az irányt, megtérni önmagába:
 ebben a komplex akármiben,
 versvisszafojtva, leoltani
 a villanyfényt.

UGHY MIKLÓS, Pandora 1-2., 2006

VÖRÖS ISTVÁN (1964) Budapest

VÖRÖS ISTVÁN

54 évesen

„Többé már sosem leszek az,
aki ezidáig voltam.”

Parancs János: *59 évesen*

Többé már sosem leszek az,
aki ezidáig *nem* voltam.
Ki azt mondja a nemlétnek: Szevasz!

És a nyugodt elmúlásra szavaz.
Az ott öröklét a távolban?
Többé már sosem leszek az,

kinek a múltja nem vigasz,
kilépek belőle ápoltan.
Ki azt mondja a nemlétnek, szevasz,

az a lidércekkal kibasz,
de velük szexel álomban.
Többé már sosem leszek az,

aki voltam, vagyok, sem az,
akivé néhanap változtam,
ki azt mondja a nemlétnek: Szevasz!

Nem építék az időn át hidat,
a fontosat így is áthoztam.
Többé már sosem leszek az,
ki azt mondja a nemlétnek: Szevasz!

SZÓMAGYARÁZATOK: identitászavar

Identitászavar
nélkül nincs öntudat.
Mefog és megcsavar,

magaddal összevarr,
de boldog pillanat!
Identitászavar,

ha valamit akar-
nál, közben nem szabad.
Mefog és megcsavar

a lélek másik végében a baj –
kiadod önmagad.
Identitászavar,

hogy ismerd meg hamar
benned a másikat:
megfog és megcsavar

másképp nő rajt a haj,
és más elől szalad.
Identitászavar –
megfog és megcsavar.

A foglalt szoba ablakát csapkodja a huzat

Ha nem is voltam ott, ott voltam,
mert minden évben elmentünk oda,
a jelent így tömte ki múltam,

hogy szólt a meg nem történt, mint egy szólam,
és nem különböztethető meg már soha.
Ha nem is voltam ott, ott voltam,

így van jelen nem való a valóban,
a lehetetlen abban, ami nem csoda.
A jelent így tömte ki múltam:

ha már valahol huszonöttször voltam,
ha nem megyek is, ott van ottlétem nyoma.
Ha nem is voltam ott, ott voltam,

ha ott lehetek feltételes módban,
úgyis elmúlik a való rövid kora.
A jelent így tömte ki múltam,

nem lassan, inkább gyorsan,
és nem tűnt el, bár úgy hozta sora.
Ha nem is voltam ott, ott voltam,
a jelent így tömte ki múltam.

TÉREY JÁNOS (1970) Budapest

TÉREY JÁNOS

Szentlászlófalván

Sokat jártam kiskamasz koromban Debrecen szedett-vedett, hevenyészett, hol nagyot mondó, hol meglepően kisszerű, számomra mégis lebilincselően izgalmas városközpontját. Jártam rokonlátogatóban a szüleimmel, jártam az iskolai vasgyűjtések alkalmával, és jártam végül kutató kedvvel, egyedül. Szeretem a szárazkapus, nagy polgárházakat. Szárazkapu, így hívják azokat a magas, boglyaívíű boltozat alatt nyíló, vastag kapukat, amelyek egytől egyig téglával kövezett udvarra vezetnek. A kocsibejárónak teteje van, hogy ne ázzon tovább a szekér, ha begurul az utcáról.

Legalább egy tucat megmentési terv nyomai keverednek manapság a központban, koncepció koncepció hátán. A „halmazfalú” amőbaszerű háztömbjeit váltó zsaluzott beton társasházak, a város szívébe tolakodó tízemeletes panelfalanszék; aztán egy késői visszatérési kísérlet a kilencvenes évekből: a középkor sejt alakú tömbjeit utánzó, kifli alakban görbülő utcákon álló, cseréptetős négyemeletesek, messze ez a legjobb, legalázatosabb megoldás. És akkor még csak a Csapó utca tájáról beszéltem. Az észak–déli irányú Piac utca mentén helyezkedik az úgynevezett „nagyvárosi formacsoport”, sokemeletes, 19. századi, illetve századfordulós házakkal, boltokkal, nagyáruházakkal, mozikkal és műtermekkel („a city-jelleg szerény nyomaival”, hogy a harmincas évek terminus technicusait idézzem), de ennek nincsen szerves, tervezett folytatása a környező utcákban, mint például Szegeden, amelynek történetében az ottani nagy árvíz jelentett választóvonalat. Eddig tart a káosz, innentől rend lesz, tervszerűen építkezünk. A Nagy Vízzel párhuzamba állítható debreceni tűzvédek nem az utolsó száz évben lobbantak föl, így nem volt mód átfogó korrekcióra. Az utolsó előtti századfordulón a mellékutcákban továbbra is földszintes, parasztpolgári porták sorakoznak, azokkal a szép szárazkapukkal.

Kisfiú koromban kezdték bontani vagy fölismerhetetlenre tatarozni ezeket a házakat. Nem értettem, miért csinálják, hiszen ami a helyükre került, sokkal hitványabb volt, némelyiknek pedig csak űr tátongott a telkén hosszú évekig, mint a Hunyadi-sarkon, ahová a kontinens egyik legrútább, bádogszegélyes plázája épült húsz év szünet után. A parasztportákra terített rücskös, brizolit vakolatot pedig időközben kiszívta a nap.

Terítsük magunk elé Debrecen térképét, nem a legújabbat, hanem egy pár évtizeddel korábbi. A közepén, ahol feltűnően megsűrűsödnek a zsákutcák, a közök és a zezugok, pontosan kivehető a várost kerítő földsánc egykori nyomvonala, ugyanúgy, mint a római település kő négyszöge Firenze belvárosának alaprajzára pillantva. „A mi városunk árokkal és tövistöltéssel kerített körül”, írja egy ősi okirat, valódi várfala Debrecennek nem is volt soha. A városmag formája úgy rajzolódik ki előttünk, mint egy koponya, tegyük hozzá: némileg deformálódott koponya. A városmagot alkotó egyik falucskát, Szentlászlófalvát tekinthetjük a homlokcsont egyik peremének, ez a falucska a közeli Váradon nyugvó szent királyunkról kapta a nevét. A 14. század derekáig önálló település volt, Péterfia Jakab földesúr birtoka. Igaz, templomhelyét évtizedeken át hiába keresték a régészek. Azt gyanították, hogy ha létezett, akkor bizonyosan a Szappanos utca könyökszerű betüremkedésében állt

az egyház, egyedül ott fért volna el a parányi piactér is, mert lássuk be, az árusok sátrai, bódéi, asztalai nélkül a falu nem falu, kereskedelem híján semmit sem ér az egész. Vita folyt, és a nyolcvanas évek szakirodalmi Szentlászló lokalizációját illetően már tamáskodott. Arra jutottak, hogy egykori megléte régészeti bizonyíthatatlan. Följegyzés, *Várad Regestrum*-beli adat van róla, alapfal nincs. Megmozgattak minden követ, minden építkezéskor izgatottan megjelentek a Déri Múzeum munkatársai, és fontoskodva leástak két-három méter mélyre, volt itt minden, elfeledett szemetesgödör és elhalt gyökérezet, csak éppen gótika nem, mindhiába: leletmentes terület. Lehet, hogy nem voltak elég bátrak, és négy-öt méterre kellett volna leásniuk? Éppenséggel állhatott a templomcska a későbbi Gólya téren is, például a középén helyet foglaló trafóház helyén, vagy a Morgó csárda ma is létező ingatlanjának alapfalai alatt. A Gólya tér a Maróthy György meg a Meszena utca közti kiszélesedést jelzi, és térképészeti fogalomként nem létezik, soha nem is létezett, csak a környékbeliek szóhasználatában. (Én még novellát is írtam kiskamasz koromban *A Gólya tér fia* címmel, a környék ritkán látott, messziről elképzelt, bőrkabátos, láncos, metálzenét hallgató huligánjairól. Rossz lett, kidobtam.)

Szentlászlófalva a középkorban amolyan rendszertelen beépítésű góc volt, a szomszédaihoz hasonló, amőbás halmazfal. Az anyatelepülés, Debrecenfalva délen terjeszkedett, mielőtt bekebelezte volna az északi szomszédot. Zárt sorú beépítés, minden tűzvész után változó telekhatárokkal, számos kacskaringóval és zsákutcával, sokáig mindenütt burkolatlan földutakkal. És olykor kakasszóval és disznóröfögéssel, mivel az utolsó háborúig félagrár övezet maradt, hiába volt a város közepe. Szabályos körcikk: sugarak a Csapó és Rákóczi utcák, negyedkört leírva szegélyezi az Eötvös utca északon. Aztán váltják föl a zegzugos, sikátoros belterületet a *hóstát*nak hívott, kertés külváros sakkáblaszerű utcái, azokat már városi mérnök tervezte, vékony szalagtelkekre építették föl az új lakók az oromfalukkal az utcára forduló, tornácos parasztházakat. Egykori házunktól, az Ajtó utcától az Apaffy utcabeli angol sorházakig tart a hóstát, a nyolcvanas években ez utóbbiak jelentették nekünk a jólét netovábbját. Hóstát, az elnevezés Kolozsváron ma is használatos, bár maga a bolgárkertés negyed egy párthatározat után eltűnt a blokkházak alatt. Egerben szintén máig megvan ez a szellős zöldövezet, csak ott *hóstyán*nak hívják.

Ezen a kisimuló utcahálózatú részen, az Országzászló mögött húzódik a japánakáccokkal szegélyezett Kétmalom utca is, ahol felnőttem. A mi házunk e frissen kifarcellázott területen épült az 1848–49-es szabadságharc után, annak a középkori temetőnek a helyén, ahol annak idején Hatvani István kollégiumi professzort, „a magyar Faustot” is eltemették. Aztán az utcánk iker névadója, két szárazmalom őrlött ezen a helyen, a fű benőtte homokdombon, az izmosodó mezőváros peremén.

A mi házunk, azaz eredeti nevén Murvai-, majd Boldogh-ház kapuja sohasem volt szárazkapu, hiszen nem rendelkezett fedett bejáróval. Hatalmas, arasznyi kapukulcs tartozott a zárjához. Az utcai front nemcsak a vakolatot vedlette le, hanem már a tégláit is ette, mállasztotta a salétrom. Porrá omlottak az ujjam alatt. Hosszan elnyúló udvarunkat a felnőttek szavával „olasz udvarnak” mondanám, akik ezzel a jelzővel a lakóközösség színes összetételére és talán temperamentumára is utaltak. És valóban, ha nem volt egyházi vagy világi ünnep, de néha még akkor is, gyakran voltak útszéli hangú szóváltásoktól hangosak ezek a több család által lakott házak, így a mi szép udvarunk is. Úgyszólván mindenki vitában állt mindenkivel a négyzetméterek használatán. Aztán minden ment tovább a régi kerékvágásban, csöndben.

Udvarunkra a nagyapám ültette fenyő vetett árnyékot. Ha beléptem a kapun, kemény levelű kecskerágóbokrok sorjáltak jobbról, az árnyékliliom a bal

sarokban, a kamara mellett (Tómama ötliteres málna- és meggybefőttjeinek birodalma). A kamara lépcsőjén olvastam Walter Scott *Ivanhoe*-ját. Virult a virágágyásokban a rózsaszínű meg a sárga portulácska, faltam minden nyáron a lovagi csataképeket.

Nyolcan laktuk a hetvenes években az L-alakú ház négy lakását. Nyolcan öröltünk ebben a két malomban. Három özvegy, nagyanyám, Kékiné és Bakatorné. Nagyanyámmal lakott legelő az egyetlen lánya, Éva nagynéném, aki soha nem ment férjhez. A társbérletesítés idején betelepített közbülső lakó, Bakatorné egy utcai szobában élt, és kamaszkoromban halt meg, mi vásároltuk meg az ő lakását is. Felnőtt unokája régész lett, és sokra vitte, mert a homokról egyenesen a budai Várba költözött. A társbérletesítést azért ne kommunikálnak képzeljük egy semleges, állami terepen, ez sosem volt az; nagyanyámnak megmaradt a saját töredék házrésze, mi is a sajátunkban éltünk, csak éppen osztozni kellett azon másokkal, a hétköznapokban és a tulajdoni lapon is. De lehettek volna bármilyen kedves emberek azok, akiket a nyakunkba raktak, összebarátkozni velük kevés esélyünk volt. A másik betelepített jövevény Kékiné volt, aki rendszeresen a terrakotta színű Bem téri párházba járt a taggyűlésekre. Húsvét hétfőn mindig nála konyakoztunk apámmal, tehát nem lehetett annyira elmélyült a kétségtelenül meglévő ellenszenv, hogy ne beszélhessenek például arról, hogy mi szívesen megvennénk az ő lakását is. Visszavásárolnánk, khm. Apám próbált valahogy terjeszkedni. Kékiné ümmögött kicsit, aztán lassan ugyan, de ráállt.

Emlékszem az áttörés pillanatára, láttam, a kőműves milyen nehezen fúrta át a falat, összes műszere, még a böhöm nagy, súlyos kalapácsa is kevésnek bizonyult. Emlékszem, amikor megnyílt a fal. Szállt a téglapor a letakart bútorainkra. Odaát meglepetés várt minket. Nem az első, és nem is az utolsó. Váratlanul derült ki, hogy Kékiné lakásának padlója tíz centivel alacsonyabban van, mint a miénk. A hatvanas években az egykori istálló helyén építkezünk, a funkciók eltéréseinek lehetett a folyománya a szintkülönbség. A két lakás egybenyitásakor Kékiné egykori szobája lett a szobám, hússzínű cserépkályhával, külön előszobával és bejárattal, nagy ablakkal a kertre, ezt nagyon élveztem, és festés után hamar sikerült elfelejtenem, hogy más is élt itt előttünk. Az ő nyári konyhája pedig a mi lovtárunk lett az udvarban. Neki és Bakatornének udvari véccéje volt a kamra falához tapadva, azok nem voltak jók a továbbiakban semmire.

Mi majdnem leghátul laktunk a szüleimmel. Mögöttünk, a kocsiszín után következtek a fáskamrák – amelyek nem összekeverendők az egyetlen éléskamarával –, szemben a füstölő betonépitménye, amely afféle mindenés raktár volt az én időmben. Ha szénzállítmány érkezett, a ruhaszáritó drótkötelek lekerültek a földre. Az illatok közül a spájkoké tolakodott először az orromba. Meg a fáskamráké, a petróleumbúz elkeveredve a friss szén szagával, később a biobrikettével. Egyszer földúlta a homokváramat egy teherautó, bógtem. Nem is csoda, hiszen komoly, teraszos homokvár volt, igazi mészkő-, sőt márványlapokkal az oldalán; beépítve a védműveibe pár igazi bazaltkocika is az utcáról... A „várak” afféle homokfalú szárazárak volt, akár a középkorban a városomé: nem volt patak az utcánkban, amely a mi malmunkra hajthatta volna a vizet. Ha ilyen folyóvízzel találkozom a Dunántúlon, nagyon szeretném elterelni Debrecen felé.

Apám kivágott egy fiatal fehér eperfát Ungváry szomszédék kerítése mellett. Olyan fa volt, amelynek növekedését magonc korától követtem. De nem sajnáltam különösebben, mivel fehér eper, csak a nevében hasonlít a pirosposzsgás számócára. Tudtam, hogy koszol, elöl is állt egy, ott mázolódtak el a gyümölcssei a Zsiguli kerekai alatt, a téglaburkolaton. Apám előbb eltakarította azt a kórakást, amit az IKV annyira kifogásolt, anélkül megadták volna a

Tiszta udvar, rendes ház minősítést és a vele járó táblácskát a hatvanas években. Aztán csak ásott, ásott, és a fa gyökerei alól ismeretlen rendeltetésű épület alapfalai kerültek elő – „A malom!”, gondoltam én –, és rengeteg csorba pipafej, agyagcserép, színes üvegcsé és porcelánszilánk. Apám kiforgatta a téglákat a földből, hogy újra fölhasználhassa őket, és határozott tiltakozásom ellenére sem értesítette a Déri Múzeumot, pedig ez itt még csak nem is a hóstát volt, hanem valami annál is ősibb és debrecenibb.

Volt egy TEFU feliratú kisteherautóm fából, azt még apámtól örököltem. Egy színes műanyag dömperelem, azzal fuvaroztam a homokot; meg egy kamionom. Valódi, pöttyös bőrlabdám.

Tangóharmonika-szó szűrődött át a szomszédból, a nyolcvanas évek legelején, részeg és vastag énekhanggal kísérvé. Mi vagyunk a legutolsó épület a páratlan oldalon, mégsem sarokház a miénk; a Kút és a Kétmalom utca nem derék-, hanem tompaszöget zár be. A Kút utca 1. szám omladozó, magasföldszintes ház. Nem az utcafronton áll, hanem a telek közepén, szélesen nyújtózó előkert mögött, persze, hogy mit nevezünk kertnek, arról lehetne vitatkozni. Én ezt a letaposott, tarackos, téglamorzsálékos földsávot nem hívnám kertnek. Jó, áll benne egy-két diófa, akác. A mi tűzfalunk éppen erre a földdarabra néz. Rossz a híre, békés iparosemberek mellett közveszélyes munkakerülők és a javítóból kiengedett suhancok is lakják. Tudtam, mert néha leskelődtem a kerítés hasadéknál, kíváncsi voltam, hogy nézhetnek ki a rossz gyerekek. Javító, vajon milyen hely lehet az, miféle eszközzel javítják ott a gyerekeket? Ők eleve rossznak születtek, vagy csak eltévedtek út közben? Miért nem segítettek nekik a szüleik? Már a szüleik is rosszak voltak? Volt a szomszédban egy hátsó udvar is az épület mögött, amelyet fáskamrák vettek körül. Egy alkalommal középső unokahúggal, lldivel játszottunk a kertben, a szamócaágyás mögött. Hirtelen belénk bújt a kisördög. Csak egy szemvillanás volt, meg sem kellett beszélnünk semmit. Előkerült a fáskamrából a csúzli. Máris lendültek a kődarabok odaátra. Megszórtuk a rossz hírű ház udvarát, hátha abbahagyják azok ott a hangos nyáresti zenélést meg a pálinkaízű óbégatást. És a nyekergetést valóban abbahagyták. Annál nagyobb lett a kiabálás. (Mint utólag kiderült, pár centi híján a szemén találtuk el a harmonikást.) Arra már nem számítottunk, vagy csak egy kicsit, hogy jól fölpaprikázva átjön a szomszédasszony, bizonyos Rózsika, és csipőre tett kézzel követel magyarázatot a nagyanyánktól.

Mi ketten megszeppenve bújunk vissza a kert mélyére, a sírkövek mögé. „Mi lesz most, Jánoska?”

Tómama erélyesen eltanácsolta az akadékoskodó Rózsikát, mi nem látunk semmit, nem tudunk semmiről. Aztán leszidott minket, de istenesen.

Az egykori sánc, a csontszáraz *Stadtgraben* elhordott földhányásának és árkának helyén a 19. századtól görbeutcák futottak. A civisváros nem mert nagyot álmodni, a mérnökség meghúzta a szomszéd utcák nyílegyenes vonalát, de közben elmulasztotta az alkalmat, hogy tehermentesítő kiskörutat is építsen a góc köré. Elvégre a hazatérő szekerek elérték a szűk utcácskákban is. Ez a rövidlátás vétkes mulasztás volt, és későbbi rombolások képét vetítette előre. Az egyik ilyen félkörívet leíró, szűk utca lett az Eötvös, ahol egymás mellett állt az óvodám és a későbbi általános iskolám. Ugyanide jártak apám és fivérei. Az ősz igazi beköszöntét óvodáskorunkban minden évben a piaci séta jelentette. Élünkre állt a negyvenes, szemüveges Magdi néni vagy a huszonéves, szőke szépség, Böbe néni, és elsétáltunk a csoportunkkal a centrum felé kiöblösödő Rákóczi utcába. Időtlen idők óta ott állt a piac, s a fűszerillatukkal csalogató deszkaasztalokkal törés nélkül megőrzött valamit a város középkori kalmárjellegéből. Foghattam Mentő Andrea, egy barna hajú és opálkék szemű kislány kezét, akibe szerelmes voltam. És akinél többször már

csak Böbe nénire gondoltam. Akkoriban épült a Csapó utcai vásárcsarnok, fölvaltandó a piacot, de amíg évekig az új épületre vártunk, ott sorakoztak a standok az ég alatt, közöttük hömpölygött a tömeg, ínycsiklandozó kapor- és fokhagymaszagban. Fejkendős, falusi nénik kínálták a csípős, hajdúsági kolbászt. Duzzadó szabolcsi almákat. Tököt, paszulyt, káposzta- és karalábéhegyeket. Nem melegházi, hanem valódi, kemény, roppanós héjú, ízes paradicsomot, vereshagymát, zöldbabot és uborkát. Fekete retket, amelyről már tudtam, hogy besózva kitűnő. Száradó pirospaprika-füzéreket. Egyszer a másik óvónő, Magdi néni megmutatta nekünk a régi polgármester házának párkánya fölött, a magas mellvédre kitűzött réz zászlócskát is. Nekünk pedig a termünkbe visszatérve szépen, sorban le kellett rajzolnunk a látott zöldségeket-gyümölcsöket. Amikor befejeződött az építkezés, a sivár és hangulatlan betoncsarnokba azért még eljártunk, sőt a Csapó utcán mutatóba megmaradt a szabadtéri virágpiac is, oda is, de az már nem volt az igazi: én kisfiúként a fedetlen piactereket szerettem, gondoltam, hadd verje a pusztaszele, aszalja a nap a standokat. Nem láttam még olyan szép vásárcsarnokokat, mint a pestiek.

Az Ajtóból lett Sallai utca és a Péterfia sarkán lehetett lemenni a lépcsőn az Óbester borozóba, melyet a nagy természetéről és vakmerőségéről közismert, kezdetben legyőzhetetlen, ám dicstelenül, az aradi várbörtönben végző ezredesről, „a legvitézebb huszárról”, Simonyi Józsefről neveztek el. Simonyi a franciákkal vívott háborúban emelkedett közkatonából ezredessé, nem mellesleg báróvá, és a debreceni helyőrség parancsnokaként fásította azt a nagyerdei sétányt, amely később szintén az ő nevét viselte (bár az első fasor jegegyéi, juharjai, nyárfái hamar kipusztultak).

Rakovszky Zsuzsa versében így szerepel a borozó:

*Mint Debrecen: az Óbester neon-
reklám pokolfény lüktető lilája
vitrinben kárhozó gyászszalagon,
kályhacsempén... Lopózkodtunk ki át a
fürdőszobán, sötét-fagy hajnalon
automata kávét ittunk a pálya-
udvar meleg füstjében. Majd a téren
minden reggeltől és hótól fehéren...*

A ház eredetileg pezsgőgyárnak épült. A cégér irdatlan méretű hordót formázott, annak a neonja ragyogott azzal a pokolfénnyel, és ez a lüktető, mályvaszínű fényfolt nekem is rémlik régi, havas februárokból. A verstől függetlenül mindig kíváncsi voltam a borozó belsejére, mert sokat ígért. A felnőttek azt mesélték, odalent hordók az asztalok, hordókon ülnek a vendégek is, s a bor mellé hagymás-paprikás zsíros kenyeret szoktak falatozni. Nem a szüleim mesélték, ők nem jártak sem ide, sem sehová. Én jóval többet vártam, talán valóságos lipcsei Auerbach-pincét, több szinttel, csigalépcsőkkel, faburkolatos különtermek és folyosók labirintusával, festett ólomüveg ablakokkal. Vagy félvilági helyet, lokált? Mert tagadhatatlanul volt a lilás tobzódásnak valami bordélyjellege. De aztán, amikor évekkel később lesétáltam a lépcsőn, jelentős csalódást okozott nekem a hely. Meglepett az elképzeltnél jóval szűkebb és szegényesebb tér, a néhány boltíves, puritán terem, a falak fehérre festett, vakolatlan téglái.

Ennyi az egész? Legalább ha lenne lila vagy legalább bordó! Így múlnak el a legvadítóbb rejtélyek is, gondoltam.

Túl a Péterfia utcán kitérült a Bem tér zöld négyszöge is. Ennek a helynek mikroklimája van, gondoltam mindig. Debrecen sohasem létezett folyóvizeit

két szökőkút hivatott pótolni: az Országzászló tövében egy betömött és virágágyássá alakított négyszögletű medence a negyvenes évekből – amely nyilván légoltalmi céllal épült –, és egy igénytelen, beton gombakút a nyolcvanasokból. Amikor épült, unokahúgaimmal homokrögöket dobáltunk a készülő kút gödrébe, s közben ezt kiabáltuk ütemesen: „Éljen Fabriczius Győző!” Nem tudni már, miért azt a Győzőt, s miért ilyen lelkesen, de a csatakiáltás megmaradt.

Máig látom a tér hetvenes évekbeli színeit, a 19. századi sörház alma-zöldjét (jelenleg kálvinista pasztellsárga vakolatot visel) és a lombok mögé rejtőző árvaház poroszos klinkertégla-vörösét (később abból lett az Atommagkutató Intézet). Itt állt a kórház, ahol nagyapám haldoklott, s ahová apám legelőször került be idegi panaszokkal. S ahol sok évvel később elájultam a vérvételen.

A tér közepén, a széles, bazaltkockákkal kövezett Kétmalom utca tengelyében áll a karcsú Országzászló. Irredentának bélyegezve majdnem lebontották, csak éppen pénz nem jutott a szétverésére, és így munkáskéz sem. Allegorikus mellékalakjai közül a munkás és a paraszt nem sikerült, azokat még 1942-ben eltávolította az Országos Magyar Képzőművészeti Tanács (mintha sejtenének valamit), a kisgyerekes anyát ábrázoló bronzot pedig a háború után szállították át a szülészetre. Az alap megkopott ugyan, mészkőlapjai szétesőben, de megvan maga az oszlop. S megvan a Magyar Fájdalom szobrának helye. Csupa alföldi szomorúság. (Egy angol lord ajándéka a meg-rabolt nemzetnek. Alighanem azt is beolvastották, gondoltam egy régi fotót nézegetve. Pedig nem, azóta újra ott áll, fájdalmában kifényesítve.)

Rakovszky *Fényes kudarcához* pedig odaképzelandő Domanovszky Endre két sgraffitója a Nagyállomáson, a Sajó István-féle héjkupolák alatt, a piacozó nőkről. (Engem nem zavar, hogy csak nők, férfiak meg sehol, én ebben arisztophaneszi gondolatot vélek fölfedezni. Jobb ebben bízni, mint valami vaskos realitásban.) Meg a húszemeletes is odaképzelandő az állomással srégen szemben. Azt hiszem, a párttitkárokon is múlhatott, hogy épül-e ilyen a városukban, és ha igen, hány. A szolnokiak voltak ügyesebbek, nekik legalább öt ilyen sudár betontornyuk van, nekünk csak ez az egy.

A Péterfia és az Eötvös utca sarkán volt a gyógyszerár meg a hentes. És nem utolsósorban a figyelmemet leginkább lebilincselő trafik, a trafik, a világból való mintavétel helye még a főutcai játékbolt előtt. „A városba menet” – így mondtuk, ha a belváros pereméről a város szívébe mentünk mintegy negyedóra alatt – vagy a városból jövet annak a trafiknak a kirakatában bámultam meg először a kutyás fémperselyt, a tolató mozdonyt, a Lendület motorbiciklit. Az autós kártyát. A szerényebb igénnyel fröccsöntött cowboyokat és indiánokat. A műanyag teherautókat, dömpereket, markolókat és tankokat, később matchboxokat, még később matricákat és kitűzőket. Onnan érkeztek haza. Legőért már villamosra kellett ülni.

A piac, a trafik, az Országzászló, a sörház, a titokzatos Óbester. Ezeket a sarkokat tehát már óvodás koromban ismertem, és kötődtem hozzájuk. Nagy csoportban, altatáskor a *János vitéz* volt a mesénk, folytatásokban, ringatóztam a felező tizenketteseken, amelyeket mindmáig Magdi néni hangján hallok. A homokozóban ebéd után már *Alfa holdbázist* játszottunk. Kedvenc idézetünk volt belőle: „Kano, nézd meg a komputérbent”, ugyanis Kano volt a „számítógépes műveletek tisztje”, eszközét pedig így emlegették, magyarul, hogy *komputér*. Később *Az Orion űrhajó fantasztikus kalandjait* favorizáltuk, ment a vita, ki legyen Cliff Allister McLane parancsnok, és kicsoda Tamara Jagellovsk hadnagy. Elharapózott, nem volt egyszerű, szikráztak az érvek, végül közfelkiáltással Mentő Andi lett Tamara, és jómagam McLane, nem tettünk különösebb erőfeszítéseket ezért a szereposztásért, mégis komoly

castingon kellett kivívnom, mert azt azért nem mondhatnám, hogy adta magát. Valahogyan meglett, elrendeződött. Ez is mutatja, hogy akkoriban nem küzdhettem komoly önértékelési problémákkal, nem úgy, mint később a gimnáziumban, amikor legszívesebben elbújtam volna a pattanásaimmal, a lüktető lelki sérülésimmal, a kikényszerített és a ki nem kényszerített hibáimmal a világ előtt. Világosan emlékszem rá, ahogy Mengisztu Hailé Mariamot, az etióp katonai junta máig élő, büntetlen vezetőjét emlegetem ugyanott, ugyanabban a farönkökkel kerített, kora őszi homokozóban, csoporttársnőnket, Kiss Mariannt szórakoztatom vele, ő pedig berzenkedik. Ziaul Hakk 1977-es puccsa Pakisztánban már kívül esett az óvodaidőn, de óróra sokat hallottam. Robert Mugabe és Teng Hsziao-ping reformer kínai politikus nevére szintén emlékszem a *Déli krónikából*, utána Komjáthy György *Vasárnapi koktéjja* következett, halálpontos egymásutánban, őt hallgattuk minden vasárnapi ebéd után (mert közben meg a *Déli krónikát*), ott áll a fehér fogantyús, fekete Orionton rádió a konyhaasztal mellett.

„Fehéren-fekete”, ez egyébként apám szavajárása, így:

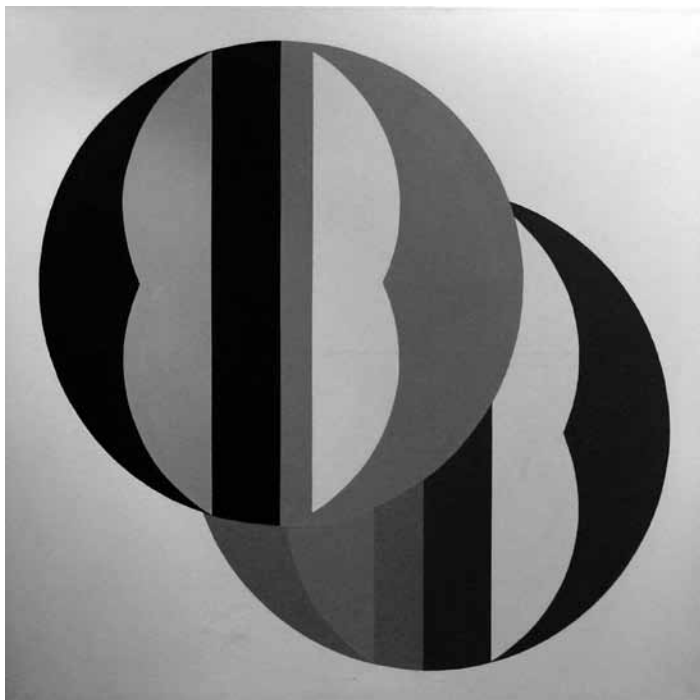
„Most aztán áruld már el, kisfiam, fehéren-fekete, hogyan képzeld el a jövődet.”

Az meg a leveleinek a jellegzetes fordulata volt, hogy „előzetesen”.

„Előzetes tájékoztatásokat kérjük, mikor érkeztek. Jánoska is üdvözlét küldi.” Kirázott a hideg ezektől a jeges formuláktól, ettől az életszerűtlen megfogalmazástól, és ráadásul még oda is kellett írnom a nevemet a levél vagy az üdvözlőkártya legaljára, szentesítve a jeget, mintha ez volna a büntetésem. De miért kapom?

Szeptember végén tartották a Mihály-napi vásárt a Nagyerdőn, azt is szerettem, elsősorban a vattacukor és az Újvigadó melletti csónakázótó miatt. Utolsó hétvége, vízre lehet ereszkedni apámmal, utána leeresztik a betonteknő vizét. Október 6-án, az aradi vértanúk emléknapján elzarándokoltunk a Hősök temetőjébe. A mauzóleum borostyánnal téglahengere fogadott minket, azt kisfiúként csúnyának találtam, talán túl modernnek éreztem ide, ha nem is pontosan így fogalmaztam meg magamnak. Ma már határozottan tetszik. Bejáratát fájdalmas tekintetű kőoroszlán őrizte. Jolika néni elmondta, mert felső tagozatban már Jolika néni volt az osztályfőnökünk, hogy Debrecen mellett zajlott az

1848–49-es szabadságharc egyik utolsó, vesztes csatája, az abban elesett honvédek nyugodnak abban a csodálatos kertben, de akad olyan tiszt is, Szarka kapitány, akit egész az Erdőpusztáig üldöztek az oroszok, és ott is vágták le kíméletlenül az út mellett. Igen, az ő emlékművét is láttuk mindig a buszból, ha osztálykirándulásra mentünk, vagy Pacra gyümölcsöt szedni.

TOMAJI ATTILA

Damil

Zebegénybe ért az ősz hideg titka.
Pár tétova horgász a folyó partján,
Nézik a vizet. A botok damilja
Megfeszül a szélcsiszolta éjszakán.

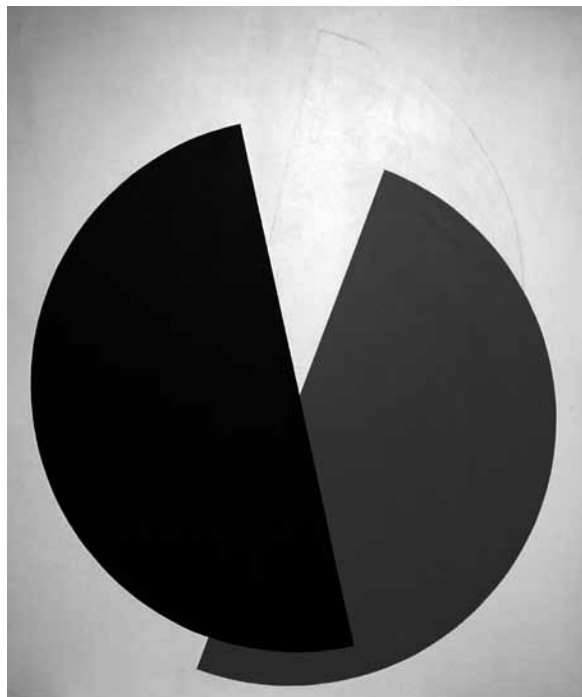
Alig sodródó lassúság. Fölázott
Földön a férfiak, kora hajnali
Maradékok, mind halra várva áll ott.
Suttog egyik, *miért*. Épp csak hallani.

Pedig édes volt az álldogálás itt,
Csörgő fák alatt, hogy nincs külön az ég
A földtől, s mint mikor ha mély száj ásít,
Csak roppanások, gyulladt gyökereké.

Jó ez a hideg, sötét búcsúzkodás.
Halak merülnek le a vágyott mélybe,
Üzen néhány buborék, nincs kapkodás,
Csak kapaszkodás iszapos reménybe.

Éj hág napra, nap emlékezik éjre.
Valahol virrad. Talán felkel a nap.
Hosszú hajú ősz hullt le Zebegényre,
S egy damil feszül, majd halkán elszakad.

TOMAJI ATTILA (1959) Zebegény

NAGY IMRE GYULA, Kompozíció félkörökkel I., 2018

JÓNA DÁVID (1968) Biatorbágy

JÓNA DÁVID

csak állok a parton

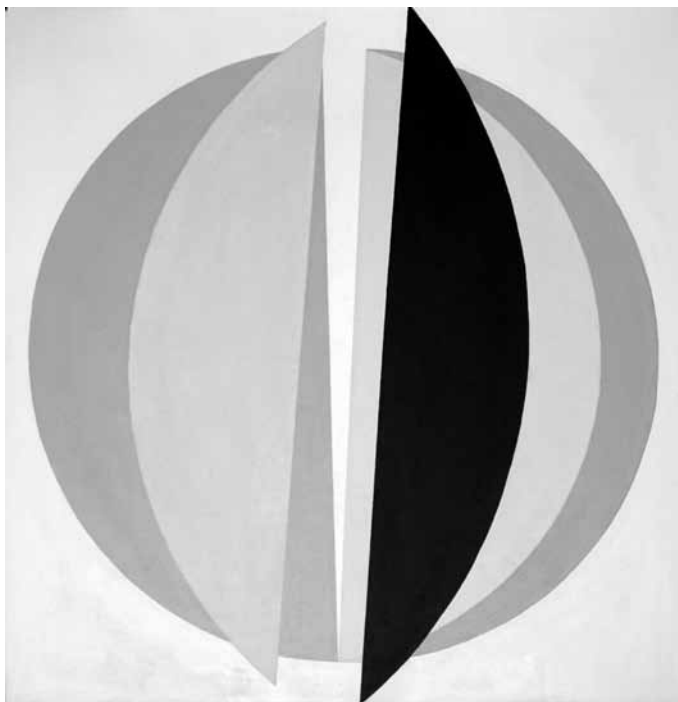
csak állok a parton, csak állok a csendben,
hömpölygő vízben fodroz a múlt,
tükörképem áll velem szemben,
a valóságtól megszabadult

jelezni próbál, beszélni hozzám,
hogy félelmeimre válasz a hit,
felsejlik néhány emlékfoslány,
magamban érzem darabjait

furcsa kis játék, igaz és dölyfös,
felkavart elme, vetít, ha kell,
így lesz a folyón folyami gőzös
a polcon tartott hajómodell

a parti szélnek szerepet adván
kórusként zümmög a látóhatár,
suhog Néked alkalomadtán,
mint leszálláskor a gázlómadár

csak állok a parton, arcom a pajzsom,
nem látsz rajtam semmit talán,
pókerarccal végzetem hajtom,
vízbefulladt magánmagány

NAGY IMRE GYULA, Kompozíció szétnyíló körrel, 2018

BOGDÁN LÁSZLÓ

Karvaly tánc

BOGDÁN LÁSZLÓ (1948) Sepsiszentgyörgy

I.

Amszterdami sétánk közben a Vondel parkban figyelve a kis tavacsák körül cikázó, görkorcsolyás lányokat és a félrészegen nőikbe kapaszkodó szabadnapos tengerészeket, az úriasszonyokat, az öregurakat, a színes katrincás cigánylányokat, a kocsikat tologató kismamákat, a tavacsák közötti zöld szigetek gyepén labdázó gyerekeket – döntünk! Lehet, mégsem szállunk hajóra szeptemberben.

Holnap indulunk Józusra, húzza el a száját Natasa, különben ősszel ér oda az Androméda, addig még lesz időnk dönteni.

Most hol lehetnek?

Yorkban, és utána következik London, majd Normandia, Lisszabon. A Gibraltári-szoros, a Földközi-tenger. Barcelona, Valencia, Marseille, Genua, az Adria, a szigettenger. Idő van, ez a világ körüli utazás már nem is izgatja őt, inkább azt mesélné el, hogy miért hagyta ott tavaly ősszel az FSZB-t. Dédapámmal való találkozás után, hirtelen, de nem előzmények nélkül lett elege a céltalan kergetőzéseiből. De dönteni csak akkor döntött, amikor átdobták Hollandiába, éppen minket kellett volna megfigyelnie, emlékszem? Megismerkedtünk velünk, visszament, határozott és lelépett. Egy ideig az öreggel kerengtek a két világ között, de a nürnbergi események, a Rodi kiállítása, az Anka balettbemutatója és az Ezüstpáholly leleplezése után, amikor velünk is közelebbről megismerkedhetett, ebből is elege lett! De csak az Univerzum könyvtárbeli látogatásunk után, december közepén döntött úgy, hogy elhagyja az öreget is, s végleg velünk marad, csatlakozik a kommunához.

Egy padon ülünk, közelebb húzódik hozzám, és akkor mesél először arról, hogy az elmúlt esztendőben, megismerkedésünk előtt, mivel is töltötte életét. A terroristákat, a drog-, fegyver- és gyerekcsempészeket hajszolta Oroszországban és a világban. Nincs mit tenni, sóhajt, a maffia behálózta a jóléti társadalmakat is, de Oroszországot is.

Az egész világot, szólok közbe, és kitűnő kapcsolataik vannak.

Te legalább tudtad, drágám, folytatja Natasa, *kikkel* harcolsz, az agrárémeiddel, a szenvedélyeiddel, a bürokratákkal, az ügynökökkel, de én csak kerengtem a világban, kerengőztem a terroristákkal, a kémekkel, és megtanultam, hogy soha nem szabad elveszíteni a fejünket, mert akkor nem éljük túl az éppen esedékes haláltáncot.

Igaz, bólintok, de te soha nem veszítetted el?

De igen, tavalyelőtt, 1992 októberében, Ulan Batorban, a felejthetetlen mongol fővárosban. Ugrának hívták, tudtad? 1924-ben keresztelték át.

Ez volt a mániájuk, Pétervárból Leningrád lett, s tudod, hogy Brassót is átnevezték Sztálinvárosnak, minden országban, a béketáborban volt Sztálinváros.

Részlet *A katona és a démon* című regényből.

Átdobtak oda, kortyol vodkájából, miután visszamegyünk a Frédi lakásába, a második emeleti szobánkba, és levetkőzünk. Meleg van, de nem akarja bekapcsolni a légkondicionálót, félti a torkát. El kellett kapnom egy mérnököt, aki ellopott egy atombombát és egy rakéta tervrajzát, amellyel célba lehetett volna juttatni. Ez közvetlenül a birodalom szétesése után volt, akkor már Kazahsztánhoz került a szovjet NASA, loptak mindent, amit lehetett. Hogy miért ment Urgába, nem is sejtettük. Követtem, ott akkor már megint kitörtek a zavargások, fél öt után európaiaknak már nem lehetett kimenni az utcára, mert meglincseltek volna őket, az oroszellenesség tetőfokára hágott, de ha nem voltál orosz, akkor is széttéptek volna, hogyan magyarázhattad volna el, hogy te angol vagy, francia, amerikai? Délben mindenesetre egy hatalmas épület alagsorában, a vizeldék előtt elkaptam a fickót és két társát. Pszichikailag nem tudtam hatni rájuk, ez volt az első ilyen eset, meg is döbbsentett. Én soha nem szoktam fegyvert használni, de akkor nem volt más megoldás, altatógolyót lőttem a lábukba, elvettem a bombát! Képzeld el, egy diplomatatáskában volt, egy másikban megtaláltam a tervrajzokat is, beraktam a hátizsákomba, ellenőriztem, minden megvolt, de csak három altatógolyóm maradt, és a késem. Délután öt óra hat perckor hagytam el a hatalmas, kihalt épületet, fekete anorákban voltam, sísapkát tettem a fejemre, hiszen szőke hajam azonnal elárult volna, és elindultam a nagykövetség felé. Három kilométerre lehetett attól az épülettől, éreztem, nincs sok esélyem, koncentráltam és mentem, hiszen oda küldte utánam Szergej a helikoptert egy, a mongol határ közelében lévő támaszponttól. Amíg elértem a követségre, körülbelül tizenhatszor támadtak meg részeg férfiak. Altattam el vagy ütöttem le őket tenyérháttal, tudod, én téglákat is széttörök a tenyeremmel, tízet, ha egymásra teszik őket. Ezt is megtanulod, Natasa, magyarázta nevelőm, a láma, mert csak így tudod megismerni erőd határait, s tudod meg, hogy pontosan mekkorát kell ütni. Nem szabad gyilkolni soha. Amikor már elveszítettem a reményt, hogy odaérek, s kezdtem kifutni az időből is, váratlanul megláttam a követség épületét. Nem akartak beengedni a kapun, leütöttem három üldözőmet, és fellendültem a kerítésre, beugrottam, valaki utánam lőtt, vállon találta a portást, akiről hamar kiderült, hogy nem is portás, hanem az egyik titkár, aki még ottmaradt a követ mellett. A vállamra vettem, berohantam az épületbe, füttyültek körülöttem a golyók. Kezet mostam, kötszereket kértem, elláttam a sebeit, adtam neki antibiotikumot. Jó, hogy megjött, kisasszony, jelent meg a kicsi, kövér követ, de jelenteni fogom, hogy nem jelentkezett, amikor ideért. Mindjárt jön a helikopter, ketten megyünk, ők, mutatott a két sápadt titkárnőre és a két titkár, itt maradnak. Ránéztem az elfehéredő lányokra, a férfira, aki ölében tartotta ájult társa fejét, és vizes zsebkendővel simogatta az arcát, huszonöt évesek lehettek, a tekintetüket soha nem felejttem el. Hány személyes a helikopter? Tíz, dadogott a titkár. Kik vannak rajta? A pilóta és a másodpilóta. Akkor mehetünk mind a hatan. Itt én parancsolok, kisasszony, kezdett üvölni a követ, nem is jelentkezett, amikor megérkezettél, adjad a tervrajzokat, a bombát, én is elvihetem, s maradj itt velük, ha annyira sajnálsz őket. Te nem parancsolsz nekem, te barom, tudod, hogy mi van odakinn? Egy félóra múlva elfoglalják az épületet, és ízekre tépnek mindenkit. Én a Szergej lánya vagyok, ha nem értesültél volna róla, egy speciális küldetésben vagyok itt, nem utánad küldik a helikoptert, hanem utánam, s miért is jelentkeztem volna nálad? Nekem azt az árulót kellett elkapnom. Hogy mihez kezdtek volna a mongolok a tervrajzokkal és a bombával, nem tudom, de nem is érdekel. Eladták volna a kínaiaknak vagy Dél-Koreának, a sivatagban mihez kezdtek volna velük? Túl-ságosan nagy helyen vagy, Natasa, tajtékozott a követ. Közben leszállt a helikopter, indulnunk kellett, s mivel továbbra sem akarta, hogy vigyük a munkatársait, leütöttem. Igen, akkor valóban elvesztettem a fejem. A vállamra vet-

tem, az ájult sebesültet a másik fiú vette a vállára, jöttek a lányok is, megjelent sírva a mongol szakácsnő. Vigyük őt is, suttogta az egyik lány, nagyon rendes asszony. Vigyük, bólintottam, és beszálltunk a gépbe. Lőttek is utánunk, de nem találtak el. Másfél óra múlva landoltunk a támaszponton. A tábornoknak, akit jól ismertem, elmondtam az egészet, nézte a még mindig eszméletlen férfit, és rángatózott az arca. Őt kellett volna otthagyni, sziszegte, és vodkával kínált. Az orvosok már elvitték a sebesültet, a másik titkárt, a lányokat s a szakácsnőt is, valószínű, nyugtatókat adtak be nekik. Ők holnap mennek Moszkvába egy másik géppel, közölte a tábornok, ti a követtel most indultok, egy vadászgéppel. Átadta a vodkásüveget, megcsókolt. Helyesen cselekedtéltél, Natasa, hogy nem hagyta ott őket, mondd, nézte az éledező követet, ember az ilyen? Te otthagytad volna ezeket a szerencsétleneket, kérdeztem. Nem, én őt hagytam volna ott. Még a mongol szakácsnőt is elhoztuk, őt is megölték volna, ha ott találják, néztem a tábornokra, tudod, mi van sötétedés után Ugrában? Ráadásul tízszemélyes volt a gép, de ez a barom azzal kezdte, hogy miért nem jelentkeztem nála, mikor megérkeztem. Tudod, mi van Ugrában? Mire végeztem, besötétedett, azt hittem, élve nem érem el a követséget, tizenhatszor támadtak meg. És miért is jelentkezted volna, te speciális küldetésben voltál, nem? Igen, el kellett kapnom a mérnököt és társait, vissza kellett szereznem a bombát és a tervrajzokat. Jöttek a katonák, beszálltunk a vadászgépbe. Ezért még meglakolsz, Natasa, éledezett a követ. Mióta tegeződünk, kérdeztem, és ittam a vodkából. A tábornok adott egy üveggel, lazítsak, javasolta, ezt nem lehet ép ésszel kibírni. Hol a bomba, én akarom átadni, meredt rám a követ. Te megőrültél, nevettem rá. Ezért meglakolsz, hiába vagy a Szergej lánya, Jelcinnek fogom jelenteni az ügyet. Én vagyok a nagykövet. Ha nem fogod be a pofádat, meredtem rá, kidoblak a repülőből, akkor kiderül, tud-e repülni egy nagykövet. A két tiszt nevetni kezdett, velük ittam Moszkváig, a követ sértetlen hallgatott. A reptéren Szergej várt. Mondd el neki, karoltam a követbe, ha én mondom el, itt öl meg. Elsápadva kezdte el, hogy nem jelentkeztem nála, ellenszegültem. Miért kellett volna jelentkeznie, speciális küldetésben volt. Mi történt, Natasa? Elmondtam, hogy mire elkaptam az árulót és a cinkosait, már besötétedett. Itt vannak a tervrajzok és a bomba, adtam át a hátizsákot a diplomatatáskákkal. Nehezen jutottam el a követségig, zavargások vannak Ugrában! Az európaiakat, az oroszokat válogatás nélkül megölik, tizenhatszor támadtak meg, de sikerült bejutnom a követségre. Erre ez a barom nekem támadt, hogy amikor megérkeztem, miért nem jelentkeztem nála. Én közben elláttam a titkára sebeit, aki nem akart beengedni a kapun, átlendültem a kerítésen, utánam lőttek, de a fiút találták el. Jött a helikopter, ez a vadállat, néztem a sápadt, reszkető követre, nem akarta vinni a munkatársait, noha tízszemélyes volt a gép, de ő azt akarta, hogy csak ketten menjünk, a titkárnököt és a titkárokat hagyjuk ott. Egy félórán belül elfoglalták volna az épületet, és ízekre szedik őket, de ezt a barmot nem érdekelte semmi, üvöltözött, hogy mind lehetek én a Szergej lánya, igen nagy helyen vagyok. Erre te, meredt rám Szergej. Erre én leütöttem, s vittem mindenkit, még a mongol szakácsnőt is, hiszen ki tudja, mi történik vele, ha ott marad. A csőcselék már ostromolta a követséget. Az elvtárs a vadászgépen tért magához, újra elkezdte, hogy ezért megfizetek, mind lehetek a Szergej lánya, megy egyenesen Jelcinhez, és panaszt tesz. Erre azt mondtam, ha nem fogja be a pofáját, kidobom a vadászgépből. Igen, Szergej, szólt közbe a sápadt követ, a lányod ki akart dobni a repülőből, miután leütött, és kifejezett tiltásom ellenére elhozta a személyzetet, most hallom, még a mongol szakácsnőt is. Szerencséd volt, nézett rá Szergej, én ki is dobtalak volna, takarodj a szemem előtt, menj Jelcinhez, menj, ahova akarsz, de ha egy percen belül nem tűnsz el, lelőlek. Leültünk a repülőtér irodájában, bejött a segédtisztje egy

üveg vodkával, elvitték a diplomata táskát, a szakértők ellenőrizték, minden megvolt. Ittunk egy pohár vodkát, Megszédültem. Mi van, rosszul vagy, ölelt át Szergej. Megyek haza veled, Natasa, a segéd tisztje már jött is a dzsippel. A többire homályosan emlékszem. Hazamentünk, lefektettek, az izgalom, a fáradtság, az idegesség kezdte éreztetni jótékony hatásait, elhomályosult a látásom, reszketés tört rám, orvost hívtak, de nem tudott segíteni. Bejött a láma, a homlokomra tette a kezét, azonnal elaludtam. Szergej kikapcsolta a telefont, amit soha nem tett, rábízta az ügyeket Kirillre, és nyolc órát ült az ágyam mellett, akkor elhívták, jött Alina, majd Masenyka, elhívták őket is. Végül Aljosa maradt mellettem, három napig nem is aludt, őrzött, törülgette az arcom. Háromóránként bejött a láma, és a homlokomra tette a kezét. Amikor helyrejöttem, elmondtam a többieknek, hogy azt, amit én végig csináltam, nem lett volna képes senki végig csinálni. Én viszont rájöttem arra is, néz rám, hogy ezt nem folytatom tovább. Ha legalább tudnám, hogy kikkel harcolok, és kikért teszem kockára az életem. Olyanokért, akik otthagyták volna a bajban a munkatársaikat, és olyanok ellen, mint a kitanult, rafinált és halálra szánt, fatalista csecsen terroristák. Mert egy a csecsen nép, a jogaik, s kettő a csecsen szervezett bűnözés, amely behálózta egész Oroszországot, s mint éhes farkas csap le a gyanútlan Európára és Amerikára. Én felgyógyulásom után javasoltam Szergejnek, hogy bírja rá Jelcint, álljanak le, ezt a háborút nem lehet megnyerni, a Kaukázusban vesztesre állunk! S ne feledd el, Csecsenföldön még a negyvenes években is voltak szervezett partizáncsoportok, ott soha nem volt nyugodt a helyzet, Dudajev vezetésével pedig megindult az állami bűnözés, állami repülőkön szállították a lányokat, a drogot, amelyet Afganisztánból kaptak, a fegyvereket, a gyermekeket. Miért haljanak meg fiaink Groznijban? Tudod, mit jelent a város neve?

Tudom, Natasenyka, simogatom meg az arcát.

De Jelcint nem lehetett leállítani, folytatja, ha elengedjük a csecseneket, precedenst teremtünk, mondta, s a birodalom amúgy is megy széjjelfelé. De az urgai kaland után majdnem egy évvel megjelent a dédapád, Ödön von Boticselli, az utolsó utáni pillanatban érkezett, hogy kiragadjon abból az ingoványból, amiben voltam, és felcsillanthassa egy másik élet lehetőségét. Közben átdobtak Hollandiába, s találkoztam veletek, titeket kellett megfigyeljelek, emlékszel? És az urgai követ, érdeklődök és magamhoz húzom, elment Jelcinhez? Már másnap kihallgatást kért és feljelentett. De miért ütött le Natasa, érdeklődött Jelcin, s amikor megtudta, miről van szó, részeg volt ugyan, de annyira nem, hogy ne fogja fel, üvöltöni kezdett, otthagytad volna a beosztottjaidat, te állat? És felpofozta, kidobta a külügyből is. Én pedig másodszor kaptam meg az Oroszország hőse kitüntetését, igaz, először még '90-ben, huszonnégy évesen a Szovjetunió Hőse lettem, akkor egy vadászgép tervrajzával menekülő mérnököt kaptam el Afganisztánban, de erről, ezekről nem akarok mesélni. Most már érted, miért fáradtam bele az egészbe? Feláll, bekapcsolja magnóját, még a múlt héten Nürnbergben egy éjszaka meséltem ezekről a zűrös ügyekről Evelinnek és Doinának, és megkérdeztem őket, náluk mi verte ki a biztosítékot, ők mikor döntöttek úgy, hogy vége, kiszállnak, nem érdemes folytatni. És ők is elmondták, hallgasd meg, talán nem lesz számodra sem minden tanulság nélkül való. Hanyatt fekszem az ágyon, mellém dől, a feje a vállamon.

És te vesztetted el a fejed, Evelin, hallom a Natasa hangját. Kétszer is. Tavalyelőtt Bagdadban a szerelmemmel, egy japán lánnyal három arab terroristát üldöztünk, beértünk egy nagy épületbe, kóvályogtunk a folyosók labirintusában, a barátnőmet, Reikót, azóta nem mondtam ki a nevét, lelőtték, szivárgott szép fejéből a vér, elfogyott a golyóm is, rám rohantak, kettőt azonnal el is kábítottam, a harmadikat leütöttem, de nagyon nagyot ütöttem, Natasa,

meghalt. És megtaláltam a zsákjukban a Pentagon titkos, bizonyos közel-keleti eseményekre vonatkozó iratai mellett, amelyek titokzatos módon jutottak hozzájuk, s amelyek visszaszerzéséért eredtünk a nyomukba Reikóval, egy amerikai tengeralattjáró tervrajzát is! A prototípus tervrajzának fénymásolatát, mert még el sem kezdték a sorozatgyártást. Szép történet, nem igaz? Hogy hogyan jutottam el a francia konzulátusra, ma sem tudom, de egyszerre ott álltam a kapu előtt, elmondtam, ki vagyok, kértem, hogy értesítsék a szaúdi-arabiai amerikai követséget. A követ közbevágott, megyek Szaúd-Arábiába, elviszem, nem értesítünk senkit, Szaddám Huszein titkosszolgálatára minden telefont lehallgat. Azonnal indulunk, de először fürödjön meg, öltson tiszta ruhát, itt vannak a lányom ruhái, válasszon. Egy félóra múlva ebédeltünk. Két óra múlva ott volt a helikopter. Kissé átmaszkíroztak közben, és a titkárnöje papírjaival utaztam, de csak felületesen ellenőriztek, hiába, a franciák, a charme... Miért csinálja, kisasszony, ölelt át a követ, már azelőtt ajánlatot is tett, de az most mindegy, miért csinálja? Szép is, okos is, művelt is, kedves is, egy szabad ország leánya, miért csinálja, miért teszi kockára az életét? És ha a következőkötör magát lövik le, mint a barátnőjét? Azonnal felmerült előttem Reiko arca, sírógörcsöt kaptam, az utazás alatt igyekezett megnyugtatni, először a francia követségre mentünk, ott kaptam valami nyugtatót is, s akkor szólt át az amerikaiaknak, nemsokára egy vadászgépen ülve gondolkodhatam azon, hogy végeredményben miért is csinálom. Másnap a közvetlen felettesemnek megírtam a jelentést, tudtak viszonyomról Reikóval, megértőek voltak, a főnököm szabadságra akart küldeni, hogy pihenjek. Nem, meredtem rá, most átmegyünk a nagyfőnökhöz, még van valami, és elővettem a másik iratcsomót is, a tengeralattjáró tervrajzával. Elsápadt, hiszen nemcsak Pentagon-iratok kerültek az arabok kezébe, megszerezték egy tengeralattjáró tervrajzát is. Ez már a nagyfőnöknek is sok volt. Ő is felajánlotta, kiténtetésre terjeszt fel, de menjek szabadságra, pihenjek. Nem, uram, néztem a szemébe, beszéljen az FBI igazgatójával, adjanak mellém egy nyomozót, ki akarom deríteni, hogyan szivároghattak ki ezek az információk a Pentagonból. Ez kémkedés. És itt kezdődik a másik ügy, amikor újra elvesztettem a fejem. Másnap jött Lili, egy harminc év körüli magas, vörös lány, részletesen elmeséltem neki mindent. Valahol szivárgás van, ki kell derítenünk. Kiderítjük, Evelin, csókol meg, és rám nézett. Láttatok Pasolini filmjeit, az egyikben találkozik egy lovas egy másikkal, egymásra néznek, s azonnal tisztába vannak egymással, velünk is ez történt. Lili igyekezett elfeledtetni velem a japán lányt, nem rajta múlt, hogy nem sikerült. Elutaztunk Washingtonba, s külön-külön nyomoztunk, járkáltunk a kocsmákba, bárókba, vendéglőkbe, ahol az alkalmazottak, a diplomaták, a politikusok is meg-megjelennek, szimatoltunk, beszélgettünk, játszottuk az unatkozó úrilányokat, s minden este találkoztunk a szállodában. Egy hónap után elkaptam egy fickót a Pentagonból, Lilivel elvittük egy föld alatti garázsba, barátnőm, aki nem liberális felfogásáról volt híres, megszorogatta a töké, ha nem beszélsz, letépem, sziszegte, és a fickó dalolt, mint egy énekesmadár. Megtudtuk, kik fénymásolják a titkos iratokat, és azt is, hogy kik juthattak hozzá a tengeralattjáró tervrajzához. Sorra kaptuk el őket, csuklyát a fejükre, vittük a mélygarázsba, vettük videóra a vallomásaikat. Ment az egész. Lili egy hét alatt kiderítette, hogy Kingsley szenátor egyik titkára tartotta ezekkel a busásan lefizetett Pentagon-alkalmazottakkal a kapcsolatot, hozzá jutottak el a titokban lefénymásolt iratok és tervrajzok, s a szenátor egy másik bizalmi embere adta el az araboknak. Ekkor már kilenc videóra vett vallomásunk volt. Visszatértünk a szállodába utolsó éjszakánkról, persze, nem tudtuk, hogy ez lesz az utolsó, honnan is tudhattuk volna, beszélni sem akarok. Másnap mentem a főnökömhöz jelenteni az ügyet, közben megszólalt a telefon, Lili meghalt, nézett rám a férfi és elsápadt, elütötte egy

autó, a Fehér Háztól nem messze. Azonnal odamentünk, a rendőrök akkor helyszíneltek, kiderült, egy fekete tükörelakos, rendszám nélküli autó ütötte el a zebrán, amelyik az egyik szemtanú szerint direkt ráhajtott, a piros lámpát sem véve figyelembe. Be kell fejezni az ügyet, Lili után te jössz, mondta a főnököm résztvétel, de én akkorra már elszálltam. Nem! Most azonnal megyünk a dokumentumokkal a nagyfőnökhöz, akiről még mindig nem tudtam, hogy az apám. Ezt csak a tavaly ősszel derítette ki Ödön von Boticselli. Végighallgatta beszámolómat, átment a szomszéd szobába, másfél órát hallgatta a videóra vett vallomások, visszajött, gratulált, rám nézett. Ha egy ügyet, amelynek már számos áldozata van, azért kell lezárni, mert belekeveredett egy amerikai szenátor, akkor én nem csinálom tovább! Hát kik az amerikai szenátorok, uram, szentek? Nem szentek, Evelin, mondta, s felállt. Kihallgatást kérek az elnöktől. Visszamentem a szállodába, tizenkét órát aludtam, a telefon ébresztett, te következel, picinyem, hallottam egy férfihangot, letettem a kagylót, s bekapcsoltam a tévét, akkor közölték a hírt Kingsley szenátor váratlan és megmagyarázhatatlan öngyilkosságáról. Engem pedig Amszterdamba küldtek, akkor szereztem tudomást rólatok, a titokzatos Ödön von Boticselli eltűnéseiről és a fényvilágról. Röhögtem az egészen, de mentem. Elvégre megölni bárhol megölhetnek, de legalább fürdök az Északi-tengerben, mondtam a közvetlen főnökömnek.

Várj, szól közbe érdeklődve Wim, végül is felgöngyöltettétek az ügyet, de nem világos, hogy ki kémkedett.

A szenátor bizalmi embere, akit azonnal el is kaptak. Nyilván a szenátor is bele volt keveredve, ő fedezte a fickót, amiért nyilván leadták neki a sápot. A pénzt, ami körül minden forog Amerikában, önképe szerint a világ legdemokratikusabb országában! Ahol elviszik a foglyokat a szigetekre, amelyek már nem számítanak amerikai területeknek, tehát nem érvényes az alkotmány, és verhetik, kínozzhatják őket kedvükre, villanyt vezethetnek a seggükbe. Igen, nekem akkor elegendő lett az egészből. Mondom, ez az ügy közvetlen azelőtt történt, hogy átdobtak volna Hollandiába, utánatok nyomozni. Közben megismerkedtünk Violával és Kirillel a harlingeni szállodai szobában közvetlenebbül is, beleláttam a fejükbe, ők is az enyémben, és eldöntöttem, vége, kilépek. Én ezt nem csinálom tovább! Közben Ödön bácsi kiderítette, hogy a főnököm az apám, s amikor visszamentem, és megünnepeltük egymásra találásunkat, nekem már elegendő lett az egészből, őszintén elmondtam neki, hogy képtelen vagyok tovább csinálni, mert megőrülök. Elmeséltem, hogyan ütötte el az autó első szerelmemet, a Reiko öccsét, s ez se volt véletlen, azelőtt részeg kollégáim akartak megerőszkolni, a tizenhét éves fiú mentett meg, meséltem, hogyan botorkáltunk a pincékben, hogy kijuthassunk az épületből, és hogyan mentünk egy szállodába, mert tudták a címemet, s féltem, oda is utánam jönnek. S ma is azt hiszem, szándékosan ütötték el, magyaráztam, féltek, jelentem az ügyet, és ő volt az egyetlen tanú. Utána meghalt a második szerelmem, Reiko is, Irakban lőtték le, amikor... Tudom, nyugtatott meg. Most pedig Lilit ölték meg, Washingtonban ütötte el a gyalogátjárón egy rendszám nélküli fekete kocsi. Nem sok egy kicsit? Lili halálával figyelmeztetni akartak, szálljunk le az ügyről. Menj szabadságra, javasolta apám, még beszélünk a visszavonulásodról, a szenátor a halálba menekült, de a többiek elraktuk, nem lehet már eltussolni az ügyet. Az utcán futottam össze Masonnal és a kínai lányokkal. Örültünk egymásnak, felmentem hozzájuk, ittunk, beszélgettünk, tényleg fülig szerelmes volt mind a három lányba, és azok is bele. Hogy a lányoknak mi van a fejében, elmondhatatlan. Élő robotok, embergépek. Ez a marha, pedofil Mason, akit Viola és Carmen megváltoztatott, először életében megszeretett valakiket, s ezek a lányok, akik semmit nem tudtak a világról, szintén szerelmesek lettek. Mit mondjak, ezek gépek, ezeknek megtanítottak

ugyan mindent, de nem tudtak semmit mégsem, gondolkodó robotok voltak, de egyszerre megérezték, hogy valaki szereti őket, és egyik napról a másikra felnőttek, mert addig egy ötéves gyermek szintjén állottak. Aztán jött a meghívás, emlékszel, Krisztinka, veled beszéltem telefonon, megérkeztem Nürnbergbe, s azóta veletek vagyok, s alig hiszem, hogy valaha is elmenjek innen. Igen, Wim legalább tudta, hogy kikért és miért harcol, de egy ponton túl sok falba ütközött. A pénz, a kenőpénz, a baksis, amit a törökök hoztak divatba, s ami körül nemcsak Amerika, hanem az egész világ forog. Hát ebből lett nekem elegendő. Soha nem tudtuk pontosan, hogy miért harcolunk, miért tesszük kockára az életünket. Amikor valami hipnózis vagy szuggesztió előhívja az elfelejtettnek hitt emlékeket, elképedünk, de látod, Wim, az ilyen esetek csak még jobban összehoznak bennünket, s talán a világ körüli út után, amikor már végleg lecseng ez az egész, lesz erőnk előlről kezdeni, újraindítani a Négy Amazon nyomozóirodát, s még egyszer nekifogni, megkeresni az elrabolt gyermekeket és lányokat. Iszik. Kiborultam, folytatja. Bocsássatok meg. Olyan a mi életünk, vagy olyan volt, mint a karvalytánc. Ez hihetetlen, láttatok már táncoló karvalyokat, amikor a hím pörög a párja körül, és udvarol, és eszeveszetten táncol, de a násztánc közben is le-lecsapnak, ha feltűnik egy áldozat, egy apróvad, egyszerűen ilyenkor kiesnek a szerelmi szerepből, majd folytatják tovább, mintha mi sem történt volna! Hát ez volt a mi életünk, Natasa, a karvalytánc, s ráadásul állandóan cserélődtek a szerepek, s én rájöttem, már karvaly sem akarok lenni, nemhogy áldozat.

És te, Doina, mikor döntötted el, hogy otthagyd a titkosszolgálatot, kérdezi Natasa.

Három héttel azelőtt, hogy Irimescu idehozott közétek, a Rodi kiállítására és az Anka bemutatójára mint testőrét, szeretőjét, vagy amit akartok. Én nemcsak elveszítettem, majdnem ott is hagytam a fejem. Bedobtak egy ügybe, hidd el, magyarázta Irimescu, más nem tudná megoldani. Egy román, török, bolgár csempészbandát lepleztünk le, lányokat, gyerekeket raboltak s adtak el keleti bordélyokba. Ez különösen felháborított, két társammal kezdtük üldözni őket. Konstancáról autóval menekültek. Mindkét társam úgy lőtt, mint én, és úgy verekedtek, mint te, Evelin vagy Kriszti, és rájuk bíztam volna az életemet. Üldöztük a bandát, átmentünk a határon, Vama Veche-nél letértek a főútról egy mezei útra, egy idő után láttuk, hogy kiszállnak a kocsiból, mi is kiugrottunk, lőttek ránk, mi visszalőttünk, de erősítést kaptak, és bekerítettek. Mi hárman voltunk, ők vagy tízen, nem láttuk pontosan, hogy hányan. Lőttünk, de kevés volt a lőszerünk, elfogyott, amikor az utolsó golyómmal lelőttem az óvatlanul felálló és felém rohanó fickót, észrevettem, hogy a két társam már halott, az egyiknek két gyereke volt, a másiknak három. Behúzódtam egy szikla mögé, nem volt késem se, semmi, tíz órája nem ittam, ki voltam száradva, negyvenfokos meleg volt szeptemberben, feküdtem a földön, és átgondoltam az egészet, észrevettem, hogy hárman maradtak életben, és három oldalról kúsznak felém. Akkor, kedveseim, lepergett előttem az egész életem. Ezt ismerem, sóhajt Wim, én is voltam így. Milyen taktikát választottál, kérdezi elfulladva Evelin. Feküdtem a hátamon, halottnak tettem magam, vagy ájultnak. Ötven százalék esélyem volt, mint Strigoinak, amikor három golyóig jutottak az orosz rulettben. Átgondoltam, ha közvetlen közélről fejbe lőnek, meghalok, de hátha fölém hajol valamelyik, hogy megvizsgáljon, élek-e, mert ha igen, nem ölnek meg, fogságba ejtenek, hogy kiszedjék belőlem, mielőtt megölnének, hogy miket tudok róluk, és miket tudnak mások. Az egyik rám hajolt, átkulcsoltam a lábammal és elaltattam. A másik kettő lőni kezdett, de a társukat találták el, közeledtek, már nekik sem volt golyójuk. Az egyik férfi már öt méterre volt, ránéztem, elaludt, lehanyatlott a földre. Annyi időm volt, hogy kibújjak a halott alól, és felálljak, mert a másik késsel a kezében rám rohant,

NAGY IMRE GYULA, Tondó II., 2018

NAGY IMRE GYULA, Tondó III., 2018

de már nem tudtam koncentrálni, egy lépést tettem balra, és kinyújtottam a lábam, elzúgott mellettem, s hallottam, hogy zuhan. A hátam mögött egy csatorna volt, amit nem is vettem észre, a feje szétment, mert a csatornában nem volt víz. Néztam, öklendeztem és elindultam. Emelni a lábat, hallottam egy hangot, tudtam, ha még egyszer leülök, napszúrást kapok és meghalok. Nem tudom, mennyi ideig vánszorogtam, de kiértem egy mezei útra. Jött egy szekér, a bolgár férfi megállt, a tekintetéből elképzelhettem, hogy nézhetek ki. Elmondtam, hogy ki vagyok, krumplicukrot adott, vizet, felültetett a szekérére, vizes borogatást tett a fejemre. Van egy román hajó a kikötőben, magyarázta, odaviszem. Amikor magamhoz tértem, láttam, hogy egy halással tárgyal, aki döbbenet bámul rám, aztán felemeltek, elvittek a bárkáig, beraktak, és a halász odavezett a hajóhoz. Kérdezték, ki vagyok, majd elmondja, magyarázta a halász, engedjék fel, mert meghal, egy román lány, a honfitársuk. Felhúztak, mondani kezdtem, hogy ki vagyok. Hogy akkor már milyen állapotban lehettem, a tekintetükből láthattam. Az egyik citromot adott, a másik narancsot, csokoládét, jött a szakács egy kondér húslevesrel, egy huszonöt év körüli amorózó, kicsi kanállal etetett. Kijött a kapitány is, hatvan év körüli ősz, szakállas férfi. Bevitt a kajútjébe, ráborultam, sírni kezdtem. Konyakkal itatott, simogatott, s én elmeséltem neki az egészet. Akkor már vizes borogatással a fejemre, meztelenül, vizes lepedőbe takarva feküdtem az ágyon. Nekem is van egy ilyen korú kislányom, simogatott, ne féljen, hazaviszük, meséljen, mondjon el mindent. A gyermekkoromnál kezdtem, az árvaságomnál, elmondtam, hogyan kerültem a titkosszolgálatba, s hogyan keveredtem bele az egészbe. Törbe csaltak, a két társam meghalt. Elmondtam azt is, hogyan maradtam életben. Nem akartam az utolsót sem megölni, sírtam el magam, nem tudtam, hogy egy csatorna van mögöttem. Legyintett. Te egy fantasztikus lány vagy, Doina, nyugtatott meg, más belehalt volna, de mondjad, miért csinálod, amikor tehetséges lány vagy, csinálhatnál bármit. Tudod te, hogy milyen ügyekért teszed kockára az életedet, tudod te, hogy ezeket kik tologatják, hogy kik vannak a hátuk mögött, hogy leadták a drótot, azért kaptak el? Gondold át, okos kislány vagy. Egy napig altatott, cserélte a vizes borogatást a fejemre, napszúrást kaphattam, kitört rajtam az idegláz, ő vitt ki a kikötőbe, a kocsiján a kórházba, ismert egy orvost, csak benne bízott. Megvizsgált, gyógyszereket adott. Nálunk leszél egy hétig, vitt haza a lakására, a feleségem vigyáz rád, Irimescunak egyelőre ne telefonálj, mert ide is utánad jöhetnek, ebben az országban mindenki mindenkét lehallgat. Lábadoztam egy hétig, az asszony úgy ápolt, mintha a leánya lettem volna. Egy éjszakai vonattal mentem Bukarestbe, taxival Irimescuhoz, még otthon volt. Megdöbbsent, amikor meglátott. Leültünk, elmondtam az egészet. Elárultak, fejeztem be. Igen, sóhajtott, tudom is, hogy ki. Azt hiszik, te is meghaltál, higgyék is azt, itt maradsz, tíz nap múlva viszlek Nürnbergbe, az ottani barátaim meghívtak egy kiállításra s egy balettbemutatóra, addig megnyugszol, és ők majd rendbe hoznak, meglátod, fantasztikus emberek. Amikor megláttalak titeket, rájöttem, kivételesen igaza volt, így is lehet élni, ti szeretitek egymást, bíztok egymásban, ráadásul Krisztit és Zsült ismertem is, már akkor eldöntöttem, hogy nem megyek vissza, ha befogadtok, itt maradok köztetek, ha nem fogadtok be, megyek Amerikába, de többet nem harcolok senkivel, semmiért. S akkor jött az Ezüst Páholý-ügy, a drogcsempészek, felpörgött megint minden, de befogadtatok, és indultunk a nagy utazásra. Meglátam a nagy német városokat, Münchent, Köln, Hamburgot, majd Amszterdamot, Jószt, Naxoszt, Szmírnát, Szamoszt, nagy élmény volt, s amikor hazatértem és eladtam a lakásom, már tudtam, jól döntöttem, itt a helyem köztetek. Ezért volt olyan nehéz a rotterdami ügy, már amikor alakult a *Négy Amazon*, úgy éreztem, cseberből vederbe kerültem, de a rotterdami kertben, amikor öten indultunk húsz-huszonegy állig felfegyverzett bandi-

ta ellen, úgy éreztem, vége. Nem tudtam, mi lesz. A hetedik érzésem azt súgta, hogy nem vagyunk közvetlen életveszélyben.

Ennyit sugallhattam nektek, szól közbe Natasa, egyebet nem. Csak magamban bízhattam, de amikor megéreztem, hogy ők itt vannak velem, velünk, tudtam, hogy sikerülhet, meg tudom csinálni azt, amit eddig soha senki!

Igen, folytatja Doina, a kertből, harminc méterre a háztól olyan szuggesztiót teremtettél, hogy huszonegy csirkefogó egyszerre alélt el. És akkor bementünk, altattuk őket, miközben Wim telefonált, és Evelin elvágta a drótokat és kiszedte a kazettákat a térfigyelő kamerákból, mi pedig elindultunk, Natasa, megnézni a lányokat, és amikor megláttuk őket, megdöbbsentünk, megfogtam a kezed, sírtunk, s akkor már tudtam, tőletek senki és semmi el már nem választhat, egyek vagyunk! Soha nem tudtam elviselni az erőszakot, de akkor, nézve azokat a szegény, bedrogozott lányokat, tudtam, ha valami csoda folytán még ébren van valaki ezek közül a vadállatok közül, azt már nem fogjuk elaltatni. Nem, azokat ott öltük volna meg, sóhajt Natasa, de már nem volt ébren senki. A repülőn rendeltünk egy üveg whiskyt, s Evelin elmondta, hogy a maffia behálózta egész Európát, az egész világot.

Nektek az utolsó kalandjaitok során szerencsétek volt, szól közbe Wim, Natasa át tudott menni Ugrán, noha meg is lincselhették volna, Evelin is meghalhatott volna, mint Reiko, Bagdadban, te is a szikla mellett, Doina. Egy lapra tettél fel mindent, tudtad, ha föléd hajol, van esélyed, ha közelebről fejbe durrant, meghalsz. És feltehetjük a kérdést: miért? Én hivatalosan a bűnösöket hajszoltam, ti is persze, de soha nem tudhattátok, milyen érdekek állnak a háttérben. Hát mit számított az életetek?

Igen, ezt untam meg, kortyol vizespoharából Natasa. Oroszország még mindig feudális állam. A hűbérurak jól tudják, csak addig harácsolhatnak, amíg benne vannak a hatalomban.

A törököknél is ez volt, mondja Doina, a fanarióták alatt honosodott meg a román fejedelemségekben. A pozíció számított, minden kinevezett tisztségviselő óriási vagyonhoz jutott, de tudták, csak addig tart a pümkösdi királyságuk, amíg meg nem kapják a selyemzsinórt. Addig kell lopni, harácsolni, amíg a hatalom részesei, s ez a szemlélet mélyen áthatja egész Kelet-Európát, jelen van mindenütt.

És, kedves Wim, te veszítetted már el a fejed?

Háromszor is, egyszer egy sikátorban maradtam magamra, nem volt golyóm, késem sem, semmi, s én nem tudok karatézni, mint ti. Megálltam a sarok mellett, ahogy jöttek, leütöttem őket egy léccel. Miután négyet leütöttem, kiléptem, annyira meglepődtek, hogy nem lőttek azonnal rám, behúztam az egyiket, elvettem a pisztolyát, még négy golyója volt, megindultam feléjük, lőttek rám, de nem találtak el, s én sorra fejbe lőttem őket. El voltam szállva, emlékszel, Zita, hazamentem, három órát ittam. De nem is látszott rajtad, hallom a Zita hangját. Másodszor egy hajón szorítottak sarokba, két golyóm maradt, kettőt meglőttem, a harmadik nekem esett. Eszembe jutottak ifjúkori bokszeccseim, felkínáltam magam, kapjon el, hirtelen nyúlt felém, most kinyírlak, te rohadék, sziszegte, s akkor kiütöttem, és a testét berúgtam a tengerbe. Látjátok, ez felesleges volt. Harmadszor bevetésen voltam Rotterdamban, közvetlen felettesemmel, aki egy adott ponton elmondta, le kell állni, benne van az ügyben egy politikus is. Legyintettem, megkérdeztem a három rendőrt, akarnak-e velem jönni, mert kirúghatják őket! Akartak, megtámadtuk a házat, lelőttük a gazembereket, és kiszabadítottuk a lányokat. Először a rendőrfőkapitánynak mondtam el az egészet, majd a belügyminiszternek, és beadtam a lemondásom. Nem fogadták el, áthelyeztek Frieslandba, én lettem a körzet főparancsnoka. Mondjátok meg, mi volt ez. Fedezték a politikust?

NAGY IMRE GYULA, Kör relief II., 2018

NAGY IMRE GYULA, Tondó I., 2018

Nem, szól közbe Dirk, végül is elítélték, de te ízelítőt kaphattál abból, hogy megy ez.

A magnó lejár, üresen kattog. Natasa kikapcsolja. Igen, mindez a nagy rotterdami eset után történt, sóhajt. Akkor volt csúcson a *Négy amazon*, amit én igazán soha nem akartam.

II.

Vacsora után – egy vendéglőből rendeltek zöldséglevest, bécsi szeletet, tortát – hátradőlök, a kábulat újra visszatér, mintha egy üvegfalon át látnám a többieket. Pillanatokra megvillan Colmi átjárója, a végén csalárdan villog a zöld fény, de most nem indulok feléje, a centrumban állok, a folyosó hátsó, homályba vesző terében ott táncol az ördög két dundi leányzóval. Váratlanul tűnik át az átjáró, szél fúj a kopár fennsíkon. Az ónszürke ég alatt fekete madarak kóvályognak, zizeg az örömfütenger, és valahonnan hallani az elvarázsolt zongoraszót. Schumann, azonosítom, a *Kinderszenen*, de az ajtó nélküli ház most nem tűnik fel, belevész a sűrűsödő homályba, és nem jelenik meg a madarak vörös ruhás nagyasszonya sem. Egyedül vagyok, tétován forgolódom, nézem a nürnbergi szárnyas rakétára emlékeztető szökőkút mását, a húszméteres torony kevélyen magasodik fel, megközelíthetetlennek látszik. Rossz előérzetem erősödik, előbb-utóbb nem várt események kezdődhetnek, melyeknek mibenlétéről fogalmam sincs. Összeszorul a gyomrom, s átjáróban állingálok megint, megfordulok, de most senki nem áll a bejáratnál. Átdolgoztuk a napot, hallom meg a Tóbiás hangját. Te is dolgoztál, Tobikám, kérdezi évődve Ibolya, és mit dolgoztál, ha nem vagyok indiszkrét? Írtam a memoárjaimat, egy magánzó vagy egy kalandor emlékiratait, az unokaöcsém környezetében előbb-utóbb mindenki írni kezd, befejeztem az első fejezet vázlatát, mögöttem marad Felsőtábor, Kolozsvár, a pesti és a párizsi édes élet, megérkezem az idegenlégióba. Újra sikerült? Wim az érdeklődő Huttera felé fordul. Igen, megtaláltuk a másik kislányt is, egy müncheni villában, s ezúttal öt gazfickót kaptunk el, átadtuk őket a rendőrségnek, nem tudják megszokni, hogy állandóan alvó banditákat szállítunk nekik, a kislányt aggódó szüleinek, elkísértük őket egy szállodába, tanácsoltam, ne nagyon mozduljanak ki, három-négy nap múlva, ha már tiszta lesz a levegő, hazamehetnek. A férfi hálálkodott, átadta a csekket, megint kerestünk negyvenezer márkát, és jöttünk haza, Kriszti készülhet holnap a sajtóértekezletre. Ugyanazon a vonalon haladsz, kisunokám, mosolyog Martin úr, figyelmezteted a német szülőket, hogy vigyázzanak, soha nem lehetnek elég elővigyázatosak, szervezett gyermekcsempészbandák garázdálkodnak. Ez most ment, szól közbe Evelin, de nem tudom, milyen lesz a folytatás. Eddig elmehetett a hírünk, tudhatnak rólunk az alvilágban is. Következőkor tegyünk maszkot? Most már teljesen mindegy, vigyázzatok, legyint Dirk, pontosan tudják, hogy kik vagytok, az első tévéinterjúkban Kriszti elmondta, hogy kik az *amazonok*, és *ki* vezeti őket. Lehet, ez hiba volt? Nem hiszem, sóhajt Martin úr, ezeknek az Európát behálózó embercsempészbandáknak is jó felderítő hálózatuk van, s most már másodszer is keresztettedek az útjukat, eddig tizenkét banditát adtatok át a rendőrségnek, meg fogják torolni, efelől nem lehetnek kétségeink. A két, húsz év körüli lány hollétét még felderítjük? Natasától függ, sóhajt Wim. Itt a pénzed, adjam oda, fordul Natasa fele Rodi. Utald át a számlámra, én most írom a rekonstrukciót, de hamarosan elkezdem a forgatókönyvet és az *Egy kalandornő emlékiratait*. Ugyanolyan formában adjuk majd ki, mint a Tóbiás könyvét, ha elkészül, és a borítók is egyformák lehetnének? Rajzolok valamit, nyugtatja meg Viola. Egy kalandornőt és egy kalandort, legyint Tóbiás. Egyszerű, minek túlkomplikálni? És te, Carmen,

érdeklődik Anka kíváncsian. Azon a kis minizongorán javítottam a balett zenéjét, amelyet még Dorel vett Hamburgban. Hogy állsz, kérdezi Attila, hallottam, jártatok az átjáróban is, de nem is volt időnk megbeszélni, mi táncolunk, mint az eszelősök. Hallom, elvesztettetek egy napot. Vagy nyertünk, vigyorgó Tóbiás, de Münchenben lesz majd időnk, beszélgethetünk a római kalandunkról is. Hogy megy a tánc? Nauszikának egyre jobban, született tehetség, nekem, az én koromban már nehezebb. Te sem panaszkodhatsz, simogatja Anka, átlagon felül megy az egész, meg fogják tudni oldani. Ennek örülök, a zene nagyjából kész, holnap este majd eljátszom. Azt mondtad, ma este. Nem, még korai lenne, itt-ott még korrigálok. Holnap megint a Viola műtermében dolgozunk, estig. És ilyenkor nem is esztek, kérdezi kíváncsian Frédi. Nem, tele hassal nem lehet sem írni, sem rajzolni, sem zongorázni, vésd az eszedbe unokabátyád tanácsát, minél éhesebb vagy, annál élénkebb leszel. Utána lazítunk a termálfürdőben, lebegünk a forró vízben, mint ma este is, amikor hallgathattuk Kriszti élménybeszámolóját. Ügyesek vagytok, csak vigyázzatok, már messze szállott a híretek. És a mai sajtóértekezlet? Csak a ti akciótokról mesélt, hogy ő miket mondott a kíváncsi újságíróknak, arról nem mesélt. Szerény kislány. Én, kacag Kriszti, szerény? Megfogadtam a nagypapa tanácsát, és figyelmeztettem a német szülőket, vigyázzanak gyermekeikre, mert szervezett bandák garázdálkodnak, és a *Négy amazon* sem oldhat meg minden ügyet, de megtesznek mindent, amit lehet! Jó reklám, szólal meg váratlanul János bácsi, tényleg igaza lesz Bélának, előbb-utóbb fenékbe fognak durrantani. Eddig tizenkét banditát kaptatok el, ha Natasa felfedezi, hol vannak a lányok, akkor majd a leánykereskedőkkel is szembekerültök, azokkal a gazemberekkel, akik lányokat, nőket adnak el a keleti bordélyokba, nem irigyellek. Most már mindegy, még van ez a két ügy, utána leülünk mi öten, taglalja Wim, Martin úrral, a tanácsadónkkal és Jánossal, a jogi képviselőnkkel, és megtárgyaljuk, hogyan tovább. Eldöntjük, folytatjuk-e, vállalunk-e újabb ügyeket, vagy leállunk. Még tizenegy felkérés van, szól közbe Kriszti. Nem tudom, érdemes-e tovább folytatni, kerestünk ugyan villámgyorsan egy halom pénzt, de ennek ára lesz. Teljesen mindegy, leálltok-e vagy nem, sóhajt János, így is, úgy is célkeresztbe kerültetek. Egy időre ne is mozduljatok ki, s ha ez elkerülhetetlen, viseljétek a fekete szemüvegeket. Erre már én is gondoltam, jegyzi meg Dorel. Ezentúl, ha még kiszállásra mentek, viseljétek. Tudjátok, hogyan működik, nem? Ez a kínai csodafegyver? Igen, de kipróbálták, Natasa feltette, rálóttek, és lepattogtak a golyók, valami védőernyőt bocsát ki, erőteret, azt, aki viseli, nem lehet meglőni. Hatástalanítja az elektromos berendezéseket is, magyarázza Dorel, ha behatoltok egy idegen lakásba, áramszünetet idéz elő, sötét lesz, de ti láttok, a szemüvegek úgy működnek, mint az éjszakai távcsövek. A harmadik gomb állítólag egy olyan erőteret aktivizál, amely a pszichikai befolyás ellen véd, folytatja Natasa, ezt még nem próbáltuk ki, nem hiszem, hogy ilyen veszélyek leselkedhetnének ránk, de soha nem lehet tudni, hogy egy örült parafenomén mikor keveredik az embercsempészek közé, s akkor megindul a francia tánc. Gondoljatok a nagy hírű Masonra! Nem tudom, bármennyi pénzt is keresnének a továbbiakban, érdemes-e nekünk ezt folytatni. Mindjárt megnézem a lányokat, szőkék, barnák? Az egyik szőke, a másik fekete. A szőkét nézem meg, elvégre én is szőke vagyok, a szolidaritás, tudjátok, az ostoba szőke nőkkel. Senki sem nevet. Evelin előszedi a fotókat. Töltsél addig, kérlek, s hozz egy pohár vizet is. Ha ittunk is előbb két pohárka toscanai bort, miután befejeztük a munkát, azért ez a hét csak a vörösbor jegyében marad. Ez egy ilyen hét, csodálkozol? Te ne csodálkozz semmin, förmed Tóbiásra Roxána, hagyd, koncentráljon, udvarolj nekünk, mindent Violetának köszönhetsz, el fogunk repülni az idegenlégióba is, a sivatagba, hogy minél tökéletesebb legyen az egész, hogy láthasd a színteret. Megteszitek? Igen,

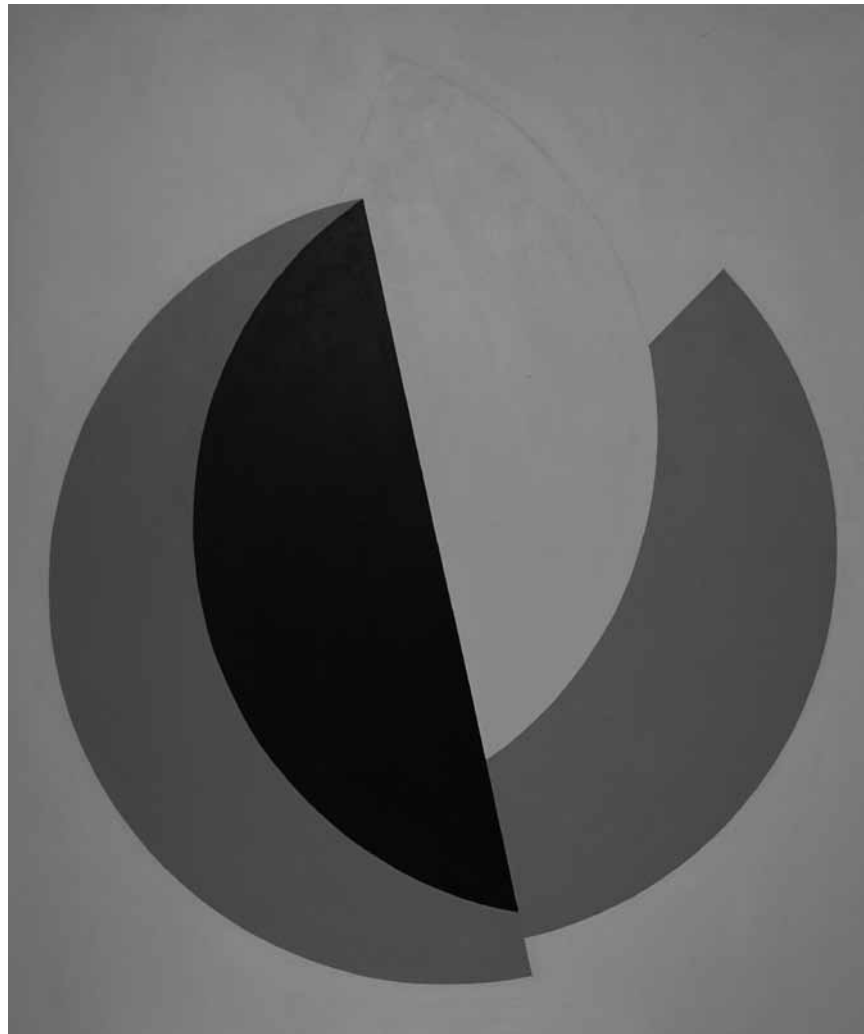
élünk-halunk érted, Tóbiás. Natasa felpillant. Rotterdamban van. Hol, döbben meg Wim. Rotterdamban, a kikötő keleti felén, egy nagy házban. Hányan lehetnek, sápad el Evelin. Nagyon sokan, tizenöten, húszan, mozgásban vannak, nehéz pontosan megállapítani. És a lány? Az alagsorban, de több lány is van ott, add a másik fotót, igen, ő is ott van, s még kilenc-tíz lány. Ez már nem megy, Wim, még akkor sem, ha én is elkísérlek, ide rendőrség kell. Akkor viszont tűzharc alakul ki, jegyzi meg Evelin, és a lányok meghalnak, túszként sorra végzik ki őket. Valami mást kellene kitalálni! De mit, mered ránk Wim, ha a rendőrségre bízunk, ismerem a holland rendőrséget, sokra nem megyünk. Persze, hogy ismered, somolyog Martin úr, nemrég még te voltál a főkapitány. Ha átadom a kollégáimnak, ismerem a rotterdami főnököt is, olyan, mint én, megszállott, csak még nem adta fel, tíz percen belül megjelenik a rohamosztaggal, és elkerülhetetlenül tűzharc alakul ki. És mi lesz a lányokkal, néz rá Natasa, kivégzik őket? Éppen ezt kéne elkerülni, csak azt nem tudom még, hogy hogyan. Hányan vannak? Nem látom jól, de legalább húsz fegyveres férfi s kilenc-tíz lány. Félfhomály van, de az egyik férfit felismertem, csecsen! A bandában csecsen is van? Oroszok is, olaszok is, angolok is, spanyolok is, németek is, ez egy nemzetközi banda. Világ emberrablói, egyesüljete! Ha ezeket elkapjuk, és visszahozzuk a lányokat, egész Európában ismertté válunk, mennyit kértél? Háromszáz-háromszázezer márkát, nem volt pofám többet kérni. Lehetett volna pedig, hatszázezer márkáért tegyük kockára az életünket? Menjünk oda az oroszlanbarlangba, ahol legalább húsz állig felfegyverzett, mindenre elszánt bandita van? Mindenkit nem üthetünk le, nem is altathatunk el, előbb-utóbb meglőnek. Nem gondoltam, hogy lőfegyvert is fogunk használni, de ha odamegyünk, elkerülhetetlen lesz. Ti tudtok lőni, ugye, néz hamiskásan Wimre, Doinára és Evelinre. S te, Krisztinka? Én is. Adj egy pisztolyt, Wim, és gyertek le az alagsorba, nézzük meg, ki hogyan lő. Céltábla van? Nincs, de rajzolhatok, vesz elő egy nagy fehér lapot Viola. Miket parancsolsz? Köröket rajzolj, vörös köröket! Viola villámgyorsan vörös krétával elkészíti az első céltáblát. Köszönöm, veszi át Natasa, gyertek! Levonulunk az alagsorba, jöhettek ti is, csak hallgassatok, ne zavarjátok őket, ne tegyetek megjegyzéseket, szépen kérlek, Tóbiás. Hallgatni fogok, de kíváncsi vagyok én is, hogyan lőnek az amazonok. Te el tudod képzelni, kacsint Violára Natasa, rajzolj még négy ilyen céltáblát. Én is lövök, döbben meg Wim. Akarom látni, hogyan lösz, elvégre ha elindulunk Rotterdamba, együtt visszük vásárra a bőrünket. Én is segítek rajzolni, hogy hamarabb legyenek készen, ajánlkozik Roxána. Natasa az első céltáblát az alagsori folyosó végén helyezi el, visszajön, átveszi a revolvvert, hat töltényt rak a tárba, és oda se pillantva lő. Gratulálok, vigyorog Tóbiás, nem szerettem volna, ha a középső kör helyén lesz a fejem, azt lőtted szét. Fantasztikusan lösz, álmélikodik Frédi, cirkuszban is felléphetnél, én csak tudom. Egydollárost szed elő. Várj, mosolyog Natasa, adj egy golyót, Wim, beteszi, megforgatja a tárat, Frédi feldobja, lő, az egyolláros közepén látszik a golyó ütötte lyuk. Így lövök én, lássuk, hogy lőtök ti. Viola hátramegy a második céltáblával, visszajön, Wim elveszi a pisztolyt, megtölti, céloz és lő, a kör közepébe fúródnak a golyók. Gratulálok, puszilja meg Natasa, ne haragudj, tudnom kellett, kikkel indulok el. Evelin következik, átveszi a revolvvert, megtölti, lő, mind a hat golyó a céltábla középső körének közepébe fúródik. Natasa őt is megöleli, ne haragudj, hogy bizalmatlan voltam. Ez nem bizalmatlanság, von vállat az amerikai lány, tudnunk kell, hogy a másik hogy lő, ha már meggondolatlanul egy ilyen piszkos ügybe keveredtünk, noha szerelmeskedhetnénk is, pillant dévajul a sápadt Hansra. Kár volt sírni Jeruzsálemben, jegyzi meg talányosan. Doina átveszi a pisztolyt, tölt, oda se pillantva lő, mind a hat golyó a középső körbe fúródik. Natasa megöleli, és te, Krisztinka, te hogy célozol? Kriszti tölt, felemeli a pisztolyt, és lő, mind a hat golyó a köze-

pébe fúródik. Dorel felszisszen, nem is tudtam, hogy ilyen jól lősz, büszke vagyok rád. A kislánykád vagyok, nem? Jó, de azért őrjöngeni nem kellene, Rotterdamban nem céltáblákra fogtok lövöldözni. Van golyóálló mellény is, felvesszük, ha nem fejre lőnek, akkor megúszhatjuk. És itt van a három szemüveg is, hozza Ibolya. Kriszti, Evelin és Wim teszi fel, a legfelső gombot kell megnyomni, s lehet a középsőt is, legyen sötét, ne feledjétek el, láttok a sötétben is, mi Doinával boldogulunk valahogy, igaz? A fekete lány bólínt. Akkor indulhatunk Rotterdamba, ha sokat totojázunk, elhajóznak, és bottal üthetjük a nyomukat. A magyar nyelv, kacag, a bottal ütött nyomok, nem hajt a tatár. Rodi kimegy, telefonál. Egy óra múlva indul egy gép Münchenből, lefoglaltam a jegyeket. Készüljetek, áll fel Natasa, farmer, póló. Wim hozza a golyóálló mellényeket és a pisztolyokat, a tartalék tárákat, szétosztja. Pulóver alá vegyétek a mellényeket, anorák most nem kell, nehezebben mozognánk. És ne csizmát húzzatok, edzőcipőt, tudjátok, hason rúgás, tarkóütés, ha lőnek, lelövik őket, itt nincs mese, ezek nem a baptista szeretetszolgálat emberbarát aktivistái. Utána Wim azonnal hívja a barátját és a mentőket. Ezúttal lehúzzuk a kesztyűt a kezünkről, vegyetek el pénzt, adj ide kétezret, Rodicám. Elbúcsúzunk, holnap jövünk, sajnos pontosan most kell menni, olyan jól belelendültem az írásba, vigyázzatok, néz Carmenre és Violára, ha repültök, lehetőleg kerüljétek el az átjárót, a zöld fény és Borromeo Colmi vonzzák, és kíváncsi. Vigyázz magadra, csókolom meg. Vigyázok, voltam én már nehezebb helyzetben is. Ha reggelig nem kaptok hírt, fordul meg az ajtóból Wim, Martin úr hívja fel a barátomat. Átad egy névjegyet, ráírtam a hátára a rotterdami ház címét is, tíz percen belül ott lesznek. De lehet, már későn, sóhajt az öreg. Mindegy, reggel mindenféleképpen hívd fel, mondd el neki, ha megoldjuk mégis, akkor természetesen azonnal telefonálunk! Ébren leszünk, nyugtatja meg János bácsi, vigyázzatok! Lóra, indul el Dorel, ötven perc múlva indul a repülő, a Mercedes-szel megyünk, az gyorsabb. Elrobognak. Ez gyorsan ment, sóhajt Martin úr, de Natasa és Doina szemüveg nélkül védtelenebb. Kár, hogy nem öt szemüveget zsákmányoltunk a kínai lányoktól. Kéne szerezni, sóhajt Carmen, el kéne repülni Kínába, Natasa ismeri Veng tábornokot, hátha adnának, csak éljék túl! Eddig kellett volna gondolkodni, csak mi állandóan halogatunk mindent. Gyerekek, ússzunk, mert megbolondulunk. Hozzatok le, kéri Carmen Attilát, vörösbort és ásványvizet. A ma esti repülés elmarad, néz könnyes szemmel ránk Viola, miután kiszállunk a medencéből, képtelen vagyok koncentrálni. Most ne menjünk a jakuzziba sem, zuhanyozzunk, és irány az ebédlő, vezényel Carmen. És a bor? Hagyd itt, a legjobb helyen van, ma még jövünk. Ettől félttem, mondja Martin úr, elég hamar eljött. Érdemes kockára tenni hatszázezer márkáért az életüket, bámul ránk Frédi. Most nem a pénzről van szó, töpreng János, egyszerűen megsajnálta a lányokat. Láttátok, hogy lőnek, legyint Dirk, és Wimnek vannak altató töltényei is, ha már harcolni kell, néhányat élve akar elkapni, hogy a rendőrség szedje ki belőlük, amit tudnak, és göngyölsék fel az egész csempészbándát. Natasa mondta nekem, amikor elbúcsúztunk, szólalok meg, hogy megpróbál egy szuggesztiót, igaz, ilyet még nem csinált senki, de hátha sikerül. Kifejtenéd érthetőbben, fordul felém Dirk, talányosabbak vagytok, mint valaha. Olyanokat, magyarázza Ibolya, mint amilyeneket az öreg szokott, hátha mind a húszat el tudja altatni. Vagy beléjük lövik az altató golyókat, vagy mit tudom én, Natasa sokkal jobban tudja, és a háttérből mi is segíthetjük. Ha nem sikerül elkerülni a tűzharcot, aligha úszhatják meg, akkor könnyen meglöhetik őket, mert ezek is tudhatnak lőni! Úgy, ahogy ők, mondja mély meggyőződéssel Frédi, senki nem tud. Feldobtam az egydolláróst, Natasa kapásból lőtte át. Gondold el, hogy honnan jöttek, elvégre a CIA és az FSZB a világ két leghíresebb titkosszolgálatosa. Csak Kriszti ne hősködjön, sóhajt Zsül, neki nincsenek természetfölötti képességei. S Wimnek sem, sajnos, le-

gyint Zita, rá kell beszélünk őket, ha túlélük, hogy sikereik csúcsán hagyják abba. Kerestünk eleget. Kinek kell pénz, áll fel Myrna, nekünk is elég van, és nektek is. És vannak a rulettkaszinók és a lóversenyek, jegyzi meg talányosan Carmen. Nem mondd, hogy látjátok a nyerteseket is, bámul ránk Attila, és nevetni kezd. Ilyen nincs, senki sem látja a nyerteseket. Jó, legyint Carmen, majd kiderül, de ruletten Natasa és a herceg már nyertek Violetának száz-ezer dollárt. Dirk legyint, véletlen lehetett. Martin úrra néz. Nem tudom, hívjam-e a rotterdami kapitányt. Ne, csak keresztbe tennének nekik! Natasa tudja, amit tud, megcsinálja, higgyétek el, a hajuk szála sem görbül. S ha igen, néz maga elé Carmen, mennek a fényvilágba, s az öreg majd visszahozza őket. De hátha tud az egészről, néz ránk Luci, és mégis segíteni fog. Nagypát soha nem lehet kiszámítani, áll fel Tóbiás, és az ablakhoz sétál, lehet, most azért nem segít, mert kíváncsi, hogy mire képesek. Számára nincs kockázat, legfeljebb lelövik őket, s ha meghalnak, majd visszahozza. Azért szeretném, ha ezt elkerülnék, sóhajt Viola, túlságosan korai lenne megismerkedni a boldog és szép fényvilággal. Mindannyian idegesek vagyunk, de feleslegesen izgulunk, fordul meg Tóbiás, úgysem tudunk segíteni! Gondolod. Jó, most úgyis felülnek a repülőre. Mennyi Rotterdam? Másfél óra. Majd szóljatok, nincs itt az élő óránk, s akkor mi, az X faktor, Ibolya, Carmen, Viola, Anka, Luci, én és ti is, Piros, Roxána, Tóbiás és Béla felmegyünk a könyvtárba, összefogjuk a kezünk, és rájuk koncentrálnak! Remélem, látni fogjuk őket, és hátha erősíteni tudjuk Natasát, mert csak rá számíthatunk. Ha sikerül a szuggesztió, akkor megússzák, különben húsz kitanult és dörzsölt csirkefogó ellen nehéz lesz, sóhajt Martin úr. Te hiszel ebben a fekete mágiában, bámul rá idegesen Dirk. Nem nyitok vitát, legyint az öreg, fel vagy dúlva, s véleményt nyilvánítasz olyan jelenségekről, amelyekről halvány fogalmad sincs. Egy úriember csak olyasmiről beszél, amit ismer. Neked még mindig nincs fogalmad arról, hogy ők mire képesek? Ha csak károgni tudsz, inkább hallgass. Rodi feláll, bekapcsolja a magnót, táncoljunk, javasolja, mindannyian idegesek vagyunk, előbb-utóbb összeveszünk. Nem veszünk össze, mondja Dirk, bocsáss meg, Johann, ideges vagyok, bár sikerülne Natasának. Többen felállunk táncolni, nem megy, mondja Tóbiás, hagyjuk abba, úgyse tudunk másra gondolni. Hogy hogyan telik el másfél óra, nem tudom, nem beszélünk, mindenki maga elé mered, közben megjön Dorel is, tölt magának egy vizespohárba vodkát, és megissza, reszket a keze. Frédi és Jákob észreveszik, hogy elfogyott a vörösbor, lemennek, hoznak. Gyertek, áll fel Ibolya, menjünk a bátyám egykori könyvtárába, hátha ott van még Ödön szelleme. Ő kellene, kacag Huttera, nem megyünk túl sokra a szellemével. Körbeállunk. Mit kell csinálni, bámulnak ránk. Koncentrálni, rájuk gondolni, magyarázza Viola, hamar kiderül, hogy erősítjük-e őket. Szorítom a Viola és a Luci kezét, remegnek. Nyugodjatok meg, így nincs értelme. Húsz másodperc múlva meglátjuk a rotterdami repülőteret, most szállnak le a gépről, meglepően vidámak. Két taxival indulnak meg a rakparti ház felé, előtte két házzal szállnak ki, beszélgetnek, hogy miről, nem halljuk. Megkerülik az épületet, nem a kapun, hanem a hátsó bejáraton akarnak bemenni, hallom magamban az Ibolya hangját. Látjuk, amint átmásznak a magas kerítésen, megindulnak a magas épület fele, a félhomályban. Natasa hirtelen megáll, félkörben sorakoznak fel a háta mögé. Natasa felemeli a kezét, olyan, mint egy áldást osztani készülő papnő. Most erősíteniünk kell, csak rá koncentrálnak, hallom magamban a Carmen hangját. Natasa három perc múlva leengedi a kezét, mosolyog, mond valamit, nem értjük, a többiek elképednek. Bemehetünk, segítettek a szerelmeim, halljuk meg váratlanul a hangját, nagyon erősek, biztosan bevonták a többieket is! Együtt is erősek, de velük még magabiztosabbak, rám tudtak koncentrálni, azt hiszem, sikerül. Megindulnak a sötét ház fele, bemennek, hirtelen gyulladnak meg a fények, mindenütt alvó

embereket látunk, mintha el lennének varázsolva. Natasa, Evelin és Doina sorra teszik kezüket a homlokukra, huszonegy férfit számolunk össze a különböző szobákban. Ezek most legalább négy órát fognak aludni, fordul Natasa Wim felé. Van itt telefon? Van, fedezi fel Kriszti. Hívjad a barátodat, jöhét egy rohamosztag, vigyék el ezeket, hozzanak mentőautókat is. Mi megyünk a lányok után, rájuk is hatottunk, azt hiszem, alszanak ők is. Natasa, Evelin, Doina és Kriszti lemennek az alagsorba, kiszabadítják az elbódított lányokat, felviszik őket, háromszor fordulnak, leülnek. Evelin felugrik, drótvágó ollóval lép a telefonhoz, elvágja a zsinórt, majd a térfelügyelő kamerák huzalait is kiszedi, táskájába rakja a kazettákat. A ház előtt, az utcán villognak a rendőr- és a mentőautók, megjelenik egy magas, fekete férfi, meglepetten öleli magához Wimet. A rendőrök sorra megbilincselik és kiviszik az alvó banditákat. Meddig fognak aludni? Legalább négy órát! Addig rács mögé kerülnek, ha magukhoz térnek, majd elbeszélgetünk velük. A lányok fele fordul, bemutatkozik, kezét csókol. Ez nem játssza meg magát, hallok a Roxána hangját, ez egy igazi férfi. Megjelennek a fehér köpenyes ápolók és orvosok is, odamennek az elkábult lányokhoz, vizsgálják és hordágyra fektetik őket. Itt van mind a kilenc. Mi ezt a kettőt keressük, mutatja Evelin. Szólj a szülőknek, magyarázza Wim a kapitánynak, küldhetik a csekket. Biztosan a többi szülők is fognak valamit adni, elvégre hálásak lehetnek, kiszabadították a lányukat. Itt a csekkszámunk, adja át Kriszti, ide utalhatják át a pénzt. Hatszázezer márkáért tettétek kockára az életeteket, te bolond vagy, Wim? Azt hiszem, igen, de döntöttem, most, a sikereink csúcsán hagyjuk abba. Vége, döntöttem, nem csináljuk tovább, úgyse vagyunk képesek minden elrabolt gyermekre és lányra segíteni. Már jó a híre a *Négy amazonnak*, szögezi le a kapitány, de ez hogy sikerült, hogyan altatták el őket, bámul Natasára. Szuggesztív, legyint Kriszti, maga, uram, ezt úgysem értené. Végül mindegy is, legyint a férfi, a lényeg az, hogy vérontás nélkül sikerült. Újra kezét csókol a lányoknak, Wimhez lép, megöleli, kiviszlek a reptérre, mondja, egy félóra múlva indul egy repülő Münchenbe. Onnan taxival mehettek haza, de lehet, találtok buszt is. Látjuk, hogy beülnek két rendőrautóba, tíz perc múlva a reptéren vannak, Kriszti indul a jegyekért, húsz perc múlva felszállnak. Elengedjük egymás kezét, kimegyünk, Carmen pont-ról pontra foglalja össze, mi történt. Tudatok segíteni, néz ránk elismerően Martin úr. Induljak eléjük, áll fel Dorel. Felesleges, amellettt ittál is, így Carmen, ők megoldják, a nehezen túl vannak, bérelnek egy buszt, és indulnak haza, ne féltsd te a kislánykánkat, nem ejtették fejre, ha hallottátok volna, ahogy ránézett a rotterdami parancsnokra, és nagyvonalúan jegyezte meg, szuggesztív, maga ezt úgysem értené, uram. Elképesztő a szemtelensége. Nem is szemtelenség, legyint Martin úr, ilyen ő, feltalálja magát. De vigyázzatok Münchenben, vág közbe János bácsi, a maffia haragja elérhet bárhol és bármikor. Azt hiszem, nekik nem is szabadna megjelenniük. Három szemüveg van, sorolom, Natasa, Evelin, mert ő is kíváncsi Hansra, és Kriszti, ő a szervező, jöhetnek, Doina és Wim pihenjenek, rájuk fér. Meggyőzzük. Doinának úgyis elege volt már az egészségből, suttogja Dorel. De Wim is elmondta, hogy visszavonulnak. Mindannyian hallottuk, néz ránk Ibolya, nem? Bólintunk. Igaza van, helyesel Martin úr, de azok a szemüvegek tényleg védenek? Kipróbáltuk, az erőtér véd. Persze, azt nem lehet tudni, hogy mi történne, töpreng Béla, ha, mondjuk, Kalasnyikovval vagy Uzival lőnének rájuk. Te tudsz az Uzikról. Az én időmben is voltak, nem olyan rég tűntem ki a képből. Azt hiszem, igen, de a mesterlövészek golyóitól biztosan megvédik őket, és azok távcsöves puskával lőnek, nem géppisztollyal. De a többi, a neheze csak ezután következik, folytatja komoran János bácsi. Igen, sóhajtott Martin úr, a maffia ezt az utolsó két ügyet már nem nyelheti le. Brutálisan avatkoztak be, és eddig harminchárom emberüket dobták fel. Bosszút fognak állni, mert ilyenek. Kriszti most csillog-

tathatja az angol nyelvtudását is, holnap itt fog nyüzsögni a világsajtó. Ahogy jön, megitatjuk, megetetjük, és azonnal el is altatjátok, néz Violára Zsül, aludjon és tündököljön. Meg kell gondolja, mit beszél. Csak először pihenjen, mondja János, épeszű ember nem gondolta volna, hogy Natasa ilyen egyszerűen oldja meg. Ezzel bekerülhet a *Rekordok könyvébe*. Ha valahová be akar kerülni, az pontosan a *Rekordok könyve*, röhögök. Rossz rágondolni is, mi lehetett volna, ha mégiscsak kellett volna lövöldözni. Huszonegy bűnözőt átadtak a rendőrségnek, foglalja össze Martin úr, s megkerült kilenc elrabolt lány! Tíz, javítja ki Carmen. De igazuk van, abba kell hagyni, nem kell megvárni a buktákat. Attól még seggbe durranthatják őket, vigyorog kesernyésen Huterá. Nem akarom az ördögöt a falra festeni, de... Nem festesz semmilyen falra semmilyen ördögöt, legyint Dirk, világosan tudjuk, hogy bosszút fognak állni. Volt időm tanulmányozni a bűnözők lelkivilágát, gondolkodásmódját. El lehetünk készülve mindenre.

NAGY IMRE GYULA, Kompozíció félkörökkel III., 2018

TANDORI DEZSŐ

Ottlik Budán

TANDORI DEZSŐ (1938-2019)

MINTÁK

Mintha „mint ha?”
 Ha mint, „ha mint?”
 Mintegy „egy mint?”
 Mintegy „egy mint?”
 Mind egy „mindegy”
 Mint egy „mintegy”
 ← etc.

Régi nyika,
mondoka

Mert mégis a vadás ír.
 Mert mégis az írás van.
 Mert mégis a vadás van.
 Mert mégis csirke ír.

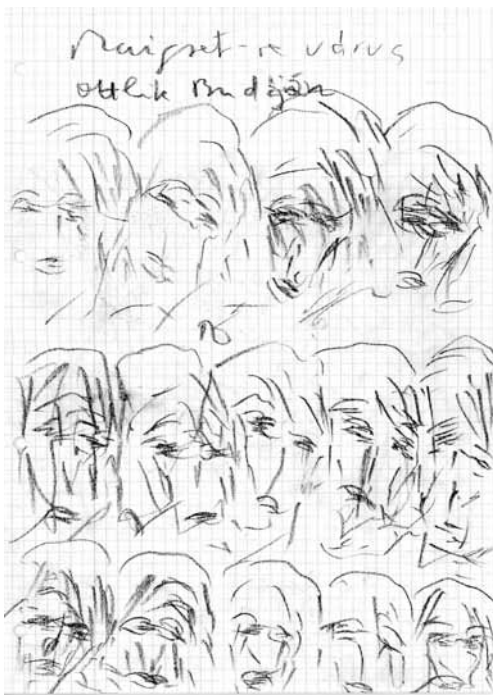
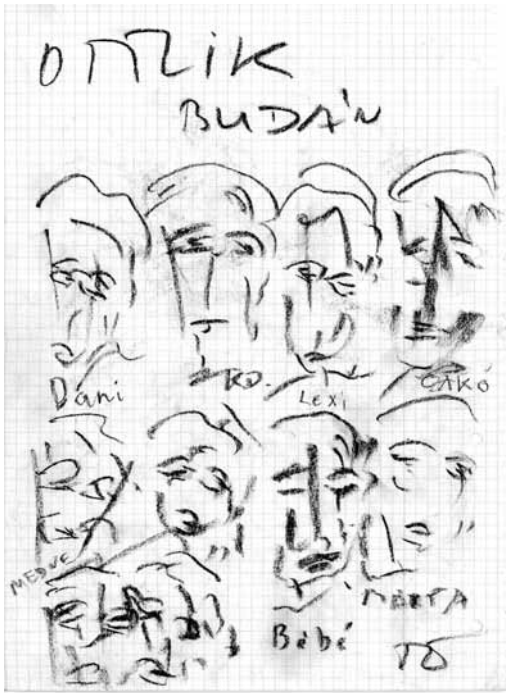
X

Töredék bábeli

Több is fel
 X

„Minden csak jelenés”

Így-ahogy van
 Van úgy, ahogy
 Van, ahogy „úgy”
 Ahogy, úgy van
 Hogy van, úgy...
 Így-ahogy: van
 X
 Van. Hogy, úgy.
 Így van, ahogy
 Hogy „van” van” etc

SÜMEGI ISTVÁN

„...Így telik velünk az idő,
rettenetesen és csodálatosan”

Időtapasztalat Ottlik Géza regényeiben

SÜMEGI ISTVÁN (1966) Szombathely

PROLÓGUS

Az *örök visszatérés mítosza* záró fejezetében Mircea Eliade világossá teszi, hogy a tiszta történeti érdeklődés mellett azért is foglalkoztatja az archaikus-ciklikus időszemlélet, mert a historizmus lineáris időképzete – azaz az újkori Európa uralkodó koncepciója – egyre kevésbé képes értelmet adni az életünknek.¹

Henri-Charles Puech pedig azt javasolja *Gnosis and Time* című tanulmányában, hogy ne két primordiális időfelfogást vessünk össze – mint ahogyan ez szokásos, s ahogyan ezt Eliade is teszi –, hanem hármat. A harmadik az általa „széttört vonalhoz” hasonlított idő, amely sem célt, sem rendet nem ismer, s amely éppen ezért nem tudja vagy nem akarja a képzeteket és a dolgokat időben összeilleszteni.² (A későbbiekben különböző, néha metaforikus kifejezésekkel nevezem majd meg a Puech által körülírt, de el nem nevezett jelenséget: széttört, megfagyott, álló, mozdulatlan toporgó vagy párolgó időként, attól függően, hogy melyik módozata kerül éppen terítékre.)

Elsősorban e két szerzőtől inspirálva tettem kísérletet egy nyilvános előadás során annak – igen-igen felszínes – áttekintésére, hogy a különböző időfelfogások miként adnak értelmet a közösség és az egyén életének, s hogy milyen anomáliákat hagynak maguk után. Eliadéhoz hasonlóan engem is az érdekelt elsősorban, hogy számunkra (értsd: az újkori, európai ember számára) mit nyújtanak és nyújthatnak a különböző időképzetek.

Előadásomban és a hozzá írt vázlatomban több ízben is hivatkoztam Ottlik Géza műveire: részint úgy, mint a megfagyó vagy az elpárolgó idő érzékletes szemléltetéseire, részint pedig mint az idő linearizálódásának éles szemű megfigyeléseire. Ottlik azonban ez esetben sem csupán illusztrált, hanem – regényeiben, azok történeteinek keresztül – igen mélyen és árnyaltan át is gondolta a problémát. Érdemes hát ezzel a szemponttal pásztázva áttekintenünk a kapcsolódó műveit, mindekelőtt a két nagyregényét.

STÁDIUMOK BÉBÉ ÉS MEDVE ÉLETÉNEK ÚTJÁN

(*Első stádium*) „Azzal kezdődött, ugye, hogy valami van. Ez a valami nem te vagy még, (ergo:) nem is gondolat, hanem egy érzés. Neve nincs” (*Buda*, 87). „»Valami van«, látvány, szag, tapintás. Bölcső, anya, szoba, lépcső, utca, tér, híd, folyó, Buda” (*Buda*, 341).

Mondhatnánk éppenséggel azt is, hogy a csecsemőnek és a kisgyerekeknek eleinte nincsen időképzete, de – mivel ezzel az első stádiummal összevethető időélménnyel még később is több ízben találkozni fogunk – célszerűbb úgy fogalmazni, hogy a csecsemő és kisgyerek számára az idő jó ideig mozdulatlan. Még akkor is, amikor már megtanult beszélni.

„Az ember felnézett, tudomásul vette, hogy ez van, elraktározta a térképében, amit gépiesen, gyakorlottan mindig készített magának, szobáról, házról, városról, utcáról, világról” (*Buda*, 78, vö. *Buda*, 182). „Utca. Épülő nagyszálló. Híd. Duna. Harangszó. Trombitaszó a kaszárnyában. Cukrászda a kis utca sarkán, égetett cukor, vanília, meleg csokoládé szag. Pék, Zimka Rafael, csodás kenyérszag. Petár barátodék lakása. Lenke nénédék lakása. Viktor bátyádék loggiája a Duna fölött, a Ha-

A címet Ottlik Géza *Iskola a határon* című művének 164. oldaláról kölcsönöztem. Az író rövidítve hivatkozott műveinek könyvészeti adatait lásd az írás végén.

lász utca sarkán. Szobák, rokonok, ismerősök lakásai szerteszt. Csináltad a térképedet gondosan mindenről” (Buda, 90).

Amennyire meg tudom ítélni, így van. Térben már egészen jól tájékozódunk, és emlékeink is vannak jócskán, az idő azonban még mindig érdektelen számunkra. Érdektelen, mert nincs jelentősége. Nem halad sehová, és azzal sem megyünk semmire – nem fogjuk általa jobban érteni a dolgokat vagy a világot –, ha megjegyezzük az események, élmények sorrendjét. Az idő áll vagy inkább egy helyben toporog: tapasztalatok ismétlődnek rapszodikusán és egészülnek ki újabbakkal.

(*Második stádium*) Aztán egyszer csak elkezdjük számba venni életünk eseményeit. „A régi hosszú unalmas délutánok ahhoz kellettek, ami tulajdonképpen az ember élete. Hogy végiggondolhasd, hogy is volt, ami volt. Hogy elraked magadnak, ami történt veled és körülötted, amit tapasztaltál vagy csináltál. Az érdekes délután nem jó erre: azt majd holnap gondold végig. Újra és ismételtlen újra és újra kell végigmenned a dolgokon, nem is annyira az eszeddel, hogy mi volt, ami volt, hanem az érzéssel, hogy milyen volt, hogyan volt? Előbb ismerőségeket csinálsz belőlük magadnak s abból már valamelyenségeket: így tisztázódnak, tevődnek helyükre a dolgok. Így építed az életed áttekinthető rendjét, gyarapodó műalkotását” (Buda, 36). Amikor megindul ez a folyamat, többé már nem lehet eltekinteni attól, hogy a dolgok egymásra következő esnek meg, mert akár akarom, akár nem, egy idő után már megjegyzem: ez előbb történt, amaz meg később. A toporgó idő elkezd linearizálódni. Az én és a nem-én között pedig épülni kezd a mezsgye-hegy; objektum és szubjektum kétfelé hasadnak.³

S ráadásul ezzel párhuzamosan megjelenik még valami: a várakozások. „Felkelni, mosdani, öltözni, ehhez reggel kedv kell. A kedvhez megint csak tisztázódnak kell a dolgoknak. Félelmek, remények. Petár, a nő. Vannak az emberben kimondatlan várakozások. Reggelente. [...] Nem okvetlenül valami meghatározott dolgot remélsz, csak amolyan általános érdeklődő várakozás van benned; bizakodó kíváncsiság, mi újat hoz az új nap! Hasonló az ember névtelen előrejelzéséhez arról, hogy mi nem fog történni vele. Van a kigondolatlan várakozásaid közt olyan is, ami alaptalan – tapasztalatból már tudod –, viszont ilyen is kell a reggelek kedvéhez (Buda, 92, vö. *Iskola*, 298, Buda, 183). Ehhez csupán annyit kívánok hozzáfűzni, hogy egyesek szerint a lineáris időfelfogásnak és Európa víziójának a történelemtől mint előrehaladó folyamatról a remény adja a végső alapját.⁴

A kisgyerek toporgó ideje tehát fokozatosan egyenes vonalúvá alakul át. S azzal, akit nem hurcolnak el katonának, minden bizonnyal továbbhalad, majd beteljesedik ez a folyamat, s aztán megmaradhat változatlanul, akár élete végéig is.

(*Harmadik stádium*) Bébét azonban elhurcolták. S néhány nap múlva az idő széttört és szilánkokra hullott. „...a természetes időérzékünk eléggé felmondta a szolgálatot. Vakon tántorogtunk a halmazállapotát veszített időben, s hol úgy éreztük, hogy egy helyben állunk, hol pedig mérhetetlen messzeségben láttuk magunk mögött a nemrég múlt eseményeket. Az időközök megnyúltak, vagy semmivé zsugorodtak, vagy akár visszájukra fordultak olykor, felborítva az időrendet is” (*Iskola*, 167, vö. *Iskola*, 135, 164, 295).

Amit itt tapasztalhatunk, az tökéletesen analóg azzal, ahogyan Puech leírja a gnosztikusok világvégképét: a földi világ borzalmas, reménytelen, kiszámíthatatlan. S ha vége lesz egyszer ennek, az nem az evilági cselekedetek vagy történések következménye lesz, hanem valamilyen külső beavatkozás eredménye.⁵

Úgy tűnik, hogy az emberiség ismételtlen kénytelen szembenézni ehhez hasonló állapotokkal, s hogy a jelenkortől sem idegen ez az életérzés. Efféle időt találunk Orwell 1984-ében, Gothár Péter filmjében, a *Megáll az időben* vagy éppen Beckett műveiben.

Hogyan lehet ezt túlélni, vagy hogyan lehet innen elmenekülni? Az *Iskola a határon* több lehetőséget is fontolóra vesz.

(1) Az ember, mondhatni, zsigeri reakciója az, hogy elkezd várni és reménykedni. Részint arra, ami többé-kevésbé biztosra vehető: hogy ennek egyszer majd vége lesz. Vége lesz, ha kijárták az iskolát. Ámde az előttük tornyosuló időtömeg olyan hatalmas, hogy egyszerűen képtelenség számolni vele. Elgondolhatatlan és elképzelhetetlen, hogy valahára majdcsak elfogy. „Még csak három napja, hogy itt van, gondolta. Igen. Három napja. És még hét év lenne hátra” (*Iskola*, 124).

(Engedjen meg a tisztelt olvasó egy személyes párhuzamot. Tizenkilenc évesen – mint akkortájt minden hímnemű és orvosilag alkalmasnak nyilvánított magyar állampolgárt – engem is elhurcoltak katonának. Nem sok köze volt ennek a honvédelemhez, sokkal több a börtönhöz. A legtöbbször

nem is engedték ki a laktanyából, csak mindösszesen két-három alkalommal. A „szolgálati idő” azonban egy év volt csupán, én pedig helyel-közzelel felnőttem már. Így aztán építhettem arra, amire a tíz-tizenegy éves gyerekek még nem; mondhattam magamnak már az első héten is, hogy egy év ugyan átkozottul hosszú, de le fog telni. Ez elképzelhető és hihető volt, lehetett erre alapozva élni. És valóban le is telt.)

Valamelyest jobb megoldásnak tűnhet – gondolnánk mi, felnőtt civilek –, ha a gyerekek nem a lezserelésre várnak, hanem a szabadságra. De rosszul gondoljuk. „Százhárom. Vagy hetvenhárom. Vagy harminchárom? Nem, az nem lehetett akkor. Colalto a napokat számolta, hogy mennyi van még hátra a karácsonyi szabadságig. Szeredy nem számolta. Én se számoltam. Senki sem számolta, csak Colalto. Rettenetesen sok nap volt még hátra. Civil időszámításban – ha közös nevezőre lehetne hozni ezt a kétféle időmúlást – legalább tíz-tizenöt esztendőre való” (*Iskola*, 135, vö. *Iskola*, 342).

Maradtak hát a bizonytalan, körvonalak nélküli várakozások. „...úgysem mehet így tovább három napig sem. Valaminek történnie kell egykettőre” (*Iskola*, 135). „Érdeklődésünk is csak azért csilant fel az apró-cseprő, szokatlanabb dolgokra, mert együgyű módon változást reméltünk tőlük. Ha kinyitották a Netter-kaput egy társzekernek, ha elmaradt egy kihallgatás, ha a hipermangános kanna nem volt a helyén este, ha megláttunk egy új arcot a tisztok közt vagy egy civilt a gazdasági udvarnál, vagy ha csupán annyi történt, hogy Marcell főhadnagy olvasta fel délután a napiparancsot az altiszt helyett, a lelkünk mélyén rögtön reménykedni kezdtünk, hogy talán végre lesz valami” (*Iskola*, 169, vö. *Iskola*, 281, 298, 358).

A szabadságok távoli világítótornyai (*Iskola*, 342) és a csodavárás adhatnak talán némi enyhét, sőt talán túlélni is segíthetnek a túlélhetetlent („...az illúzióknak a morzsáiból tudtunk megélni három illúziótlan éven át” – mondja majd később Medve – *Buda*, 107), de megoldást az éppen fennálló helyzetre nem jelenthetnek.

(2) Bébének először az jelent megoldást, amikor ébresztőre várva elfogja őt valami újfajta nyugalom (*Iskola*, 257). Ez a különös érzés – üssük csak fel a regényt, még Ottlik sem tudja leírni! – alighanem azonos azzal, amit legközelebb majd a hőésés megindulásakor érez a kisfiú – s talán nem csak ő – (*Iskola*, 301 skk.), s amiről a *Budában* is jócskán esik majd szó: a dolgokban van valami láthatatlan többlet, ami a világot mégis külön helyé teszi, mint amilyenek az látszik, s amiért egyszer érdemes volna visszajönni (*Iskola*, 198, 315, *Buda*, 76 skk., 91, 106, 284, 359 sk.). Én úgy mondanám, hogy az érzékelhető immanencia visszáján mindig ott van és átsugárzik onnan valami transzcendens.

Nem tudok olyan közkézen forgó címkét, amit ráragaszthatnánk erre a tapasztalatra. Van némi köze a platonizmushoz, hiszen itt is az a meggyőződés munkál, hogy a percipiálható világon túl egy másik világ van, s hogy az, amit érzékelünk, nem az igazi világ teljessége, hanem annak csupán az emberi érzékszervek által felfogható felszíne. De itt nem ideákból – az evilági jelenségektől függetlenül létező, ésszel megragadható általánosságokból – áll az érzékelhetőn túli tartomány, hanem a percipiálható jelenségekben – azokra rátapadva és azokról le nem választhatóan – bukkan fel olyan többlet, ami szigorúan véve a szemnek nem látható, a fülnek nem hallható. Az Erzsébet híd budai hídfőjének látványa például nem a hídfő ideájához vezet el bennünket, hanem ebben a konkrét hídfőben jelenik meg valami érzékelhetőn túli. S ez a megjelenő éppen úgy konkrét – értsd: nem általános –, mint az érzéki jelenségek (vö. *Buda*, 79, 203 sk.).

Hogy miért jelenthet ez Bébének (s mindazoknak, akik képesek hasonló tapasztalatra) megoldást? Alighanem azért, mert ezt követően már úgy érzik: a jelenségvilág és annak eseményei nem is olyan nagyon fontosak. Ha jól értem, éppen ezt magyarázza Bébé, amikor a nagyváradi „kémnők” történetét meséli. „...röhögünk is magunkban az egészen, magunkon meg a világon, persze csak komolyságunk mögött, mert lelkünk mélyén komolyak voltunk – lehattunk is –, de tudtuk egymásról, hogy a komolyság alatt ott lappang mind a kettőnkben ez a nevetés...” (*Iskola*, 12). És ugyanerre vonatkozik az alábbi megjegyzés is egy kicsit korábbi: „...hiába írnám le a leírhatatlan durvaságokat, ennél is több indultatos szemrehányást fejezett ki Szeredy kérdése. Meg mást is. Nehéz ezt megmagyarázni idegennek. *A dolgok fontosságát s egyben a fontosság lényegtelenységét*. Sok mindent, amit megtanultunk valaha együtt. *A világ hülye valószínűtlenségét*” (*Iskola*, 6 – kiemelés: S. I.).

(3) Medve viszont – legalábbis első pillantásra úgy tűnik – egészen máshogyan szabadul ki. Mi közben szökése után a fogdában megpróbálja álomba sírni magát, hirtelen – de nem előzmények nélkül – rádöbben, hogy ő csak néző (*Iskola*, 321). Voltaképpen kívül van a világon, s akár saját ma-

gát (pontosabban a világ mozivásznán szereplő énjét) is tanulmányozhatja épp olyan hűvös érdeklődéssel, ahogyan másokat.⁶

Most tehát nem „kifelé”, a dolgokon túlra, hanem „befelé”, énünk mélyébe indultunk el. Hogy ennek ellenére nem ugyanoda érkezünk-e meg, ahová Bébé, erre még visszatérek. Az azonban már most is látható, hogy a következmények nagyon hasonlóak. A visszatért szökevény is oda lyukad ki, hogy a jelenségek világának eseményei – beleértve ebbe akár a saját halálunkat is – nem olyan fontosak (*Iskola*, 321, 325 skk., *Buda*, 44).

(4) Jóval a kőszegi évek után, 1938-ban Medve felfedez valami olyat, amit annak idején nem fogott még fel, Bébé pedig első pillantásra megérti, miről beszél a barátja. Nem a fogdában vagy hajnalban ébresztőre várva, vagy a váratlanul érkező decemberi hóesésben szabadultak meg, hanem jóval korábban: „...a vigasztalás előbbről származik. A szombathelyi országút fainak ólmos égre rajzolt kopasz ágas-bogas koronáiból” (*Buda*, 73).

Miért? Talán azért, mert ráébrednek, hogy minden, ami történik velük, életük anyagává válik („Ezre van az embernek. Ezre van, más ilyen valódija nincs” – *Buda*, 75).

Talán azért, mert egyszerre megértik egy régi növendéktársuk – bizonyos Rainer Maria Rilke – tapasztalatát: „az ember lelkét a legteljesebb elnyomásban sem lehet elpusztítani, mert teremt magának egy könyökkeret, mozgáslehetőséget, mintegy a létezés új dimenzióját, ahol örökre szabad lesz” (*Buda*, 75).

De talán van valami, ami még ezeknél is fontosabb – s ami hozzájuk is magyarázatként szolgál. „...tisztázódott és szembeötlővé vált a reménytelenség és magáramaradottság különös teljessége. A félu-ton rendszerint »Félszázad! Állj! Pihenj! Jobbra-balra kilépn!« – akinek vizelni kellett. Mindig kiléptél, akkor is, ha nem kellett, és a patak partján, a nadrágodat gombolgatva, felnézhettél a hófelhős vagy esőfelhős égre, a fák koronáinak kriksz-krakszai közt az ólomszürke, hibátlan teljességű elhagyatottságodra. S ha már egyáltalán látni tudtál egy színt, a világ szétesett, zagyva semmi-lyenségében ez már valamilyen volt. [...] A szíved hiánytalan keserűségének »valamilyensége« már építette tovább megint az életedet...”

Egyértelmű mondatok ezek, csak vegyük őket szó szerint. A szombathelyi országúton menetelve vagy a patak partján a sliccét babrálva Bébé az ólomszürke, „hibátlan teljességű” elhagyatottságára, a reménytelenség és magáramaradottság „különös teljességére” döbben rá (*Buda*, 75).⁷ Az elhagyatottság hibátlan teljessége azt jelenti, hogy teljességéből *semmi* sem hiányzik, ennél már nem lehet elhagyatottabbnak lenni. A reménytelenség különös teljessége azt, hogy *semmi* remény nem maradt. (Tudom, tautológiákat sorolok.) És ekkor a magáramaradottság meg a reménytelenség legmélyén egyszerre csak olyan hibátlanságot és hiánytalanságot tapasztalunk, amilyen az immanencia világában nem létezik, és talán nem is létezhet. Megtapasztaljuk a tiszta, mindenféle Semmitől mentes Van-t. És ebben a pillanatban kilépünk a jelenségek világából.

Az élmény jobb megértése végett talán szükség volna valamilyen lélektani megközelítésre is, de nem nagyon látok lehetőséget arra, hogy a pusztá leírásnál messzebbre jussunk. Hogyan, hogyan sem, nem tudom, de mintha valóban gyakran megtörténne: amikor az ember a kétségbeesés és reménytelenség legmélyére érkezik, akkor (jobb esetben, s biztosan nem mindig és nem szükségképpen) egyszerre csak megfordul az állapota. Úgy érzi, talpra kell állnia, vagy legalább valamilyen váratlan átmeneti enyhület siet a segítségére. Ady minden bizonnyal jól ismerte ezt a dinamikát: „Pedig valahogyan: van Isten / Nem nagyon törődik velünk / De betakar, ha nagyon fázunk.”⁸ S ennél többet Ottlíktól sem tudunk meg, ő is csupán leszögezi: van ilyen; a legteljesebb elnyomásban egyszerre csak megjelenik a vigasz.

(*Kitérő*) Bébé egy ízben az *Iskolában* is hosszasan elmélkedik erről a jelenségről. „A rosszat könnyen semmivé lehetett tenni ezekkel a várakozásokkal. Tulajdonképpen sosem hittem benne, hogy a rossz dolgok valóban léteznek. Csak másképp kell értelmezni őket, és nyomban megszűnnek. A sarat itt most nem lehetett másképp értelmezni. Rossz volt. Ha meggondolom, persze, kicsiség; nem olyan nagy baj. Végtére is mindegy, hogy bakancsot, köpenyt kefélünk-e a mosdóban, vagy Schulze másféle, úgynevezett »foglalkozás«-sal kínoz bennünket; beletaposhatunk hát nyugodtan a sárba, nem érdemes kerülgetni, kivált miután úgyis reménytelen próbálkozás. Ha jobban meggondoljuk, egyáltalán nem baj a sár; semmivé lehet tenni. Csakhogy, ahogyan Medve írja, akkor marad a semmi. Ez azonban nem képes kitölteni az idő múlását: vagyis ha az embernek nincs egyebe, csak baja, akkor ezt semmiféle meggondolással nem küszöbölheti ki az életéből, amely

nem tűri a vákuumot. Nem állt módunkban meggondolni, hogy a sár nem is olyan nagy baj. Nagy baj volt” (*Iskola*, 299).

Nem tudok koherens interpretációt csatolni ehhez az okfejtéshez, és még kevésbé olyat, amely harmóniába hozná a *Buda* főt elemzett szakaszával is – kénytelen vagyok hát hozzátenni és elvenni belőle.

Megpróbálok átfogalmazni az imént olvasottat. Van egy számunkra való világunk. Ebben a világban jelen van a rossz. Ámde ez a rossz valójában (magában valóságként) semmi, nem létező. S éppen ezért megfelelő módon alakítva a szemléletünket (és ezzel együtt a számunkra való világunkat is) a rossz (azaz a semmi) megsemmisíthető, egyszerűen azért, hogy felismerjük a semmiségét. Eddig talán világos. Itt azonban megnyílik egy alternatíva.

(a) Bizonyos evilági dolgok valóban rosszak, s amikor ezeket megsemmisítjük, akkor a helyükön (a számunkra való világunkban) vákuum marad, amit más létezőkkel be kell töltenünk. (Összevethető ezzel az a platóni gondolat, hogy olyan „megvetett és hitvány dolgoknak”, mint a szőr, a sár vagy a szenny, nincsen ideájuk,⁹ s ezért még abban a silányabb vagy gyengébb értelemben sem nevezhetők létezőnek, mint az ideák utánpótlásaként létező evilági dolgok. Ezek tehát – ha helyesen következtetünk abból, amit Platón állít – egyszerűen nemlétezőnek tekintendők, mondhatni, törlendők a leltárból.)

(b) Bizonyos dolgokat rossznak látunk, ám megfelelően szemlélve ezeket megérthetjük, hogy valójában ezek is jók. Ennek érdekében az adott dolog tapasztalatából a benne lévő rosszat (a semmit) ki kell rostálnunk, s ha ez sikerül, akkor fölfénylik a tiszta (mindennemű semmitől mentes) Van. A folyamat végére érve teljesen megszűnik a vákuum, világunk kiteljesedik: a semmi kiszorul, a létezők pedig egyetlen kontinuummá állnak össze. (Valahogy úgy, ahogyan erről Parmenidész beszél. Először megértjük, hogy a Létező létezik, a Nem-létező [Semmi] pedig nem létezik, majd ennek nyomán belátjuk, hogy „Létező érinti a Létezőt” [mert nincs a Semmi, ami közéjük férközhetne], s ezért a Létező egy „jól kerekített gömb tömegéhez hasonlatos”.¹⁰)

Úgy vélem, eléggé nyilvánvaló: az *Iskola* idézett szakasza inkább az (a) verziót képviseli, a *Budaé* pedig egyértelműen a (b)-t. Megkísérelhetjük azonban összhangba hozni ezeket, mondván: vannak (számunkra valóan) rossz dolgok, amelyek valójában és *teljes egészükben* semmik (nincs magában valóságuk), és vannak dolgok, amelyeknek (a számunkra valóságukban) *része* a semmi, ám ezek, megfelelő szemléletet alkalmazva, megtisztíthatók ettől. (Mert a magában való világban nem létezik a Semmi.)

Ottlik példái azonban nem nagyon engednek meg egy ilyen kompromisszumos olvasatot. Hiszen a reménytelenség és elhagyatottság (melyekről a *Buda* azt állítja, hogy nagyon is léteznek, és kiteljesedve tiszta Vanként fénylenek föl) inkább a *teljes egészükben* rossz (és éppen ezért nemlétező) dolgok közé lennének sorolandók – ha volna ilyen kategória. Gondoljuk csak meg, már a nevük is arra utal, hogy ezek tiszta negativitások, pusztán valaminek (a reménynek és a segítségnek) a hiányai. A sár viszont alighanem olyasminek mutatkozna egy ilyen kompromisszumos koncepcióban – még ha ennek az ellenkezőjét állítja is Platón –, ami nem a valóság dolgai közül törlendő pusztán semmi, hanem csak bizonyos emberi nézőszögből rossz; más szóval: amelynek számunkra valóságában *része* a semmi is. Csak akkor rossz, amikor a bakancsomról kell levakarni, vagy amikor bele kell feküdnöm. Amikor azonban vályogtéglá lesz belőle, vagy olyan agyagtábla, amelybe bele lehet égetni a *Gilgamest*, akkor nagyon is jó.

Mivel a kompromisszum lehetőségét nem látom, arra hajlok, hogy inkább a második olvasatot fogadjam el, és ennek megfelelően olvassam az *Iskolából* idézeteket is. (Sőt, úgy sejttem, hogy – a látszat ellenére – az író intenciójához is ez az olvasat áll közelebb, csak valami miatt félrecsúszott a gondolatmenete. „A rosszat könnyen semmivé lehetett tenni ezekkel a várakozásokkal. Tulajdonképpen sosem hittem benne, hogy a rossz dolgok valóban léteznek” – ezzel kezdődik az elmélkedés. Ámde: ha a rossz nem létező [semmi], és ezt a semmit kitörlöm [megsemmisítem] a valóság dolgai közül, akkor nem keletkezhet vákuum, hanem éppen ellenkezőleg, magát a vákuumot semmisítettem meg. Negatív számból negatív számot kivonva a negativitás csökkenni fog, nem nőni. Egyetlen igazán súlyos ellenérvem van csupán ezzel a gondolatmenettel szemben: Nehezen tudom elképzelni, hogy Ottlik, az egykori matematikus ilyen elemi hibát vétett.)

Aztán az inkoheregensnek ítélt részekről való eltekintés vagy azok megfelelő átfogalmazása után a következőképpen értem a gondolatmenetet. Rossz nincs a világban (a Rossz – semmi), csupán a vi-

lághoz való helytelen hozzáállás eredményeképpen tűnik létezőnek. Ám ezen a helytelen hozzáálláson gyakran nem vagyunk képesek felülkerekedni, vagy ha – legalább részlegesen – mégis, akkor csak azon nyilvánvaló Jók segítségével, amelyek a rendelkezésünkre állnak. Konkrétabban: elvileg lehetséges volna ugyan a sarat is jóként tapasztalni (miután megsemmisítettük a sár szemléletébe belekeveredett semmit), ám erre mégsem vagyunk képesek, mert nem áll rendelkezésünkre olyan Jó, ami erőt adhatna nekünk ehhez. A szombathelyi országút ólomszürkésége esetében viszont sikerrel járt ugyanez a mutatvány, igaz, nem a fiúk törekvésének eredményeképpen, hanem attól függetlenül; véletlenül vagy kegyelem által (vö. *Buda*, 45). Itt is érvényes tehát a „Non est volentis...”

(5) Bébé váratlan hajnali nyugalma és a hóesés között történik még valami túlbecsülhetetlenül fontos. Miközben egy hajnali riadó során az udvaron várakoznak, Bébé odasúgja Szeredynak, hogy „Ereklye?”, a megszólított pedig rávágja, hogy „Piffi!” (*Iskola*, 278). Ebben a pillanatban születik meg a két fiú barátsága egy olyan világban, amely mindent megtesz azért, hogy mindenféle szorosabb emberi kapcsolatot elpusztítson vagy csírájában elfojtsa (vö. *Iskola*, 460). Majd egy kicsit később Bébé és Medve között is hasonló, s talán még mélyebb kapcsolat szövődik. (Szeredy és Medve viszonyát nem részletezi a regény.)

Hogy mi a „barátság” Ottlik szerint, az egészen szabatosan megmondható: olyan kapcsolat két ember között, amely túlhalad a szereplő- (vagy a világ számára prezentált) én felszínén, s amelyben mindkét fél érti a másik szavak és gesztusok mögötti érzéseit és gondolatait. (S ha precízeek szeretnénk lenni, egészítsük ezt még ki azzal, hogy a kapcsolatban állók nem rokonai vagy szerelmei egymásnak.) Hogy ez a rációt meghaladó megértés miként történik, azt tanulmányozhatjuk az *Iskola* prológusát olvasva, továbbá Bébé és Medve vitáját elemezve (*Iskola*, 457 sk. – amikor Bébé azzal áll elő, hogy szervezzenek ellentábort Merényi megmaradt híveivel szemben), valamint a *Hajónapló* két tengernagyának párbeszédeire figyelve.¹¹ („Mint látható ő is ki tudta olvasni Kirketerp ki sem mondott gondolatait a fregattkapitány szeme fenekéből” – *Hajónapló*, 10, vö. *Hajónapló*, 26.) Mindhárom helyen azt látjuk, hogy a szereplők – Ottlik kifejezésével élve – szellősen átjárják egymás lelkét (*Iskola*, 459).

Kínálja magát a föltevés: ha barátok túlhaladnak egymás szereplő-énjein, akkor bizonyára a néző-énhez érkeznek, s a barátság a nézők között szövődik. S ezt látszanak alátámasztani Medve 1942-es jegyzetei. „A fogható valóság felszínén élünk, elszakadva. Az érzékelésen túli, időn kívüli, nagyobb valóság terében azonban folytonosan összefüggünk egymással valahol. Indáink metszik a világot, aztán továbbnyúlnak, ki, egy ismeretlen dimenzióba, mint elszakíthatatlan köldökzsinór s ott vagyunk egybekapcsolva, egyetlen egészként, abban a teljesebb kontinuumban. Másképp hogyan érthetnénk meg végül még a néma gyerek szavát is? Hogyan volna lehetséges az a csoda, hogy a mi siralmas eszközeinkkel, szóval, tettel, rúgásokból, tréfákból, otromba, elnagyolt jelekből mégis megértjük egymást? Hogy közölni tudunk többet, mint a mondanivalónk? Hogy felfogjuk azt is, ami nincs benne, s ami bele sem férhet kifejezőeszközeinkbe? Másképp hiábavaló volna minden igyekezetünk. Így pedig, gyarló látszatokból, a létezés felületében reménytelenül nyújtózkodva egymás felé, és halott formák segítségével, élő valóságot tudunk létrehozni, ha a felületre merőleges irányú, ismeretlen dimenzió felé ható erőkre szakadatlanul ügyelünk. Mert konvergens, egy metszőpontból kiinduló sugárnyaláb tagjainak is tekinthetjük magunkat, hiszen annál jobban közeledünk egymáshoz, minél beljebb haladunk önmagunkban, magányunk közös centruma felé – noha a szűkebb vagy tágabb gömbfelületeken, melyekből diszkrét pályákat, elszigetelt ponthalmazokat ütünk ki, esetleg egyáltalán nem érintkezhetünk” (*Iskola*, 491).

Talán azt sugallják a mondottak, hogy szereplőként nem érthetjük meg egymást, nézőként – elhagyva a fogható valóságot és lemerülve egy ismeretlen dimenzióba – azonban igen. Ám ez leegyszerűsítő olvasat lenne, hiszen a kommunikáció nem nélkülözheti a fogható valóság eszközeit. A szavak, tettek, rúgások, tréfák és egyéb otromba, elnagyolt jelek mind-mind csak a jelenségvilágba újra és újra visszaemelkedve bocsáthatók ki. S még ennél is fontosabb, amit a *Buda* ehhez hozzászól: hogy mély emberi kapcsolatban lenni annyi, mint felelősséget vállalni a másikért a megjelenő világban. Íme, a regény talán leggyönyörűbb mondatai: „...nem tudta megmenteni Veronika életét. Nem tudta. Pedig csupán a világ állt a feje tetejére. ((És ez nem volt mentség Medve számára. Beállhatott volna már előbb, könnyűszerrel, a meghunyászkodó gyáva csúrhébe akár miniszternek, főembernek, aki autót tud szerezni, be tudja vitetni a dajakját megoperáltatni a jászberényi kórházba Szentandrásról, hátha csak gyomorfekélye volt és megmentik: inkább a barátait, a becsületét, a hazáját kellett volna

elárulnia, mint Veronikát.)” (*Buda*, 175 – Csak a félreértés elkerülése végett: nem az a gondolatmenet summája, hogy bármi aljasságot megtehetsz, ha hivatkozni tudsz valakire, akiért teszed, hanem az, hogy a másik emberért vagy felelős, és nem absztrakt eszméért vagy normákért.)

Aki pedig nem hajlandó arra, hogy visszatérjen a jelenségvilágba, az nem fog találni odalent senkit. Egy kicsiny toronyba lesz befalazva, s legfeljebb csak képzelheti, hogy odaátról morzézna neki (vö. *Buda*, 292 skk.).

Ezért jött vissza a hegyről Medve, amikor váratlanul megjelentek előtte a gyűlölt – pontosabban: gyűlöltnek hitt – osztálytársai (*Iskola*, 283).¹² Erre döbbsen rá Bébé, aki korábban azt képzelte, hogy jól meglesz majd egyedül, és még az evilági örömeiket sem veszíti el – éppen ezért lett festő –, de aztán belátta, hogy nők nélkül nem megy (*Buda*, 113, 285). Ezt értette meg Lexi, aki kisgyerekként soha nem volt igazán fontos senkinek, és akinek éppen ezért nem volt módja megtanulni, hogy létezhetnek igazi emberi kapcsolatok. (Így lett belőle egy csapásra szakszerű és anyai betegápoló – *Buda*, 271.) S alighanem ugyanezért jött vissza a maga hegyéről Szeredy is. Hiába volt torkig előzőleg mindennel – önmagával és az összes szerelmével –, végül mégiscsak azt érezte, hogy jobb visszajönni „azokhoz, akiket utál, gyűlöl, szeret, hadd tépjék, rúgják, rángassák tovább, aztán úgyis pihenhet eleget a diliházban vagy a jó szagú föld alatt” (*Iskola*, 480).

Választanunk kell tehát: vagy a toronybörtön dermesztő nyugalma, vagy a visszatérés a jelenségvilág bizonytalanságai és csúfságai közé, és önmagunk odavetése a sorsnak. „...ha nem őrzöd meg a kezdetedet, a kívülállásodat, utolér majd mindenféle istencsapása. Jöhet olyan óra, jöhet olyan év, sok év, hogy az emlékkönyv számára neked se jut eszedbe hamarjában más kívánságod, mint hogy veszzen ki a világ, s e földi nép a legvégső fajig” (*Buda*, 21) – mondja egy helyütt Bébé, de ennek ellenére mind ő, mind az Ottlik-regények valamennyi fontos szereplője a kívülállás feladását választja.¹³

De vajon olyan autochton lehetőség-e a barátság az *Iskola* megfagyott idejének poklából való megszabadulásra, mint a korábbiak?

Gondolkozhatunk úgy – mint például Nietzsche¹⁴ –, hogy előbb önmagunkat kell megformálni, s csak aztán lehetséges igazi barátságot kötni, s ekkor a válasz természetesen „nem”. Ennek szellemében olvasva a regényt: Bébé először megéri, hogy nem csupán az iskola mocska van, hanem a hajnal nyugalma és a hóesés is, s csak ezután köt barátságot Szeredyvel és Medvével.

Ottlik (Bébé) azonban ezt alighanem másképpen gondolta. Nem annyira az *Iskola* záró jelenete – ahol a három barátot látjuk együtt a csillagos ég alatt – tanúskodik emellett, mert ezt úgy is értelmezhetjük, mint a történet olyan betetőzését, ami az előzmények nélkül nem eshetett volna meg, hanem sokkal inkább Ottlik szerelemkoncepciója és egyáltalán az emberi kapcsolatokról alkotott felfogása, melyet tanulmányozva ismételten azt látjuk, hogy a másik emberhez fűződő mély kapcsolatok önmagukban is elegendőek ahhoz, hogy kiemeljenek bennünket az immanenciából.¹⁵ Medve azért tudja, hogy a világ mégiscsak külön hely, mint amilyennek látszik, mert képes volt az anyjával valaha olykor összevenni (*Iskola*, 315), Szeredy azért, mert annak idején megtanulta Barikától (*Iskola*, 47 skk.), sőt: a kamasz Szabeket és egy kislányt – az egyik gépiratban – egyenesen a testi vágy lendíti ki a profán világból.¹⁶

(6) Korábban úgy tűnt, hogy az iskola megfagyott idejéből lehetetlen visszatalálni a linearitáshoz, és ezáltal nyerni szabadulást. De ez talán mégsem egészen igaz. „Valaha, amikor valami baj, rosszízű kitolás, megaláztatás ért bennünket, éppen Szeredy találta ki a megoldást rá: elmesélte. Délután a tanteremben, ha tíz percre kiment a felügyelő altiszt, vagy este az árnyékszéken, ahol mindig összegyűltünk, Dani elmondta újra, eljátszotta egy kicsit, hogy hogyan is volt a dolog. S mint egy keleti sámán, afrikai varázsló, ezzel a ráolvasással, vajákolással, egyszerű elmeséléssel elvarázsolta, ártalmatlanná tette, átformálta az egész rosszat, s szinte a szemünk láttára semmisült meg a mérge, szinte érzékelhetően szakadt le lelkünkéről gonosz nyomása. Pedig Szeredy sosem humorizált, sosem parodizált, sőt, a lehető legszabatosabban, a valósághoz teljesen hűen foglalta szavakba a történeteket. Talán éppen az volt a titka, hogy a teljes és hű valóságot mondta el” (*Iskola*, 18).

Nem állítom, hogy pontosan értem. Amikor elmesélünk valamit, azt egyszersmind értelmezzük is; értelmezés és értelem nélkül az események, történések, jelenségek nem állnak össze történetté, ez világos.

A legmeggyőzőbb történeteinket azonban nem mi írjuk – főleg nem tudatos erőfeszítéssel és hosszan bajlódva a lehetséges interpretációkkal –, hanem maguktól íródnak belénk. Magukban az eseményekben kezd el erjedni az értelem – legalábbis ezt érezzük –, és ezáltal indul el az értelem-

képződés, amely akár olyan erőteljes is lehet, hogy semmiféle interpretációra nem ad nekünk módot; sem dolgunk, sem lehetőségünk nem marad más, csupán följegyezni vagy fölmondani magunknak a történeteket.¹⁷ Talán még ez is felfogható.

De hogy pontosan miért jelenthet megoldást, ha elmeséljük, hogy s mint volt – ezt legfeljebb csak sejtethetjük vagy találgathatjuk. S Bébé is ezt hangsúlyozza: Szeredy varázsolt, ráolvasott, vajákkolt.

Azt azonban leszögezhetjük, hogy a történetmondás Bébé (és Ottlik) számára alapvető jelentőségű. (Annak ellenére az, hogy a transzcendenciába való átlépés fönt bemutatott különböző lehetőségei jóval eredményesebb megoldásnak tetszenek.) Hiszen mind az *Iskola*, mind a *Buda* egy-egy hatalmas kísérlet arra, hogy a festő elmeséljen valamit; ráadásul a második nagyregényben Bébé (és az életében alighanem Ottlik is) a halála pillanatáig mesélni próbál.

Végül tegyük még szóvá, hogy – talán ellentétben az idézet sugallatával – korántsem mindig sikerül eljutni az események történetbe hajlításáig. Az *Iskolában* Bébé többször elpanaszolja, hogy nincs miből elbeszélést formálnia (*Iskola*, 136 skk., 164 skk., 295 sk., 298, vö. *Buda*, 106). A *Buda* második fele pedig a történetért folytatott küzdelem olyan története, amelynek a végét ugyan nem ismerjük, de amelyről nem alap nélkül feltételezhetjük, hogy kudarcba fulladt.

(7) Egészen biztosan nem autochton megoldás, és csak akkor alkalmazható eredményesen, ha a megfagyott idő értelemnélküliségéből már sikerült valahogyan kikecmeregni, de fontos megemlíteni: miután Bébé kiszabadult, egy új *majddal* koronázta meg a folyamatot. Tehát most nem visszafelé haladva, az esemény- és emlékmozzaikat történetbe foglalva, hanem egy célt előrevetve teremti meg az idő linearitását. „És hogy lobog, lüktet, mély, titkos nyugalommal az életünk a csillagok alatt. Egy tóparti kastélyfelére gondoltam, a hegyek között, ahol negyvenéves leszek, és vászonra fogok festeni valódi olajfestékekkel, és cigarettázom, és jó detektívregényeket olvasok, és a nagyszabású életemhez bizonyos tekintetben állandóan szól a dzsessz” (*Iskola*, 392). Hasonlóképpen: Medve is tudja már, amikor a főreálba érkeznek: egyszer *majd* költő lesz (*Buda*, 332).

(*Negyedik stádium*) 1926 és 1957 között Bébé személyisége szilárdnak tűnik: tudja, mi a jó és a rossz, és tudja, mit kell tennie. S többnyire azt is teszi, amit kell. Amennyire az *Iskola* prológusában és a *Budában* láthatjuk, végig fejben tartja az Úr csodáit, amelyeket érte tett (a hajnali nyugalmat, a hőesést, a szombathelyi országutat stb.), és egy ideig teleológiája is van az életének. Aztán megérkeznek az ötvenes évek, amelyek – akkor nem tudható, hogy mennyi időre – elveszik Bébétől az utolsó megmaradt „majd”-ját: nem lehet többé festő, legfeljebb illusztrátor. A másik „majd” – hogy Mártával áttangóznak a világ feje fölött (*Buda*, 351) – pedig már korábban illúzióknak bizonyult (*Buda*, 215, 225). De ez sem rendíti meg. A csodák emlékére támaszkodva megőrzi önmagát, sőt még azt is pontosan tudja, hogy miként kell élni egy totális diktatúrában.¹⁸

A forradalom leverése után azonban történik valami. Bébé megint káromkodik (*Iskola*, 7 sk.), mint annak idején, amikor Merényiék bekkje volt, és együtt mentek fel az iskola toronyórájához. (A mondat második fele csupán az én föltevésem, explicite sehol sem lokalizálja az író a káromkodós korszakát.) Talán a – most már véglegesnek látszóan – elsötétülő égbolt kiváltotta újabb rettenet és a hatalom által felkínált mézesmadzag csáberejének együttes hatására Bébé elbizonytalanodik. (Nem tartom kizártnak, hogy van összefüggés a regény felütésében megfogalmazott ezen aggodalom és azon tény között, hogy Ottliknak ugyanebben az időben végre megjelenhetett az első önálló kötete, a *Hajnali háztetők* 1957-ben.) Nemcsak Szeredy miatt kell tehát (újra?) elmesélnie az iskola történetét, hanem, legalább annyira, maga miatt is. Mielőtt még újra beállna bekknek.¹⁹

(*Ötödik stádium*) Arra a kérdésre, hogy miképpen nyújt, vagy hogy nyújt-e egyáltalán megoldást az *Iskola a határon* Bébé forradalom utáni dilemmáira, ki-ki a regényről adott olvasata függvényében fog választ adni. Én hajlamos vagyok azt gondolni, hogy nem történik sokkal több, mint a '26-ban már megfogalmazottak átisméltlése: Bébé számba veszi a csodákat, és felmondja a történetet, ami utólag mégiscsak formát öltött a végtelenül és mechanikusan ismétlődő napirend mozdulatlan idejéből.

Ha pedig helyes ez a feltevés, akkor mégis hitelt adhatunk a festő – '57-ben talán éppen nem érvényes, hiszen akkor alighanem baj volt – fejtegetéseinek a katonaiskola utáni életről mint nagyvakációról és a tőkesúlyként lerakódott tapasztalat adta teljes biztonságról (*Iskola*, 19 sk.).

Ebből pedig magyarázatot nyerhetünk arra, miképpen lézenghet valaki – ez esetben Bébé – évtizedeken keresztül jószerivel mindenféle cél nélkül. Azért, amit ő maga is állít: mert ami igazán fontos, az már eldőlt benne.

Kérdés persze, hogy nem pszichológiai képtelenség-, irreális feltételezés-e azt állítani, hogy valaki hosszú éveken át csak úgy van, s közben nem indul bomlásnak a személyisége. Hogy a nyugati civilizációban nem nagyon találunk efféle embereket – ezzel teljesen egyetértek. De azért akad egy-egy mifelénk is. Itt van például az Ottlik Géza nevű író, akinek életéről ugyan igen keveset tudunk, ám amit mégis, az igen határozottan arra utal, hogy miután már nem kellett megfeszítve dolgoznia a mindennapi kenyerükért (durván: az *Iskola* megjelenésétől), nem csinált semmit, csak bridzsezett, utazgatott, kvaterkázott, és földtani türelemmel várta új regénye körvonalazódását (*Próza*, 32).

(*Hatodik stádium*) Aztán '79-ben meghal Márta, és Bébé lázas munkába kezd. Miért? A társa elvesztése persze súlyos csapás, alighanem a legsúlyosabb, ami Bébé életében megesett, de semmi nemű – tudom, frivolan vagy nevetségesen fest itt ez a kifejezés – logikai kapcsolatban nem áll a csodákba vetett hitével és a még '57-ben rendbe szedett élettörténetével. („A halállal az ember amúgy sem tud mit kezdeni, csak vállat vonni és átlépni rajta” – *Buda*, 94.) A válasz tehát nem magától értetődő. De nem is érthetetlen.

Először is: Bébének elszámolnivalója van Mártával. Illetve saját magával. Szerette-e a feleségét? Tisztességesen viselkedett-e vele? A festőt súlyos lelkiismeret-furdalás gyötri (vö. *Buda*, 236, 342 skk.).

Másodsor. Világosan látja, hogy Márta távoztával belépett élete utolsó stádiumába. Most már csak a halál következik. Nincs már semmi egyéb, amire várni lehetne. (Az öregotthonokban nem rendeznek ballagást.) És ez teljesen új helyzet, még akkor is, ha Bébének korábban sem voltak nagy életcéljai. Mert a homályos várakozások ennek ellenére igenis fontosak lehetnek és voltak is számára. „Vannak az emberben kimondatlan várakozások. Reggelente. Nem is kimondatlan – kigondolatlan, lappangó, rejtett kis várakozások. (Aki olyanfajta hülye, mint te vagy Csokonai egész életében.)” (*Buda*, 92, vö. *Buda*, 14, 84, 247, 358 sk.). S még egy adalék, ami ugyanezt nyomatékosítja. Az öreg Lexinek, amikor már végképp nincs mit várnia az élettől, egyszerre csak mégis eszébe jut egy utolsó lehetőség. „Te Bébé, én azt hittem, már semmi kívánságom nincs az égvilágon. Most képzeld, még van egy, és nem megy ki a fejemből. Olyan szobában szeretnék meghalni, ahol a por le van törölgetve a bútorokról” (*Buda*, 76).

Harmadszor. Egyes pszichológusok szerint mindenki, akinek erre módja van, azaz nem váratlan hirtelenséggel távozik, életmérleget készít. Nyilvánvaló, hogy Bébé is ezt teszi. Ezért kívánja megfesteni az *Ablakot*. (Maga a kép lenne az életmérleg. „Nagy vásznad, az Ablak összegezés lett volna...” – *Buda*, 341.) És ezért akarja – ahogyan egy ízben fogalmaz – szálakra széthuzigálni élete szövetét (*Buda*, 322).

S a végére hagytam a legfontosabbat. „A halállal az ember amúgy sem tud mit kezdeni, csak vállat vonni és átlépni rajta” – idéztem az előbb Bébét. Csakhogy rögtön hozzá is fűzi ehhez: „Nem mindig lehet” (*Buda*, 94). S tudjuk, Márta halálán nem lehetett átlépni. Ha vetünk egy pillantást Bébé '79 utáni állapotára, főleg annak mélypontjaira – a kórházi éjszakákra (*Buda*, 241 skk.) vagy a Julcsival való összeveszés utáni rettenetre (*Buda*, 260 skk.), nem lesz többé kérdéses, hogy miért bajmóldik az emlékeivel: ez a szó legszorosabb értelmében élet vagy halál kérdése. Úgy kapaszkodik beléjük, mint a fuldokló a szalmaszálba.

„Megegyeztünk, hogy – ha élni nem okvetlenül –, de festeni szükséges, amihez mégis életben kell lenned” (*Buda*, 284, vö. *Buda*, 247). A *Hajónapló* – úgy sejtem – ugyanezt talán még világosabban fogalmazza meg. Az öreg, magára maradt Kirketerp fregattkapitány rendesen vezeti a log-bookot, azaz meséli tovább az élettörténetét, írja hozzá a meglévő anyaghoz a lassan telő, eseménytelen napok történéseit. Aztán egyszerre csak feladja. Részint mert nem történik semmi, részint meg mert belefárad a szavakkal folytatott szinte kilátástalan küzdelembe (*Hajónapló*, 18 skk.). Egyetlen még élő feljebbvalója (és barátja), Ivo Maandyard tengernagy azonban parancsba adja neki, hogy folytassa (*Hajónapló*, 34 sk.). S akkor Kirketerp azt gondolja: alighanem megint kaptam egy kecsketúrót Ivótól.

A kecsketúró egy lágy, térdvel való ülepen billentés hátulról, amely tökéletlen szavakkal kifejezve valami ilyesmit jelent: ne add fel, csináld tovább. Az első kecsketúrót Kirketerp hadapród korában kapta a barátjától, miközben éppen azt fontolgatta a hajó egyik eldugott szegletében, hogy a nyakára tekeri a horgonyláncot, és a horgonnyal együtt a tengerbe veti magát (*Hajónapló*, 11 skk.).

Ergo: abbahagyni a hajónapló írását vagy a festést, azaz élettörténetünk továbbmesélését, annyit mint feladni, mint eldobni magunktól az életet. Persze nem biztos, hogy ez minden emberre érvényes megállapítás, Bébére és Kirketerpre azonban igen. Ők ilyenek: muszáj mesélniük, amíg meg

nem halnak. Vagy megfordítva: amíg úgy érzik, hogy muszáj mesélniük (log-bookot vezetve vagy festve), addig élniük is muszáj.

Bébé történetének legvégét nem ismerjük – saját halálát eddig csak Mózes írta meg –, csak a regényét. Ez pedig – úgy vélem – eléggé egyértelmű és röviden összefoglalható. A festőnek nem sikerül újra egyetlen elbeszéléssé összeszönie az élettörténetét – sőt, még a szálakat sem képes a tarka gubancból kihuzigálni –, de kívülről ismét segítséget kap: egyszerre csak boldognak érzi magát; megkockáztatom, éppen úgy, mint ébresztő előtt, '23 nyirkos hajnalán Kőszegen.

ÖSSZEZÉS

Az *Iskola* megfagyott idejéből való szabadulás különféle kísérletei és lehetőségei két élesen különböző csoportra bomlanak. Négy ízben mintha nem is változna meg az időpercepció, csupán annak tartalma vált előjelet. A pokol dermesztő mozdulatlanságából a szereplők hirtelen átkerülnek – legalább néhány pillanatra – a Paradicsom mozdulatlan gyönyörébe. A többi kísérlet viszont nyilvánvalóan a halmazállapotát veszített idő (*Iskola*, 167) újbóli lineáris szövéssel próbálkozik.

Az időtlen transzcendencia felé vezető négy út értelmezésének érdekében engedtessek meg nekem, hogy legalább néhány bekezdés erejéig felmentést adjak magamnak Kant szigorú intése alól, és kalandozzak egy kicsit az emberi ész spekulatív képességeinek és a priori fogalmainak határán, vagy tán egy kicsit azon is túl.²⁰

Medve korábban már idézett jegyzetében azt állította, hogy a „fogható valóság” felszínén áthaladva „az időn kívüli nagyobb valóság terébe” kerülünk át (*Iskola*, 491).

Erre a megjegyzésre hagyatkozva úgy értelmezhetjük a szabadulás négy, szóban forgó útjának eredményét, mint amelyeknek nem-fogalma az időnélküliség. A néző énről – akire Medve váratlanul rátalál a fogda priccén fekvő – tudjuk, hogy halhatatlan. A barátság során egy másik – ugyancsak halhatatlan – nézővel kerülünk kapcsolatba. A Bébét megszálló váratlan hajnali békesség valami olyasmit ad a kisfiúnak, amiről tudja, hogy többé már nem elveszíthető. A magáramaradottság és a reménytelenség pedig akkor csapnak át önnön ellentétükbe, és lesznek egyszerre csak vigasztaló, amikor teljessé és tökéletessé válnak; s talán nem kell nagyon nagy jóindulat ahhoz, hogy ezt úgy értsük: amikor a lineáris időt konstituáló remény – s vele együtt maga a lineáris idő is – megsemmisül, és marad az időnélküliség.

Értelmezhetjük ezt az elgondolást Kant szellemében: „Ám ezek az *a priori* megismerési források [a tér és az idő – S. I.] éppen ezáltal (vagyis hogy pusztán az érzékelés feltételei) meghatározzák önnön határaikat is, nevezetesen: csupán annyiban vonatkoznak tárgyakra, amennyiben mint jelenségeket tekintjük azokat, nem pedig amennyiben magukban való dolgokként számolunk velük.”²¹ Az idő elpárolgásával együtt (a teret hagyjuk még egy kicsit figyelmen kívül) kilépünk tehát a jelenségek világából – állapíthatjuk meg.

Az viszont már egyáltalán nem volna Kant szellemében való, ha ezek után a magában való világba való átlépésként is értelmeznénk az imént felsorolt pillanatokat, az meg még annyira sem, ha okoskodásba kezdenénk ennek a világnak a természetéről.²² Sőt – sejtetően²³ – még az az óvatos kijelentés is túl sok volna számára, amit itt ezennel mégis megkockáztatok: hogy lehetnek olyan eksztatikus pillanatok, amelyekben az érzéki szemlélet (egyes) formái és/vagy kategóriái – esetünkben az idő – nincsenek jelen.

Pedig annyit a königsbergi mester is elismer, hogy „nem tudtuk bebizonyítani, hogy az érzéki szemlélet általában az egyetlen lehetséges szemlélet is, csak azt, hogy *számunkra az*.”²⁴ Ám aligha nem mégis azt felelné az iménti föltevésünkre, hogy más lények számára talán lehetséges (olyan érzéki szemlélet, amelyben az egyes formák vagy kategóriáik átmenetileg nincsenek jelen), de számunkra, emberek számára nem.

Egy másik régi munka is eszünkbe juthat Medve jegyzetét olvasva, nevezetesen a *Jelenések könyve*: „Ekkor az angyal, akit állni láttam a tengeren és a földön, felemelte jobb kezét az égre, és megesküdt az örökkön-örökké élőre [...], hogy nem lesz többé idő...”²⁵ (Egy kisebb írásában Kant is idézi ezt a mondatot, és finom iróniával jelzi, hogy kissé átgondolatlanak tartja a felhőbe öltözött, fején szivárványt hordó, naphoz hasonlatos arcú stb. angyal idézett szövegét²⁶ – de ennek boncolgatása itt eltávolítana a tárgyunktól.)

Ez az egybecsengés sem ragadtathat bennünket túlságosan messzemenő spekulációkra, de a tényt azért leszögezhetjük: a regények szereplőinek felsorolt revelációszerű élményei azzal a tapasztalattal állnak párhuzamban – s talán előlegezik is azt –, amelyet a nyugati civilizáció alapkönyve a végítélet pillanatára ígér.

Arra a kérdésre, hogy a négy út ugyanoda vezet-e, válaszolhatunk Kant szellemében. Pontosabban, azt felelhetjük ekkor, hogy nem adható válasz, mert a kérdés értelmetlen (s ezért visszautasítandó). Ha az idővel együtt a tér – a másik a priori szemléleti forma – is lehámlik a dolgokról, sem azt nem mondhatjuk, hogy „ugyanoda”, sem azt, hogy „nem-ugyanoda”.

Ám ríposztozhatunk is a föntiekre reagálva, mégpedig azzal, hogy a fölsoroltak téren kívül való elképzelése és elgondolása valóban lehetetlen, ámde sehol sincsen az megírva, hogy a dolgoknak a megjelenő világ határán túl is a mi felfogóképességünkhöz kell igazodniuk.

Medve azonban – legnagyobb sajnálatomra – csak az időn kívüli valóság nagyobb teréről beszélt az elemzett mondatban. Ezért aztán kénytelen vagyok tovább spekulálni. Mondhatjuk azt, hogy az evilági reveláció pillanatai nem feltétlenül jelentik az összes a priori forma és kategória elillanását, hanem csupán egyesekét. (Ebben van is némi ráció, hiszen – Kantnak itt is igaza van – ha minden kategóriánk és formánk elveszne, semmit sem tudnánk fölfogni.²⁷) A kérdés tehát jogos – vonatjuk le a következtetést –, ámde a regényekben semmiféle további támpontot nem kapunk a megválaszolásához.

Vagy érvelhetnénk azzal, hogy a *Buda* két fontos passzusa úgy beszél a térről, mint ami csupán az ingyenmozi hipotetikus világában érvényes forma (*Buda*, 20, 88), ergo Medve jegyzetében a „tér” nem értendő szó szerint. (És akkor mégis hagyatkozhatunk Kantra.) Ez sem volna teljesen alaptalan eljárás, csak nem éppen elegáns.

Ezek után most térjünk át néhány kapcsolódó problémára. Mit mondhatunk az *Iskola* megfagyott ideje és a transzcendens tapasztalatának mozdulatlan ideje (avagy időtlensége) közötti viszonyról? Hogyan lehetséges, hogy ugyanaz – de legalábbis igen hasonló – idő uralkodik itt is, meg ott is?

Talán azért, mert pokol és Paradicsom egyaránt odaát vannak – vágnánk rá azonnal, de ez nyilvánvalóan rossz válasz, hiszen az iskola pokla evilági.

Akkor mégis csupán látszólagos a hasonlóság az iskola mozdulatlan pokla és a transzcendencia mozdulatlan gyönyöre között? Ez meg azért nem meggyőző föltevés, mert pusztán a két időképzet között – elvonatkoztatva a bennük megjelenő tartalomtól – semmilyen különbséget sem tudunk felfedezni.

Próbálkozzunk hát valami mással. A megfagyott időt talán úgy foghatjuk föl – legalábbis ebben a konkrét esetben –, mint a lineáris idő *majdnem* teljes megsemmisülésének állapotát. Láttuk: nem történt semmi, az idő halmazállapotát veszítette (*Iskola*, 167), a gyerekek képtelenné lettek a benne való tájékozódásra, de mégis vakon reménykedtek valamiben, amiről elképzelésük sem volt. Továbbá abban sem rendült meg egészen a hitük, hogy egyszer azért elérkeznek a soron következő szabadság napjáig. A rendezett idő tehát már szétesett, de mint vonatkoztatási pont mégis megmaradt. Ahhoz, hogy teljesen megsemmisüljön, arra volt szükség, hogy hiánytalanná váljék a reménytelenség, s ezzel beteljesedjen a lineáris idő sorsa.

Ám ha így közelítjük meg a jelenségeket, kissé pontosítanunk kell a kiindulópontunkat. A megjelenő világon túli transzcendenciát célszerűbb időtlenként – és nem álló időként – fölfogni, mert – amint ezt fönt láthattuk – éppen erre hivatkozva lehetséges megkülönböztetnünk az evilági időtől, és lehetséges legalább néhány óvatos negatív ítélettel körülírni.

Amellett azonban – ennek ellenére is – kitarthatunk, hogy háromféle időt érdemes megkülönböztetni, a választóvonalat a lineáris és a ciklikus idő közé egyfelől, valamint az álló idő közé másfelől kell meghúznunk. Az előbbi kettőt úgy határozhatjuk meg, mint különböző időformákat vagy az idő különböző rendjeit, az utóbbit pedig úgy, mint a túlvilági időtlenség olyan pervertált evilági változatát, mely állandóan valamelyik „idő-rendhez” – az *Iskolában* a lineáris időhöz, másutt meg talán a ciklikus rendhez – méri vagy viszonyítja magát.

A regényekben az álló idő négy egymástól markánsan megkülönböztethető változatról kapunk viszonylag részletes leírást.

(1) Az *Iskola* alaposan és mélyen átélhetően bemutatja, hogyan dermed meg az idő a reménytelenség által, s hogy mit jelent belefagyni az időbe.

(2) A *Budában* kapunk némi adalékot ahhoz, hogy miképpen lehetséges az idő linearizálására való törekvés nélkül élni az idő „beteljesülése” után. Bébé '26-ban már tudja a legfontosabbat, amit az élethez tudnia kell, '38-ban feladja a szerelemben vetett reményét, majd egy kicsit később a festőművészi karrier is elveszíti fontosságát a szemében. Festeni ugyan rendületlenül fest élete végéig, de – láthattuk – ez már nem kapcsolódik semmiféle életcélhoz, hanem inkább olyan vegetatív tevékenység, amely természetes és szükséges része a mindennapi életének.

Ez a beteljesültség azonban – talán mert itt e földön nem is lehetséges másképpen – csupán viszonylagos és törékeny. Egy kicsit később még majd visszatérek ennek magyarázatára, most csupán leszögezni kívánom: Bébé, az elmondottak ellenére, ismételten késztetést érez valamilyen rejtett teleológia feltárására, és a korábban megszerzett tudása sem romolhatatlan. Nagyon is fenyegetheti a felejtés.

(3) A *Hajnali háztetők* Halász Péterje annyiban hasonlít erre a Bébére, hogy ő is mindennemű életcél nélkül ténfereg a világban, de tökéletesen különbözik tőle abban, hogy ez a lödörgés nála nem valamilyen beteljesültség következménye és általa igazolt – minden jel arra mutat, hogy Halásznak semmiféle igazolásra sincs szüksége –, s még inkább abban, hogy Petár semmiféle késztetést sem érez élettörténetének elbeszélésére és egyenes vonalúvá formálására. Az alábbi dialógus nem csupán ezt szemlélteti, hanem a kisregény kulcsát is nyújtja. „– Igen – biztattam –, fess le, amit láttál! – Minek? – nézett rám csodálkozva. [...] – Fess csak le, ahogyan láttad. – De minek? – kérdezte. Mi szükség van arra, hogy lefessem? Nekem elég, hogy láttam. [...] – Hát Péter – sóhajtottam. – Valamit csak kell csinálni az embernek az életben. – Miért – kérdezte tágra meredt szemmel. Miért kellene? – Erre nem tudtam válaszolni” – fejezi be Bébé (*Hajnali háztetők*, 133).

S Petár nem csupán a levegőbe beszélt: „Lili elutazott Párizsba, hogy eltemettesse az urát, aztán egy hét múlva kitudódott, hogy Halász Péter él, esze ágában sem volt meghalni. Még idehaza, az elmúlt évek alatt, összevásárolt egy csomó értékes képet; régi és új mesterek vásznait. Lelakkozta valamennyit, rájuk festette saját műveit, és kivitte Párizsba kiállítani. A képeket aztán könnyűszerrel le lehet mosni és értékesíteni. Egész vagyont csempészett ki magának. *Élete műve lecsurog majd a padlóra az oldószerrel együtt*” (*Hajnali háztetők*, 150 – kiemelés: S. I.). Bébé számára ez a szó leg-szorosabb értelmében felfoghatatlan.

(4) A kisgyermekkor mozdulatlan világának – mondatokban számolva – rövid leírásaiban is találunk valami igen figyelemreméltót. Korábban megállapítottuk, hogy az álló időbe való végleges vagy tartós evilági felemelkedés – kérdés persze, hogy lehetséges-e ez egyáltalán – szükségszerű következménye a másik emberrel való kapcsolataink elvesztése. S ezt Halász Péter története is megerősíti. Petárt sem Adriani Aliszhoz, sem Lilihez nem fűzi igazi, mély kapcsolat, pillanatnyi hangulatának engedve sodródik hol az egyikhez, hol a másikhoz.

A kisgyerekekkel azonban mintha másképpen lenne. Ő nem magányos. „A róla való képemnek talán a pólyában-bölcsőben készült alaprajzában nem volt benne, tökéletesen közömbös volt, hogy jó bridzsjátékos-e, s hogy szép-e vagy nem szép – a világnak. Benne volt, hogy nekem micsoda. A barlangrajzok mélyen bevéselt vonalaival benne volt, hogy nekem szükséges és elégséges, hogy enyém” – meséli Bébé (*Buda*, 125). S barátja emlékei is teljesen egybevágóak ezzel: „Medve kiszámította, hogy anyját ismeri a legjobban az összes többi – hipotétikus – ember közül. Mikor beleke-rült, még csak részlegesen, az ingyen moziba, ez az asszony volt a legelső (a többi szereplő közül), aki a segítségére jött. Szoptatta őt rendszeresen. Éhségét, szomjúságát elmulasztotta. Ha Medve hívta, jött. Aztán már nem is kellett szólnia, jött. Medve ismerte: előbb ráismert, aztán kiismerte, megismerte, végül bármikor felismerte, hogy ez ő, nem más: nemcsak az arcáról, ruhájáról: hanem a szagáról, ízéről, tapintásáról, egyetlen szusszanásáról, vagy már a léptei hangjáról, ha jött befelé: tudta, hogy ez az a bizonyos segítséget hozó valami, amire az embernek szüksége van” (*Buda*, 58).

Az újszülött és a kisgyerek hosszú időn keresztül csupán néző (*Buda*, 19 sk., 46, 87, 88, 279), és legfeljebb töredékével rendelkezik azoknak a kommunikációs médiumoknak, amelyeket egy felnőtt használ. (Nem tud beszélni, és nem érti, amit mondanak neki, alig képes metakommunikálni stb.) Ennek ellenére mégis hiánytalanul elmélyült kapcsolatot képes fenntartani legalább egy emberrel, az anyjával. Sőt, nem csak vele. Bébé hasonló viszonyban állt Júliával is; igaz, később kétséges lett ennek hiánytalan elmélyültsége. Medve pedig Veronikával; ennek teljessége viszont egyetlen pillanatra sem kérdőjeleződik meg. S még amellet is erős érvek szólnak, hogy Szeredy és Barika kisgyerekkori szerelmének pancsolatlansága is ennek a valaha bírt képességnek az utolsó fellobbanása:

„Ez a kilencéves budai kislány olyan mohó és könyörtelen vadsággal játszott velem szerelmesdit, mint egy kiéhezett leopárdcsorda; önző és zabolátlan szenvedéllyel esett nekem, sem fékezni, sem leplezni nem igyekezett erőszakos durvaságát; s mégis olyan odaadó gyöngédség volt minden mozdulatában, hogy később, hosszú évekig, azt hittem, nincs is ilyenfajta gyöngédség, csak káprázat volt, rosszul emlékszem, megcsal a távolság és az idő. [...]s most kiderült, hogy mégiscsak jól emlékeztem, igenis létezik ez a vadállatias gyöngédség, s a zabolátlan önzés összefér a teljes odaadással, vannak pancsolatlan emberi kapcsolatok...” (*Iskola*, 49).

Úgy vélem, az elmondottak nyomán joggal feltételezhetjük, hogy a kisgyerekek Másikhoz fűződő kapcsolatának nem ugyanazok a médiumai, mint a felnőtteké. Az *Iskola* egyébként ezt expressis verbis ki is mondja, amikor arról olvasunk, hogy Medve és az anyja szavak nélkül is pontosan értették egymást. (Sőt, ugyanitt azt is látjuk, ahogyan ez a misztikus egység felbomlik. A fiú szökése után már nem magától értetődő, hogy mit „üzen” a másik, és kölcsönösen meg is sértődnek – *Iskola*, 194 skk., 315, 320.)

Annak vizsgálatát, hogy pontosan miként működik ez a korai kommunikáció, ráhagyhatjuk a gyermekpszichológusokra, s itt megelégedhetünk azzal, hogy bőségesen tartalmaz számunkra irracionálisnak tűnő mozzanatokot, s hogy nem tudjuk a felnőtt kommunikáció sémája szerint értelmezni.

Korábban azt mondtuk, hogy a néző-én csak a másik szereplő-énjének szavain és gesztusain keresztül juthat el társa valódibb személyiségéig, s hogy ez még azokban a különleges pillanatokban is így van, amikor a diskurzus résztvevőinek lelkei szellősen átjárják egymást (*Iskola*, 459, *Hajónapló*, 10).

Most viszont teljességgel használhatatlan ez a séma, hiszen a kisgyerekek küldeni és fogadni sem képesek a nyelvi jeleket vagy a társadalmi konvenció által rögzített és jelentéssel ellátott metakommunikatív gesztusokat.

Ezután – a most használt sémában – nem marad más logikai lehetőség, mint föltenni, hogy a kisgyerekek még képesek közvetlenül kapcsolódni a másik néző-énjéhez. Míg a felnőttek – mondhatni – csupán tükör által homályosan láthatják egymást, addig a gyerekek megadatik a színről színre való látás képessége. (Ne feledjük azonban a beszúrást: ebben a sémában erre következtethetünk, de a néző–szereplő fogalompár használata semmiképpen sem szükségszerű. S ha ezt szem előtt tartjuk, rögtön világossá lesz: ismét átléptük a kanti értelemben vett tudható határát.)

A két nagyregény amellet tanúskodik, hogy a megfagyott idő linearizálására tett kísérletek nem sok sikerrel kecsegtetnek. Legfeljebb – bár olykor ez sem kevés – a pillanatnyi túlélésben és valamilyen töredék élet megőrzésében segíthetnek – állapítottuk meg fönt.

Továbbá szinte bizonyosra vehető, hogy végül minden individuumok életére szabott teleológia elbukik, mert a halál – kivételeket talán konstruálhatunk, sőt egy-két ellenpéldát is ismerhetünk – nem beteljesíti az életet, hanem megszakítja, véget vet neki, vagy – rosszabb esetben – kettétöri azt. (Csupán a pontosság miatt: arra azért ismerünk példákat, hogy egy-egy élet beteljesedik, de ilyenkor nem a halál teljesíti azt be, hanem az élet önmagában érkezik el valamilyen végponthoz.)

Amikor meg mégis sikeresek az események és ezzel együtt a megdermedt idő relinearizálására tett próbálkozások – Szeredy történeteiben vagy éppenséggel az *Iskoláról* adott nagyelbeszélésben –, akkor azt sugallja Ottlik, hogy ezeknek is közük van valamilyen transzcendenciához. „Nem az én véleményemre volt kíváncsi Szeredy, ahogy mentünk lefelé a Lukács fürdő jobbik lépcsőjén, hanem a saját véleményére. Azt remélte tőlem, hogy én messzebből tudom nézni élete összegubancolódott zűrzavarát, s az én közbeiktatásom segítségével talán majd ráésszém, hogyan is fest a helyzet annak az istennek a szemszögéből, aki nézi mindezt” (*Iskola*, 16 – kiemelés: S. I.).

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy az *Iskola* története kapcsán viszont éppen ezt a föltevést tagadja Bébé, mégpedig igen határozottan. „Az árnyékszék deszkafalán porszem rakódott porszemerre, és ha Medve tenyerének a nyoma végzetes jel volt a falon, talán a láthatatlanná vált fekete kéz szörnyű »mene tekellej«, hát annyi bizonyos, hogy nekünk erről nem volt tudomásunk, sőt ma sincs róla tudomásom. Lehetséges, hogy fennáll a dolgok közt valamiféle isteni rend és összefüggés; az is lehet, hogy jeleket ró a falra, mindenfelé, szívesen kínálkozó, sőt magukat kellettő jelképeket; s kétségtelen, hogy magam is könnyebben tudnám rendbe szedve és cselekményszerűen elbeszélni, hogyan telt el három évünk, ha a fekete kéz jeléhez igazodom: csakhogy számunkra semmi ehhez

foghatót nem jelentett, az időnk múlásában pedig, a valóságban, semmi ilyen átfogó, egységes vagy világos formában kifejezhető összefüggés nem nyilvánult meg” (*Iskola*, 162 sk.).

Amikor itt tartunk a történetben, talán még valóban így gondolja Bébé. Később azonban már ez-zen ellentétesen foglal állást. „Valami mégis aláaknázza lassan Merényiék hatalmát, ez csak most kezdett látszani, utólag” (*Iskola*, 470). Vagyis, mégis ott volt a falon a „mene tekel”, csak amikor oda-került, senki nem értette, s ezért nem is vetett rá ügyet.

És a főszereplő fiúk történetének is kibontakozik utólag a teleológiája. Úgy vélem, hogy ez az *Iskolát* olvasva is világos,²⁸ de a *Továbbélők* kertelés nélkül és kissé talán túlságosan szájbarágóan el is magyarázza. „Az évek folyamán, amióta elhagyták a gyerekkor légnemű világát, a már-már győztesnek látszó, sárból és vérből, idegrángásokból, anyagi érdekekből és alsórendű ösztönökből habart, tapadós és cementté merevedő valóságból, az erőszaknak és a kénytelenségeknek nyomorult világából lassan-lassan mégis ki tudtak szakadni, meg tudtak kapaszkodni egy még erősebb és még győzhetetlenebb valóság küllőibe” (*Továbbélők*, 127 – Aztán következik egy hosszú felsorolás arról, hogy melyik fiú mivé vált, illetve formálta magát, visszatekintve már jól láthatóan.)

Persze van itt valami homályos, mondjuk úgy, hogy metafizikailag nehezen magyarázható. A mozgás vagy a változás szükségképpen időt konstituál, amiképpen ezt Kant is nyomatékkal leszögezi.²⁹ De hogyan lehet akkor mégis valamilyen égi mintája az egyes elbeszéléseknek? (Hiszen idő csak „idélent” van.) Valószínűleg nincs egyértelmű és világos feloldása ennek az anomáliának. Ha mégis megpróbálkoznánk az ellentmondás megszüntetésével – ami által, egyébként, ismét túllép-nénk a tudható határain –, talán abból indulhatnánk ki, hogy különbséget teszünk az égi és földi mozgás között – mint Platon –,³⁰ és feltételezzük archetipikus történetek létezését. Néha mintha Bébé is sugallna valami ehhez hasonlót: „Tudtam mindig, hogy egyszer be fog következni ez a pillanat. Tulajdonképpen erre vártam az idők kezdetétől” (*Iskola*, 409). „Jártuk ezt az utat tizenhatezer éve: úgy szerettem volna lerajzolni, ahogy tizenhatezer évvel ezelőtt őseink rajzoltak a barlangjuk falára: mélyen bevéssett vonalakkal” (*Iskola*, 391).

Mindent összevetve, egyértelműnek látszik, hogy hatásosabb, ha nem valamilyen elbeszéléssel kísérletezve, hanem a transzcendenciába átlépve próbálunk megszabadulni a megfagyott idő rémál-mából. Ennek ellenére mind az *Iskolában*, mind a *Budában* valamilyen történettel próbálkozik Bébé. Miért? Miért akar visszatérni a jelenségvilágba, ha már egyszer beléphetett az időtlenség kapuján? Ráadásul pont ő, aki festőként elsősorban az időtlenre veti a tekintetét, nem úgy, mint a regényíró, akinek az egymásutániságra kell figyelnie.

Nem feledve Kant – nehezen kétségbe vonható – intését, azt válaszolhatnánk, hogy amíg élünk, addig változunk, és körülöttünk is minden változik; nem szabadulhatunk hát meg az időtől, a transzcendencia világába pedig legfeljebb csak bepillantunk. Ott maradni annyi volna, mint eldobni magunktól az életet. Alighanem éppen ezt akarja Medve, amikor a tökéletes reménytelenségétől és magárahagyottságától hajtva elindul föl a hegyre – a halálba.³¹

Ottlik számára azonban Kant józan feleleténél jóval nagyobb súllyal esik latba a másik emberhez fűződő kapcsolat lehetősége. Láttuk már: a nézők időtlen világában nem lehetségesek emberi kapcsolatok. Csak az angyalok lehetnek nézők, az angyalok azonban magányosak. S nemcsak Medve és Bébé rettennek meg ennek iszonyúságától,³² és képtelenek odahagyni a többi embert – bár sokszor mindketten szeretnék –, hanem még Lexi is, aki angyalként született, s aki nem tanulhatta meg kisgyerekként, hogy mire jó a Másik.³³

Talán a fentiek adnak magyarázatot arra, miért lát hozzá Medve és Bébé szinte azonnal teleológiát építeni maguknak, miután az időtlenség élményének köszönhetően egy kicsit lélegzethez jutottak.

Úgy tűnik továbbá, hogy a transzcendens tapasztalatok el is felejthetők, vagy ki is törlődhetnek az immanens élet sorscsapásai alatt. „Akkor kaptam ezt a fényképnagyítást, amikor megszakadtak velem a csodák, minélfogva épp nem tartottam illően észben a régi csodáimat és az se érdekelt szilajul, hogy milyen is volt az a nyár, amikor Medvével ezt a fényképet csináltuk Pécsen. Különösebb vágyaim, kívánságaim se voltak. Legfeljebb talán egy. Vesszen ki a világ. De ez sem volt igazán fontos” (*Buda*, 76). Ha valóban vannak – és biztosan vannak – ilyen vagy ehhez hasonló állapotaink, akkor ezekben nem nagyon van más lehetőségünk, mint valamilyen lineáris rend nyomába eredni. S talán ez is adalékul szolgálhat annak magyarázatához, hogy miért kezd el Bébé '57-ben és '79-ben is történetet keresni.

A *Minden megvan* viszont ellentmondani látszik ennek. Jacobi a novella elején hasonló helyzetben van, mint Bébé '79-ben, de mégsem történetet keres, hanem azt a transzcendens élményt, amelyre gyerekkorából homályosan emlékezik (vö. *Minden megvan*, 310 sk., 317 – Pontosabban: számomra ez a meggyőzőbb olvasat. De érvelhetünk úgy is, hogy a hegedűművész először az emléknymokat szeretné összegyűjteni, s csak ezek után lát majd hozzá a történet összeszövéséhez.)

S ellene szól a korábban mondottaknak az is, hogy Bébé több mint fél évszázadon át próbálkozik egy olyan világ megteremtésével önmaga számára, mely inkább nyugszik, mintsem mozog, s amelyben a lineáris idő szerepe minimalizálva van.

Ha mindezt mérlegre tesszük, nem kapunk határozott választ. Vagy talán az a tanulság, hogy lehet így is (teleológiát keresve) és úgy is (az időtlenség felé törekedve) próbálkozni. Ottlik hősei mindkét úton elindulnak, és megkísérlik a kettő integrációját is. Alighanem az elbeszélőművészet és a festőművészet (az idő és az időtlenség művészeteinek) állandó egymásra utalása is ennek az integrációnak az eszköze. Fesd le! (a főallét, a szombathelyi országutat, és mindent, ami túl van a láthatón) – szólítja fel Medve ismételten Bébét (vö. *Iskola*, 390, *Buda*, 73, 360), aki meg – az *Iskola* prológusában és a *Buda* egyes szakaszaiban – Medve kézírataiban remél válaszra lelni.

Sőt, nemcsak kiegészíti egymást a két művész, hanem önmagukban is hordozzák ezt a kettőséget. Bébé nemcsak fest, hanem történet is mond, Medve pedig úgy szeretne írni, mintha festene. „A nagy-spanyol-festőség alapvető kikötése, hogy ne lépj soha ingoványra: olyat ne fess, ami szavakkal is közölhető. [...] Medve kitalálta számomra a főrealban ezt a festőművészeti követelményt; amit aztán kiterjesztett az irodalomra is. Mindenekelőtt a saját verseire és novelláira. – Nehéz szavakkal csakis olyat írni, ami szavakkal nem közölhető. De nem lehetetlen. – Tény, hogy sokszor sikerült neki” (*Buda*, 360).

EPILOGUS

Azzal kezdtem ezt az írást, hogy Ottlik ez esetben sem csupán illusztrál, hanem termékenyen és mélyen át is gondolja a kérdéskört. Hadd soroljam fel befejezésül, hogy én mit tanultam tőle.

A bevezetőben említett nyilvános előadásomban arra az elhamarkodott és kategorikus kijelentésre ragadtattam magam, hogy a „lineáris idő” tökéletes megoldás a társadalom számára, hiszen szinte megrendíthetetlen értelmet ad az emberiség életének, de szinte semmi értelmet sem képes adni az individuumnak.

A kijelentés első felét továbbra is fenntartom. Ha hinni tudunk a tökéletes világ irányába tartó haladásban, akkor a legbaljósabb időkben is vigasztalhatjuk magunkat azzal, hogy ez csupán átmeneti állapot; reménytelibb korszakokban pedig könnyen tudjuk mozgósítani az embereket (és magunkat) a szent cél érdekében; és attól sem kell tartunk, hogy elveszítjük ezt az értelmet, hiszen a cél valahol az igen távoli jövő horizontján lebeg, s miközben közelíteni látszunk feléje, mindig egy kicsit távolabbra húzódik.

A második megállapítást meg azzal véltem alátámaszthatónak – amiről futólag itt is szó esett –, hogy az egyén nem tételezhet önmaga számára a társadalmihoz hasonlóan végtelen teleológiát, hiszen a halál bizonyosra vehetően véget fog vetni az életének. Ezt is vitathatlannak tartom továbbra is.

Súlyos tévedés azonban – ebben az esetben is – azt feltételezni, hogy a hétköznapi gondolkodásunk következetességre törekszik. Az európai kultúrkör meg van győződve az idő linearitásáról. (Mégpedig – minden jel szerint – a legmesszebbmenőbben; nem is képes reális alternatívaként más időkonceptiót fontolóra venni.³⁴) Továbbá bizonyosnak tekinti, hogy belátható idő letelte után minden ember meghal. (S ez még – amennyire ezt meg tudom ítélni – azok szemében is az élet végét jelenti, akik hisznek a lélek halhatatlanságában. Ami – megeshet – egy újabb inkoherencia. De most nem ez érdekel bennünket.) Végezetül: meggyőződésünk, hogy egyetlen ember sem helyettesíthető senki mással sem, hogy mindannyian a világtörténelemben korábban soha nem volt és soha többé elő nem forduló individuumok vagyunk.

Ha alaposan megfontolnánk ezt a három kiinduló feltevést, belátnánk, hogy az egyén életének csak súlyos élethazugságok segítségével adható értelem. (Talán hihetünk abban, hogy a nagy történelmi teleológiához mi is hozzájárulhatunk, de ez csak akkor volna hiteles válasz, ha megsemmisü-

lésünket pótolható veszteségnek tudnánk tekinteni. De nem tudjuk, hiszen individuumok vagyunk. Így meg – kérdezhetnénk – mi hasznunk lehet nekünk abból, ami majd a halálunk után valósul meg? Vagy megpróbálkozhatunk azzal, hogy valami maradandó nagy alkotás megteremtésének szenteljük életünket. Ámde meddig marad meg bármi is a végtelen idő folyamában?)

Ottlik bemutatott történetei azonban megmutatják, hogy mennyire érdektelen számunkra a koherencia. Az európai ember szüntelenül és sokszor öntudatlanul teleológiát épít. Akár úgy, hogy elmúlt életeseményeiből elbeszélést formál, akár úgy, hogy valamilyen célt tételez, vagy legalább valamilyen reménnyel néz a jövő felé. És beláthatjuk azt is az író történeteiből, hogy – koherencia ide vagy oda – legtöbbször igenis sikeresek ezek a törekvések. Sikeresek abban az értelemben, hogy értelmet adnak az ember életének. Igaz, legtöbbször nem egy életre szólóan, de egy – olykor hosszabb, olykor rövidebb – időre azért igen.

A mozdulatlan idő különböző módozatainak tipológiája is messze túlhalad az idevágó közvélekedéseinken. Azt nem állítom, hogy a paletta teljes, de a legfontosabb lehetőségeket felvázolta nekünk az író. (A megdermedt időt egyfelől, és a transzcendencia időtlenségét másfelől; s az utóbbi megközelítésének különféle útjait: a túlhaladást a dolgokon, a befelé haladást önmagunkba és a keresztülhaladást a Másik szerepein.) Továbbá néhány módozatról – mindenekelőtt a megfagyott időről – nagyon alapos leírást és elmélyült elemzést is kaptunk tőle.

Minden bizonnyal a mélységüknek köszönhetően új utakat is nyitnak ezek a leírások. A megfagyott időről festett kép arra inspirálhat bennünket, hogy összevessük hasonló megközelítésekkel, mondjuk, Beckett-tel vagy éppen Kertész Imre főművével, a *Sorstalansággal*.³⁵ És nemcsak írókkal, hanem filozófusokkal is. Hannah Arendt Kafka-elemzése és az idő alkalmankénti paralelogrammává merevedéséről kifejtett elgondolása például figyelemre méltó párhuzamot mutat a transzcendencia különféle tapasztalatainak itt bemutatott leírásaival.³⁶

Az egyes módozatok elkülönítése és számbavétele pedig arra ösztönözhet bennünket, hogy további, Ottliknál hiányzó változatokat keressünk. Mondjuk, Heidegger elemzése az unalomról és Alberto Moravia regénye ugyanerről a fenoménről szinte kínálják magukat.³⁷

A kevésbé alapos leírások pedig olyan művek és szerzők felé irányíthatják a figyelmünket, akiknek a segítségével mélyebbre áshatunk. Halász Péter figurája például Camus és Sartre regényei segítségével gondolható tovább.

Választ – egyfajta választ, de persze minden válasz csak egyfajta – kapunk arra a kérdésre is, hogy miként viszonyul egymáshoz a két időfelfogás. Röviden és szentenciaszerűen összefoglalva a fentieket, ezt mondja nekünk a két regény: leélhetjük úgy is az életünket, hogy az idő mindvégig lineáris marad számunkra, és beleütközhetünk vagy többé-kevésbé tudatos erőfeszítés nyomán rátalálhatunk az álló időre is. Az utóbbit azonban életünk során végig megőrizni, abban végleg berendezkedni lehetetlen vagy csak igen-igen súlyos következmények árán lehetséges. Így hát az is inkább csak oszcillálhat a kétféle idő között, aki az időtlenség transzcendenciáját megtapasztalta. Legfeljebb újra és újra felidézheti egykori tapasztalatát, vagy ismételten ki-kikalandozhat a lineáris idő immanenciájából.

Végezetül, mélyen elgondolkodtatónak és intellektuálisan felkavarónak találtam, ahogyan Ottlik különbséget tesz a kisgyermekkor toporgó ideje és az álló idő többi módozata között.

A kisgyermekkorból már kinőttek kísérleteit szemügyre véve azt láttuk, hogy megmaradni tisztán nézőnek egyfelől annyi, mint megszabadulni minden evilági kényszertől és kintől, majd képessé válni a dolgok túloldalának szemléletére és a létezőben való szüntelen gyönyörködésre. De annyi is, mint bezárni magunkat egy börtöntorony örökös magányába.

Így aztán a magányt nem vállaló felnőttnek nem marad más, csak a visszavágyódás. Nem véletlenül idéztem korábban Weöres Sándort, akinek műveiben ismételten szó esik erről. (Íme, még két példa, majdnem találomra: „Még most sem szoktam meg egészen / hogy torkom van, gyomrom, belem / mit anyaggal tömök naponta / és csak ezáltal létezem. [...] Még most sem szoktam meg egészen / hogy teljest föl nem foghatok, / hogy csak a részek kavarnak / és rajtuk túl nem nyúlhatok.”³⁸ És a másik: „Amikor még senkise voltam, / fény, tiszta fény, / a kígyózó patakokban / gyakran aludtam én.”³⁹)

A kisgyermekkorról adott leírás viszont azzal kecsegtet bennünket, hogy a transzcendencia kontemplációja és a Másikkal való akadálytalan kapcsolat valahol és valahogyan mégiscsak lehetséges egyszerre.

Felidézve a *Jelenések könyvének* idézett mondatát, és ismét túllépve a tudható Kant által meghúzott határán – s most minden eddiginél távolabbra merészkedve –, megkockáztatom: talán ez lehet a mennyország meghatározása. Legalábbis én nem tudnék ennél nagyobb jót az ember számára kiötlölni.

OTTLIK GÉZA RÖVIDÍTVE HIVATKOZOTT MŰVEI:

Buda, Magvető, Budapest, 1993³ (2005).

Hajónapló, Magvető, Budapest, 2005.

Hajnali háztetők, Magvető, Budapest, 1957² (1967).

Iskola a határon, Magvető, Budapest, 1959¹³ (2011).

Minden megvan, Magvető, Budapest, 1991² (2005).

Próza, Magvető, Budapest, 1980.

Továbbélők, Jelenkor, Pécs, 1999.

JEGYZETEK

¹ Mircea ELIADE, *Az örök visszatérés mítosza*, ford. PÁSZTOR Péter. Európa, Budapest, 1993.

² Henri-Charles PUECH, *Gnosis and Time*, ford. Ralph MANHEIM = *Man and Time*, szerk. Joseph CAMELL, Routledge & Keagan Paul, London, 1958.

³ Vö. WEÖRES Sándor, *Anyámnak = Egybegyűjtött költemények I*, Helikon, 2008, 156. „én s nem-én közt nem volt / mesgye-hegy, / benned a világgal / voltam egy.”

⁴ Vö. VAJDA Mihály, *Hűség a reményhez = Nem az örökkévalóságnak*, Osiris, Budapest, 1996. A szerző Tatár György *Pompeji és a Titanic* (Atlantisz, 1993) című könyve kapcsán elmélkedik a kérdéstről.

⁵ Vö. PUECH, *l. m.*, 53 skk.

⁶ Hosszan írtam erről *A boldogság íze* (Jelenkor, Pécs, 2006) című könyvemben. Lásd az 1.3, 4.3.3.3. és 5.5.2.5. fejezeteket. Az itt található hivatkozások segítségével előkereshetőek a két nagyregény idevágó passzusai is.

⁷ *A Hajónaplóban* szinte szó szerint ugyanezt olvashatjuk: „...a mindennapos reménytelenség hibátlan, hiánytalan teljességgel vette körül” – *Hajónapló*, 22.

⁸ ADY Endre, *Menekülés az Úrhoz = Összes versei*, Szépirodalmi, Budapest, 1977, 624.

⁹ PLATÓN, *Parmenidész*, 130c sk., ford. KÖVENDI Dénes = *Összes művei*, II, Európa, Budapest, 1984. Mivel Platón egyik példája éppen a „sár”, megfordulhat a fejünkben, hogy talán a görög mester közvetlen hatása munkál Ottlik mondatai mögött. Mégsem tartom ezt valószínűnek, mert az író jószerint semmilyen filozófiát sem olvasott. A kérdéstről lásd *A boldogság íze*, 16 skk.

¹⁰ PARMENIDÉSZ, B2, B4, B8, ford. STEIGER Kornél = *Görög gondolkodók 1*, Kossuth, 1992.

¹¹ Az utóbbi két passzus jelentőségére Korda Eszter hívta fel a figyelmemet a *Kőszegtől Budáig* című konferencián 2013 novemberében elhangzott előadásában.

¹² Részletesebben lásd *A boldogság ízében*, 184 skk.

¹³ Jóval részletesebben, minden szóba jöhető passzus elemzésére törekedve tárgyaltam a problémát *A boldogság íze* 5.5.2.5. és 5.5.2.6. fejezetében. Az itt csak utalásszerűen említettekét lásd ott.

¹⁴ Friedrich NIETZSCHE, *Így szólt Zarathustra*, ford. KURDI Imre, Osiris, Budapest, 2000, 71 skk.

¹⁵ Vö a *Bébé szerelmei* című esszémmel. Kortárs, 2014/5. Valamint: „...száz év múlva is emlékezett a dolgokra...”, szerk. FINTA Gábor, FÜZFÁ Balázs, Savaria University Press, Szombathely, 2015, 157–177.

¹⁶ „Talán itt világosodott meg előttem az a fényes csoda, melynek segítségével Zsuzsanna képes volt önmagát, a legvégső valóját könnyűszerrel megtagadni, hogy engem szerethessen egy küssé. Ízlésének, értelmének, idegeinek, zsigereinek, minden porcikájának idegen lehettem, közömbös, ellenkező. Minden taszított bennünket, csak talán a testi vágy alantas mozdulata rántott össze egy pillanatra. Hiszem és tudom, hogy e jószívű, buta, idegen kislány szegény, ledér testében a vágnak is csak azért kellett megszületnie, hogy a léleknek alkalmat adjon a szeretet egyszerű csodájára.” *Szebek*, gépirat, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZK Kt.), 428/240. A regénytörödéket bemutattam *A boldogság ízében*. Lásd 2.3. fej. és 156 skk.

¹⁷ Az „értelemképződés” és az „értelemrögzítés” fogalmairól lásd TENGELYI László, *Élettörténet és sorseseemény*, Atlantisz, Budapest, 1998, 22 skk., 193 skk. Uő, *Tapasztalat és kifejezés*, Atlantisz, Budapest, 2007, 17 skk.

¹⁸ Vö. *A boldogság íze*, 4.4. fej.

¹⁹ A prologus fentiekkel egybevágó részletes értelmezéséhez lásd JAKUS Ildikó, HÉVIZI Ottó, *Ottlik-veduta*, Kalligram, Pozsony, 2004, 33 skk., 92 skk.

²⁰ Vö. Immanuel KANT, *A tiszta ész kritikája*, ford. Kis János, Ictus, 1995, 57.

²¹ *Uo.*, 92.

²² *Uo.*, 94 skk., 249 skk.

²³ Vö. KANT, *A filozófiában újabban meghonosodott előkelő hangnemről*, ford. NYIZSNYÁNSZKY Ferenc = Jacques DERRIDA, Immanuel KANT, *Minden dolgok vége*, Századvég–Gond, Budapest, 1993. Az írásban Kant élesen ki-

kel minden olyan „filozófia” ellen, amely az érzéki szemlélet meghaladásával vagy megkerülésével próbál meg célba érni.

²⁴ KANT, *A tiszta ész kritikája*, 261. Az idézet a mű első kiadásából való, ezért hivatkozott könyv lábjegyzetben hozza, de a megállapítás, kissé eltérő megfogalmazásban, a második kiadásban is szerepel. Vö. *Uo.*, 262.

²⁵ Jel 10,5–7, ford. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Öszövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottsága, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1987.

²⁶ KANT, *Minden dolgok vége*, ford. MESTERHÁZI Miklós = DERRIDA–KANT, *I. m.*, 103.

²⁷ KANT, *A tiszta ész kritikája*, 265.

²⁸ Vö. *A boldogság íze*, 4.3.2–4.3.4. fej.

²⁹ KANT, *A tiszta ész kritikája*, 91 skk. Uő: *Minden dolgok vége*, 104.

³⁰ Vö. PLATÓN, *Timaios*, 37d skk.

³¹ Kétségbevonhatatlannak tartom, hogy így értelmezendő a kisfiú szökése. Vö. *A boldogság íze*, 184 skk.

³² Vö. Rainer Maria RILKE, *Duinói elégiák – második elégia*. „Jeder Engel ist schrecklich. / [...] / und plötzlich, einzeln, / Spiegel: die die entströmte eigene Schönheit / wiederschöpfen zurück in das eigene Antlitz.” Tellér Gyula fordításában: „Iszonyu mindenik angyal. / [...] / ...s íme elkülönülten / *tűkrök* is: ön-szépségtek szétragyogását / önnön orcátok felé visszasugárzó.” *Duinói elégiák*, ford. TANDORI Dezső, TELLÉR Gyula, Helikon, 1988, 54. Érdemes megemlíteni, hogy ebben a kötetben olvasható Tandori nevezetes beszámolója, amelyet azzal kezd, hogy Nemes Nagy Ágnes és Ottlik Géza ismertették meg Rilkével. *A végső érvény s az élő anyag avagy Rilke a kályhától*, 41.

³³ Vö. SÜMEGI, *Bébé szerelmei*, 49. Hivatkozom itt egy kéziratos megjegyzésre, amely egyértelműen alátámasztja a fent mondottakat. OSZK Kt, 428/197. Az 5. palliumban található spirálfüzet 8. oldalán.

³⁴ Lásd erről: SÜMEGI, *Ontológiai töredékek*, első rész, Savaria University Press, 2001. Túlságosan messzire vezetne ezt a kijelentést árnyaltabbá tenni, ezért csupán egy rövid kiegészítést kívánok itt hozzáfűzni. Azzal együtt is igaznak tartom a fenti mondatot, hogy a világtörténelemben vetett hit mára már szinte teljesen elporladt. A hivatkozott írásom igyekszik számot vetni ezzel a folyamattal is.

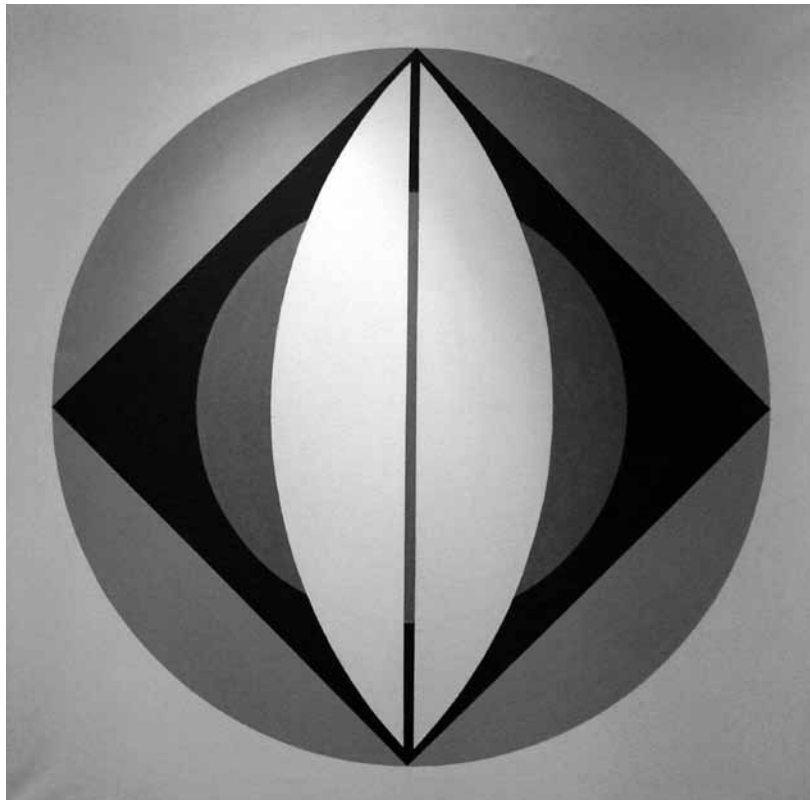
³⁵ Nagy Edit már párhuzamba állította a két regényt. *A világba vetett bizalom és az idiotikus honvágy*, Irodalomismeret online, 2014/3. http://www.irodalomismeret.hu/files/2104_3/nagy_edit.pdf. Valamint: „...száz év múlva is emlékezett a dolgokra...”, 129–143.

³⁶ Hannah ARENDT, *The Life of the Mind—One: Thinking*, 20. fej. Harcourt Brace Jovanovich, New York – London, 1971. Vö. Uő, *Múlt és jövő között*, ford. Módos Magdolna, Osiris – Readers International, Budapest, 1995, 14 skk.

³⁷ Martin HEIDEGGER, *A metafizika alapfogalmai*, első rész, ford. ARADI László, OLY Csaba, Osiris, Budapest, 2004. Alberto MORAVIA, *Az unalom*, ford. ZSÁMBOKI Zoltán, Európa, Budapest, 1981.

³⁸ WEÖRES Sándor, *Rongyszőnyeg*, 49 = *Egybegyűjtött költemények I*, Helikon, 2008, 289.

³⁹ Uő, *Ének a határtalanról* = *Egybegyűjtött költemények III*, Helikon, 2013, 135.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XIX.

„Ha ön egy parkban, a padon fiatal férfit és leányt lát élénk beszélgetésbe merülve, biztosra veheti, hogy nem szerelemről van szó, hanem *politikáról*. És közben mind a kettőnek *korog a gyomra*.”

Érdeklődő amerikai újságíró faggatja 1945 őszén a politika első vonalában nyüzsgő Boldizsár Ivánt: értelmezze számára *röviden, képszerűen* és nagyon *tárgyilagosan* a jelenlegi magyar helyzetet. A magyar újságíró szellemes választ az Új Magyarország (A világpolitika és a magyar szellemi élet hetilapja) 1945. október 24-én megjelent vezércikkében olvasom. A hazánkra kíváncsi amerikai tollforgató néhány nap múlva egyetértően vissza-köszönt: „Igaz van.”

Francia politikatudorok kedvelt szóhasználata: *tour de horizon* – Boldizsár Iván fordításában: „Látóhatár-körbenjárás” –, azaz kitekintés tévhiteinkkel körülbástyázott kuckónkból, érdeklődő körbepillantás a földtekén, és a magunk gondjának, bajának, boldogságának bátor szembesítése a nagyvilág gondjával, bajával, boldogságával. Boldizsár Iván állítja: Európa országaiiban – példaként Angliára, Hollandiára, Olaszországra hivatkozik – a világháború pusztításai következtében nagyobbak, súlyosabbak a szociális gondok, gazdasági bajok, mint „felszabadult” hazánkban. Amikor panaszkodunk, elégedetlenkedünk, szidjuk ilyen-olyan politikusainkat, jusson eszünkbe: Európában és a nagyvilágban vannak nálunk sokkal nehezebb helyzetben, súlyosabb gondokkal küszködő országok, nemzetek.

Boldizsár Iván (Bp., 1912 – Bp., 1988) József Attila-díjas, állami-díjas író, publicista, politikai segédmunkás, a Kádár-birodalomban az Országos Béketanács elnökhelyettese, országgyűlési képviselő, hivatalból látja mindig rózsaszínűnek a szürkét. 1945 őszén úgy érzi, azt kell hangsúlyozni: a világ nagy részén rosszabb, súlyosabb és legfőképpen *kilátástalanabb* a politikai és gazdasági helyzet, mint hazánkban.

Ma már tudjuk: tévedett.

A 20. század ötvenes–hatvanas éveiben Európa lendületesen épült, Magyarország lendületesen leépült. Európa nyugati (akkor még boldogabb) részében a nemzetek országukat, gazdaságukat épít-

tették, mi, magyarok szovjet fennhatóság alatt a szocializmust. Európa emelkedett, mi süllyedtünk. Volt, aki látta, volt, aki nem látta. Volt, aki nem akarta látni. A főállású vakok (korabeli marxista szóhasználat a *mégis-morál* alapján: hivatásos forradalmárok) azt látták, amit párthűségük tőlük megkövetelt.

Tour de horizon – körültekintve itthon és a nagyvilágban, van, aki lát; van, aki megvakul; van, aki meg akar vakulni; van, aki megvakul, ha megfizetik.

Maron Ferenc (Újbánya, 1912 – Bp., 1974) újságíró, aki háborúellenes cikkeket írt az Esti Kurírban, a Kis Újságban, e lapok betiltásakor, 1944. március 19-én, országunk német megszállásakor illegálitásban menekült. 1945-ben körülnézett, gondolkodott, látott. 1949 után elfelejtett megvakulni. 1952-ben már csak *fordító*, aztán idő múltán, 1965-től segédszerkesztő, jó tollú, megtűrt, szürke létbe nyomorított újságíró.

1945-ben másképpen és mást látott szertepilantva hazánkban és a világban – *tour de horizon* –, mint Boldizsár Iván.

Helyünk a térképen – helyünk a világban: megrendítő politikai helyzetjelentés 1945 őszén országunk lehetséges jövőjéről. „Nem vitás, hogy kétes külpolitikai elgondolás a »földrajzi helyzetre« való minden olyan hivatkozás, amely ebből a »térképi adottságból« azt a következtetést szűri le, hogy *akár Európa nyugatán, akár Európa keletén tömbök, befolyási övezetek alakuljanak ki*. Ez a kis nemzetek önállóságának elsorvadását és a nagyhatalmak véleménykülönbségeinek kiéleződését vonná maga után. Ezeknek a *nyugati* vagy *keleti tömböknek* létrehozása azt a sajnálatos eredményt szülné, hogy *egyes nemzetek s a nemzetek keretén belül egyes politikai csoportok megkülönböztetést tennének »angolszászbarát« vagy »szovjetbarát« nemzetek, csoportok és egyének között*. Most, amikor mind a szovjet, mind pedig az angolszász államok részéről minden igyekezettel azon vannak, hogy szoros együttműködéssel megvessék alapjait a kollektív békebiztosításnak, akkor igen helytelen és veszélyes lenne bármely nemzet vagy bármely politikai csoport részéről annak hangoztatása, hogy a nemzetek csak

»arccal kelet felé«, vagy csak »arccal nyugat felé« találják meg jövőjük biztosítékait.”

Értelmiségi jóslat? Politikus látomás? Korunkból visszapillantva ma értjük, tudjuk, mert számunkra 1945 történelme már túléltek-múltidő: Maron Ferenc időtérképe, korértelmezése kegyetlenül pontos láttelep volt 1945. október 24-én. Mindenki, akit gondolkodásában, véleményformálásában nem béklyózott a Marx–Lenin–Sztálin-áhitat, akinek fontos volt Magyarország, az ezeréves magyar élet és kultúra, az hasonlóképpen gondolkodott a háború dúlta, német megszállás után szovjetek gyarmatosította Magyarországon 1945-ben, mint Maron Ferenc: „A népek békét biztosító szövetsége csak alkotmányukban is szabad államok szövetsége lehet.”

Európában a nemzetük hagyományaihoz, nyelvéhez, kultúrájához, múltjához ragaszkodó polgárok Keleten és Nyugaton ma is így gondolják.

Új Magyarország, 1945. október 24. Sok mindent túlél, harcedzett, párthűségben öregedő kommunista írta a hősköltemény hangütésű, ódai lelkesültségű újságcikket: *A Szovjetunió békepolitikája*. Bolgár Elek (Kassa, 1883 – Bp., 1955) 1918-ban lépett be a Kommunisták Magyarországi Pártjába, a kommün idején Kun Béla (aki Krúdy Gyula szerint 1919 tavaszán „jelentéktelen külsejű, drapp színű ruhás, kiült nadrágos, kifogásolható gallérú, kopott nyakkendő, felgömbült cipőjű, semmitmondó arcú fiatalember”), a *bolsi* diktátor helyettese volt, aztán hol itt, hol ott évtizedekig a munkásmozgalom megbízható pártkatonája. Fiatal korában rövidebb-hosszabb ideig élt az USA-ban, Svájcban, 1919 után Ausztriába, majd Németországba emigrált. 1937-ben – ki tudja, miért? – pártja „hazarendelte” a Szovjetunióba. Szovjet katonatisztként 1944-ben tért vissza Magyarországra. Budapesten egyetemi tanár, külügyi államtitkár, Prágában, Londonban nagykövet – pártkatoná. 1955-ben Molnár Erik búcsúztatta a Farkasréti temetőben: „Bolgár Elek mindvégig a párt hűséges harcosa maradt, a párttól kapott feladatok végrehajtása tette ki élete tartalmát” (Csillag, 1955/8).

Bolgár Elek 1945 őszén írott politikusi hitvallását olvasom. Feketén-fehéren értem meg, hogy mit jelent egy hithű marxista számára „a párttól kapott feladatok végrehajtása”: *gondolkodás nélkül* kell a kapott parancsot teljesíteni.

Az egyszerűen ostoba kommunistánál veszélyesebb az értelmes, ám szemellenzős, hitbuzgó, hivatásos vak pártkatoná. Bolgár Elek így kezdi írását: „A Szovjetunió külpolitikája a szó legtaggabb értelmében vett demokratikus külpolitika, mely a legteljesebb mértékben megfelel az ország belső

szerkezetének.” Bolgár Elek évekig élt álmai államában, a kommunizmust építő Szovjetunióban. Vajon mire gondolt 1939-ben, amikor megtudta, hogy hajdani főnökét, Kun Béla népbiztos elvtársat mint árulót elvtársai bitófára küldték?

Hivatásos vakok hitvallása: *a párt szava az igazság szava*. A kommunista párttag – legyen akár sorakatoná, akár tábournok – tévedhet, ám a párt soha.

„A szovjetállam jól tudta, hogy ha a világ egyhatod részén uralkodik is, a többi öthatod részen csak kisebb-nagyobb demokratikus szigetekre s elsősorban a progresszív munkásság megértésére és támogatására számíthat.” A világ egyhatodán, a Szovjetunióban demokrácia van, s akad még néhány kisebb-nagyobb *demokratikus sziget* – állítja a vagy agymosott fanatikus, vagy riasztóan ostoba, vagy eltökélten cinikus pártkatoná Bolgár Elek, aki hithű kommunista, tehát fogalma sincs arról, mi fán terem a demokrácia.

1945 októberében az Új Magyarország szerkesztőségében még *valóságos* a demokrácia: Boldizsár Iván, Maron Ferenc és Bolgár Elek mellett Borsody István és Maros László írásait is közlik a szerkesztők.

Ahány írás, annyiféle világlátás. Írástudó magyarok: van, aki lát; van, aki megvakul; van, aki meg akar vakulni; van, aki megvakul, ha megfizetik.

Borsody István (Eperjes, 1911 – Boston, 2000) újságíró, történész, egyetemi oktató, a világháború előtt 1944-ig a Prágai Magyar Hírlap munkatársa, 1945-ben Budapesten az Új Magyarország főszerkesztője, 1946-ban a magyar követség sajtóattaséja Washingtonban, 1947-ben emigrál, haláláig az Amerikai Egyesült Államokban él.

1945-ben körülnézett az országban, ami *van*, azt akarta látni, aminek *lenni kell*, arról írt. „Új gondjaink nem sokban különböznek a régiektől. Nekünk kell különbözni, hogy megoldjuk azt, amit az előttünk járók nem tudtak megoldani. Viszonyunk a velünk együtt élő népekhez nemzetünknek örök problémája.”

Elméleti igazság, súlyos gyakorlati gond. „Csehszlovákia olyasmire készül, ami *egyedülálló a dunai népek történetében*: erőszakkal akarja kiűzni államából az őslakó magyarokat, akik többnyire a honfoglalás óta laknak azon a földön, ahol őket a gyűlöletnek a második világháborút követő vihara 1945-ben találta.” Gondolom, Rákosi elvtársnak minden nem létező hajszála égnek állt, amikor ezt olvasta. S hadrendbe szólított minden kommunistát Borsody István és a polgári demokraták ellen, akik a legnagyobb veszélynek, országunkat, kultúránkat romboló veszélynek 1945 őszén az erőszakos, erkölcsi gátakat nem ismerő, hataloméhes baloldali

internacionalistákat tartották, a kommunistákat, akik „most már hallani sem akarnak nemzetről, magyarságról, a demokrácia jelszavait szajkózzák, a nemzetköziség nagy mámorát emlegetik, és mindezt nemzetellenes, magyarellenés módon demonstrálják”.

Borsody István igazi demokrata: az általa szerkesztett lapban megjelenhet a „demokráciát szajkózó” kommunista Bolgár Elek írása és az „előttünk járók” cselekedeteit, példaadón bátor tetteit felidézõ, Pintér Viktorral készült interjú.

Maros László (Bp., 1918 – Halle, 1977) újságíró, a háborús években többször volt munkaszolgálatos, 1948-tól 1956-ig az Esti Budapest rovatvezetõje, 1956. december 17-tõl (!) az Esti Hírlap sportrovatának helyettes vezetõje. 1945 õszén Pintér Viktor népjóléti minisztériumi osztálytanácsossal beszélget, aki 1943–44-ben a IX. belügyminisztériumi ügyosztály helyettes vezetõje volt. „1944. március 19-én, amikor a németek megszállták Magyarországot, és Antall József miniszteri tanácsost a Gestapo letartóztatta, jómagam is a nyugdíjaztatás gondolatával foglalkoztam. Antall kényszerû távozása miatt azonban a IX. ügyosztály vezetõ nélkül maradt, és átéreztem annak a nagy jelentõségû munkának a fontosságát, amit a lengyel menekültek további támogatása és segélyezése jelentett. Megmaradtam helyemen, és március 19-tõl egészen október 15-ig, Szálasi hatalomra jutásáig óriási nehézségek közepette is kiutaltattuk a menekültek segélyezését szolgáló napidíjat.”

Pintér Viktor becsületes magyar köztisztviselõ volt, nem a politikai rendszert, hanem a hazáját szolgálta. És a többszöri munkaszolgálatot szerencsésen túlélt újságírónak, Maros Lászlónak beszámolt arról, hogy 1943. július 14-én a hazánkba „szivárgott” francia tiszti hadifoglyok az ügyosztály németellenes érzelmû vezetõje, Utassy Lóránd vezér-

kari ezredes (akit késõbb a nyilasok Sopronkõhidára hurcoltak) támogatásával hogyan ünnepelték, ünnepelheték meg nemzeti ünnepüket Balatonbogláron. „Az ünnepségen jelen volt a pápai nuncius, a francia katonai attasé, Szlávik Henrik, a lengyel komité elnöke és a két illetékes ügyosztály vezetõi. Elõször a francia attasé beszélt, majd Antall József miniszteri tanácsos. A francia táborparancsnok tiszt szemé könnyezett, amikor köszönetet mondott a jelen lévõ magyar ügyosztályvezetõknek, hogy július 14. szabadon megrendezett ünnep lehetett részükre.”

Bolyongok a magyar történelem útvesztõjében: semmit nem tudok Pintér Viktor osztálytanácsos 1945 utáni sorsáról. Rákosi aligha minõsítette helytállásnak, bátor, becsületes tettnek, hogy az ország német megszállása után is a helyén, hivatali íróasztala mellett maradt, és gondoskodott a lengyel menekültek életben maradásáról. A németellenes érzelmû Utassy Lóránd vezérkari ezredes „ügyét” 1945. február 12-én tárgyalta Sopronkõhidán a nyilas bíróság. Jávor Pál, a fogolytárs így jellemezte õt 1945. február 24-én: „Utassy Lóránd az az ember, aki a bitófa alatt áll, mert tárgyal az oroszokkal, megsirat egy kiskutyát.” 1945 októberében tért haza: hogyan élt, mit csinált a vezérkari ezredes úr 1974. június 3-án Budapesten bekövetkezett haláláig?

A rendszersimulékony Boldizsár Iván, a volt munkaszolgálatos Maros László, a tûzön-vízen át kommunista Bolgár Elek, a polgári-nemzeti-liberális Borsody István, a demokrata Maron Ferenc vajon találkozott 1945 õszén az Új Magyarország szerkesztõségében? Ha találkoztak, mirõl beszélgettek?

Írástudó magyarok: volt, van, aki lát; volt, van, aki megvakul; volt, van, aki meg akar vakulni; volt, van, aki megvakul, ha megfizetik.

CZIGÁNY GYÖRGY

Szíven üt egy nápolyi szext?

Régi olasz mesterek, Bach és Mozart összhangzatánához tartozik ez a váratlan harmónia, különös az akkordváltások sodrában: a lexikon nyelvén fogalmazva nincs másról szó, mint egy adott hangnem második fokú akkordjának lefelé alterált első meg-

fordításáról. A költészet világából tekintve azonban a zene megfejthetetlen, mégis természetesnek ható dramaturgiájában egy hirtelen szívdobbanás, olyasféle, mintha idegen arcok tömegében ismer-nénk rá egy villanásra, talán közeli hozzátartozónk

szomorú tekintetere, egykori szerelmünk arcára vagy halott fiunkéra máris tovatűnt sejtelemben. Csak a vágyódó, fájdalmasan szép emlék íze marad meg, semmi egyéb. Nem muzsikós barátom is fölkapta a fejét, ha néha erre a harmóniára ismert, amely mintha hirtelen örvény volna egy sebes folyó iramában. Ilyenkor elmosolyodott, és kamaszos diadallal mondta ki: nápolyi szext!

A nápolyi szext és az olvasás szemérmes mámorra kamaszkorom mindennapjainak lett része. Már túl voltunk a pezsztenterzsébeti szőnyegbombázások első hullámain, csend lett, különös csilingeléssel üvegdarabok hullottak az égből, és mi mozdulatlanul, kiszáradt torokkal vártuk, figyeltük az orgonabasszus mellkasra súlyosodó erősödését, jöttek újra a négymotoros gépek, jött a következő támadás. Túlvoltunk a Krisztinavárosban hetekig tartó ostrom téli napjain, az óvóhely nyomorúságok közt tehetetlenül kinyíló vágyak és vonzalmak örömein is: kis bárolány kuncogott mellettem a szalmazsákon, közben mondtuk az apáccal az *Üdvözlégy* monoton dallamába font ismerős szavakat. Az évszakok összeértek: már nehezen tudom elválasztani az őszi és tavaszi napok fényeit egymástól. Túl vagyok a gellérthegyi ünnepen, novellámmal első díjat nyertem a Szent Gellért pályázaton, és a hercegprímás kezét fogott velem a szentmise után. Akkoriban már csillogó futamokat játszottam a zongorán, rátaláltam Liszt *A-dúr zongoraversenyére* és egy-egy elegáns, kegyetlen Kosztolányi-mondatra. Nem voltam jó tanuló, a pad alatt *A Thibault család* fejezeteit lapozgattam, és Csehov novelláit. A tabáni Diadal mozi romos folyosója fölött volt a kerületi könyvtár, a megmentett kötetek polcai közt bujkálhattam új szívdobbanások meglepetéseit keresve. A könyvtáros, Tersánszky Józsi Jenő felesége lett segítőtársam. A bombatölcsérek hatalmas gödrei mélyén üvegcserepek és esővíz szikrázott szinte vidáman: befogadtuk szívünkbe a fakó-fehér romok látványát. Csehov novelláiban igen tetszett a történetek humorától elválaszthatatlan, a szereplők szánandó kétségbeesése: abszurd irodalommal akkor találkoztam először. Kafkáról, Örkényről akkor nem tudtam még. De az *Unalmas történet* vergődő lassú tételei lenyűgöztek tizenhat éves koromban is. Elbűvölő mű ez, írta Thomas Mann, csendes, szomorú érdekességében az egész irodalomban nincs párja...

Gyermekkorom Révfaluban rekedt. Izgalom és valamiféle tehetetlen szeretet lapul a szomszéd ház tűzfalán pityergő vakolat s a lehullott faldarabok helyén nyílt térkép-ábrák látványában. Emléktöredék után kapkod a lélek, féltő, hogy Anya, Apa után elveszítek mindent. Negyvennyolc év múltán első Erikámat, középső fiunkat, Zolit. Ami velük, ve-

lünk történt, álomnál is tünékenyebb. Miért viszik el a halottak emlékezésünk képességét is magukkal, hova özönlik a temérdek pillanat, micsoda irgalmatlan árvíz sodorja el amiért éltünk, élünk? Ezt már második Erikámnak mondom, de csak a kezemet fogja, bölcs felnőttként nem is válaszol. Keverjük az idő szólamait, illetve többszólamú, eredeti rendjébe szerkesztjük a régen voltat, azt is, ami történt, s azt is, ami csak képzelendő, ami lesz vagy lehetne – ezek együtt szólalnak meg méltón és igazságosan: ez az összhangba zárt fűgák dolga, az idő-fűgáé is, hogy helyreállítsa a szétzúllott valóságdarabokat, életre keltse az eszmélet kövületeit, álmok félelmeit és gyönyörét. Mert a látszólag jól érthető dolgok is a lét páráinak homályában élnek, folyton változó arculatot, tartalmat hordozva. Nincsen véglegesen meghatározható képe e győri külvárosnak se: látványát egy-egy sokrétű pillanat emlékeiben tartjuk meg, titokként, ahogy a magunk múltját is. Megfejtetlenek maradnak csöndjeink, szorongásaink, izgalmaink. Így érthetetlenek az elmesélhetőnek, logikusnak tetsző történetek, a regényeké, egyszerre jelentenek biztos evidenciát s ezt meghaladva éppúgy örök újat, ismeretlent.

Nemrég fedeztem föl, hogy a valaha olvasott regények, novellák történeteit megfilmesíti a képzelet: én a filmjeim minden helyszínét itt lelem meg Révfaluban, itt építem fel a jelenetek díszleteit, győri tereken, utcácskákban zajlanak az események. A Tejfölös közben csaptak össze a szolgák, s én nem Veronában, de Győrben nem kevesebb hitellel bárkinek megmutatom Júlia erkélyét. Hiába láttam Rómában a Virágok terét Giordano Bruno szobrával, az egykori győri piac sarkából, a Széchenyi térről már nem helyezhetem át oda a máglyát. Itt égették meg a nolai filozófust, ahol a lőcsei fehér asszonyt is lefejezték... Csehov *Unalmas történetének* öreg és beteg professzorát is ide képzelem a gimnázium épületébe, amely így lehet harkovi szálloda: Sztyepanovics bámulja a lavórt, fáradt mellkasa mélységeibe rejti, hogy szerelmes egy léha kis színésznőbe, aki épp utazni készül. Akkor hát nem lesz itt a temetésén... „Isten veled, te drágaságom!”

Miféle szorongás ez, hogy minden, minden ide hátrál, szűkülve szinte, a gyerekkor piacára?!

Már néhány éve rádiós voltam, amikor feladatul kaptam a Krím-félsziget bebolyongását, riportok készítését. Szimferopolban szállunk le a TU-134-es géppel. Innen busszal utaztunk hosszú országúton a hegyek között le a tengerig, Jalta is megdobbantotta a szívem, s nagyon vártam, hogy megérkezzünk a Csehov háza nevű buszmegállóba. Pedig nem sokkal korábban jártam a Genfi-tó partjain, Lausanne-ban és a másik tónál Neuchatelben

Dürrenmattnál. A *fizikusok* drámáján dolgozott akkor. Ötven-egynéhány éve voltam a Csehov-házban, az akkor már négy és fél évtizede látogatható múzeumban. A ház fehér volt, örökzöldekkel teli a kert. Festett faszobor, kutya, az egykori kedvenc. Zsúfolt, tapétás falak: rengeteg kép. Egy gépére görnyedt varrónő – Csehov bátyjának festménye. Az íróasztalon orvosi eszközök. Fénykép Gorkijról: fia a nyakában lovagol. Levitan élénkzöld képe: az Isztra folyó. Azután a pianínó: Rachmaninov játszott rajta, Saljapin énekelt ebben a szobában. Csajkovszkij-fénykép ajánlással: „Csehovnak, a lánglelkű olvasótól.” És a szoba sarkában a falon, a századforduló „modern” készüléke – egy régimódi telefon. Mellette kicsi tábla, palavesszővel: Csehov gondosan felírta a kis táblára, kinek ígért találkozót. Tisztelői és barátai gyakran keresték: valamelyik nap Tolsztoj telefonált.

Csehovnál csak tizenkét évvel volt fiatalabb az a levéltáros, történész, akit ugyancsak fiatal rádiós-ként kerestem föl Magyar utcai lakásában, egy sarokra az Astoriától, ahol azután négy évtizedre ott ragadtam a *Ki nyer ma?* adások mikrofonjával. Rexa Dezső kilencvenéves volt, amikor interjút adott nekem. A Deák téri evangélikus iskola felett laktak. Ő még látta Liszt Ferencet reverendában a régi Vigadó kapujában, amint két hölgy karolt belé. Látta sétálni Arany Jánost a Duna-parton, Zichy Mihályhoz családi kapcsolatok fűzték, s Jókai azt ígérte, hogy násznagya lesz neki, de aztán kimentette magát, mert három nappal korábban volt a saját lakodalmja. Rexa heves mozdulatokkal int: ebben az ágyban halt meg Csajággy Laura, Vörösmarty hitvese.

Grexa tanár úr pedig az ötvenes évek félelmei közt ontotta derűjét a Werbőczy, később Petőfi Gimnázium tantermeiben: káprázatos történetfilozófiai rögtönzéseivel, irodalmi és zenei élményeinek – mindenféle didaktikát mellőző – természetes előadásával. A lakásában rendezett hanglemezesztjeire a mi osztályunkból is sokan jártak Wagner-operákat hallgatni, s az ő példájára álltunk sort fél éjszakán át az Operaház pénztára előtt, hogy Klempererrel megnézhessük a *Mesterdalnokokat*. Gyula bácsi pedig kevéske pénzzel Olaszországba készült, hogy végigjárhassa Firenze és Velence múzeumait. Szállodára nem gondolhatott, hanem tréningezett: két héten át otthon is csak egy széken aludt, hogy majd parkban, pályaudvari padokon ismerős legyen számára az éjszakázás.

Rexa és Grexa: játékosan cseng össze ez a két név, mint Stan és Pan – pedig ők csak az általam készített riportok hangszalagjai által találkoztak: megőrzendő szépségek és történetek hevületében.

Tízéves érettségi találkozónk vacsoráján is jelen volt Grexa tanár úr. Mind öreá figyeltünk, izgalmat keltő emlékek sorára, az ő hosszú, gazdagon patakzó mondatáradatára. A pincér megállt kezében a tálcával, ámulva hallgatta Grexát. Csend lett azután, csak lassan indult meg a szokásos beszélgetés. A tanár úr pedig nemsokára lehajtotta a fejét, s a szeme is lecsukódott. A mellette ülő egykori diák észrevette ezt, s valamit szólt Gyula bácsihoz, nehogy kínos legyen számára, hogy elbóbiskol a vacsorán. Grexa felpillantott és legyintett. Hagyd csak, fiam, előadó típus vagyok: vagy én beszélek, vagy elalszom... Ezt a megjegyzést se feledtük el soha. Valamikor Mándy Ivánnal jártam egy óbudai mozi-zongoristánál: előadta nekünk a némafilmekhez illő, régi repertoárját. Eljátszotta a szerelmesek találkozásának édeskés dallamait, az üldözés zenéjét. Ivánnak persze nagyon tetszett az előadás. Kár, hogy annak idején nem találkozott a kies Teleki téri ócskapiacra Grexával, a szakállas történelemtanárral, amint az kutat, keresgél az öreg, poros hanglemezek közt, s diadallal kiemel a ponyvák alól egy-egy Mario Lanza-lemezt. Addig keresgélt, bolyongott, míg övé lett az ország legnagyobb magánlemezugyűjteménye. Hallgathattuk nála ifjan, az ötvenes évek vigaszául a walkűrök lovaglását!

A múlt anyaga álom: képzelt világnál bizonytalánabb. Lelkünk, agyunk tökéletes dramaturg: tömörít, elhagy, kiegészít, transzponál... Köznapi létünkben ez nincsen. Nincs átugorható idő, a visszahajló emlékezet töröl meg alakít, képzeletünk forró fényei járják át az egykori anyagot, és álommá absztrahálják.

Amikor Tamási Áronnál jártam, ezeket mondta mikrofonomba: „Nagy veszteség számomra, hogy Bartókot személyesen nem ismertem. Sokszor volt eszemben, hogy írjak róla, erre vágytam is, de féltem is az írástól. Vágytam azért, mert annak a szellemi forrásnak a hevületét, amely a két háború között Magyarországon is nyilvánosságra tört, valahogy ő tudta úgy kifejezni, hogy annak nemcsak zene-művészeti, hanem társadalmi, sőt világnézeti jelentősége lett. Amit róla mondani szeretnék, annak talán ez lenne a magja. Ennek a mának a rokonait már a két háború között némely írónál megtaláljuk. Egy kicsit ilyen rokon mag az én *Rendes feltámadás* című elbeszélésem, amely éppen az időben íródott, 1930–31-ben, amikor a *Cantata profana* a zene szárnyain felrepült.” Tamási Áron kópés derűvel és költői kétségbeeséssel megírt balladája csalódottságok vízióiban, a szegénység és kiszolgáltatottság megválthatatlan sorsában utasítja el a képzeletbeli

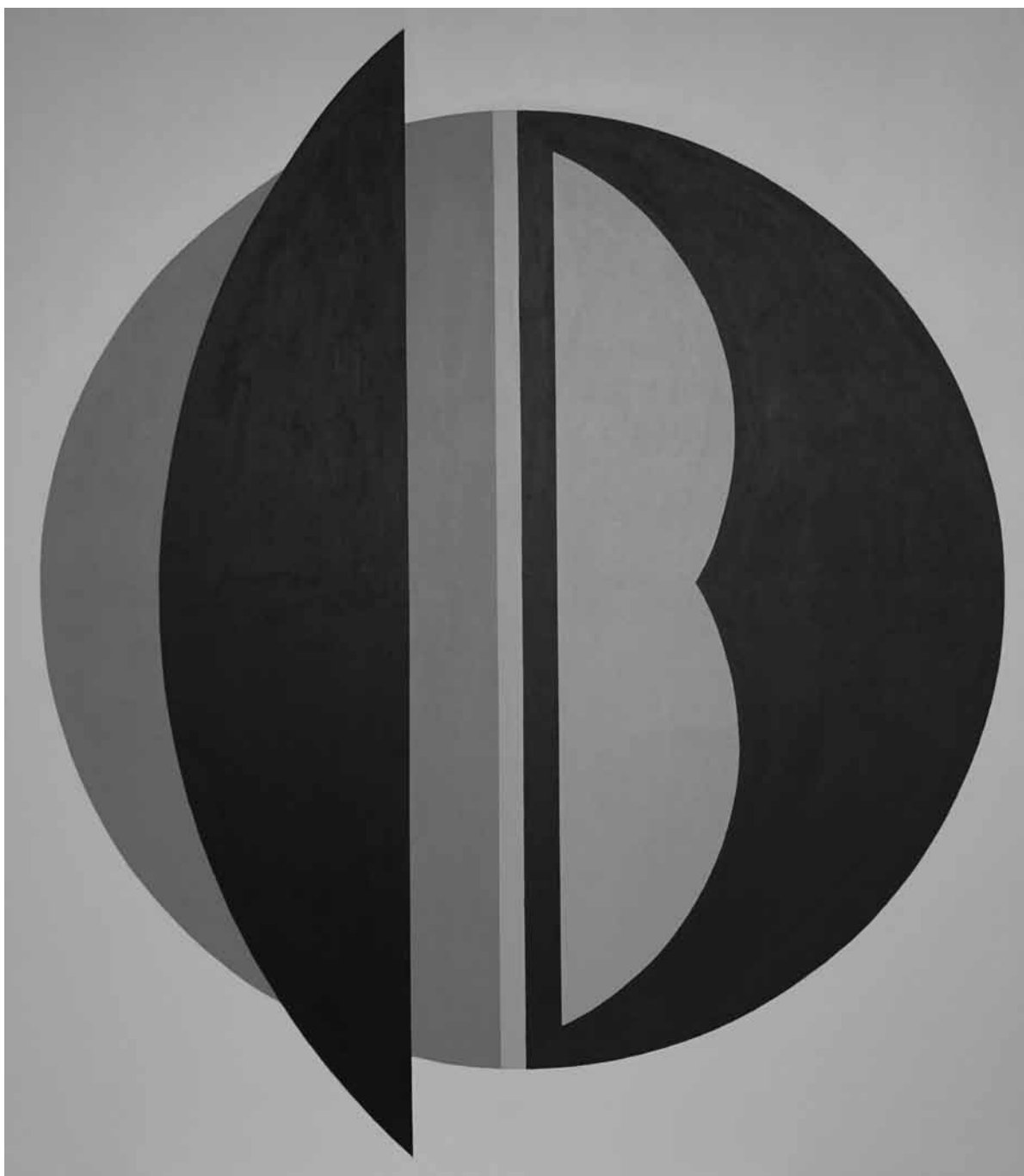
NAGY IMRE GYULA, Formatalelkozások, 2018

mennyország trombitaszavát. „Aztán nekünk többet ne trombitáljanak!” Mégis, a szövegen átsüt a mennyei ragyogás, a természet szépségének tehetetlen öröme, a székely ember lelkének józan derűje. A benső forma, a szavak, mondatok költői ereje, az abszurd jelenetek humora ellene feszül minden tagadásnak: a mű, mint a *Cantata profana* is, anyagának szépsége és ereje által válik szakrálissá. Olyan művek ezek, melyeknek remekmű mivoltukban, az esztétikai minőség szinte „mennyei hitel-

ben” tapasztaljuk meg a ki sem mondott hit élményének jelenlétét.

Végül mit tesz egy Csehov-novella, Tamási Áron próza-balladája vagy Czigány Zoltán *Alkonyat* című hargitai elbeszélése, épp a *Cantata profana* józan, hideg forrásának áhítatában?

És mit tesz egy nápolyi szextakkord?! Semmi különöset, semmi észrevehetőt. Csak épp kifordítja sarkaiból a világot.

NOVOTNY TIHAMÉR

A kör és az ellipszis eleganciája

Nagy Imre Gyula kiállítása*

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budapest

Megszerkesztett valóság – Nagy Imre Gyula ezzel a címmel két egymást követő karitatív csoportos kiállítást is szervezett és rendezett: egyet az Újpesti Galériában (2016. november 18 – december 10.), egy másikat a Klebelsberg Kultúrkúriában (2017. április 27 – május 21.). E tárlatok „hívószava” természetszerűleg juttatta eszünkbe József Attila *A város peremén* című elégiájának egyik majd-hogynem utópisztikus gondolatsorát, amelyben „a költő” (átvitt értelemben a képzőművész) „... (az adott világ / varázsainak mérnöke), tudatos / jövőbe lát / s megszerkeszti magában, mint ti / majd kint, a harmóniát”.

Alkotónk ilyen irányú szerepvállalása tehát teljesen egyértelmű és nyilvánvaló: a jószolgálati szerepkörön túl – amelyben egy ma is élő egyetemes gondolkodású („társadalommérnökösödő”), sokszínű és sokirányú hazai képzőművészeti jelenségre kívánta felhívni a figyelmet – többek között el akarta helyezni magát ennek a tisztán geometrikus absztrakciónak a magyarországi kortárs törekvései között.

Az a terület tehát, amellyel a *Megszerkesztett valóság* foglalkozott – nevezzük ezt a területet összefoglaló néven *konkrét*, tehát önmaga indokoltságát és létjogosultságát nem a látványelvűségben, hanem a természeti törvényszerűségek belső, matematikai, mértani és fizikai összefüggéseit kereső, kutató, kifejező művészetnek –, többé-kevésbé fiatalnak nevezhető. Talán közvetlen alap-tendenciájában egészen a felvilágosodás északultusáig, de ha idáig nem is, az 1910-es évektől induló, sokszor társadalomátalakító eszmékkel is átítató, valamint hasznossági és funkcionális célokkal is összefonódó – tehát az absztrakt, konstruktív és geometrikus – irányzatok kikristályosodásáig biztos visszavezethető.

Természetesen azóta már ennek a tendenciának számtalan fogalommal illetett új és új irányzata született meg, illetve újult meg az idők során: a szuprematizmustól az „új valóság megteremtésének tervéig”; a geometrikus absztrakciótól a neoplaszticizmusig, azaz az új formálásig; a képarkitektúrától a síkgeometriáig; a festészet utáni absztrakciótól a konkrét művészetig; a színmezőfestésztől a kemény élig; az orfizmustól az op-artig; a minimalizmustól az összefoglaló MADI (talán fordíthatjuk így a mozaikszót: mozgás, absztrakció, dimenzió, invenció) mozgalmáig – és még sorolhatnánk.

„A konkrét művészet igazi megjelenésében a rend és a törvény tiszta kifejeződése [...]. Valóságos és intellektuális, a természeti formáktól elvonatkoztató, mégis természetközeli. Hajlik az univerzális felé, de az egyediben él” – vallotta Max Bill (1908–1994).

A rend és a tiszta formák utáni vágy azonban alighanem primordiális emberi alapérték.

Fábián László írja a Fajó János életművéről szóló, a Vince Kiadó gondozásában 1999-ben megjelent albumban, hogy „maga a geometria – kétségkívül – nagy szellemi vonzerő azóta, hogy Egyiptomban a Nílus-áradások (és a ráépített gazdálkodás) számításai fölvetették szükségességét, majd a klasszikus görögök (Thalész, Püthagorasz, nagy hatással és hosszú érvényességgel pedig Eukleidész) rendszerré fejlesztették. Mindenekelőtt örökérvényűsége, a valós világtól független volta miatt lehet vonzó, ami nem zárja ki (nem is zárta soha) egy jellegzetes jelképsor ráépítését. Tessék nyomban a »szent geometriára«, a keresztény (és persze nem csak keresztény) vallás mértani szimbólumaira gondolni, amelyek szintúgy a geometria tökéletességére alapoznak (egyenlő oldalú háromszög: Szentháromság). Vagyis azt kell világosan látnunk, hogy a geometriában együtt van egy gyökeres szakítás esélye a valósággal és a visszaemlékezés valósága – a jelképiség által.”

* Újpest Kulturális Központ Ifjúsági Házának Új Galériája, 2018. december 3 – 2019. január 6.

NAGY IMRE GYULA, *Osztott kör formaelőzéssel*, 2018

NAGY IMRE GYULA, Körök és félkörök, 2018

NAGY IMRE GYULA, Kompozíció félkörökkel II., 2018

Ugyanakkor az „isteni geometria”, az „aranyarányok”, más kifejezéssel az arany metszés szabályait, a matematikai számsorokat, a mértani szerkesztéseket vagy alapelemeket vizuális rendszerekkel, színmértanná fejlesztő, az örökkévalóság tengerén lebegő absztrakt vagy konkrét művészet természetét mindig is a „pillangóhatás” jellemezte és jellemzi.

Ben Nicholson (1894–1982) festőművész ezt valamikor így fogalmazza meg: „azok a problémák, amelyekkel az absztrakt művészet foglalkozik, az erők összeütközésével állnak szoros kapcsolatban, következésképp minden megoldás hatást gyakorol valamennyi erőegyensúlyra, akár egy Arsenal–Racing labdarúgó-mérkőzésről, akár a csillagok mozgásáról van szó”.

Mindezekből következően azt kell, hogy mondjuk, a tizenöt év természetelvtű és a cirka ugyanennyi expresszív gesztusfestészeti korszakai után idestova húsz éve a lírai, majd egyre inkább a szigorúbb, feszebb, keményebb mértani absztrakció útjára lépő Nagy Imre Gyula az a művész, aki teljességgel azonos azzal az elvont formavilággal, amelyet létrehozott, amelyet teremtett. Az a fegyelmezett alkotótípus, aki egész személyiségével, szellemi tudásával, lelki létezésével vesz részt a képépítésben. Mértani színformáin és konstrukciós kompozícióin, valamint geometrikus arányain és esszenciális felületein keresztül nyilvánítja ki önmagát, fejezi ki lényének lényegét és viszonyulását a zenei törvényszerűségek módján felfogott és leképezett világhoz. Minden elvont festménye, minden nem ábrázoló kollázs, minden önmagát értelmező s jelentő applikált síkabsztrakciós műve a saját „testképének”, habitusának, természetének, gondolat- és problémavilágának, világképzetének titokzatos mása, sűrített tükörképe. Ő nem idegen szerepeket próbálgat, nem időleges jelmezekben tetszeleg, nem azokat cserélgeti, hanem egyszeri és megismételhetetlen szubjektumának igaz és lényegi alapelemeit, alapproblémáit fogalmazza meg a saját, senki máséval össze nem keverhető vizuális kódrendszerén keresztül. Arra törekszik, hogy művészete ne csak pusztán játék, könnyed formai trükk, variálható ötletparádé, banális geg, de egyben mély, primordiális közlés, jelképteremtő erő és tartalom, valamint visszavonhatatlan erő és mondanivaló legyen.

Ennek ellenére képzettársításaink, észrevételeink természetesen arra nézvést, hogy mely elődökhez és kortársakhoz, irányvonalakhoz és stílustörekvésekhez, vizuális kódrendszerekhez és szellemi erőterekhez kapcsolható alkotónk művészete.

Az ő világa például egy kicsi Deim Pált, egy hangyányi Aknay Jánost, egy parányi Konok Tamást, egy csipetnyi Fajó Jánost, s legújabbán egy leheletnyi Max Billt tartalmaz. Ám ez minden hasonló ikonográfiai családfához tartozó, az absztrakt-geometrikus vagy a konstruktivizmus, illetve a konkrét művészet útjain járó alkotó esetében megtapasztalható „kísérőzene”, mert bár a forma, a kivitelezés, a szemlélet és a közléstartalom minden esetben egyéni, mégsem rokontalan fenomén, lett légyen ez a nyelv univerzális természetű és egyetemes érvényű.

Nagy Imre Gyula esetében tehát: az életérzésben megkapó komolyság és következetesség; összeszorított fogak és csak néha-néha félszeg mosoly; komor ünnepélyesség és mélyre látó sztoikus bölcsesség; egyensúlyozó mértéktartás és kilengések nélküli visszafogottság; pontos elegancia és kézműves fegyelmezettség; szent transzcendencia és spekulatív metafizika; rendes egyszerűség és átható tisztaság lengi körül és hatja, itatja át a képeket. No, meg a félig szordínós, néha idézőjelesen, máskor a szó szoros értelmében vett mértani formákba zárt monokróm színvilágok. A skála a feketék és fehérek között lehetőleg a tiszta és tört kékekig és liláig vitt-fejlesztett finom szürkékre, sárgákra, okkerekbe oltott barnákra és vörösekre épül. Leginkább a zöldek, a vegetáció színminőségei hiányoznak erről a festői palettáról, lévén művészünk a természettől elvonatkoztató szemléletű piktór doctusok nemes kortársi képviselője.

Nagy Imre Gyula a legújabb, legfrissebb, 2018-ban keletkezett képciklusával kapcsolatban a következőket írja magánkiadású katalógusában (Újpesti Kulturális Központ, Ifjúsági Ház – Új Galéria): „Geometrikus szemléletben először a négyszögek, háromszögek és ezek módosulásai voltak kompozícióim meghatározó elemei. A négyszögek a földi, anyagi, testi lét szimbólumai. A kör és az ellipszis 2017 óta lett része munkásságomnak. A kör a világértelmező emberiség egyik legfontosabb spirituális szimbóluma. Munkáimban a jelképes tartalmak mellett a körök részeinek geometrikus lehetőségei alakítják kompozícióimat. [...] A félkörök, körcikkek és az összetett, a körből származtatott és a kör teljességével ütköztetett formák együttállásai fejezik ki elképzelt vizuális mondandóimat. A formák kompozícióit a színek kifejezőereje is kiemeli.

A körökből és körrészletekből megvalósított munkáim mellett az ellipszisekből készült műveim is szerepelnek a kiállításomon. Az ellipszis a körből származtatott kétközpontú »tér«, vagyis egy

olyan görbe, amelyet egy folyamatosan változó, de önmagába visszatérő körív jellemez. A kozmosz bolygói, csillagai ilyen pályán mozognak a változó erősségű tömegvonzás hatására. A másik, hétköznapiabb megközelítése a tojás formájában keresendő, melynek síkmetszete (majdnem) ellipszis. De ez az alakzat ugyancsak asszociálható és összevethető az emberi fej formájával is. Ellipszis kompozícióim mindegyike a formák felbontásával és belső ismétléseivel, valamint a háttér színelemeinek felhasználásával valósulnak meg.

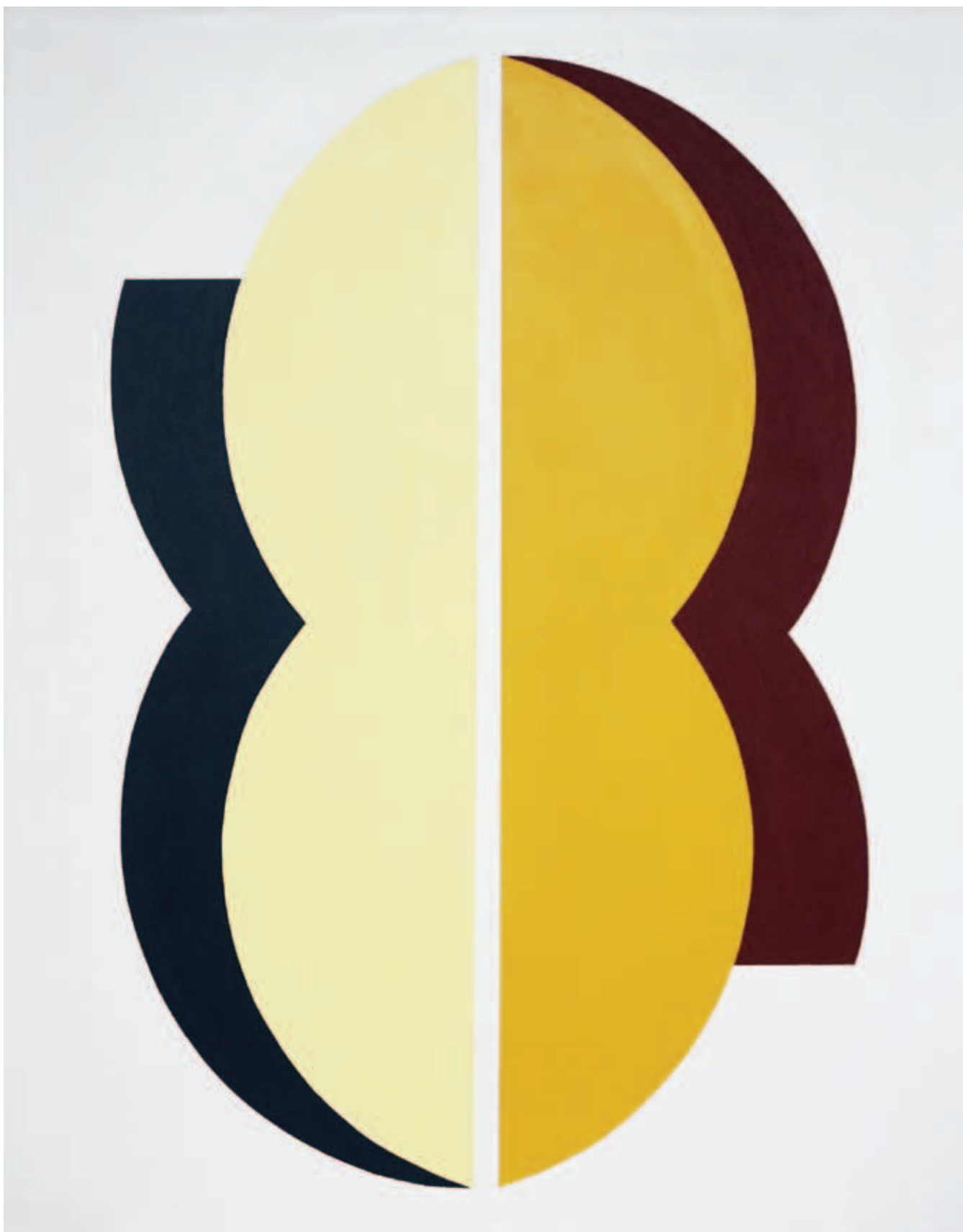
Munkáimban a rész és az egész, valamint az állandóság és a változás formai problémáit igyekszem feldolgozni.”

Összegezzünk hát!

Nagy Imre Gyula jelenlegi művészete: a szférák ikonikus harmóniájának, a világ születésének és halálának, mondhatni, „esztatologikus” geometriájának (s egyben szent erotikájának) körökben és körrészletekben, ellipszisekben és ellipsziszírmekben megfogalmazódó esszenciális tükörképe; a szellem, a lélek és az értelem tiszta útjának sűrített ragyogása.

NAGY IMRE GYULA (1941) Budapest (foto: Novotny Tihamér)

NAGY IMRE GYULA, Ikrek, 2018

I. helyezett

GERENCSÉR ANNA

Őszinte meggyőződéssel cselekvés

GERENCSÉR ANNA (1994) Szentendre

Mi életem legfontosabb értéke? Minden gondolkodó embernek, aki követni akarja a delphoi jósdá tanácsát, s meg szeretné ismerni önmagát, fel kell tennie ezt a kérdést. Sokat elárul az emberről, hogy mit tart fontosnak, milyen hierarchiát állít fel az általa megbecsült értékek között, de nincs semmi más, amely oly szorosan kötődne lényé magjához, személyisége legbiztosabb alapjához, mint az, hogy akár tudatosan, akár tudattalanul mely értéket helyezi a csúcsra, mi az, aminek hajlandó minden mást alárendelni.

Egy igazi érték egyszerre ok és cél: cselekedeteink mozgatórugója, egyben törekvéseink célpontja, az ideális állapot, amelyet megvalósítani, vagy az erkölcsi mérce, amelyet elérni kívánunk. Bár többnyire nem vagyunk tudatában, központi értékünk minden tettünket áthatja, minden döntésünkben jelen van – ezért is elengedhetetlen, hogy végiggondoljuk, mit tartunk a legfontosabbnak, s miért pont azt.

Számomra a legfontosabb érték az életben az őszinte meggyőződéssel cselekvés: hogy az ember mindig azt tegye, amit valóban helyesnek tart. Más megfogalmazásban: az ember mindig kövesse lelke belső iránytűjét, a szívében rejlő íratlan törvényt.

Talán kissé divatjamúltnak hangozhat a lelkiismeretre apellálni egy olyan korban, amelyben a klasszikus értékek válságát, vagy ha úgy tetszik, átértelmezését éljük át, a hit és a meggyőződés pedig gyakran háttérbe szorul a megszokással vagy a tömeg nyomásával szemben – de épp a változások és a bizonytalanság idejében a legfontosabb, hogy határozottan el tudjuk dönteni, mit tartunk jónak és rossznak, mit tartunk követendőnek és mit elvetendőnek. Minél nagyobb nehézségekkel nézünk szembe, annál nagyobb szükségünk van a biztos iránymutatásra, a stabil értékrendre, amely minden körülmények között segít megtalálnunk a helyes utat, s az egyetlen érték, amely ezt garantálni tudja, az a saját meggyőződésünknek megfelelő cselekvés.

Félreértés ne essék: nem azt mondom, hogy mindenkinek ugyanazt az egyetlen helyes utat kell megtalálnia, hisz minden ember különleges és egyedi, a világ körülöttünk pedig nem fekete-fehér szélsőségekből áll. Azt az utat kell megtalálnunk, amely számunkra helyes, mindannyiunknak a maga egyedi helyzetében, s ezt mindenkinek egyedül kell megtennie – nincs királyi út, nincs egyetlen képlet vagy elmélet, amely megfellebbezhetetlenül kinyilvánítaná, mi a helyes és mi a helytelen, vagy objektív mércét szolgáltatna a különböző értékekhez.

Mit jelent valójában a meggyőződésnek megfelelő cselekvés? Számomra a meggyőződés koncepciója elválaszthatatlanul összefonódik a szabad akarral és a racionális gondolkodással. Az őszinte meggyőződés az ember lelkéből fakad: nem külső kényszer erőlteti rá, nem a törvényeknek vagy a környezetében élők elvárásainak való megfelelési igényből, nem titkolt vágyakból, komplexusokból vagy elfojtott érzelmekből születik. Ha meggyőződésemnek megfelelően cselekszem, nem a félelem motivál, nem is a számítás, hanem a tudat, hogy ezt *kell* tennem, mert ez az, ami helyes, és nincs szükségem további magyarázatra, indoklásra vagy kifogásokra. Az a külső kényszer, amely megakadályozza, hogy szabadon dönthessek vagy egyáltalán bármit cselekedhessek, olyan helyzetet teremt, amelyben a meggyőződéses cselekvés koncepciója értelmét veszti. Az ilyen szélsőséges szituáció azonban nagyon ritka, hisz' a külvilág többnyire csak korlátozza, nem pedig eltörli a cselekvési szabadságot, rendszerint azzal, hogy nem kívánt következményeket kapcsol egyes cselekvésekhez. Jellemzően ilyenek a jogszabályi előírások: az ember megteheti, hogy áthágja

Életem legfontosabb értéke címmel írt ki esszépályázatot a Kortárs folyóirat 2018 nyarán, a pályázókat az érték-tudatos jövőképek témakörének kifejtésére biztatva. A következőkben a helyezést elért írásokat közöljük.

őket, ekkor azonban számolnia kell azzal, hogy az állam a jogsértésnek megfelelő büntetéssel sújtja. Ha azonban valaki bármely okból így határoz, megszeghető minden szokás, minden társadalmi norma, s mindig előttünk áll a lehetőség, hogy meglepő vagy szokatlan tetteket vigyünk véghez. A szabad akarat tehát rendelkezésünkre áll, mind a tekintetben, hogy szabadon alakítsuk ki a meggyőződésünket – hisz mind a gondolatolvasás, mind az orwelli gondolatrendőrséghez hasonló szervek szerencsére még váratnak magukra –, mind pedig, hogy annak megfelelően cselekedjünk. Tudnunk kell azonban, hogy bármit és bárhol cselekszünk, a környezet arra valamiképpen reagálni fog. Itt kerül elő a meggyőződéses cselekvés másik oldala, a racionalitás.

A meggyőződés ugyanis nem fanatizmus, nem vak hit, mert aki fenntartás nélkül fogad el hangzatos, ám üres szövegeket, vagy a *fiat iustitia, pereat mundus* elvét követve szemellenzővel takarja el lelki szeméit, s elfelejti, hogy a cselekedeteinek következményei is vannak, az önként dobja félre az ember legnagyobb tehetségét, a gondolkodás képességét. Míg a filozófia és az erkölcsstan elméleti példáiban az értékkonfliktus kvázi légüres térben lebeg, a való életben sosem ez a helyzet. Többnyire nem kettő vagy három, hanem számtalan lehetőség közül választhatunk, amelyek következményei csak korlátozott mértékben láthatók előre, s így nem két érték egymáshoz viszonyított helyzetét kell meghatározni, hanem számtalan, különböző súllyal latba esőt. Aki ezt figyelmen kívül hagyja, elveszíti a lehetőséget, hogy a szükséges információk birtokában alakítsa ki a meggyőződését a helyes cselekvésről, s olyan helyzetbe kerül, mint aki úgy próbál házat építeni, hogy nem ismeri a rendelkezésére álló építőelemek anyagát, formáját, súlyát és teherbírását.

A meggyőződés tehát afféle *aurea mediocritas*ként kovacsolódik össze a hitből és a logikából, s az egyszeri döntések háttéréként stabil vázat ad az ember világképének, mint a lelkiismeret és a tapasztalat tükrében kikristályosodott gondolkodásmód.

Ez a kettős jelleg, az értelem és érzelem közti pozíció nemcsak az őszinte meggyőződés követésére jellemző, hanem minden értékre, amelyet legfőbb értéként állíthatunk filozófiai hierarchiánk csúcsára. Az ember képtelen egymástól elválasztani a gondolatokat és az érzéseket, amelyeket ugyanahhoz a fogalomhoz társít: az emlékek és érzelmek, az ismeretek és fogalmak komplex összefonódása adja meg az értéknek a számunkra ismerős formát. Ha azonban egy értéket kiemelünk a többi közül, s legfőbb értéknek nevezzük ki, különös jelentőséggel bír a gondolati és érzelmi egyensúly: ha ugyanis akár az egyik, akár a másik aránytalanul háttérbe szorul, az érték követésekor pusztán ösztönlénnyé alacsonyodunk le, vagy érzelmeinket elhagyva rideg, embertelen gépezetté válunk.

Bár számtalan dolog van a világon, amelyet értékesnek találhatunk, s amelyek békében megférnek egymás mellett az ember életében és gondolataiban, *legfőbb* értéknek csak egyet nevezhetünk, azt, amely véleményünk szerint felülírja az összes többi. Igen ám, de minden körülmények között? S meddig terjednek a legfőbb érték határai?

A család elismert érték, mint ahogy az emberi élet, a magántulajdon tisztelete vagy a becsület is. De ha a családot helyezem az értékhierarchiám csúcsára, az vajon azt jelenti-e, hogy a családomért hajlandó vagyok ölni, lopni vagy olyat tenni, amelyet egyébként becstelenségnek találok? Vagy csak korlátok között, arányosság alapján: ha a családom életét kell megmenteni, s ezért valaki más élete a tét, hajlandó vagyok ölni, de a családom anyagi boldogulásáért nem?

Akárhogy is döntök, végeredményben fel kell áldoznom egyik értéket a másikért. A fenti példában vagy azt mondom, hogy bár nagyon fontos a család, van, amit az ember a családjá érdekében sem tehet meg, vagy pedig azt, hogy a család annyira fontos érték, hogy vele szemben az összes többi elveszíti a jelentőségét. S bármely értéket állítom a csúcsra – a barátságot, a hűséget, Istent, a kreativitást, az emberismeretet, a tudományt etc. –, ugyanez lesz a következmény: az értékek konfliktusa esetén arra kényszerülök, hogy vagy az egyik, vagy a másik oldal javára feladjak valamit abból, amit fontosnak tartok. S ekkor még nem számoltam a konkrét helyzet körülményeivel, a számtalan aprósággal, amely árnyalja a döntést, a következményekkel, amelyeket vagy láthatok előre, vagy nem.

A meggyőződés alapján cselekvés feloldja ezt a dilemmát. Ha a meggyőződésemet követem, nem kell általános elveket vagy merev rendszerű hierarchiát felállítanom, a meggyőződés ugyanis nem elméleti, hanem gyakorlati érték, mindig a konkrét helyzetben merül fel. Ha azt teszem, amit helyesnek érzek, nem kell megszorításokat, kiegészítéseket vagy kitételeket tennem. Ismét a fenti példát folytatva: nem azt kell végiggondolnom, hogy a családomat vagy a törvénytiszteletet tartom-e fontosabbnak, hanem csak arra kell választ adnom, mit teszek, amikor az öcsémet letartóztat-

tatják bolti lopásért. Megszakítom vele a kapcsolatot? Megpróbálom megnevelni, megértetni vele, miért nem szabad ilyet tennie? Olyannak fogadom el, amilyen, és nem érdekel, mit cselekszik, hisz' nem vagyok a testvérem őrzője? Hamis alibit biztosítok számára? Számptalan érték ütközik össze egymással, s a tettem következményei beláthatatlanok, de ha nem arra gondolok, hogy vajon mit várnak el a szüleim, mi lesz a döntésem anyagi vonzata, vagy hogy mikor veszíthetek a legkevesebbet, hanem arra, hogy melyik tett az, amit helyesnek érzek, tudni fogom, mit kell tennem.

Ezen a ponton adja magát a kérdés, hogy honnan fogom tudni, helyes-e a döntés, amit hozok. A válasz: nem tudhatom. Az átvitt értelemben vett értékek épp olyanok, mint a fantázia, a hit vagy a szeretet: nem vizsgálhatók tudományosan, nem számszerűsíthetők, bár körülírhatók, de nem megragadhatók. Nincs olyan egyenlet, amellyel kiszámíthatom, mi az erkölcsi vagy filozófiai szempontból helyes cselekvés. Van viszont más visszajelzés: a meggyőződés pozitív és a megbánás negatív ereje.

A nem kívánt következményeket is ellensúlyozhatja az a tudat, hogy azt cselekedtem, ami helyes. Ahogy Spárta hősei is elmondhatják, „megcselekedtük, mit megkövetelt a haza”, úgy én is elmondhatom, hogy megtettem, amit a lelkiismeretem parancsolt, a helyes utat választottam, akkor is, ha áldozatot kellett hoznom érte. Abban a tudatban élhetek tovább – vagy ha a thermopüliai csatához hasonló helyzetbe kerülök, abban a tudatban halhatok meg, s ez néha éppoly sokat számít –, hogy hű maradtam ahhoz az meggyőződéshez, amit fontosnak tartok, s hű maradtam önmagamhoz. Aki úgy él, hogy mindig a meggyőződésének megfelelően cselekszik, annak nincs mit megbánnia: ha elkövet is hibákat – és biztosan fog, hiszen *errare humanum est*, és néha mindegyikünkkel előfordul –, azok fejlődésének, növekedésének fontos részévé válhatnak, tanulhat belőlük, s nem kell lelki furdalást éreznie miattuk.

Ez ugyanis a meggyőződés negatív oldala: a megbánás, ha nem úgy cselekedtünk, ahogy helyesnek tartjuk. Ne becsüljük alá a büntudat erejét: hosszú időn át kínozhatja az embert, olyan terhet jelenthet, amelyet életünk végéig cipelnünk kell. A legklasszikusabb példa a büntudatra a *Bűn és bűnhődés* főhősének, Raszkolnyikovnak az esete. Dosztojevszkij tökéletesen bemutatja, hogy a bűn miképp hordja magában a bűnhődést, de nem részletezi, hogy *miért*. A válasz abban rejlik, hogy az ember mit tekint bűnnek: nem azt, amit a törvény vagy bármely vallás tanítása tilt – hiszen hányszor hallhatjuk, hogy valaki, aki az előírásokkal ellenkezően, de a saját hite szerint helyesen cselekedett, azt mondja: „igen, megtettem, de a lelkiismeretem tiszta” –, hanem azt, amit helytelennek érez, ami a meggyőződésével ellentétes. Raszkolnyikov megúszhatta volna a gyilkosságot felelősségre vonás nélkül, ha könyörtelen gyilkos lett volna, aki utólag könnyedén elfeledkezik a tettről, vagy ha oly anyagias vagy önző lett volna, hogy az öregasszony halálát csekély árnak tekinti a vagyoni előnyért cserébe. Raszkolnyikov bukását a büntudata okozta, az pedig abból fakadt, hogy bár megindokolta magának, miért követheti el a gyilkosságot, és ennek megfelelően is cselekedett, a valódi, őszinte meggyőződése továbbra is az maradt, hogy helytelen, amit tesz, nincs joga elvenni egy másik ember életét. Hagyta, hogy a kétségbeesése és a haragja döntsön helyette, a belső meggyőződésével ellentétes filozófiát követett, s ezért sokkal súlyosabb büntetést mért magára, mint amilyennel a törvény magát a gyilkosságot büntette.

Az őszinte meggyőződés tehát, mikor az ember nem pillanatnyi indulatának, aggodalmának vagy lelkesedésének enged, hanem a lelke mélyébe tekint, s az ott rejlő íratlan törvényt követi, mind a tett előtt, mind utána biztosan jelzi, mi a helyes választás, melyik a megfelelő döntés.

Természetesen a helyzet nem mindig ilyen egyszerű és világos, hisz' ha tisztában vagyunk is vele, hogy mit tartunk helyesnek, rengeteg minden letéríthet minket az útról. Nem csupán saját bizonytalanságaink, félelmeink, hanem a külső nyomás, családjunk vagy barátaink elvárása, a megfelelni vágyás – mégis, bármi legyen is az ok, amiért kételkedünk, ha tudjuk és érezzük, mi felel meg a meggyőződésünknek, aszerint kell cselekednünk. Ez nem mindig egyszerű, de egy nehéz helyzetben döntést hozni sosem az, bármilyen érték szem előtt tartásával, bármilyen értékrendnek vagy világnézetnek megfelelően kívánunk cselekedni.

Az olyan stabil meggyőződés kialakításához, amely felül tud emelkedni ezeken az akadályozó tényezőkön, és nem esik bele a leggyakoribb gondolkodási csapdáiba, idő és bizonyos szintű tapasztalat megszerzése kell. Olyan érték ez, amellyel egy kisgyermek csak a legritkább esetekben rendelkezik, mindazonáltal ez a többi érték egyértelmű követésére is igaz: hisz' mind az értékek felismerése, mind a szilárd értékrend kialakítása – beleértve a központi érték meghatározását – hosszú, küzdelmes folyamat, amely az ember felnőtté válása során, évtizedes távlatokba nyúlva zajlik le.

Kohlberg, a pszichológia elismert professzora annak alapján, hogy az ember mire alapozva hozza meg döntését, hat szakaszra osztotta az erkölcsi fejlődést, amelyek a következőképpen követik egymást: büntetésorientáció, jutalomorientáció, jogyerek-orientáció, tekintélyorientáció, társadalmiszerződés-orientáció és etikaelv-orientáció. Az a fajta őszinte, letisztult meggyőződés, amely számomra központi érték, csak a hatodik szakaszra jellemző, mindazonáltal a kialakult meggyőződés mellett is előfordulhat, hogy valamely korábbi szakasznak megfelelő indoklás alapján hozunk döntést, mert csupán a pozitív és negatív következményeket mérlegeljük, vagy egy követendő példának tekintett személy értékrendjének akarunk megfelelni ahelyett, hogy kialakítanánk a sajátunkat. Valóban könnyebb a korábbi szakaszok alapján dönteni, mert így a döntések meghozatala kevesebb átgondolást igényel, s az ember nem szorul rá arra, hogy őszinte legyen magával szemben; mégis értékesebb az a döntés, amelyet őszinte meggyőződésünk alapján hoztunk, s amelynek indoklása egy stabil értékrenden nyugszik.

Kohlberg elméletének nemcsak pszichológiai és erkölcsi vonzata van, de az értékek vizsgálatának szempontjából is releváns. Az első öt szakasz ugyanis mind egy-egy központi érték köré szervezi a döntést: a büntetéstől menekvés, a jutalom, a környezet elismerése, a megbecsült, tisztelt vagy szeretett személyek, a társadalmi együttműködés és a közérdek mind jelentős, elismert értékek, amelyek Kohlberg szerint egy-egy fejlődési szakaszban központi értékkel lépnek elő. Csupán a hatodik szakasz az, amelyben az ember önálló meggyőződést alakít ki, s nem a fejlődési szakaszra jellemző általános értéknek megfelelően alakítja döntéseit, hanem saját etikája alapján, amelyben a saját maga számára legfontosabb értéket helyezi központi helyre. Úgy is mondhatnánk, felnőni a szempontból annyit jelent, mint sorra megkérdőjelezni és elvetni a készen kapott, könnyebb utat kínáló központi értékeket, míg meg nem találjuk azt, amelyet valóban a sajátunknak nevezhetünk.

A meggyőződésnek megfelelő cselekvés tehát nem csupán tisztelendő érték, de egyben követelmény, elvárás is: elérése révén felelős felnőtté válhatsz, és, Kipling szavaival élve, „így lesz tiéd a Föld és minden, ami rajta, és – ami több – ember leszel, fiam”.

Valóban, tiéd a Föld: mert az értékektől általában mögöttes tartalmat és jótékony hatásokat is várunk, valamilyen pozitívumot, erkölcsi stabilitást, ha vallásosak vagyunk, túlvilági jutalmat, leggyakrabban azonban boldog és teljes értékű életet, bármit jelentsen is ez számunkra. Hogy garantálhatja ezt, ha úgy cselekszünk, ahogy azt helyesnek tartjuk?

Először is le kell szögeznünk, hogy egyetlen érték sem állhat önmagában: mindegyikük összekapcsolódik, egybefolyik másokkal, hol nem különíthetők el pontosan, hol pedig konfliktusba kerülnek egymással. A szeretet szorosan kapcsolódik az önfeláldozáshoz, a hűséghez és a türelemhez, a barátság az emberismerethez, az összetartáshoz és a megértéshez, a tudás a szorgalomhoz, a bölcsességhez és a kitartáshoz, és így tovább, minden összefüggésbe hozható mindennel. A meggyőződés olyan érték, amely keretbe foglalja ezt a rendszert, megmutatja, hogy az egyes konkrét helyzetekben hogyan viszonyulnak egymáshoz a számunkra jelentős értékek, hogy találhatjuk meg az egyensúlyt. Ha a meggyőződésünket követjük, feloldhatjuk azokat a konfliktusokat, amelyek az értékek között szükségszerűen kialakulnak.

Az őszinte meggyőződés és a többi érték kölcsönösen erősítik egymást. Aki semmilyen értéket nem tisztel, annak nincs kiindulópontja, amelyre elkezdheti felépíteni meggyőződését – ezért még egy téves vagy mások által el nem ismert érték is jobb, mint a semmilyen, mert ha az ember felismeri, hogy amit korábban jelentősnek tartott, mégsem az, vagy amit lebecsült, valójában értékes, korrigálhatja a hibát, és megváltoztathatja a véleményét, ha azonban képtelen bármire is értékként tekinteni, pusztán a vak véletlen fog célt és irányt szabni az életének. Aki pedig híján van a biztos meggyőződésnek, a lelkiismeret irányítójának, az képtelen lesz az általa tisztelt értékek konfliktusa esetén döntést hozni, örökös dilemmákban fog vergődni, amelyekből megalapozatlan, átgondolatlan döntések révén próbál majd kikászálódni, vagy azt várja, hogy mások határozzanak helyette, hogy megszabaduljon a döntéstől s az ezzel járó felelősségtől.

Másodjára meg kell állapítanunk, hogy a teljes és boldog élet kulcsa nem lehet minden személy számára ugyanaz az érték. Hamvas Béla szerint minden emberrel vele születik a tudás, hogy az élet csak akkor ér bármit is, ha feláldozzuk valamiért, s ez a feláldozás nem azt jelenti, hogy meg kell halnunk, az életünket kell adnunk, hanem azt, hogy szükségünk van valamire, amire rá tudjuk tenni az életünket, amire rááldozzuk az időnket és energiánkat, ami értelmet ad a létünknek. Gondolj merészet és nagyot, s tedd rá éltedet – ha erre képes vagy, már nem éltél hiába, akár elérted a kitűzött céljaid, akár nem.

Van, akinek az élete a családban teljesedik ki, van, akié a hivatásában, a művészetben vagy a tudományban – számtalan dolog van a világon, amely érdemes arra, hogy egy életet töltsünk vele. De ha tudjuk is, mi a cél, amit elérni kívánunk, mi az, ami fontos a számunkra, annak elérése vagy megszerzése nem garantálja, hogy életünket boldognak és teljesnek érezzük. Régi kínai átok, hogy „teljesüljön minden kívánságod”, s bizonyára mindnyájan ismerünk embereket, akik elérték, amit egy életen át hajszoltak, s mégsem boldogok, azt mondják, nem olyan, mint amilyennek megálmodták, vagy hiába van meg mindenük, amit kívánhatnak, mégsem tudnak elégedettek lenni.

Ennek oka jelentős részben az, hogy az emberek a külvilágban keresik a boldogságot, holott az belülről fakad: az ember a legnagyobb nyomorúság, legsúlyosabb sorscsapások közepette is lehet boldog, és minden siker, eredmény és bőség ellenére is lehet boldogtalan, attól függően, milyen szemmel tekint a világra. Nincs olyan érték, amely önmagában garantálná a boldog életet, de az értékek azok az alapkövek, amelyekre boldogságunkat építhetjük. Ha értékek nélkül élünk, az életünk nem lehet sem boldog, sem teljes, ha pedig elveszítjük az értékeinket, még messzebb kerülünk attól, amit elérni vágyunk. Ahhoz, hogy megvalósíthassunk valamit abból, amit értékesnek vélünk, hogy megtalálhassuk azt, amire rá akarjuk tenni az életünket, szükségünk van egy értékrendre, márpedig semmi sem nyújthat számunkra olyan biztos értékrendet, mint az, ha mindenkor a belső meggyőződésünket követve cselekszünk.

Számomra ezért is a legfontosabb érték, hogy mindig azt tegyem, amit helyesnek találok. Nem tudhatom, mit hoz számomra a jövő, csak azt, hogy hiába tervezek bármit, nem lehetek bizonyos terveim sikerében: akár a személyes életemben történhet olyan katasztrófa vagy nagy szerencse, amely megváltoztat mindent, amire készültem, akár a történelem folyóján támadhat olyan vihar, amely magával sodor – erre is, arra is végeérhetetlen számú példát láthattunk a múltban. Ha azonban mindig ezen értékek megfelelően cselekszem, s az őszinte meggyőződés vezeti lépteim, bízhatok abban, hogy minden körülmények között megállom a helyem, hű tudok maradni a számomra fontos személyekhez és értékekhez, végül pedig önmagamhoz is. Ez az az érték, amely lehetővé teszi számomra, hogy félelem és bizonytalanság nélkül vágjak neki az életnek, abban a meggyőződésben, hogy az életem értékes és boldog lesz, olyan élet, amelynek végeztével azt mondhatom: érdemes volt élnem e földön.

II. helyezett

DOBOSY ILDIKÓ

Az áldozat értéke

DOBOSY ILDIKÓ (1992) Budapest

ÉRTÉKMÉRŐK A PÓTOLHATÓSÁG KORÁBAN

Értéke annak van, amit megbecsülünk. Ez minden esetben relatív. Egy tehetős édesapa drága ajándéka átértékelődik, ha csak a gyermekére áldozott időt akarja ezzel helyettesíteni. A víz értéke átértékelődik a sivatagban, az emberi élet átértékelődik statisztikákban, háborúban. Ahhoz, hogy az értéket mégis valamilyen szinten meg tudjuk érteni, bármennyire alá is van vetve relatív természetének és az emberi szubjektivitásnak, meg kell határoznunk egy értékmérő eszközt. Anyagi téren ez a pénz. A pénz nem más, mint összesűrűsödött, materializált idő. Az „idő: pénz” szállóigével mindenki együtt tud érezni, mégis kevesen gondolnak bele, milyen mérhetetlen súly van ezekben a szavakban. A gyémánt pénzben mért árában évmilliók munkája, földtörténeti korok és az anyaföld súlyos teste feszül. Egy hegedűvirtuóz koncertjének jegyárában nemcsak a másfél órás koncert ideje materializálódik papír- vagy digitális pénzzé, hanem évtizedek kitartó elhivatottsága, a szülők áldozatai, marketinges csoportok tucatjai. Ez mind idő. Időbe telik bármilyen anyagi javat előállítani, szolgáltatást igénybe venni, tudást megszerezni.

Az időnek rendkívüli szerepe van az értékteremtésben és az érés folyamatában. Ugyanakkor ez a szerep kettős természetű, hiszen míg egyik oldalról nemesít és érlel, másik oldalról oxidál, korrodál, amortizál. Egyszerre növeli és csökkenti az értéket, attól függően, hogy az érték tárgya mennyire időtálló. Amennyiben az idő növeli az értéket, legyen szó borról vagy antik vázáról, kétségtelenül jobban megbecsüljük, relatív értéke nő. Ugyanakkor profit szempontjából semmi sem kifizetődőbb és jövedelmezőbb, mint az újdonság ereje. Az idő vasfoga egyszerre semmisít meg és teremt értéket, az elhasználhatóság nyomán újdonságok sarjadnak. Az idő megsemmisítő ereje tartja mozgásban a piaci gépezetet, ahol futószalagon kapjuk a különböző termékeket, szolgáltatásokat és élményeket. Ez a pótolhatóság kora, fogyasztói társadalmunk alapelve. Amíg ez a felfogás az anyag szintjére korlátozódik, nincsen gond. Ha viszont az emberi értékek és maga az emberi élet is a piaci és egyéb marketinges trendek szerint inflálódik, társadalmunk súlyos válságok elé néz.

Kétségkívül az érték egyik legnagyobb tűzpróbája az idő, mind anyagi, mind szellemi téren. Minél inkább ellen tud állni a mulandóságnak és a változó trendeknek, annál értékesebb, annál inkább diadalmaskodik az abszolút a relatívon. Ugyanakkor az időn kívül van egy másik fontos tényező, amely méri az értéket: a használhatóság, a rendeltetés. Anyagi téren, bár kerülhet rengeteg időbe és energiába, drága alapanyagokba a termék előállítására, ha használhatatlan vagy nincs rá kereslet, értéke a nullával egyenlő. A használhatóság, a rendeltetés nemcsak anyagi szinten rendkívül fontos, szellemi és emberi értékeinket is ez alapján határozzuk meg. Azt tartjuk értéknek, amely saját fejlődésünket elősegíti, életünk minőségét növeli, illetve a köz javára, szolgálatára fordítható. Legyen szó jó kommunikációs készségről, amely fontos pozíciókhoz juttathat bennünket, baráti hálózatról, amely értékes élményeket és a hovatartozás varázsát hordozza magában, vagy tudásról, amely megkülönböztet versenytársainktól. A hasznosság és a rendeltetés elve kétségkívül egyik legmeghatározóbb értékmérőnk, mind anyagi, mind szellemi szinten. Identitásunk, életünk értékét hordozzák magukban.

Az időtállóság és a hasznosság elve után a harmadik, talán legrejtélyesebb értékmérő következik: az eszmei érték. Ha lineárisan mérjük az értéket, akkor minél drágább alapanyagokból készült, minél ellenállóbb az időnek, és minél hasznosabb egy termék, annál értékesebb. Ezzel szemben rossz alapanyagokból készült, elhasznált tárgy is hatalmas értéket hordozhat magában, amennyiben azt Mick Jagger vagy Michael Jackson használta el. A tárgy múltja, története, a köré szövődő mitikus, anyagon túli legenda emeli az égbe a pénzben mért idea árát, az eszmei értéket.

Az időtállóság, a hasznosság és az eszme elve a három tényező, amely értéket teremt, analógiái mind anyagi, mind szellemi szinten fellelhetőek: a mulandóságnak ellenálló gyémánt csillogása és a megpróbáltatásokon és csalódásokon át megőrzött hit és jó kedély, egy életmentő találmány és a köz szolgálatában álló emberi tudás, kreativitás, ambíciók vagy egy történelmi korok alatt megkopott relikvia mágikus eszméje és a méltósággal viselt szenvedés nemesítő értéke. Mind egy töről fakad, mindben benne lappang egy összekötő elem: az áldozat örök érvényű értéke. Áldozat és érték egyazon érme két oldala, mégis fogyasztói társadalmunk száműzi az értékek palettájáról. Modern korunk kárhoztatta a szenvedést, a fájdalmat, a kudarcot, a nehezét, és isteníti a könnyűt, a pótolhatót, a „mert megérdemled” kultuszt. Mindennek ára van, anyagi szinten pénzben, szellemi szinten áldozatban.

Ezzel szemben, ahogyan a mondás is tartja, „a legjobb dolgok ingyen vannak”. Ha az ember megtanulja értékelni a magától értetődő, természetes dolgokat, az kétségkívül mélyen érző, érett lélekre vall: ilyen a létezésben és az életben rejlő időtlen szépség nagyrabecsülése, legyen szó természeti értékeinkről, egy gyönyörű naplementéről vagy egy örökkévalóságig tartó gyönyörű pillanatról. A lét áldása ez, eredendő érték, paradicsomi állapot. Az ember viszont kitaszított ebből az állapotból. Még ha ideig-óráig fel is tud oldódni a lét önmagában tökéletes gyönyörűségében, testi léte az idő igájában van, szellemét eredendő bűne tartja fogva: a tudás és a fejlődés utáni vágy – az ismeretlen vákuumszerű csábítása. Drágább az Édennél a jól végzett munka, a szellemi erőfeszítés és áldozat gyümölcse, minden valódi benső értékünk magja. Olyan gyümölcs ez, amiért érdemes volt kitaszítani a Paradicsomból. Az ember mégis hajlamos elfelejteni ezt. Márquez szavaival élve: „mindenki a hegy csúcsán szeretne élni, nem is sejtve, hogy a valódi boldogság éppen abban rejlik, ahogyan oda feljutunk”.

Írásomat ennek a szellemi hegymászásnak szeretném szentelni, amely számot ad az ember által meghozott áldozatokról és arról a transzmutációról és jellemnemesítésről, amivé ez az áldozat az emberben átalakul: morális értékrendszerrel, emberi tartással, acélos jellemmé. Céloom bemutat-

ni, hogy a lét értelme és a nehézségek, áldozatok között mélyen megbúvó kapcsolat van, mind anyagi, mind szellemi szinten. Így tudunk időtálló értékeket teremteni, őrizni és továbbadni a pótolhatóság korában. A vállalt áldozat a szellemi érés folyamatát képezi, olyan érték, amely létünk elsődleges értelme. A magyar nyelv bölcs tanítómesternek bizonyul, hiszen érés, érték, érvény, értelem mind egy töről fakad.

AZ ANYAG VALUTÁJA – A KÍSÉRTÉS ÉS A MÉRTÉK

Ahhoz, hogy az áldozat természetét mélységeiben meg tudjuk érteni, először a látható, anyagi világból kell kiindulnunk, és itt vizsgálni az árképzés és az értékteremtés mechanizmusát és pszichológiai hatását. Az anyagi világban a tér és az idő kérdéseinek kell alárendelni mindent, ez szükségszerűség. A legtöbb esetben minél időigényesebb az előállítás és minél bonyolultabb a tárolása, szállítása egy terméknek, annál többet ér, hiszen ellenértékként ott van a befektetett idő és energia, a legnagyobb érték és áldozat, amivel egy ember bír. És ezt hűen tükrözi az ár is. Ugyanakkor a piaci árképzés folyamatában van még egy fontos tényező, nem hiába, hogy fogyasztói társadalmunk egyik legtöbbet használt kifejezése az ár-érték arány. Az ár és az érték között tátongó szakadékon megépült egy gyönyörű, impozáns híd, amely bár szemrevaló és a láttatás nagymestere, tartóoszlopai a sötétség homályába vesznek. Ez a híd a marketing, azon belül is a reklámpiar. Ha a tőzsde értékpapírokkal, akkor a reklámpiar az emberi pszichével spekulál. Eszméket ad el, zsigeri ösztönöket csapol le, és az emberi gyarlóságra legalább annyit épít, mint az emberi értékekre.

Anyagi világunkban mindent pénzzé lehet tenni, minden mellé lehet értéket gyártani: önbizalomhiány, szeretetéttség, kapzsiság, irigység. Mind-mind árucikkek, amiket materializált formában is megtalálunk magunk körül, anyaggá sűrűsödve. De vannak láthatatlan, sőt nem létező, fantomárucikkek, akárcsak az elhallgatott szó. Nem kell jól ismerni a joggyakorlatot, hogy tudja az ember, mekkora pénzeket fizetnek az elhallgatott szóért. A becsületszó viszont ingyen van. És nem azért, mert nincs értéke, hanem mert idegen a pénztől, idegen a piactól, nincs az anyagnak olyan valutája vagy olyan aranyfedezete, ami egyensúlyba billenthetné az igazság mérlegét. Ingyen van a jóindulat. Ingyenes az őszinteség. Grátisz a segítőkészség. De ezekre a tulajdonságokra nem lehet kamatot szedni. Nem népszerűsíthetők könnyen, és dopamint sem termelnek olyan mérhetetlen mennyiségben, ami az „itt és most akarom” generációt ki tudná elégíteni – mai szóval nem jövedelmező, vagy csak olyan hosszú távon, amire az ember nem szívesen alapoz befektetést.

A hét főbűnnel önmagunk ellen vétkezünk, mert a gyors kielégülés, az élvhajhászás és a kapzsiság labirintusában mindig a csömör letört szarvú ördöge áll. Talán az mai világunk legnagyobb bűne, hogy gyarlóságainkat materializálta és még jövedelmezővé is tette oly módon, hogy látszatértéket rendelt mellé. A mohóság szelleme építette a Burj Khalifát, neki köszönhetjük, hogy gyűjthetünk Rolls-Royce-ra, a falánkság szelleme találta fel az ízfokozókat, az irigység és a hiúság szelleme lengi körbe a szépségipart, a bujaság szellemétől erednek a vágyfokozók és a lealjasított nőideál, a jóra való restség, vagyis a lustaság szelleme hozta el nekünk a porszívót, a mosógépet, a fogyasztótablettát, a harag szelleme a fegyvert. Pszichénk nukleáris erőművei ezek. Lefordítva mind a szabad akaratot korrumpálják. Mohó az, aki többet akar, mint ami jár. Ugyanígy a falánk. Buja az, aki mindig „azt” akarja. Az irigy a másét akarja. A harag bosszút akar. A hiú önmagát akarja a legjobban. A lusta végeredményt akar munka nélkül. Dopamin-, adrenalin-, szerotonin-, oxitocinlöketek. Századunk torz értékmérői és árképzői.

Ugyanakkor korlátolt és tudatlan dolog lenne ilyen egyoldalúan leírni a főbűnöket, amelyek egyben az emberiség fejlődésének főbb mozgatórugói, hiszen vannak produktív megnyilvánulásai is. Ikarosz mohóságának köszönhetjük, hogy ma át tudjuk repülni a földtekét, és a lustaságnak, hogy nem kell mosóteknőben tisztítanunk a ruháinkat. A marketingnek is vitathatatlan érdemei vannak, amennyiben a hasznos termékek, minőségi szolgáltatások és nemes eszmék értékesítői, hírvivői. Ahogyan érték és áldozat egységet képez, úgy fonódik össze a bűn a morális fejlődéssel. Minden fegyvert és találmányt lehet jó és rossz célra használni. Miért ne szelídíthetné meg az ember a születése óta életére törő halálos főbűnöket, és aknázná ki a bennük rejlő lehetőségeket, kutatná azok okait, és ismerné meg őket, ahelyett hogy a kiszolgáltatásukra törekszik az erre épült szolgáltatói iparral?

Anyagi szinten meg kell tanulnunk feláldozni a pillanatnyi élvezetet, a hús vágyát, a könnyebbik út csábítását. Nem élettágadó aszkézisről, hanem önmérsékletéről és mértékletességről kell az embernek bizonyoságot tennie, hogy a csömört jelentő élvhajzásából és a kényelemszeretetből magához térve felismerje lényének legalapvetőbb szükségletét: a felelősségvállalás és a súly utáni vágyat.

NEHÉZ ÉS KÖNNYŰ – A LÉT SÚLYA

Életem egyik legmeghatározóbb olvasmánya Milan Kundera *A lét elviselhetetlen könnyűsége* című műve. Borzongató érzékletességgel írja le az emberi sors dualista drámáját, amely mindig két ellentétpár között feszül. Művében Parmenidészt, a görög filozófust idézi, amikor az ellentétpárokra hivatkozik, amelyeknek egyik oldala pozitív (fény, lét, meleg, könnyű), a másik pedig negatív (sötétség, nemlét, hideg, nehéz). A legutolsó ellentétpár, a könnyű–nehéz elbírálásánál azonban szembe megy Parmenidész álláspontjával: „melyik a pozitív, a nehéz vagy a könnyű? [...] Csak egy dolog biztos: a nehéz–könnyű ellentét a legtitokzatosabb és legsokértelműbb az összes ellentét közül.”

Mi az, ami könnyű? Hogyan nyilvánul meg a lét súlytalansága? Kundera az „elmúlás pírját” nevezi meg az egyik tényezőként, ami a lét elviselhetetlen könnyűségét okozza, ami a bűnt, a szenvedést a nosztalgia bájával vonja körül. Bár a mulandóság és a halál elengedhetetlen a lét teljességéhez, az anyagelvű gondolkodás ezt könnyen átfordíthatja a „minden mindegy” nihilista veszedelmébe, ahol tetteink, gondolataink, érzelmeink súlytalanok, amelyek sem téren, sem időn nem hagynak lenyomatot. A másik tényező, amely a lét könnyűségét idézi, az a psziché diszfunkciós vonzódása a giccs iránt. Kundera szerint „[a] giccs tagadja vagy kizárja az élet negatív aspektusait, és kielégíti azt a szükségletünket, hogy a megszépítő hazugság tükrébe tekintsünk, és meghatott elégedettséggel rá is ismerjünk magunkra”. A giccs maga a megdermedt élet, hiányzik belőle a lét dinamizmusa. A gravitáció tagadása, elfordítja a fejét a létkerék elengedhetetlen másik feléről. Dicsőíti a szépséget, a tehetséget, az elismerést, de nem vesz tudomást a bennük rejlő áldozatról. Giccs a happy end, ugyanis amikor egy film véget ér, pszichénkben megdermed egy kép a bátor hősről, aki karjában tartja meghódított szerelmét az alkonyi napsütésben. Ott állnak képzeletünkben ezek a panelek a végtelenségig ismétlődve, megdermedve a beteljesülés csúcán. Azt a mentalitást idézi, amely a hegycsúcsra kívánczik és megfélelkezik a mászásról, örök naplementét akar és megfélelkezik az égető déli napról, értéket akar és megfélelkezik az ellenértékről vagy az áldozatról. Milliós iparágak épültek a lét pozitív aspektusaira: szépség, tehetség, csillogás, korunk legjövödelmezőbb értékei. A giccs egyoldalú szemszögéből kétségtelen, hogy értéket képviselnek, de nagy hibát követ el az, aki ez alapján méri egy ember értékét. A szépség legmélyén az elmúlás lüktet, a csillogásban a csömör, a tehetségben pedig ott settenkedik az elszigetelődés és a narcizmus bomlasztó rákfenéje, minden nagyformátumú művész és tehetség kísértője. Magyar nyelvünk bölcsessége újból kiütöközik a *tehetség* szavunkban feszülő feltételes módban: értékke tehető alázattal, önismerettel, szorgalommal. Ezek a valódi értékek kölcsönöznek súlyt a tehetségnek.

És mi a nehéz? Hogyan nyilvánul meg a súly az életben? Kundera szerint „[a] legsúlyosabb teher tehát egyben az élet legnagyobb beteljesülésének a jelképe is. Minél nehezebb a teher, annál közelebb kerül életünk a földhöz, annál valóságosabb és igazabb.” Az áldozat az a teher, ami létünk súlyát képezi, sorsunkat, vállalásunkat értékke nemesíti. Az emberi psziché vágyik a súlyra, még akkor is, ha félelmei és kényelemszeretete a könnyebbik út felé csábítják. Ez a vágy a természetben is megmutatkozik. Amikor az élet még a tengerek méhében volt, vágyott a súlyra, és megnyilvánult a szárazföldön. Az emberi gerinc és koponya is a súly és a nehézségi erő remekművei, a teremtés áldozatos munkája. Egész csontrendszerünk, a terhesség folyamata és maga az érés is súlyhoz kötött. Bár kétségtelen, hogy sok analógiát és átfedést találunk a szellem és az anyag törvénye között, jelentős eltérések is mutatkoznak, legfőképp az áldozat megélése szempontjából. Ez egyben válasz is arra, hogy miért riad vissza materialista társadalmunk a nehézségektől és az áldozattól.

Az anyagot a súly és a nehézség determinálja, az egyensúlyi helyzetéből kibillentett üvegpooharat szédületes gyorsasággal vonzza a Föld gravitációs ereje a megsemmisülésbe. Szellemi szinten viszont a könnyűség az, ami a csömörbe és a megsemmisülésbe csalja az emberi pszichét. Amit anyagi szinten feláldozunk, az megsemmisül vagy legalábbis veszít értékéből, a nemlét szédítő ismeretlenjébe kerül, míg amit szellemi szinten áldozunk fel, nem vész el, általa többek leszünk, be-

lülről épít, értéket teremt. Létünk dualista drámája az anyag és szellem mérlegén billeg, egyensúlyt keresve. Ami az anyagi világban érték, azt a láthatatlan tartományban az áldozat ellensúlyozza. Minden emberi érték mögött az áldozatkészség bújik meg, hol alázat és kitartás formájában, hol őszinte figyelem és példamutatás, hol önkritika és önmérséklet képében. Így tehetünk szert tudásra és képességekre, így ápoljuk baráti kapcsolatainkat és a családuktól örökölt lelki és magatartásbeli értékeket. Végezetül, így alakul ki bennünk a jó kommunikációs készség és az éleslátó emberismeret, amelyek a bölcsesség főbb ismérvei.

A mulandóság fenyegető tükrében és a lét negatív aspektusait kizáró, az élet csillogó felét istenítő giccs vonzásában is emlékeztetnünk kell magunkat arra, hogy bármennyire édes legyen is a munka gyümölcse és szédítő a siker, ez csak a jéghegy csúcsa. A valódi érték mélyen a láthatatlan tartományban honol, lényünk áldozatok útján nemesedett gyújtópontjában.

A SZEMÉLYES GOLGOTA – A SZENVEDÉS ÉRTÉKE

Értékeinknek rendkívül jelentős szerepe van egyéniségünk és identitásunk meghatározásában. Legtöbbször a hasznosság elve alapján értékeljük eredményeinket és értékeinket. Hasznos, ami gyógyít, hasznos, ami pozitív eredménnyel jár, hasznos az, amit örömteli megtapasztalásként írunk jóvá a mulandóság számláján. Azt tekintjük hasznosnak, ami előremutat, a fejlődésről szól, ami a lüktető életet segíti, boldogulásunkat támogatja, a köz javára fordítható. És a hasznoshoz kötjük az értelmet is, az értéket is. A hasznosság nem akar tudomást venni a mulandóságról és a halálról, elfordítja a fejtét a tehetetlenségtől. A hasznos az életbe mutat, az élet mindenek felett álló értékét hirdeti. Éppen ezért a lét egyik legnagyobb misztériuma az önfeláldozás és minden olyan áldozat, amelynek nem születik evilági gyümölcse. Az emberi lény sajátja, hogy szellemével képes az anyag leghatalmasabb törvényét felülírni: az életösztönt. Képes meghalni a másikért, egy eszméért, a hazájáért.

Életem másik meghatározó könyve a Viktor E. Frankl holokauszt-túlélő és pszichiáter munkásságát összefoglaló mű, amelyben a koncentrációs táborok viszontagságait egy teljesen új szemszögből tárgyalja, és bevezet a logoterápia alapjaiba. A logoterápia a *logosz* szóból ered, amelynek jelentése a világot irányító értelem, a Szó, de különböző irányzatok fordítják még szellemi erővel elkövetett tettnek és az Atya önközlésének is. Létünk és lényünk legelemibb magja, és csak ez képes gyógyítani jelen korunk kórképét, a Frankl által egzisztenciális vákuumnak nevezett jelenséget. Az élet és a lét szenvedéseiben reményt veszített és az áldozat értelmetlenségén megcsömörlött emberekkel kezelt és gyógyított az emberiség történelmének legsötétebb óráinak utóregéiseiben. Szembemegy Freud álláspontjával, amely szerint az embert tudat alatti tartalmai és animális ösztönei határozzák meg, mondván, ha több különböző személyiséget kitesznek a kízó éhségnek, életösztönükben feloldódik jellemük, és állat módjára fognak rárontani a táplálékra. Frankl saját bőrén tapasztalta meg a koncentrációs táborok poklát, ahol az éhség mellett egyéb súlyos megpróbáltatásokon kellett nap mint nap keresztülmennie sorstársaival. Látta, hogy bár kétségtelen, hogy az állatias körülmények sok embertársát lealjasították, viszont még így is maradtak szép számmal olyanok, akik akár az életük árán is megőrizték emberi méltóságukat, morális értékeiket, és segítettek a másikat. Ahogy ő fogalmaz: „A legjobbak közülünk nem élték túl.”

A logoterápiának három alappillére van: az akarat szabadsága, az értelemre való törekvés és az élet értelme. Frankl az emberi szabadságot a következőképp értékeli: „Az embertől mindent el lehet venni, csak egyet nem: azt a végső emberi szabadságjogot, amely szerint eldöntheti, hogyan álljon hozzá az adott körülményekhez.” Az értelemre való törekvés és az élet értelmét pedig gyönyörűen példázza egyik orvos-betegének az esete, aki elvesztette feleségét, és bár szenvedésének okát nem volt módjában megváltoztatni, szemléletére tudott hatni: „Megkérdeztem tőle: – Mi lett volna, ha nem a felesége, hanem ön halt volna meg előbb? – Azt felelte: – Rettenetes lett volna a feleségem számára. – Erre azt mondtam: – Ezek szerint ettől a felesége megmenekült, de most önnek kell az árát megadni azáltal, hogy gyászolja őt. – Szemvedése így rögtön más értelmet nyert: az áldozathozatal értelmét.”

Az ember eme önmegváltó képessége az áldozatkészség, amellyel a szenvedésből és a veszteségből értéket teremthet. Szerencsés esetben a sok törődésből és figyelemből őszinte emberi kapcsolatok sarjadnak, a befektetett energiából és munkából tudás és anyagi értékek születhetnek. Az önismeret és az önmérséklet folyamatos ébersége a bölcsesség és az acélos jellem értékével aján-

dékozza meg a kitartó embert, a szülés és a gyermeknevelés áldozata pedig egy emberi élet áldását hordozza magában. Ugyanakkor méltósággal kell vállalni a nem evilági gyümölcsöket hordozó áldozatokat is. Előzőleg az értékekben és az eredményekben megbúvó, láthatatlan áldozat képezte a téma tárgyát. Viszont nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat az eseteket sem, amikor csak az áldozatot látjuk, sok esetben eredmény nélkül. Egy édesanya áldozatos munkája, ahogy ágyhoz kötött, fogyatékos gyermekét ápolja, nem fog gyógyulásban végződni. Egy tartással és méltósággal viselt gyógyíthatatlan betegség sem jutalmazza étellel a haldoklót. Az emberek többsége elfordítja a fejét, sajnálkozik és reméli, hogy nem jut hasonló sorsra. Már az *áldozat* szónak is negatív csengése van. Pedig ezektől az emberektől örököljük legnagyobb értékünket: a példát. A példát, hogy annak is van értelme, ami nem hasznos. Azok életének is felbecsülhetetlen értéke van, akik nem tudnak a társadalom hasznos tagjai lenni. Nincs értelmetlen szenvedés és értelmetlen áldozat, mert maga a szenvedés és az áldozat is értéket képvisel.

Saját életem legnagyobb értékének és értelmének is ezt tartom. Én is kaptam példát, a legértékesebb fajtából: önfeláldozásból, emberségből, méltósággal viselt haldoklásból, önzetlen szeretetből. Ezt a példát tartom legértékesebb örökségemnek, belém épült, mozdulataimban, szavaimban, cselekedeteimben tovább él a másik áldozata. Részemről így tudok értéket tulajdonítani és értelmet szentelni az áldozatnak, így adózom a másik emléke előtt. Az áldozatvállalás és az áldozat nagyrabecsülése életem legnagyobb és legmeghatározóbb értékei. Folyton változó világunkban, ahol tudásunkat állandóan meg kell újítani, különben elavul, ahol annyit formálódunk, hogy baráti köteleink átalakulnak, és a családi és vallási hagyományok őrzése is kihívást jelentenek az új kommunikációs trendek kialakulása közepette, nehéz olyan értéket találni, ami időtálló, olyat, ami hosszú távra támpontot nyújt életünkben, akár egész életünkre kihatással van. Véleményem szerint az áldozat örökérvényűségét emberi természetünk adja meg, ami az idők kezdete óta vágyik a súlyra, a nehézségre. Anyagi szinten kiegyenesedett gerincben, szellemi szinten világokat hódító teremtő képzeletben, metafizikai szinten Krisztus keresztjében nyilvánul meg. Ez az elemi vágy, húson és illúzió túlmutató készletese emeli az áldozatot a mulandóság fölé, időtálló értéké.

Bár írásom célja az volt, hogy bizonyítsam az áldozatkészség időtlen értékét és mindenén átütő erejét, mégsem tekinthetek el világunk szubjektív természetétől. Így indító mondatommal zárnék. Érték az, amit megbecsülünk. Bármilyen nemes legyen is egy érték, ha hiányzik belőlünk a lelki finomság és a szellemi érettség a felismeréséhez. Ahogyan néhány ecsetvonásban és egy vászonban meglátja a többmillió értékűt egy éleslátó műkereskedő, ugyanúgy kell néznünk saját életünk vásznára is: nemes lelkű műértőként tekinteni az élet megpróbáltatásaira, áldozatainkra, bukásainkra, szenvedéseinkre. Bár kívülről kevésbé csillogó értékek, belülről annál inkább fénylenek. Velük együtt teljes a Nagy Mű.

III. helyezett

SZEGEDI ESZTER

Értékek nulla és egy között

Tizenkilenc évesen az ember még kevés dolgot élt meg. Talán a gyerekkorát, az attól való elszakadást és pár kevésbé nagy volumenű eseményt. Már maga a tizenkilencedik életév egy légtüres tér, amelyben lebegnek és egymáshoz szorúlnak az élmények, de különösebben semmilyen sorsfordító pillanat nem következik el. A világ már a tizennyolcadik születésnap után sarkig kinyílik, igazi felnőtt pedig majd csak huszonegy éves kora után válik az emberből. De valaminek addig is lennie kell, senki földje, vasúti sín két állomás között. Talán nem véletlen, hogy nem sokan vállalkoznak olyan dalokat írni, amelyek ezt az életszakaszt dolgozzák fel.

Most még nagyon sok mindenben hiszek, főleg abban, amit megtanultam, ezért kapásból a felhalmozott tudást jelölném meg az elkövetkező húsz évem legfontosabb értékének. De ez nem lenne igaz, mert az érettségire kiképzett millió szinapszis jó része már megszűnt az agyamban, mások keletkeztek helyette. A véges kapacitás és a felejtés felülír mindent – ki tudná már felsorolni a citromsavciklus főbb állomásait? Itt a mozgatórugó, a szinapszisképzés a lényeges, tehát a tanulás folyamata. Elélhetünk a génjeinkben kódolt információkkal és viselkedési formákkal, de ez nagyobb kihívás lenne, mint megtanulni, hogyan viseljük el szeretetben ember- és osztálytársainkat, vagy hogy hogyan használjuk a bankkártyánkat. Nem is beszélve az ennél jóval nagyobb csodákról, például a matematikáról.

A számokban rejlik az élet igazsága, számokkal mindent ki lehet fejezni. Ezt Dorka könyvéből tudom, és természetesen Esterházy Pétertől. Megejtő a tudat például, hogy mekkora számok léteznek egyáltalán. Tizenkét gramm szénben (amely megfelel egy kupac fekete pornak a tenyerünkön) hatszor tíz a huszonharmadikon darab szénatom van. Egy emberi élet pedig (ha baráti nyolcvan évvel számolunk, és a szökőnapokat ajándékba adjuk) nyolcvanszor háromszázhatvanötöszer huszonnégyezer hatvanszor hatvan, azaz kétezer-ötszázhuszonkétmillió-nyolcszáz-nyolcvanezer másodpercből áll, normál alakban tehát két és félszer tíz a kilencediken pillanat. Még ha nyolcszáz évig élünk is, több mint tíz nagyságrenddel több atomot találunk abban a fekete kupacban. Ennyire kicsi az ember, kifér a számológép kijelzőjére. Néhány bit.

Ennek megfelelően a környezetünk is byte-okban, kilobyte-okban elraktározott információ, az univerzum egy hatalmas mágnesezhető réteggel bevont merevlemez. Mindez kiábrándító, nem is tagadhatjuk. Egyetlen remény azonban mégis akad, és ez az a képesség, amelyet én az elkövetkezendő életem egyik legnagyobb kincsének definiálnék. Ha feltételezzük, hogy a kollektív emlékezetben a bináris számrendszer alapján rögzül az információ, akkor az emberi élet megfelel egyesek és nullák szabálytalan váltakozásának. A matematikában van még egy csoda, amelyet kisiskolás korunk óta természetesnek veszünk, mégpedig az, hogy nulla és egy között végtelen sok szám van, ha ezt a intervallumot a valós számok halmazán értelmezzük. Ekkor pedig már nem egy nyolc elemből álló számsorként forgunk körbe-körbe a merevlemezen, hanem végtelen adatsokaság birtokában vagyunk, maga vagyunk a központi memória. Felemelő érzés, de nagyon energiaigényes. Végül is azonban az életünk nagy része azon múlik, hogy tudunk-e érzékenyek maradni a mindennapi világon túli dolgokra, képesek vagyunk-e úgy gondolkodni, hogy a koordináta-rendszeren belül megtaláljuk azokat a pontokat, amelyeknek harmadik koordinátája, mélysége van.

Természetesen mindez még nem elég, ebben a töméntelen mennyiségű számban fellelhetőek különféle ismétlődő mintázatok. Ezeknek az értelmezése szintén feladat, csakúgy, mint a három koordinátával rendelkező pontok kapcsolatának vizsgálata. Az nem feltétlenül igaz, hogy minden mindennel összefüggésben van, de a nyitott gondolkodás csak akkor ér valamit, ha segítségével felismerünk kapcsolódási pontokat az egymástól elméletben oly távol lévő dolgok között, mint például az oldatok és az emberi értelem.

Létezik az az önkifejezési módszer, hogy a vagány belepisil az óceánba, mint a bizonyos Löwy Árpád-vers² lírai énje. Ekkor a körülbelül két és fél, három deciliternyi vizelet egy idő után teljesen homogéneen elkeveredik a sós vízzel. Ha megfelelő ideig várunk a mintavétellel, akkor előáll az a hihetetlen állapot, hogy minden korszónyi merített tengervízben biztosan találunk olyan molekulát, amely a vizeletből származik. Mert a húgyhólyagban több százszor hatszor tíz a huszonharmadikon darab molekulát tárolhat a szervezet. Az jutott eszembe, hogy ha valaki a fent említett módon látja a világot, akkor olyan, mint az előző példabeli óceán. Bármennyire kicsi anyagmennyiségű oldott anyagot keverünk el érdeklődésének oldószerében, ő minden mintavételkor igyekszik egy kis részét a kivett térfogatba juttatni. Mert a magában hordott molekulányi élmények és benyomások rendszert alkotnak, áramlatok futnak a megfigyelő lélekben.

Összefoglalva és egyben konkrétan megnevezve esszém témáját, azt mondhatom, hogy az emberi élet egyik legnagyobb értéke az, ha valaki összefüggésekben tud gondolkodni (még akkor is, ha ezek meghökkenítő párhuzamok), és a mindennapi dolgokban meglátja a kivételességet. Ez az a módszer, amelynek olyan sok találmányt, elméletet és műalkotást köszönhet a mindenkori emberiség, illetve amely élhetővé és színessé teszi azt a baráti kétezer-ötszázhuszonkétmillió-nyolcszáz-nyolcvanezer másodpercet. Hiszen nemcsak akkor lennének elmaradottak, ha az évezredek során

felhalmozódott információtartalmú génkészletünkben szeretnénk kivitelezni a mindennapokat, csupán az öröklött magatartásformákra támaszkodva, semmit nem tanulva, hanem akkor is, ha megelégednénk a „felkelünk, dolgozunk, berúgunk, elalszunk, felkelünk megint”³ ciklus végtelenített ismétlésével.

Ez a folyamat megfigyelhető Rakovszky Zsuzsa *Célia* című családregényében: „Végtelenül gyakorlatias, érzelmektől aligha vezérelt szereplők igyekeznek megvalósítani pszeudo-személyiségük. [...] A homevideók és reality show-k tükrében láthatjuk a társadalom szétdaraboltságát, marcangoló igényét a személyességre.”⁴ A lebutult plázaciacák, sztárüggyédek és vállalkozók között azonban akad egy apa, aki nyitott a panteizmus természetben feloldódott Istenére, az élet csodájára és az abszolút igazságra. Lánya megörököli tőle ezt a hajlamot, azonban életkorából vagy a genetikai információhordozás hibájából adódóan nem teljes mivoltában. Hiányzik a nyitott gondolkodáshoz társuló logika, amellyel bonyolultabb összefüggéseket is átláthat, mint a zsírszegény joghurt fogyasztása és a testsúlygyarapodás csökkenése között fennállót. Az elbeszélő lelke ezáltal talán kicsit jobb oldószere az események hálózatának, mint a lányáé. Az oldódás titka az, hogy a bonyolult szerkezet monomereire esik szét, így tetszőlegesen újraépíthető belőle az értelmezés. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy szinte kimondott szavak, tehát megerősítés nélkül megérzi, hogy az előtte álló kiskamasz a lánya.

Célia nehezen találja meg helyét a világban, ez a momentum annak hátrányát mutatja meg, ha az ember nem a szokványos byte-formátumban éli életét. Elszigetelődik kortársaitól, lelki kapcsolatait nehezen alakítja ki. Valójában ez a kirekesztettség abból fakad, hogy a kapcsolatok és mintázatok felismerésére alkalmas elmék gyakran nem képesek leállásra, visszaereszkedésre a térbeliből a síkba, ezért automatikusan elemzik társaik viselkedését, gondolkodását, ez alapján építve tovább magukban a mintázatokat. Sajnos a bit és byte nagyságrendű személyiségek csak rövid időszakban kötik le az elemző elmét, véges számú érdekességük hamar analizálható. Célia személye a regény folyamán sokáig nagyon közel állt a szívemhez, éppen azért, mert más társaságba vágyott, nem tudta érvényesen megvalósítani magát. Feltette bennem a kérdést, hogy vajon mennyire hasznos az életben az, ha más szemmel és más relációban látom a hétköznapokat.

Tapasztalataim szerint (amelyek, ugyebár, nem túl számottevőek) az analitikus, összefüggésekben való gondolkodásmód az introvertált személyiségek sajátja. A hatalmas merevlemez így kompenzálja a többi adattal nem eléggé kompatibilis alakzatok hendikepjét. Mivel lelki kapcsolatok kialakítására nem teljesen alkalmasak, így nem tudnak a mágneses sorokba bekapcsolódni, és ez szabad és végtelen belső teret nyit meg számukra. Ezt ábrázolja Ottlik Géza az *Iskola a határon* című regényében, de Háy János *A boggyósgyümölcskertész fia* című műve is meghatároz hasonló élethelyzeteket. A címszereplő srác helyzete azonban eltérő, mint Rakovszky Zsuzsa főhősének körülményei. A gitárjával szinte szimbiózisban élő fiatal ugyanis magasabb szintű diszkvalifikáltsággal találja szemben magát. Nem csupán a fővárosi fiatalok vetik ki maguk közül, hanem maga a város és az egész állam is.

Eleinte próbált asszimilálódni, mert felkeltették benne a kíváncsiságot az ellenkező nem iránti vonzalmak. A szerelem és az érzelmek összetett motívumok, amelyek az analitikus elme ingyencfalatjainak számítanak. Hiszen hasonlóan épülnek fel, mint a humán személyiség: néhány elemből álló számsorral leírható például a szerelem definíciója, viszont a nullák és egyesek között hatalmas terek nyílnak. Ennek ellenére az analitikus elme is tévedhet emberismeretben, és szoros kapcsolatot alakíthat ki káros emberek és önmaga között. Így például a homoszexuális hangulatjelentővel való néhány estés lakótársi viszony még nagyobb távolságban állította pályára a főhőst és a szocializmust.

Ekkora eltérésben tehát a gitáros fiú a társadalmi normával szembeni pólusra húzódott. Ez a lépése pedig nem segítette őt abban, hogy összhangba kerüljön a környezetével, igyekezett a saját végtelen adatsokaságát szelektálni, és kivágni belőle azokat a szekvenciákat, amelyeket felfedezni vélt az ellentétes pólust alkotó halmazban. Megkérdőjelezi például gyerekkori példaképe, Jimi Hendrix hitelességét, amikor rájön, valószínűleg ő is a gazdagok pártján áll, már régen nem a lázadó ifjúság pólusa vonzza.

Mikor a környezete lezárta számára a koncentrikus köröket a mágnesezhető lemezen, a lányok szakítottak vele, a haverok mind egyetemre mentek, édesapja meghalt, a fiú a zene és a saját belső

tere felé fordult. Szétnyiszálta az ujjait a húron, és azt érezte, neki ez az élete. A sorsa és a fájdalmas mosoly között párhuzam van. Valóban, a legnehezebb helyzetekben, a katonaságnál vagy éppen munkanélküliségként álmaiban élte meg teljesnek személyiségét, akkor érezte azt, hogy a felhőkarcoló tetején ő a mindenség királya, ami ébren nem tudott lenni. Az segített neki, hogy megtalálta a kapcsolatot önmaga és a világ között, definiálni tudta magát a zene és az érzékeny megfigyelései által. Így sikerült tudatosítania magában hosszabb-rövidebb ideig, hogy az élete hasznos, és ami még fontosabb, tudta, hogy létezik egy hely a világban, ahol jobbak a körülmények. Ez a kiugrási lehetőség, az utazás adott neki motivációt, hogy egy teljes nyarat a bogyósgyümölcs-kertészetben töltsön el.

Ezek az összefüggések azonban nemcsak a kirekesztettség állapotában jelentenek védőhálót. Néha életet is menthetnek. Szilasi László József Attila-díjas író a 2018-as könyvhétre megjelent könyve, a *Luther kutyái* az alkotó agydaganatának története. Egy modern Ivan Iljics-sztori, csak ezúttal nem halotti torral kezdődik a mű, hanem ordítással és rángógörccsel. A súlyos betegség negyvennyolc órát vett el Szilasi életéből, amelyet öntudatlanul töltött, csak szemtanúk beszámolójából nyert fogalmat róla. A diagnózis olygodrenoglioma, műtét, a csontdugó azóta is látszódik a homlok felső részén. Az orvosai szerint csoda történt, nagyobb károsodás nélkül megúszta. Azonban mégis érezhető volt a változás, a regenerálódás során eleinte nem is tudott olvasni vagy összetett mondatokban beszélni.

Egy irodalomtörténész számára ez hatalmas megrázkódtatás. Az irodalom számára munka volt, a megélhetés. 2016-ban a Magyar Narancs ötvenedik lapszámában így nyilatkozott: „Át kellett gondolnom az életemet, hogy mit fogok csinálni, ha nem tudok olvasni soha többé. Úgy gondoltam, birkákat fogok tenyészteni a csúcsgasztronómiának. De aztán szépen lassan visszatért ez a dolog, és újra elkezdtem érezni a kultúra végtelen édességét.”⁵

A vallomásos, naplószerűen szerkesztett könyv Ivan Iljics szenvedéseit a múlt tükrében dolgozza fel, a betegség fázisaihoz mindig egy gyermek- vagy fiatal felnőttkori esemény társul, amely mintegy előzményként, ok-okozati viszonyban jelenik meg. Ha az ember már húsz éve hord a frontális agylebenyében egy közel hat centi átmérőjű daganatot, amiért átfúrják a koponyáját, akkor nagyon nehéz értelmeznie azt a néhány nullából és egyesből álló számsort, a véges életét. Ebben volt segítségére a munkájában olyan sokat használt analitikus gondolkodásmód, összefüggéseket, viszonyrendszert keresett életében. Így jutott el az antidepresszántól a gyermekként elszenvedett agyhártyagyulladásra keresztül a bukott házasságig és a dohányzásról való leszokásig.

Ugyanakkor eddigi pályafutásának nemcsak sötét foltjait illesztette be ebbe a virtuális mintázatba, hanem a művészet rá olyan nagy hatást gyakorló darabjait is. A több nagyobb rohamból álló rosszulléte után például büszke volt rá, hogy az orvosok gyanúja szerint epilepsziában szenved, hiszen ez a betegség szinte a nagy alkotók kézjegyének számít, boldogan állt volna be a sorba Dosztojevszkij és Tolsztoj után.

Fontos viszont, hogy csak a valóban fennálló, releváns kapcsolatokat dolgozzuk fel. Szilasi például sokáig ragaszkodott az individuális rögzítőnek nevezett maszkhhoz, amelyet a besugárzások alkalmával kellett viselnie. Eleinte kötelességből, egyfajta félreértelmezett érintkezés miatt kérte el és vitte haza, úgy érezte, ez majd emlékezteti a történetekre, definiálja önmagát, vagy ihletet ad a feldolgozáshoz. Később viszolygni kezdett, és talán félni is a maszktól, ezért egy adandó lomtalanítás alkalmával megszabadult tőle. Nem szabad tehát túlságosan bízni ebben az érzékben, van, hogy tévutakra vezet.

Például nem szabad az így szerzett emberismeretet meglehetősen komolyan venni. Természetesen, mint azt már Célia esetében említettem, vannak személyek, akiket könnyű kiismerni, vagy tettei alapján, továbbá elmondásokból viszonylag pontos jellemterképet megállapítani, de még ebben az esetben sincs kőbe vésve a bináris kódokból kiolvasott információ. Nyolcosztályos középiskolát végzett tanulóként igazolni tudom, hogy egy személyiséget teljes mélységében kiismerni még nyolc év alatt sem lehetséges. Ugyanis az analitikus gondolkodás képessége és az egyszerű dolgokban való értékek felfedezése valamilyen szinten minden emberben ott leledzik.

Elképzelhető, hogy az univerzum merevlemezén valaki egy byte helyet foglal el, ez ugyebár egy nyolc számjegyből álló sorozatként felírható. Ha ebben az illetőnek az analitikus szemléletmód csak kismértékben fontos az életében, lehetséges, hogy csak a bináris kódolású számsor első két karaktere közti dimenzió nyílik meg a végtelenség számára, a többi szám pedig sorako-

zik utána. Ekkor csak egyféle kiterjedésű ismeretre fogékony. Mondjuk, a formaköltők csak az általuk preferált versformában szeretik kifejezni magukat, az egykori francia premoderneknak példának okáért szonettben.

Személy szerint nagyon kedvelem, ha minden téren nyitott emberekkel beszélgethetek, valamint ha több értelmezési dimenzióba nyitó műalkotást élvezhetek. Számomra nagyon érdekes Kazimir Szeverinovics Malevics munkássága. A lengyel származású, az egykori Szovjetunióban élt festő művészetére sokféle stílusirányzat hatott, a posztimpresszionizmustól kezdve a fauvizmuson át egészen a kubizmusig. Ez személyiségének azon szakasza volt, amikor még nem nyitott meg minden dimenziót érdeklődése számára, és a triviális összefüggéseken kívül nem sokat vett észre. Igazából a kubizmus kezdte el nyitogatni a végtelen számsorokat a bináris kódjában. Az 1910-es években már annyira finom mintázatokat is meg tudott érezni, hogy saját irányzat alapításával is próbálkozott. A alogizmus arra koncentrált, hogy az egymással irreális viszonyban álló tárgyak együttes erővel fejezzenek ki egy érzelmet vagy gondolatot. Ennek iskolapéldája az *Egy angol Moszkvában* című, 1914-ben készült festmény, amelyen a logikátlanul lebegő tárgyak és mondatfoszlányok az idegen turista elveszettségének érzetét hivatottak kifejezni.

A probléma csak az, hogy ekkorra a művész már ráébredt egyfajta természetes rendre. Ahogy a tengerben a különböző molekulák mozgása áramlattá rendeződik, az emberi lélekben a felhalmozott benyomások, gondolatok, érzések is erős mintázatot rajzolnak ki. Malevicsben megerősödött egy világkép, amely minden addigi tapasztalatát a végtelen számsokaságban egységbe foglalta. Nem kifejezni akart a művészetével, hanem leképezni. Méghozzá a Platón által is megrajzolt, de a saját lelkében szilárd formát felvevő ideák világát akarta leképezni, amely alapján az ismert világunk felépült. Így született meg 1915-ben avantgárd író és költő barátai támogatásával a szuprematista kiáltvány, *A tárgynélküli világ*, és mellette kiállításra került az életmű és a festészet origóját adó kép is, *A fekete négyzet*.

„Malevics Fekete négyzete leszámolt a festészet ábrázoló-mimetikus előadásmódjával, így nemcsak egy számsor vége lett, hanem az eleje is, körülbelül úgy, mint a nulla.”⁶ Ezt a hatást pedig csak úgy érthette el, hogy rendszerezte az ismereteit a világról. A gondolkodás folyamatát a röntgensugár tárhatja szemünk elé: 2015-ben a moszkvai Tretyakov Képtár röntgenvizsgálatnak vetette alá a festményt, így derülhetett ki, hogy alatta két másik festmény is lapul. Az alsó egy kubista-futurista kompozíció, a másik pedig protoszuprematista. Továbbá egy felirat is olvasható, amely Alphonse Allain francia író *Négerek harca egy pincében éjjel* című, 1887-ben készült festményére utalhat (bár ez nem teljesen biztos, ugyanis Malevics kézírását nehéz kiolvasni). A legfelső réteg, tehát a fekete négyzet koponyaként zárja le a gondolkodás menetét. Leképezi az analitikus gondolkodás fejlődését.

Itt kapcsolódom én az esszéhez, a röntgensugárral való detektálásnál. 2018-ban kezdtem el tanulmányaimat a Debreceni Egyetem Általános Orvosi Karán, orvosi diagnosztikai analitikus szakon, ha minden jól sikerül, pár év múlva radiológus leszek, CT-, MRI- vagy planáris röntgenvizsgálatokat kivitelezek, vagy kutatólaboratóriumi analitikus leszek, és számításokat, méréseket végzek. Ehhez pedig elengedhetetlen, hogy észrevegyek finom mintázatokat, összefüggéseket vagy az általánosítottól való eltéréseket. A képzés során erre hegyezik majd ki a szemem és az elmém.

Azonban ez csak egy része az analitikus gondolkodásmód használatának. Nem szeretném a végtelen adathalmazból, amelyet sok tanulással, erő- és időbefektetéssel nyitottam ki az egyesek és nullák között, csak és kizárólag a fizikával, kémiával, biológiával és ezek társtudományaival kapcsolatos képleteket kiszűrni, nyitott szeretnék maradni mindenre. Nem óhajtom kidarabolni magamból a szépérzék szekvenciáit például, mindenképp megtalálom a kapcsolódási pontot a munkám és a művészetek között. Már csak azért sem lesz nehéz, mert még az atomok kvantummechanikai modellje is egészen egyszerűen megérthető, ha az atomhéjak szerkezetét a zenei periódusokkal és a népdalok felépítésével hozzuk párhuzamba.

Aztán megint csak itt van ez a fekete négyzet. Annak idején maga Malevics sem tudta megfejtetni művének titkát, nem evett, nem aludt miatta. Mára már a sok művészettörténész kinyomozta a keletkezési körülményeket, jelentést adott a képnek. Azonban nem vigyáztak rá eléggé, a fekete festék töredezett, világos repedések futnak rajta végig. Engem ez megihlet, ezek a hajszálrepedések a koponyán, amely a gondolkodás fejlődését rejti, a titkos összefüggések felsejlenek a mélyből. Azt gondolom, ilyen lesz az életem, ha kihasználom az egész kicsi érintkezési pontokat is észrevevő képességemet. Ilyen egyszerű, megismételhetetlen lesz, aminek én már előre rendkívül örülök.

JEGYZETEK

¹ PÉNTEK Orsolya, *Dorka könyve*, Pesti Kalligram, 2017.

² LÖWY Árpád, *Az Atlanti-óceánnál = Uő*, HORVÁTH Gita, *Disznólkodni szabad*, ORIENT, Budapest, 1989.

³ SZABÓ BENEDEK ÉS A GALAXISOK, *A teljesség felé = A legszebb éveink*, Fél Fény, Pilisvörösvár, 2015.

⁴ <https://visszhangok.wordpress.com/> (letöltés: 2018. szeptember 18.)

⁵ <https://magyarnarancs.hu/konyv/ugy-gondoltam-birkakat-fogok-tenyeszteni-101934> (letöltés: 2018. szeptember 23.)

⁶ FARKAS Viola, *Kazimir Malevics és akinek kell*, Artmagazin, 2015/4, 26–31.

NAGY IMRE GYULA, Kompozíció elmozduló körrel, 2018

KISS GY. CSABA

Harminc év után... 89/I.

KISS GY. CSABA (1945) Budapest

„Pezsgett a vér, ép volt a szív hatalma,
Hivém, eszményszabadság, jöttödét;
Már-már ledőlt a zsarnokok hatalma,
Mit egy aranykor, szép s dicső követ.”

Arany László: *A délibábok hőse*

Meg kellett határozni az Országos Gyűlés időpontját (március 11–12.), egyébként folytatódott tovább a szervezőmunka. Egyre többen érdeklődnek az MDF iránt itthon és külföldön, rendre megjelentek a Corvin téren a Hitel szerkesztőségében helyi csoportok képviselői az ország minden részéből, más szerveződő mozgalmak aktivistái, hazai és külföldi újságírók. Állandó a forgalom.

Budakeszire voltam hivatalos helyi szervezetet alapítani január 9-én estére. Nagy Gazsi – ott lakott – közvetítette a kérést, Für Lajossal mentünk volna, de ő nem tudott jönni. Varga Miklós doktor úr, aki ott volt a gödöllői megyei gyűlésen, kezdte szervezni a csoportot. Kora délután a Corvin téren járt a német közszolgálati televízió, a ZDF stábja, elhívtam őket is, végtére félig sváb falu, Wudigess, ahogy ők mondják. Teli a művelődési ház, jó hangulat fogad bennünket. Régi jó ismerősként köszönhettem itt Balczó Bandit. Rátermetett helyi szervezőkkel (Szemereki Zoltán, Draskóczi András) beszélgettünk még szűkebb körben, a német tévések interjúkat készítettek. Gyorsan szaladt az idő, végül ott maradtam Gazsiéknál éjszakára.

Január 9. amúgy hétfői nap, Budakeszi előtt még váratlan közjáték. 9-kor Csurka hív a Magyar-sághkutató Intézetben, hogy készüljek, mert délben Bécsbe kell sajtótájékoztatóra mennem. Csak kapkodom a levegőt, nem látta a mai Magyar Nemzetet, kérdezi, óriási a botrány, 18 halottat találtak Gyulánál a határnál, a román határőrök lőtték le a menekülőket. Tényleg ott az újságban a gyulai MDF levele az Országgyűlés elnökéhez. Telefonálok, próbálok tájékozódni. Nemsokára kiderül, nem olyan egyértelmű a dolog, a sajtótájékoztató elmarad. Az elnökség persze lázban, Bíró Zoltán azonnal kocsiba ül, s indul Gyulára. Másnap délelőtt azután rendkívüli elnökségi ülés Fekete Gyuláék belvárosi lakásában. Együtt ülünk mind a kilencen, s Bíró Zoltán mint egy detektív pontról pontról elmondja nyomozásának eredményeit: gyulai beszélgetéseit az MDF-szervezet vezetőivel, a rendőrség képviselőivel, akivel csak lehetett. Kiderült, semmi nem igaz az egészből. A nagydarab ember magába roskadva hallgat. Amikor Zoltán befejezte, Csurka csak annyit mondott, gyerekek, higgyétek el, én nem akartam rosszat.

A következő nap fogadja el az országgyűlés az egyesülési törvényt. Ami lényegében megnyitotta az utat a pártalapításhoz. És fokozódik mindenütt a közéleti érdeklődés. Lehetett ezt érezni a tévé- és rádióműsorok programjában, a napilapok cikkeiben. A *Kinek az érdeke?* című rádióműsorba hívják Filó Katalint és Für Lajost. Egyértelműen kijelentik, a jelenlegi parlament nem alkalmas a demokráciához vezető út szabályainak megalkotására, alkotmányozó nemzetgyűlésre van szükség. Meghívást kapunk a Pártfőiskolára január 20-ra, ahol egy kerekasztal keretében cserélhetünk majd eszmét az MSZMP képviselőivel.

Egyre több terhet jelentenek a nemzetközi kapcsolatok. Kezd összeállni a csapat – Joó Rudolf szervezésében. Ő irányítja ezt a munkát. Az angol nyelvterület első felelőse Kodolányi Gyula. Akit még a Telekről ismerek, a Fadrusz utcai fiúk köréből, eljött ő is annak idején szombat délutánonként

Részlet a *Harminc év után: 1988/89 (személyes történelem)* címmel a Nap Kiadónál hamarosan megjelenő kötetből.

focizni a Töltés mellé, előttem járt három évvel a gimnáziumba, azután az egyetemen is találkoztunk. A francia nyelvterülethez szintén a bölcsészkarról jött Szávai János. A tervezett angol nyelvű bulletin szerkesztőjének Jeszenszky Gézárt szántuk, a német nyelvterület koordinátorának Gergely Andrászt kértük föl, a szovjet csoport első irányítójának pedig Varga Mihály orosz irodalomtörténészt (ott volt '87-ben Lakiteleken). Nekem a közép-európai kapcsolatok jutottak. Volt kollégám, Csuday Csaba keres, akivel a Nagyvilág szerkesztőségében dolgoztam, följánlja segítségét a spanyol nyelvterület dolgaiban. Még akkor, amikor nem volt minden kockázat nélküli vállalni az MDF-et.

Joó Rudival rövid összefoglalót készítettünk az MDF programjához külpolitikai törekvéseinkről. Ennek a szövegnek a főbb megállapításai helyzetünk leírásával és a legfontosabb teendők kijelölésével foglalkoznak. Részletek:

„Jól tudjuk, mik azok a nemzetközi politikai, földrajzi és etnopolitikai keretek, amelyek helyzetünket meghatározzák. [...] Magyarország viszonylag kis ország, a nemzetközi egyensúly, a gazdasági együttműködés körülményei sok olyan kényszert jelentenek számára, amelyeket önmaga a legjobb szándékkal sem képes gyökeresen fölszámolni. Azt is tudjuk, hogy az évtizedekig mozdulatlan látszó kétpólusú szembenállás világpolitikai konstellációja átalakulóban van, hogy a térségünk sorsát meghatározó szuperhatalom is átértékelni kényszerült világpolitikai elképzeléseit. A legutóbbi néhány évben megnőtt Magyarország külpolitikai mozgástere. Meggyőződésünk szerint a magyar külpolitikának a nemzeti érdek és az európai identitás jegyében kell tevékenykednie – az egyetemes emberi értékek, az emberi szabadságjogok tiszteletben tartásával. [...] Magyarországnak egyre jobban bele kell kapcsolódnia a nemzetközi politikai, gazdasági, kulturális, tudományos együttműködésbe. Ennek megfelelően a nemzet számunkra nem állam, hanem kulturális identitás, nem olyan fogalom, amely bárkivel szemben használható, olyan közösség, amelyhez tartozni vállalás dolga, amely türelmes a másság minden megnyilvánulásával szemben. Közép-Európában a történelem folyamán az államhatárok túlnyomó része nem volt – és ma sem – etnikai határ. A magyar etnikumhoz tartozók számottevő része a szomszédos országokban lakik. Ez a tény meghatározó adottság a mindenkori magyar külpolitika számára. Érdekünk ezért a határok jelentőségének csökkentése térségünkben, a Helsinki Záróokmány rendelkezéseinek végrehajtása, az egyének, kulturális és gazdasági javak növekvő forgalma. Véleményünk szerint a magyar diplomáciának határozott erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy a nemzetek közössége garantálja a kisebbségi jogokat. [...] Úgy tetszik, a Szovjetunió számára csökkent a Magyarországon állomásoztatott haderőinek a jelentősége. Nézetünk szerint egy többpártrendszeren alapuló parlamentarizmussal és szociális piacgazdasággal bíró Magyarország korrekt partnere lehetne a Szovjetunióknak. A semlegességet reális jövőbeli célként kell megfogalmaznia a magyar diplomáciának, számot vetvén a konkrét nemzetközi föltételekkel. A Varsói Szerződés átalakítását szorgalmazzuk, katonai szerepének csökkentését lehetőségek és kívánatosnak tartjuk. A nem túl távoli jövőben elképzelhető számunkra a szovjet csapatok kivonulása Magyarországból, ugyanakkor viszont határozott, védelmi jellegű katonai doktrínát szükséges kialakítani, figyelemre érdemesnek tartjuk például a svájci területvédelmi rendszert. [...] Elsőrendű feladatnak tartjuk Magyarország minél többoldalú bekapcsolását a nemzetközi diplomáciai, tudományos, gazdasági együttműködésbe, a széles körű kapcsolathálózat mintegy kívülről garantálhatja a demokratikus átmenet eredményeit. [...] Legfontosabb rövid távú külpolitikai prioritásaink a következők. Sorrendjük nem fontosság szerinti.

Először: Visszatérés Európába. A »vasfüggöny« maradványainak további lebontása. Tervszerű bekapcsolódás minél több területen a nemzetközi együttműködésbe, fokozott magyar jelenlét az európai politika, közélet fórumain. Érdekünk, hogy az Európai Közösséggel minőségileg új szintre helyezzük kapcsolatainkat. Társulási egyezményt volna szükséges kezdeményezni.

Másodsor: Különleges státusra tegyünk szert a Varsói Szerződésen belül. A katonai szervezetben elfoglalt helyünk ahhoz lehetne hasonló, mint Franciaországé a NATO-ban. Különleges politikai kapcsolatokat kezdeményezzünk az európai semleges és el nem kötelezett országokkal (Ausztria, Svájc, Finnország, Svédország, Jugoszlávia).

Harmadszor: Kölcsönös előnyökön alapuló makroregionális kapcsolatokra törekedjünk Közép-Európa keleti felének országaival (elsősorban Lengyelország, Csehország, Jugoszlávia), közös programot kialakítva a nacionalista elzárkózás ellen, az európai demokratikus értékek jegyében.

Negyedszer: Jószerzési kapcsolatokat kívánunk a Szovjetunióval, nyitottak szeretnénk maradni kelet felé is. Korszerűsíteni és átalakítani javasoljuk gazdasági kapcsolatainkat. Évtizedek egyoldalú »keleti« tájékozódását nem akarjuk egyoldalúan »nyugativá« alakítani.”

Folyamatosan jönnek a hírek a szomszédságból. Január 15-én Prágában tüntetnek Jan Palach önéletésének huszadik évfordulóján. A cseh–magyar kapcsolatokban egy közös szakmai bizottságot tervezünk a Demokratikus Kezdeményezéssel. Régi barátomat, Heiszler Vilmos történészt kértem föl kapcsolattartásra velük. Január 6-i levelében (úgy hozták személyesen) azt írja Doležal, arról kapott hírt, hogy nyilvánosan tervezünk tiltakozni útlevelének bevonása miatt. Valamilyen formában ezt meg is tettük, úgy emlékszem, a nagykövetnek fejeztem ki rosszállásomat. Megdöbbenett azután a Valóság januári számában Hajdú János magyarázkodó írása. Igen, ő volt, aki 1983-ban gyalázatos cikket közölt Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvéről és Csoóri hozzá írt előszaváról. Most éppen a Magyar Népköztársaság nagykövete Svájcban. Hat évvel ezelőtt hozzászólásomat persze nem közölte az Élet és Irodalom. Szégyentelenül most arra hivatkozik az excellenciás úr, hogy ő tulajdonképpen azért ragadott tollat, hogy segítse Duray kiszabadulását a börtönből. Hogy nem szakad le az ég! Néhány hónap múlva lett azután módom sajtóban – nem idehaza, hanem Svájcban – válaszolni neki. Szóba kerül egy kétoldalú megbeszélés a nyugati román emigráció képviselőivel. Szegeden terveztük a szakértői tanácskozást, az MDF részéről Borsi-Kálmán Béla, Entz Géza, Joó Rudolf és Molnár Gusztáv venne részt benne.

Két hosszabb lengyel cikk is eljut hozzám januárban. A Konfrontacje című folyóiratban egy lengyel újságíró mutatja be a decemberi magyar helyzetet, tudósításának az a címe: *Divatos szó a „független”* (magyarul írva). Velem is beszélgetett Zbigniew Zbikowski, realistán és pragmatikusnak címkézett, pontosan tolmácsolta, amit a Fórumról mondtam neki. Engelmayer Ákos *Hosszú menetelés* címmel terjedelmes interjút készített velem (még novemberben) a Przegląd Katolicki című hetilapnak. Az MDF-et így mutattam be: „....1988-tól társadalmi szervezet, melynek fő célja a demokratikus Magyarország megteremtése. Tudjuk, hogy ez hosszú, több szakaszból álló folyamat, melyben a Fórum különböző eszmei alapokon álló önszerveződő társadalmi csoportokat fog össze. A hatalommal, az ország politikai vezetésével valódi párbeszédet kíván folytatni a társadalom képviselőiben.” A második kérdésre adott válaszban elmondtam, hogy a Fórum nem kíván föltétlenül ellenzéki lenni, független akar maradni, elismeri a jelenlegi hatalmi rendszer létezését, meg akarja változtatni a rendszert, de csakis békés eszközökkel. Abból a föltevésből kiindulva, hogy a posztstálinista struktúrákat csak úgy lehet lebontani, ha vannak szövetségesek a hatalmi központban. Jó lehetőség volt ez, hogy részletesen bemutassam helyzetünket és törekvéseinket. Sorra vettem dilemmáinkat is, arra törekedvén, hogy a lengyel olvasó jól értse a mi küzdelmünk sajátosságait. Akkor tényleg úgy gondoltam, hosszú átmenettel kell számolnunk.

Telefon híján nem könnyen találunk meg a külföldi újságírók, az olasz La Stampa kérdéseire anyáméktól tudtam válaszolni. A jelenlegi helyzetet az egyesülési törvény után poszttotalitáriusnak neveztem, a változást fontosnak és visszafordíthatatlannak véltem. A legfontosabb most, hangsúlyoztam, az alkotmányozó nemzetgyűlés, amely legitimálja a politikai pluralizmust, mi a párbeszéd lehetőségeit keressük, de nem vállaljuk a válságért a felelősséget.

Január 14-én tartotta a Budapest II. kerületi szervezete alakuló nagygyűlését a Marczibányi téri művelődési házban. Igazán nagy volt az érdeklődés, legalább ötszázan jöttek el. A helyi szervezők arról tájékoztattak, hogy köszönteni szeretnék a gyűlést a kerületi tanács és a Kisgazdapárt részéről is. Az egyik helyi szervező, Kádár György fizikus nyitotta meg a II. kerületiek nevében a tanácskozást. Bevezető előadásomban először Márai Sándort, a magyar próza legnagyobb élő mesterét idéztem: „Budán élni – világnézet”, Budán, ahonnan számos polgárt kitelepítettek, ahová az új hatalmi elit képviselői, később pedig az úrgazdagok is szívesen költöztek. Helyzetértékelésem fő pontjai: ma az MDF demokratikus Magyarországot szeretne, miközben szinte lejáratódott ez a jelző, sokan úgy látják, inkább kaotikus a helyzet, nő az emberekben a bizonytalanság és az aggodalom, nehe-

zednek az életfeltételek, súlyosak az újabb áremelések. Néhány alapelvünket soroltam föl: a hatalmi-uralkodó szerkezet alapos átalakítása nélkül nincs kilábalás, ehhez a hatalmi monopóliumok korlátozására és ellenőrzésére van szükség. Ne áltassuk magunkat, eddig politikai fordulat nem történt. A változásoknak fokozatosan kell bekövetkezniük, a robbanásszerű fejlemények veszélyesek. Jelenleg a legfontosabb kérdés az alkotmányozó nemzetgyűlés – a választások feltételeinek és ellenőrzésének kialakításával. Szükség van a gazdasági élet politikai függőségének fölszámolására, az állam tulajdonosi szerepének csökkentésére. A demokratikus Magyarország esélyei kapcsán arról beszéltem, hogy páratlanul kedvező a történelmi alkalom, különösen kedvezőek a nemzetközi körülmények. A belpolitikában borúsabb a kép, alig történik valami, folytatódik a gazdasági-civilizációs lecsúszás. Komoly érdekcsoportok ellenfelei az átalakulásnak, készülnek azok az erők, amelyek csak az önkényuralmi módszerekben bíznak. A manipuláció finomabb technikái érvényesülnek, a tömegtájékoztatás egyben szelep is, hogy lehet már beszélni. Úgy tetszik, az szintén érdek, hogy legyen minél több szervezet, s ezáltal nehezen áttekinthető helyzet alakuljon. Földről ösztönzött szervezett csoportok jönnek létre, mint például az Új Márciusi Front. A radikális ellenzék köréből pedig gyakran sürgetik egy ellenzéki koalíció létrehozását, ám nem tudni, milyen feltételekkel. A Népfront és a tanács nevében Pálvölgyi Péter följajánlotta a Budai Hírmondó hasábjait az MDF számára, testületi ülésekre szintén meg fogják hívni szervezetünket. Bába Iván szólt a Független Kisgazdapárt nevében, együttműködést ajánlott, nem tartaná helyesnek a kettős tagságot. Számos aktuális hozzászólásban fejtették ki a jelenlévők, milyen irányban lehetne továbblépni, sok figyelemre érdemes javaslat hangzott el.

A szervezőmunka már a tervezett Országos Gyűlés jegyében folytatódik. Az ideiglenes elnökség nevében Lezsák Sándor küldött ki január 16-án körlevelet, amelyben február 4-re meghívta Budapestre az MDF-csoportok egy-két képviselőjét egyeztetésre az előkészületekről, a februárban megtartandó küldöttválasztó gyűlésekről, gyakorlati kérdésekről, ügyvitelről, a következő rendezvényekről, az MDF emblémájáról. A szervezési dolgokban nélkülözhetetlen Olajos Csaba, aki foglalkozására nézve műanyagkészítő kisiparos. Kis jelvényeket hoz egy alkalommal a Corvin térre. Kell, hogy legyen rajtatok valami jel, amikor televízióban nyilatkoztok. Úgy tervezte, a kis kör alakú fehér jelvény szélén piros szín futna körbe, a közepén pedig zöldben a három betű. De a piros keretet valahogy nem sikerült rátennie, így maradt a zöld-fehér (talán a Fradi-szurkolókat is nekünk toborozza). Emblémának volt szerencsém a piros tulipánt javasolni. Nagyanyám jutott eszembe, ő magyarázta egyszer, a tulipán a magyarok virága; 12-13 éves lehetett az 1906-os koalíciós válság idején, emlékezhetett a tulipános jelvényekre, az akkori nemzeti ellenállás jelképére. Később azután kissé – eléggé – szecessziósra stilizálták ezt az MDF-es tulipánt.

Az MSZMP-nek első lépése a párbeszéd valamilyen formájának megteremtésére a meghívó volt egy „eszmecserére”. Ennek a célja többszálú lehetett részükről: egyértelművé tenni, hogy készek a párbeszédre, ugyanakkor némi puhatolózás afelől, mit is akarna valójában az MDF, akár mint koalíciós partner. Ez a meghívás természetesen szervezetünk jelentőségét is bizonyította a közvélemény előtt. Föltehetően mérlegelték a párt köreiből, mit jelenthetne egy olyan koalíciós megoldás, amely megosztaná a felelősséget a súlyosbodó válság idején, de megtarthatnák a hatalmi pozíciók döntő részét. Valószínűleg voltak értesüléseik arról, hogy a társadalom többsége még egyáltalán nem hiszi, hogy alapvető változások következnenek; bármilyen hangosak is az ellenzéki mozgalmak, támogatottságuk még messze nem érte el a kritikus határt. A meghívás január 20-ra, péntek délutánra szólt a Pártfőiskolába. A megnevezett téma: a demokrácia intézményesítésének alternatívái hazánkban. De nem ugyanazt a szintet képviselte a két csapat. Mintha az egyik oldalon a nemzeti válogatott futott volna ki a pályára, a másik oldalon pedig – mondjuk – a BLASZ alkalmi csapata. Nem tartottunk előkészítő megbeszélést, a napi teendők közepette a fő követelések dolgában nagyjából egy véleményen voltunk. Az MDF ideiglenes elnöksége vonult ki Kulin Ferencsel, Sólyom Lászlóval, Szabad Györggyel és Bogár Lászlóval kiegészítve, az MSZMP-t a főiskola rektora, Romány Pál képviselte, Huszár István, a Központi Bizottság tagja, a Népfront főtitkára, valamint kerületi párttitkárok, a Párttörténeti Intézet igazgatója, a pártközpont egyik osztályvezetője. Arról volt szó, a négy óra hosszára tervezett eszmecserét kamera rögzíti, s ígéret szerint valamelyik tévé- és rádióállomás közvetíteni is fogja. A megálapodás szerint minden résztvevőnek szabott idő áll rendelkezésre.

Nagy nyüzgésre érkeztünk az Ajtósi Dürer sori épülethez; szervezők, újságírók sűrűgtek-forgtak. Bevezető köszöntőjében Romány Pál általánosságban beszélt a felelősség és a nyilvános-

ság megosztásának lehetőségéről. Huszár István tartotta a vitaindító előadást, hangsúlyozta, itt nincsenek szemben álló csapatok. Természetes jelenségként vette számba az érdekek tagoltságát és képviselőik szabadságát, törvényes kereteket kívánt a demokratikus önszerveződés számára. A mi részünkről először Bíró Zoltán kapta meg a szót, a cselekvés sürgető kötelezettségéről beszélt, s az MSZMP kétarcúságáról. Koalíciót emlegetnek a hatalom képviselői, de ma még nincsenek meg ennek a feltételei, mondta, hiányzik a nép megbízatása hozzá. Szabad György a politikai monopóliumok átépítését tartotta fontosnak, a népszuverenitás fokozatos megvalósulását. Szoboszlai György (mint szakértő) azt állította, az MSZMP indította el a demokratizálást. Csengey Dénes szerint a kiegyezés előfeltétele, hogy lépjen az MSZMP reformszárnya. Katona Béla elutasította a kétarcúság vádját. Für Lajos a választások mielőbbi kiírása mellett érvelt. Schmidt Péter jogászprofesszor új, pártlistás választási rendszert javasolt. Kulin Ferenc szerint féltő, hogy az MSZMP minden eszközt megragad a hatalom megtartásáért. Andics Jenő aláhúzta, hogy maga a vita is a politikai átmenetről tanúskodik, javasolta, hogy közösen ünnepeljük meg március 15-ét. Ezt azonban Csúrka István kereken visszautasította. Dányi Pál leszögezte, jelentések a véleménykülönbségek közöttünk.

A vita hangneme általában véve udvarias volt, mondhatnám, inkább csak kószoltgattuk egymást. Az Independent jelen lévő tudósítója, Karacs Imre szerint mindenki hangsúlyozta, hogy a saját nevében beszél, és túl nagy ütközések nem voltak a vitában. Bosszantott kissé, amikor Szerdahelyi István (az Írószövetség elleni sajtókampány egyik baljós pártvitéje) megpróbált haverkodó stílusban beszélni, tegezve szólt Csengey Déneshez. Erre reflektálva kezdtem hozzászólásomat:

„Kedves Uraim! Hadd térjek vissza a demokratikus úr megszólításához és a szintén demokratikus magázódáshoz a magyar dzsentri tegeződés helyett. Én inkább ezt a polgári hagyományt követném itt. A hozzászólók nem beszéltek egy fontos dologról, az időtényezőről. Én arra szeretném felhívni mindannyiunk figyelmét, hogy nemcsak most a vitában múlik gyorsan az idő, hanem társadalmi-politikai tekintetben is. Az első lakiteleki találkozó 1987 szeptemberében volt, már az ottani nyilatkozat is leszögezte az ország kemény politikai-társadalmi-gazdasági válságának tényeit, és némiképp felhívott a párbeszédre, és most itt se felek ülnek egymással szemben, hanem értelmiségiek, akik valamiféle vitafórumon tanácskoznak. Azt hiszem, az vitathatatlan, hogy nem történt Magyarországon döntő változás a hatalom mechanizmusában, módjában. Én azokkal értek egyet, akik ezt húzták alá. Persze lehet beszélgetni valóban a parlamentről. Az országgyűlésről. Hogy nem valódi népképviselői országgyűlés, az számomra tény. Az 1985-ös választásokon is csak a HNF állíthatott jelöltet, és olyan módon történt a választások lebonyolítása, ahogy történt. Ez nem tekinthető demokratikusan megválasztott parlamentnek, és az országgyűlés képviselői, tudjuk jól, nem a választóktól függenek, a mai napig sem.

Szoboszlai György: – Szabad közbeszólni? Eddig is volt néhány közbeszólás. Ez tényszerűen nem igaz, nemcsak a HNF állíthatott jelöltet a jelölőgyűléseken, mások is.

– Igen. Hát a jelölőgyűlések visszaéléseiről egy eléggé vaskos kiadvány látott annak idején napvilágot, érdemes volna ezt, azt hiszem, mindnyájunknak tanulmányozni, és ezekről a visszaélésekről is vitát rendezni, mindazokkal, akiket kiszorítottak, megkérdezni azokat az urakat, akik, ugye, előre elfoglalták a jelölőgyűlésen a helyüket, nem érdemes most a részletekbe belemenni.

Szoboszlai György: – Nemcsak a tények pontossága érdekében, azt hiszem, szükséges bizonyos dolgokat helyretenni.

– Ebben abszolút nem értünk egyet. Nekem mély meggyőződésesem az, hogy nem demokratikusan lefolytatott választás volt az 1985-ös.

Szoboszlai György: – Azt hiszem, hogy ez volt az első igazán demokratikus választás nagyon hosszú idő óta, de tényleg nem akarok...

– Nézetkülönbség van közöttünk, mert fenntartom az előbbi álláspontomat továbbra is. Rendkívül pozitív fejleménynek tartom mindazonáltal a nyilvánosság kibővülését, azt, hogy a májusi pártkonferencia óta tényleg sok mindenről lehet beszélni, a pártban is megindult egy erjedés. De továbbra sem ismerjük, és talán politológus barátaink – sajnálom, hogy nincsenek itt – fel tudnák vázolni azt, hogy hogyan épül fel a hatalmi struktúra. Hogy épülnek fel a hatal-

mi, politikai és gazdasági monopóliumok, milyen az összefonódottságuk? Tehát miképpen érvényesül az ipari lobbik meghatározó szerepe, kiken keresztül, a hatalmi-uralkodó elitnek mekkora része van számszerűleg, kik tartoznak bele? Ez engem mint laikust emberrendkívüli módon érdekelne. Továbbra is úgy érzem, nem történt abban döntő változás, hogy állami költségvetésből finanszírozzák a mai beszélgetésnek, ugye, a kávéját is, az MSZMP-t is, a KISZ-t is, éppúgy, mint a Munkásörséget, úgy tudom, a HNF-t is.

Andics Jenő: – Egy dolgot hadd mondjak el. Ebben az évben a párt a költségvetés nettó befizetője. Ami támogatást kap, az ugyanaz a költségvetési támogatás, amit a bér bruttószáma számára mindenki megkapott.

– Azt hiszem, lényeges kérdés az, hogy az állami költségvetésből mire mennyi jut. Tehát mennyit kap az MSZMP, mennyit kap a KISZ, mennyit kap a Munkásörség, mennyit kap a HNF.

Kemény László: – Nem, ez nem lényeges kérdés, ennek a demokráciához ebben a vitában lényegében semmi köze nincsen. Ez egy oktrojált vitakérdés, amivel azt akarják bizonyítani, hogy kizsákmányolja a párt a társadalmat, és ez nem igaz. Egyszerűen nem igaz.

– Az én adómból megy a pártra is, megy a KISZ-re is, megy a Munkásörségre is, az én megkérdésem nélkül. Na most, ha én adózó állampolgár vagyok, részt vevő állampolgár vagyok, én olyan képviselőre szeretnék szavazni, amelyik ezt úgy mérlegeli, hogy a döntés az adózó állampolgárok szavazataiból tevődik össze.

Romány Pál: – Szeretném ajánlani a résztvevőknek, hogy maradjunk a témánál.

– Azért beszéltem ilyen konkrét kérdésekről, mert azt hiszem, a demokrácia nem doktrína. A demokrácia nem valamiféle eszmét jelent, hanem technikákat, gyakorlatot, olyan dolgokat, amelyek mindannyiunkat érintenek. Érintenek mint kiszolgáltatott fogyasztót, mint politikai jogok nélküli állampolgárt, mint vásárlót az üzletben – egyszerűen mint állampolgárt, mint honpolgárt. Én azokhoz csatlakoznék, akik a legfontosabbnak ma egy alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását tartják. Valóban jogászoknak kell az új választójogi törvényben meghatározni, kidolgozni az alapelveit, hogy ezt miképpen lehet összehívni, hiszen az alkotmányozó nemzetgyűlés jelenthetne a politikai hatalmi centrummal szemben egy értelmes ellensúlyt. Féltre ne értsenek, én a liberális tradíciók jegyében az egyközpontú hatalom korlátozását javaslom, ennek volnék a híve. Ehhez semmiféle erő nincs a kezében, és azt hiszem, az MDF-nek is nagyon kevés ereje van. Az erő az MSZMP kezében van, a magyar kormány és az állam kezében van. Ezt tudjuk, ezt figyelembe kell venni éppúgy, mint a nemzetközi konstellációt is. A másik terület, amelyiket igen fontosnak tartok, a nyilvánosság. A tömeghírközlés társadalmisítása. Tehát annak lehetővé tétele, hogy ne csak egy ilyen ünnepi, ritka alkalommal mutassanak esetleg az MDF-ről valamit, hanem az MDF-nek legyen módja, és más autonóm független szervezeteknek is legyen módja a Magyar Rádióban, a tévében egy megfelelő időkeretben nézeteit kifejezni, politikai programját az ország lakosságának bemutatni. Itt hozzátenném, hogy a nyilvánosság monopóliumai majdnem változatlanok mind a mai napig. Nagyon kis rések nyíltak csak. Ugyanígy a kultúrpolitika a monopóliumai. Az a kultúrpolitikai nomenklátúra van a mai napig a helyén, amely a '60–'70-es években alakult ki. Ezt látni kellene, én nem feltétlenül személyi változásokat követelek, mindenkit tisztetek, és mindenkiről el tudom képzelni, hogy megváltozásra is képes, és az új követelményeknek megfelelően tud dolgozni, de azért változásokra nyilvánvalóan szükség van. Azzal fejezném be, örülök, hogy Schmidt Péter professzor urat hallottam, tavaly január 30-án nem volt módja eljönni a Jurta Színházba, pedig ő is a meghívottak között volt. Nagyon figyelemre méltónak tartottam javaslatait, mindazonáltal azért Magyarországot én nem tartom Kelet-Európának, én úgy érzem, hogy a lengyelekkel, horvátokkal, csehekkel, szlovákokkal együtt Közép-Európához tartozunk; és ahogy Balogh professzor úr mondta, nem a magyar nép döntött úgy, hogy egypártrendszeret kíván. Azt hiszem, hogy a Kelet-Európából és a kelet-európai uralmi rendszer alól való eltávolodással együtt kell megtalálnunk a helyünket Európa közepén, Európában, úgy kapcsolódva Kelethez és Nyugathoz is, amit a magyar tradíciók jelentenek.”

Talán nem egészen véletlenül az MTI tájékoztatójában az én hozzászólásomat nem említik.

MÁRKUS BÉLA

Nyelvváltsági pénz

Arday Géza: Szellemi iránytű az emigrációban

Hatásos *captatio benevolentiae*, kétségtelen, az első mondatban Bertha Zoltánra mint mesterre hivatkozni. A következők azonban mindjárt lelohasztanák a felkeltett jóindulatot, ám hagynak anynyi reményt pislákolni, hogy az előszó „gyatra magyarságú”, hanyag és gondatlan fogalmazásai nem ismétlődnek meg a későbbiekben. Hiszen a szerző oly sűrűn idézi – az előbbi példa is mutatja – a stílus választékosságára, szépségére és pontosságára oly igen érzékeny alanyát, Cs. Szabó Lászlót, hogy feltételezhető, követni óhajlja ebbéli igényességében. Sőt, a munkamódszerében is, ezért ismerteti (mint több minden mást) kétszer is, utóbb idézőjelek nélkül, előbb közöttük: „El-törölöm magam mögött a szégyen nyomait – így Cs. Szabó – [...] csak a harmadik műveletnél, a gyötrelmes soronkénti stiláris tisztogatás közben ülök írógéphez, mert a gépelt szöveg majdnem úgy eltávolít szavaimtól, mint a nyomtatott. Szembeszöknek az apróbb gondolati szakadások, szóismétlések, a suta vagy kétértelmű szórend, s a csupán félig találó alany, állítmány, jelző [...] a negyedik vagy ötödik változat kerül az olvasó elé.” Bárha Arday hasonlóképpen járna el, és szemébe szöknének a szóismétlések, általában „a megmunkálandó anyaggal szemben” elkövetett vétségek. Csak az előszóból: „Óhatatlanul és öntudatlanul mindig erre az összefoglaló munkára készültem, ami egyszer csak összeállt bennem egy monografikus összegzéssé”; „E kötet fejezeteiben helyet kap alakjának, cselekedeteinek és gondolatainak az elhelyezése, amelyet az előtünk járó és a mi nemzedékünk – egymást támogatva – tapasztalt.” Olvasói számára az utóbbi mondat egymást támogatva is nehezen értelmezhető, s nem csak a terjengőssége miatt, mint amikor azt fejtegeti a szerző, „a kifejezés, hogy emigráns író, vagy emigrációs (nyugati) magyar irodalom, évtizedekig tudatos elhallgattatást, később pedig torzításokat kapott, sőt még ma sem foglalhatta el a valós helyét a 20. századi magyar irodalomban”. További kiragadott szemelvények, melyeket igyekezett „hasonló veretes nyelvezettel megvalósítani”: valaki az alábbi „félreértelmezést követte el”, „állapította meg... a megközelítésmódot”, a „hozzállás(a) fél év múlva sem változott, csak enyhült”. Aztán: „teljes mértékig tud az adatok és tények mögül előjönni, ugyanis nem vérbeli novellista”, „betartotta az elsődleges értelmezését”, „degradáló értékelést tesz meg”. S „összeállt a sok előzmény, amelyek az életműben már korábban előkerültek”, „a gyökértelenség érzését csak a belülről jövő egykori otthon végsőkéig meglévő lelkisége és szellemisége oldja fel”, valamint a „költői »én« kialakulásában hangsúlyos szerep jutott a hazával való viszony és az ahhoz való kapcsolódás kérdéséhez”.

És így tovább. Ha érvényben volna még Werbőczy István *Magyar és Erdély-oroszának törvény könyve*, annak a LXXII. Titulusában foglaltakat némileg módosítva Arday Gézárt nyelvváltsági pénz fizetésére lehetne kötelezni stílusának súlyos gyarlóságai, Cs. Szabónak egy irodalomtörténészre vonatkozó szavaival: „nyelvi rémtettei” miatt. De az eredeti cikkely alapján pénzbeli megváltás lenne kiszabható rá a „gyakorta éktelen és tiszteletlen beszédéért”, „más tisztességbeli embernek jó híre és neve ellen” szólásáért is.

A monográfia alanyáról: „a külföldön töltött évtizedek munkássága igazolják őt” – lehet, azért, mert „gondolatilag sem alkalmazkodott az emigráns politikai történésekhez, azoknak nem vagy csak alig – amennyire személye miatti érintettség okán szükséges volt – vett részt abban”. A korról, a körülményekről: „A második világháború pusztításai, emberáldozatokkal teli háborús kárai után a szovjet fennhatóság alá kerülés, majd az ebből következő, 1948-ban bekövetkező teljes baloldali hatalomátvétel hatására berendezkedő új, kommunista hatalom teljes mértékig átalakította a magyar szellemi életet is”. Keleten is, de főként Nyugaton az emigrációban „a bomlasztás nemcsak egyénekre, hanem közösségekre, baráti körökre és baráti társaságok vezető egyéniségeire, hangadóinak a lejáratását célozta különféle dezinformációkkal”, ettől függetlenül a MISZK, az 1957 márciusában megalakult Magyar Írók Szövetsége Külföldön élére nem véletlenül került Ignó Pál, „hi-

szen ismertsége és elismertsége nem csak magyar körökben volt jelen”. Cs. Szabó pedig azok közé az esszéírók közé tartozott, akik „áttekintették a huszadik század tudományos és művészeti eredményeit, hagyományokat és eszméket vizsgáltak, s írásaikban átvilágítódnak a huszadik század elért eredményei is”. Ketten voltak Márai Sándorral, „akik a háborús események következtében életüket vesztett alkotók után, szintén távoztak, csak hogy élve hagyják el élet- és alkotói területet”. Márai magatartása azonban végig „karakteres, megalkuvást nem ismerő és nem tűrő” volt, „ellentétben Cs. Szabóval nem egyezett bele semmiféle hazai megalkuvásba”. Az utóbbitól emiatt el is távolodott az emigráció egy része, „ami eléggé jelentős volt”, hiszen – és itt, mint más helyeken is sűrűn, osztódásszerűen szaporodik eme jelző – „egy példaképszerű emigráns – sakknyelven szólva – beresálása, sőt ad absurdum fekete mezőről fehérre való átállása csakugyan jelentős lépésnek számított”. Az sem mellékes, hogy a szlengszótárban a sáncolás mennyire durva jelentésű, de ha már a sakk a példázat alapja, akkor ad absurdum a feketéről fehérre kerülni, bizony, a futókat kivéve a többi bábnak szabad – az előre haladó parasztok esetében pedig egyenesen elkerülhetetlen, ha csak nem ütni törekednek. Az „átállás” vádját egyébként többféleképpen fogalmazza a monográfus, a közös bennük: az emigráns író „meghozta 1980-ban a személyes kompromisszumát a Kádár-rendszerrel, és hazalátogatott, hogy nem mellékesen Aczél Györggyel hivatalos formában találkozzék”. Az addigi ellenállása – folytatódik az érvelés – „más minősítést kapott azáltal, hogy több órára négyesemközt tárgyalt Aczél elvtárral”. Másutt a Béládi Miklós–Pomogáts Béla–Rónay László nevével jegyzett *A nyugati magyar irodalom 1945 után* megjelenése ad alkalmat arra, hogy a szerzők gyávaságára célozgatva, híján minden megértésnek és ízlésnek, kijelentse, a kétkulacsosságukhoz „Cs. Szabó is kapcsolódott, amikor élete végéhez közeledve, 1980-ban beadta a kulcsot, és öregén, betegen mégis hazatért”. Még súlyosabb vád, becsületbe gázoló, amikor egyetértően idéz abból a Pesti Srácok közölte dolgozatból, amelyik a Denoix fedőnéven az íróról jelentő Kutasi Kovács Lajos ügynöki tevékenységét leleplezve végül arra a következtetésre jut, hogy Cs. Szabó a hazajövetelével „akaratlanul is egy oldalra került Kutasi Kováccsal”.

Aki mindebben Arday mániákus vélekedése szerint ludas: Illyés Gyula, hiszen az ő „bennfentes intézkedése alapján” térhetett haza a barátja Angliából, ahol egyébként öreg korára a „helyzetét sokszor fizikai és szellemi vegetálásnak érezte”, nyugdíja pedig – mint egyik levelében írta – annyi volt, amennyi „háromnapi táplálkozásra elég hetente”. Ennek ellenére vagy ezzel együtt a monográfus úgy tartja, a máskülönbösen kétkulacsos hősének „egyoldalú és kritikátlan barátsága Illyéssel mind a mai napig érthetetlen és értelmezhetetlen marad”. Úgy fest azonban, a mai naptól, azaz a könyve kiadásától kezdve változik a helyzet, mert megmagyarázza-értelmezi, Cs. Szabó a társáról miért „a maximális elfogultság hangján szólal meg”. Azért, mert akárcsak Szabó Zoltán, ő sem „lehetett birtokában azon információknak és tényeknek, melyek mára Illyés kétkulacsosságáról – az őt ismerők számára fennmaradt források alapján – rendelkezésre állnak”. Hogy a forrásokhoz csak az ismerősök juthatnak, merőben új felvetés, miként az is, hogy az angliai barát vajon olvasta-e az *Ebéd a kastélyban* című könyvet, „barátja erkölcsöt, jóérzést és jóindulatot nélkülöző írását, amelyben az arisztokrácia és az úri osztály kigúnyolását végzi el, mintegy bizonyágtételül a diktatúra felé, hogy ő a párthoz hűséges író”. A monográfus nem hagyja abba a rágalmozást: Illyés naplói szerinte „szervilitásról tanúskodnak”, mi több, hozzájárult ahhoz, hogy Aczél „maga, saját kezűleg”, „barátilag” cenzúrázza az írásait. Szemére hányja továbbá, hogy „kitalálta ezt az összemosó-hatású hasonlatot (ötágú), amely ugyanolyan egységesítő, sőt szellemi és erkölcsi értelemben »kollektivizáló« jellegű, mint a »mindenki szem a láncban« látásmód”. Állítások – érvelés, bizonyítás nélkül. És másféle értelmezések figyelmen kívül hagyásával. Például a mesterével, Bertha Zoltánéval, akinek bizonyára az egyetemi óráin is úgy került szóba az *Egy mondat a zsarnokságról*, mint „sorsköltészetünk halhatatlan remeke”, amelynek a *Himnusz*, a *Szózat*, a *Nemzeti dal* és a *Psalmus Hungaricus* mellett van a helye – a „szem a láncban” pedig azt példázza, hogy a diktatúrában mindenki részese – de nem bűnrészese – a kiszolgáltatottságnak (*Illyés műve emblemikus*, Magyar Idők, 2018. aug. 28.).

Amit pedig a monográfus a maga konyhanyelvén mint összemosó hatású kifejezést említ, annak a lényegéről és szerepéről másképp vélekedik – talán –, ha számításba veszi, a határainkon túli magyar irodalmakban is mekkora ösztűz zúdult emiatt a szerzőre s – bizony – a hatvanas évek végén a „kettős kötődés” programját meghirdető hazai művelődéspolitikára. Csupán egy anekdotába illő, Ágoston Vilmos előadta esetet említve: miután letartóztatták, a Securitate kivizsgáló tisztje azt

kérdezte tőle, mi a véleménye Illyés „ötlyukú furulyájáról”. A helyesbítésre, hogy nem ötlyukú, hanem ötágú, a szerkesztő azt felelte, „mindegy, a lényeg az, hogy Budapestről fújják”. Ezek, persze, Arday számára-szemében lehetnek mellékesek, akár a remekmű, akár az egyetemes magyar irodalom dolga, hiszen meghökkentő alapvetése, amiben saját magán kívül legfeljebb egy-két hozzá hasonló felfogású irodalmárral osztozik, hogy Illyés esetében „csak a '45 előtti időszakot tekinthetjük... hitelesnek és mérvadónak”, egyébként meg „irodalmi és emberi megítélésének erkölcsisége ma is vita tárgyát képezi”. Kevésbé nyakatekertten ezt úgy fogalmazza meg, mintegy „tudósi” ars poeticájaként: „műveik mellett fontos a szerzők jellemének az ismerete, ami nélkülözhetetlen ahhoz, hogy térben és időben értelmezhetővé válhasson egy-egy alkotás és életmű”.

E karakterológiai röntgenezés szembeállításokhoz vezet; a jellemek harcában van dicsőséges győztes és csúfos vesztes. Márai kontra Cs. Szabó. És Illyés kontra újholdasok, akik, úgy mond, „nem alkudtak meg a diktatúra éveiben”. Többek között Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázst, Weöres Sándort és Mészöly Miklóst, Polcz Alaine-t, Szabó Magdát és Szobotka Tibort, Ottlikot, Mándy, Pilinszkyt és Bárány Tamást nevezi meg. Tovább élteti a legendájukat, mit sem törődve az- zal, hogy Weöres és Pilinszky a Válaszban érezte otthon magát (Pilinszkynek mindössze egy verse jelent meg az Újholdban), és hogy félrevezetőek a folyóiratok (az előbbieket mellett a Magyarok) „kommunisták” általi megszüntetéséről szóló állítások, mint ahogy tévesek a hallgatásra ítélt éveit jelölő számok is. Pilinszky esetében például tizenhárom esztendőről beszél, mintha nem volna tudomása arról, hogy a Csillag 1956. júliusi számában több verse, köztük a *Négysoros*, *A szerelem sivataga* vagy az *Apokrif* is megjelent, de '57-ben, majd '59-ben közölt a Kortársban is. Jellemtanilag pedig nem mellékes, hogy Szabó Magda a kádári diktatúra legsötétebb éveiben állt a maga ívelő pályájára – a *Freskót* 1958-ban, *Az őzet* egy év múlva, rá egy évre pedig a *Disznótort* adta ki. A monográfia nemcsak a tények, adatok „kezelésében” nagyvonalú a hanyagságig és a megbízhatatlanságig, hanem az olyan kijelentések hitelessé nem tételében, azaz a források megjelölésének elhagyásában is, mint amikor azt közli, Cs. Szabó az urbánust nevezte el „nemzeti irányzatnak”. Azt sugallja ezzel, hogy az újholdasok a nemzetiek, szemben a népiekkel, holott a *Mérleg* című, többrészes esszé szerzője világosan fogalmaz: „a mellérendelés volna az igazság. Irodalmunk Ady-oldalát »népi«-nek, Babits oldalát »nemzeti«-nek” nevezni – s így magától értetődő, hogy Illyés is „nemzeti” költő. A fogalomhasználat érveit az a Monostori Imre taglalja, akinek a *Cs. Szabó László és a népi irodalom* című tanulmánya (Forrás, 2005/11) felismerhető nyomokat hagyott a monográfia eme fejezetén – ha bizonyos szavakat nem helyettesítene másokkal, azt is lehetne állítani, hogy szolgálja követi. Követi, ám ha előítélete úgy kívánja, hiányosan hivatkozik rá, majd félremagyarázza. Idéz például Cs. Szabó 1943-as esszéje, a *Nyílt sisakkal* egyik passzusából („A népi irodalom a hanyatlás – tehát egyben a lázadás – irodalma...”), hogy megdöbbentőnek mondhatta a szerző hangját, és bizonyíthassa, „szembeszállt” a népiekkel, ám az idézet folytatását („legőszintébb írói annak is szánták”) már elhagyja, mert az elárulhatná, nem az irodalom, hanem a társadalom, a nemzet hanyatlásáról szól. Ezt erősíti meg az az idézet is, amely alapján egyértelmű, hogy az eredeti szöveg helyett a monográfus Monostorit másolta: „a névtelen parasztforradalom, visszaszorulva az irodalomba, véres parasztlázadássá” változott, idézi, tévesen, a tanulmány s ennek nyomán a könyv írója is Cs. Szabót, aki azonban nem a „névtelen”, hanem a „vértelen” jelzőt használta. Arday még elkövet egy hibát, jelentéset: nála a „visszaszorulva” helyett a „visszavonulva” szerepel, mintha a népi mozgalom önként adta volna fel hadállásait. Ez, persze, inkább illik ahhoz a „kiélezett” vagy inkább hányaveti stílushoz, amelyik a valamikor „komoly szellemi és fizikai (!) erőtartálékkal rendelkező” mozgalom utóvédharcáról beszél, arról, hogy az utóvédharcosok „járták az időzített haláltáncukat”. Mindennek a felvezetése arra jó, hogy a „korszak korifeusait” hibáztassa, amiért Cs. Szabót a népiek közé sorolták, holott ő a monográfus szerint elsősorban „olyanokkal állt kapcsolatban és barátságban”, „kísérte figyelemmel a munkásságukat”, mint az újholdasok. Ennek bizonyítására, róluk szóló esszék, kritikák citálására Arday egy csepp időt sem veszteget, hetet-havat összehord viszont. Ugyancsak megdöbbentőnek tartja, de tán azért, hogy idézhesse Kosztolányi 1908-as levelét, ahol a Nyugatot egy „metafizika- és gondolatgyűlölő zsidó pártszövetkezetnek” nevezi, aztán egy nagy ugrással Csurka István véleményéhez kapcsolódva a „selejt bosszúját” ecsetelhesse, „amelyik a káder-gyerekek rendszerváltó szamizdatos, álnemzeti és álkeresztény világába züllött és a jelenben a magyarságot végérvényesen tönkreteszi”. Másutt siet a nemzet emlékezetében tartani, hogy Magyarországot

„a kommunisták szögesdróttal és elektromos árammal vették körbe”. Háborog, és a „sors fintorának”, „elég abszurdnak” tartja, hogy Sárospatakon Cs. Szabó és a „vaskalapos marxista Király István” hagyatéka egymás mellé került, mi több, a „vad marxistáé” „elegánsabb és tágasabb térben” kapott helyet. Úgy tetszik, az ő szemében az ellentétek nem csak az emberek, a „jellemek”, de a könyvek között is kibékíthetetlenek. Méltatlankodásában odáig megy el, hogy a Királynak szóló dedikációról tudatja: „lehetnek ízléstelenek is”. Hőse munkásságához mindezeknek vagy a jegyzetek között kivonatolt, az Ady Endre szabadkőműves „viszonyát” vizsgáló Raffay Ernő-könyvnek vajmi kevés közük van. Ha csak annyi nem, hogy elterelik a figyelmet arról: Cs. Szabó nagy írónak Németh Lászlót, nagy barátjának pedig Illyést nevezte – azok közé pedig, akiket „a civilizált Nyugat és a saját népük mély rétegei felé” való „teljes nyitottságuk” miatt becsült és tisztelt, az előbbieket mellett még Weöres Sándort, Szabó Lőrincet, Nagy Lászlót, Csoóri Sándort és Tamási Áront sorolta. Sehol az újholdasok. De hiszen Arday ismeri és más helyen idézi is a Gál Istvánnak írott londoni levelet: „Egyik oldalon a kismagyar nacionalista népi romantikus marxisták v. ex-marxisták, másikon a hajdan gyalázatosan üldözött, ma már szabadon érvényesülő s egyre tekintélyesebb, mégis változatlanul, halálra sértett urbánusok. Ottlik Cipinek, Mészöly Miklósnak, N. N. Ágnesnek pl. Illyés Gyula: vizes nyolcas (»ugyan mi marad belőle?«), és Németh László nevű író egyszerűen soha nem élt.”

Az előbbi megjegyzések, hangzatos vélemények a monográfiában pótananyagként használhatók annak az úrnak a betöltésére, amit a művek poétikai, esztétikai szempontú elemzésének hiánya okoz. Meghökkenítő, hogy egyetlenegy kötet vagy mű tüzetes elemzésére sem vállalkozik, a széppróza sajátosságainak tárgyalására, az elbeszélésmód változatosságára, a nézőpontok kötött vagy kötetlen voltára, a megjelenítésre, a képalkotásnak a nyelvet meghatározó érzelmességére és érzékletességére vagy allegorikus voltára nem fordít figyelmet. Az esszék, értekezések, kritikák nyelvi és szerkezeti megalkotottságáról is kevés szava van. Irodalomelméleti, szakmai fogalomkészletéről nem állítható, hogy gyér vagy elavult, hiszen egyáltalán nem látszik, hogy volna. Cs. Szabó könyvismertetéseit például azzal intézi el, hogy csak ürügyül szolgáltak számára, „valójában a saját gondolatait” közvetítette velük. A novelláit úgy jellemzi, hogy „találkozhatunk érzelmi megnyilvánulással is” bennük, „az emberi kapcsolatokat helyezi előtérbe”, ezért „viszonylagos érzelmi élményt is nyújthatnak”. A *Hülő árnyékban* önéletrajzi írásairól ekképp vélekedik: „a távlatos és egyetemes gondolkodásmód adja meg a kötet jelentőségét, irodalmi szempontból pedig a hasznosságát”. Hogy ez a hasznosság miben mutatkozik meg, nem fejtegeti. A *Görögökről* írva is elemzés helyett megelégszik közhelyekkel: „ha beleolvasunk a műbe, azonnal észrevehető, hogy szinte már az első szavakkal életre kelnek a betűk, s az olvasó a helyszínen találja magát” – vagyis nem is muszáj elolvasni az egészet. A monográfia írója így jut el ahhoz az összegzésig, hogy – egy kritikust idézve – Cs. Szabónak a magyar esszéírás legjobbjai közt biztos helye van, ám szerinte „igazi nagy, úgymond főművet nem hagyott maga után”. Amit a fő művének szoktak tekinteni, a *Római muzsika* „egy olyan összeállítás, amely több mindent egybeolvaszt”. Azt korábban, ismételtelen az érdekeméért hozta szóba, hogy (1935 és 1944 között) a Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetője volt, az utószóban azonban megjegyzi, ami aligha számít elismerésnek, hogy azon, mármint a vezetői posztján „keresztül dolgozta bele magát az irodalomba – és bizonyos mértékig – megkerülhetetlenné vált”. Az sem igen hízog, hogy a nyugati magyar irodalom „legfőbb jelentősége és sajátossága” „a közvetítő szerepben, valamint a politikai értelemben vett fizikai függetlenségben rejlik” – Cs. Szabó „személyének jelentőségét” pedig „az adja, hogy az emigráns irodalomban fontos missziós, szervező és összetartó szerepet igyekezett betölteni”. A könyv címe állítja: „szellemi iránytű” volt. Csak bizakodni lehet, írja Arday, hogy később, „olykor egy-egy irodalomkutató jóvoltából partot érhet pár művének az elemzése”. Hogy a már eddig is partot értek közül miért hagyta figyelmen kívül Sárközi Mátyás kiválóan megírt, stílusában színes és szellemes, adataiban pontos és körültekintő monográfiáját, a *Csét* (Kortárs, 2014), ki tudná megmondani? Mindenesetre – szerényen – úgy aposztrofálta a saját könyvét, mint az „első olyan munkát”, amely Cs. Szabó „életével, munkásságával és korával foglalkozik”. Sárközi csodálkozva nézhet könyvére s magára, hát ő mivel „foglalkozott”? E kritika írója azonban nem csodálkozna, ha e sok kifogást előadó cikkére Arday Géza úgy reagálna, ahogy – idézi – Szabó Dezső tette, hallván, Pekár Gyulának kifogása van Ady ellen. „Kérem szépen, ez olyan, mint amikor a torjai kénese gyufa kifogást emel a nap ellen” (*L'Harmattan*, 2018).

NAGY IMRE GYULA, Kör relief III., 2018

NAGY IMRE GYULA, Kör relief I., 2018

TÓTH CSABA (1959) Vasszecsény

TÓTH CSABA

Shakespeare reneszánsza

Ughy Miklós munkáiról

A cím többértelműségét máris szeretném leszűkíteni: ebben az írásban a reneszánsz kori shakespeare-i színház Ughy Miklós általi képi megjelenítését szeretném bemutatni. Nincs ugyanis a kortárs magyar képzőművészetben még egy olyan alkotó, aki ennyire látványosan és élményszerűen idézi meg Shakespeare színműveinek, drámáinak világát.

Ughy Miklós 1968-ban született Marosvásárhelyen. Már az elemi iskola 5. osztályától képzőművészeti szakon tanult. 1987-ben érettségizett a marosvásárhelyi Képzőművészeti Líceum grafika szakán. 1990-ig egy festődeben dolgozott, majd szüleivel együtt áttelepült Magyarországra. 1991–95 között a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola hallgatója. Itt a legnagyobb hatással Kisléghi Nagy Ádám volt rá, aki ezekben az években alakította ki saját, Caravaggio által inspirált radikális tradicionalista *tenebrosi-s* festészetét.¹ Kisléghi rekonstruálta tanítványai számára Caravaggio pincefény-megvilágításait, úgy, hogy a műterem ablakait szinte teljesen besötétítette, a fényt csak egy kis nyíláson engedve be, ahová beállította modelljeit. (Kisléghi mindig modell után dolgozott, nagy, többalakos kompozícióit is modellek beállításával alkotta meg, amelyek emiatt szinte már színpadi élőképek hatnak.) Ez a színpadias dramaturgia az, ami a fiatal Ughy Miklósról oly nagy hatással volt (*Sumér zenészek*, 1994).

Ez azonban csak az érem egyik oldala, ugyanis édesapja, Ughy István festészetében a jelene-tekre bontott dramaturgia talán még nagyobb példaképet jelentett számára, különösen korai műveiben.² Ughy Miklós már főiskolai éveiben is sajátos jelenetfestővé vált, azonban e képei még az erdélyi gyermekkor világából táplálkoztak. A család, a ház, az udvar, a kert, a háziállatok mágikus emlékei kelnek életre ezekben a fiatalkori műveiben.

Egy mondat erejéig visszatérve Kisléghi beállításaira, modellhasználatára, ő mindig korhű ruhákba öltöztette be modelljeit, tehát ha Ughy Miklós kosztümös jeleneteit látjuk, bizonyos előképet ebben is találhatunk.

Ezek azonban önmagukban kevés támpontot jelenthetnek számunkra, ha Ughy Miklós végtelenül egyéni és eredeti látásmódját kutatjuk. Ezekből még nem születnének meg e remekműgyanus kompozíciók, mitikus víziók. A *vízió* kifejezést használok, mert ha egyben látjuk Ughy Miklós nagyméretű festményeit és grafikáit, valóban szinte filmként vagy kamaraszínházként elevenednek meg elbeszél, táblaképpé komponált szimbolista erejű történetei (*Waou*, 2000; *Jeanne d'Arc*, 2002; *Bólé*, 2002; *Bukott Madonna 1–2.*, 2004; *Akvárium*, 2005; *Mignon*, 2005; *Méregpohár*, 2005; *Bleu bla*, 2006; *Go West*, 2006; *Pandora*, 2006; *Babkirály*, 2007; *Gergelytánc*, 2007; *Pasqua*, 2007; *A fősvény halála, Ördögfiing, Rex*, 2016; *Turpi*, 2016; *Babkirály*, 2017).

Kamaraszínházat említettem, mivel a jelenetek szereplőinek arckifejezései hihetetlenül átéltek, az arcok megmunkálásai pedig a középkori és a preraphaelita festőket idézik. „...szereti utólag, akár hetekig tökéletesíteni alkotásait... szereti a kubistákat, a gótikát, a kora reneszánszot, a francia avantgárdot. Példaképei közül Pieter Brueghel és Hieronymus Bosch emelte ki.”³

Azonban gyökeres eltérés is megfigyelhető Kisléghi Nagy Ádám és Ughy Miklós festészete közt. Amint már említettem, Kisléghi radikális tradicionalista, ami annyit jelent, hogy a modernizmus minden formáját elveti (pályája elején még élt azokkal), Ughy Miklós viszont, mint a fenti idézet is utalt rá, a kubizmushoz és Picassóhoz erősen kötődik. Épp ez a különlegessége képi világának, hogy egyszerre gótikus- és reneszánsz-szerű, és egyben kubisztikus és szürreális ez a világ. Mindemellett középkorosan expresszív, mint Ernst Barlach, aki grafikával is foglalkozott. Hozzá köthetők Ughy Miklós kisméretű, sokszorosított grafikái, ami már szombathelyi korszakának is egyik jellemzője volt. „Elsősorban festéssel foglalkozom, de szívesen készítek nagyméretű szénrajzokat, valamint kisebb grafikákat is.”⁴

Ughy Miklós festményeinek reneszánsz miliói azonban nemcsak megjelenésükben emlékeztetnek a shakespeare-i színházra, hanem álarcjellegükkel is, hiszen mindezzel eltakarja a jelent, az áldatlan és hálátlan kort, amiben él. Így lesznek művei múltparadigmák, amikkel szinte menekül e két-

ségbejítő sorstalanságból. Kosztümös drámai jelenti mind a jelenről szóló, exhibicionista énünk hiábavalóságairól és reménytelenségéről. „Az elszemélytelenedő világban az emberi kapcsolatok maradványait próbálom keresni...”⁵

Ez a festészet groteszk jellege ellenére küldetésszerűen humanista és emberközpon-
tú, szomorú és melankolikus. A remény csak a művész megszállottságában érhető tetten,
belső kényszertől vezérelve, minden anyagi haszon nélkül festi és rajzolja nagyméretű kompozí-
cióit, mágikus hatású vízióit. Gyakran ugyanannak a képi gondolatnak elkészíti festmény és szénrajz
változatát, ugyanazzal a címmel (*Me mo ri*, 2004; *Bukott Madonna*, 2004; *Akvárium*, 2005; *Babkirály*,
2007).

Legújabb művein (ezek többnyire akvarellek) monumentális tájképi háttérrel nyit jelenetei mögé,
ez a tájképi háttér transzcendens régiókba emeli festészetét (*Hegy*, 2017; *Kozmikus táj*, 2017; *Tordai
hasadék*, 2017).

A művész mindennapjaiban tanárként egzisztál Pápán, kevés szabad idejében viszont szenvedé-
lyének él. „Mióta tanítok, azóta főleg csak nyári szünetekben alkotok.”⁶ A magyar vidék rejtélyei
közé tartozik ő is. Kultúránk archaikus rétegeiből táplálkozik,⁷ fotoszintetizál, mint a növények, élte-
tő erővé alakítja magában e szellemi örökséget, miközben egyesíti azt átélt élményeivel, megélt ta-
pasztalataival. Festészetét nem egyszerűen a szekularizált ember valláspótléka, katarzist idéző elő a
nézőben, szellemi kalandra hív, és lelki táplálékká válik.

JEGYZETEK

¹ *tenebrosi* (olasz): árnyékosok, a Caravaggio-iskolához tartozó olasz festőket nevezik így sötét, fény-árnyékok-
kal komponált képeik miatt. *Művészeti Kislexikon*, Akadémiai, Budapest, 1980, 614.

² Tóth Csaba, *A létezés dramaturgiája – Ughy István festőművész Aranykor című kiállítása kapcsán*, *Kortárs*,
2017/10, 90–92.

³ <https://www.veol.hu/kultura/helyi-kultura/ughy-miklos-festomuveszhez-a-figurativ-alkotas-all-a-legkozelebb-2344194> (letöltés: 2018. 12. 18.). Példaképe még Dürer, elsősorban annak is a grafikai életműve.

⁴ *Uo.*

⁵ *Uo.*

⁶ *Uo.*

⁷ Igen, középkori és a reneszánsz művészet ma már archaikusnak számít a modernitás globalizmusában.

UGHY MIKLÓS, Bleu Bla, 2006; Babkirály, 2016

UGHY MIKLÓS, Turpix, 2016; Go West, 2006

FALUSI MÁRTON (1983) Budapest

FALUSI MÁRTON

„...költők igéiben s egy hibátlanul
tündöklő Magyarország tervében”

Cs. Szabó László: Hazajáró lélek

A Cs. Szabó László életművét körülzáró felejtéstől a magyar kulturális emlékezet egésze rozsdásodik. Milyen könnyű is lenne biokémikus folyamatokra visszavezetnünk a nemzettudat és az értéktanúsítás roncsolódását; felmutatni egy baktériumot, mely fertőzi, felrajzolni egy sav molekuláris szerkezetét, mely huruttal kínozza őket. Irodalomértésünk lassacsán arra szorítkozik, kiket és miért *ne* olvassunk, az állítólag elavult szellemiség képviselőit; kiket és miért *ne* olvastassunk, a fiatal nemzedékek számára érthetetleneket. Emiatt csapnak föl esztétáink rendre eszmetörténeznerek; hogy szükség szerint a *haza* vagy a *haladás* aktuális hatalmi érdeket leszorító genealógiai láncát fűzzék össze, ez a gyakoribb eset, ritkábban bírálják az ideologikusságot. Békés Márton legutóbb nekünk szegezi a kérdést (*Rendszer és korszak*), „hogy mára mi »megy tovább«: Somogyváry Gyula vagy Kassák Lajos, Herczeg Ferenc vagy Illyés Gyula, Tormay Cécile vagy Németh László?” Az ellentétpárok életművei sem minőségi, sem fogadtatástörténeti szempontból nem azonos fajsúlyúak; csupán egy valamire alkalmazandók, hogy szócsőként felhangosítsák a politikai gondolatokat. Kétségtelenül igazat kell adnunk Békésnek abban, hogy – „a Rákosi névvel fémjelezhető hosszú évtizedből” – „kulturális értelemben [...] nem maradt más, csak az, ami ellene jött létre”; s hogy Németh László és Illyés Gyula egy-egy emblematiszta alkotásával egy lapon említi a belső, illetőleg a külső emigrációba vonulókat, Hamvas Bélát, Kodolányi Jánost, Márai Sándort és Cs. Szabó Lászlót. Ha évtizedekkel visszapillantunk, világos, hogy a totalitárius vagy diktatórikus rezsimek egyik velejárójaként valamennyi finoman csipkézett, etikus és színvonalas teljesítmény kontraprezentikusan, az uralmi rendet legitimáló narratívával szemben határozta meg magát. Ám Cs. Szabó divatba hozásának ma leginkább az a hátulütője, hogy az oeuvre nem csupán a Rákosi- (és a Kádár-) korszak „ellen jött létre”, hanem a magyar művelődéstörténet és esszéisztika hagyományos dichotómiáit – a mesterkélt választási kényszereket, ha úgy tetszik –, ily módon a hazáról *vagy* haladásról, a magyarságról *vagy* európaiságról, a feltétlen hagyománytiszteletről *vagy* merész radikalizmusról, a sajtószerszerűségről *vagy* mintakövetésről, a lojalitásról *vagy* provokációról kizárólagosan, *mindent* *vagy* *semmit* alapon döntő értékítéleteit számolta fel.

Azon is érdemes lenne ugyan hosszán elméláznunk, hogy vajon a belső (Kodolányi, Hamvas, Várkonyi Nándor) és a külső (Határ Győző, Márai Sándor, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán) emigráció legjobbainak munkásságát – túlterjeszkedve azok politikai rehabilitációján – irodalmi és bölcséleti mélyükre hatóan, elevenükbe vágva, kellő részletességgel feldolgozta-e a kortárs irodalomértés – Máraiét *talán* igen –, a Cs. Szabóét övező zavart mindenestre rögzíthetjük. Kinek-kinek meggyűlhet a baja – *horribile dictu* „legyen ez az ő baja”! – a *Hazajáró lélek* című esszévalogatásban tetten érhető, a Cs. Szabó-i ismeretelméletbe és poétikába beavató szellemi alapállással. Maradva a kierkegaard-i megközelítésnél: *vagy* metaforikus stílusa, *vagy* kultúrafogalma nehezen illeszthető be a kelendő irodalmi ízlésvilágok egyikébe-másikába, amelyek – Horváth Jánost idézve – politikai, társadalmi és erkölcsi „világnézetek harcát” leplezik. Mindkettő, mármint a stílus és a világnézet, a Babits Mihálytól eredő világirodalom-fogalomban gyökeredzik, és ezt a körülményt nem téveszthetjük szem elől.

A *Magyar irodalomból* (1913), Babits programadó esszejéből két rövid részlet kívánkozik ide, hogy jelezzem, Cs. Szabó mihez tartotta magát rendületlenül. „A magyar [irodalom] e tekintetben sem tartozik a szerencsések közé. Irodalmunk európai: első királyaink óta teljes akarattal és tudatossággal csatlakozott kultúránk a Nyugathoz, a Kereszténységhez [...] De fejlődése nem volt zavartalan: majd belső reakciók és ellenállások, majd külső háborúk és politikai szakítások választották el választott törzsétől: az ojtvány kókadt, csüggedt, majdhogy egészen levált.” Ennyiből is nyilvánvaló, hogy a magyar kultúrának az európai kultúra organikus elemeként való meghatározása és az eu-

rópai kultúra elemeinek a magyar kultúrával való megismertetése az esszéíró nemzedék (Szerb Antal, Halász Gábor, Hevesi András nevei a kötetben is sokszor fölbukkannak) múltból – Bessenyei Györgytől, Kölcsey Ferencről, Eötvös Józseftől és Kemény Zsigmondtól – örökölt, a műfaji határokat felrobbantó, legújabb formanyelven kikísérletezendő feladata. *Nota bene* a „világirodalom” (európai irodalom) semmiképpen sem egyoldalú elvárás horizont. „Míg tehát egy irodalomnak *mint egésznek* értéke annál nagyobb a világirodalomban, mennél inkább új hangot visz bele, s mennél több új kifejezőeszközzel gazdagítja, azaz mennél kifejezettebben külön nemzeti karakterrel bír: addig, megfordítva, valamely egyes műnek világirodalmi értéke annál nagyobb, mennél általánosabban emberi vagy európai érdekekkel bír, s mennél európaibb eszközöket használ a kifejezésre.” Cs. Szabó ezt a dialektikus filozófiát érvényesítette, amikor a magyar alkotóművészeket mint a külföldiek egyenrangú társait intette Világszínházának deszkájára, és a művészi eredményeket a lehető legszabatosabb és leghajlékonyabb, képileg gondolkodó magyar nyelven érzékeltette.

Nem is adódna a Bécsbe, Londonba, majd Párizsba költöző Irodalmi Újságnál előnyösebb médium, amelynek közléseiből szemezgetve Cs. Szabó zsenialitását demonstrálhatnánk. Remélhetőleg egy hiánypótló életműkiadás nyitó darabjaként böngészhetjük e könyvet, Szokolczay Lajos kompozícióját, és izlelhetjük a minden egyes szófordulatában kiérlelt, rövidebb – többnyire eredetileg, ha csonkább verzióban is, a BBC magyar adásában elhangzó – esszéket, vallomásokat. Az első rész (*A költő háza*) világirodalmi tárgyú prózákat gyűjt egybe; és a Horatiusról, Shakespeare-ről, Tassóról, Proustról, Byronról, Burns-ről, Keats-ről, Charlotte Brontë-ről, T. S. Eliotról vagy éppen Richard Hughes-ról szóló – valamely személyes kötődés, friss kiadvány ürügyén született – miniportrék betekintést engednek a teljes európai kultúrtörténet megírását „fejébe vevő” Cs. Szabó ambícióiba. Korántsem pártolom az irodalomfelfogás nyers pszichologizmusát, ám e hatalmas vállalkozás, amelyhez az író másutt – főként útirajzaiban, medievista tanulmányaiban – a gazdaság- és politikatörténet, legismertebben a művészettörténet vagy akár az elvont bölcsélet becserkészése révén fogott hozzá, afféle kettős elkötelezettségből, indíttatásból származhatott. Egyfelől – hétköznapi szinten – a személyes kálvária, a menekülés és az elzárkózás léthelyzete erősítette föl hitvallását. A tudós a pokolban is tudós, mondhatnánk; s ha az intézmények össze is dőlnek, maguk alá temetve ismereteiket, netán a perifériára szorulnak – Cs. Szabó „diskurzuselméletének” két gyűjtőpontjában a klasszikus *universitas*- és *Bildung*-eszmény, valamint a közszolgálati rádiózás ethosza állt –, a tudós individuumnak egymagának kell berendeznie, teljes szertartásrendjében megtartania a műveltség reneszánsz udvarát. Másfelől azonban – a közép-európai megkésetttség és örök kisebbségi komplexus lelki tartományában – minduntalan bizonyítani kellett – nekünk, magyaroknak bizonyítanunk kell –, hogy egy népnél sem vagyunk alábbvalóak; a magyar kultúra rálát az európaire, és nincsen hozzá képest fáziskésésben. Az „esszéírás” mint beszédaktus ekként a közép-európai modernitás logoterápiája is egyben, s a Cs. Szabó-esszé e látens funkciója révén is csatlakozik a honfitárs Németh László, Bibó István, sőt a lengyel Zbigniew Herbert, Czesław Miłosz, a cseh Milan Kundera az övével rokon, műfajteremtő erőfeszítéseikhez.

Cs. Szabó többször hivatkozik is arra, hogy ő elsősorban „író”, az esszét pedig korának zaklatott lelkiállapotához, prózapoétikai innovációjához idomítja. Ha a jelenség esztétikai és filozófiai sémáját kutatjuk, a műfaj – vagy még inkább: gondolkodásmód – két ismerve feltétlenül irányadó. Esztétikai értelemben az író az életvilág szilárd struktúrájának felbomlásáról tanúságot téve a szép- és a tényirodalmi retorika, stílus, episztemológia merev szétválasztását – differenciálódását – kérdőjelezi meg. Ekként egy közvetlen érzületet juttat kifejezésre: a világ, ahogyan eddig felfogtuk, nem fogható fel többé. Filozófiai értelemben magatartása szintúgy kritikus élű; dacol a szcientizmussal és a bevett dogmákkal, hogy a szellem önreflexiója folyamatos maradjon. Gyergyai Albert és Adorno ugyanerre hívják föl a figyelmet, amikor a természet és a kultúra közötti „átmeneti” (Gyergyai), a kettő közötti „viszonyt” problematikussá tevő (Adorno) intézményként veszik számításba az esszét, mely a „dolgot” karteziánus módszerrel vizsgáló „szubjektum” kudarcát hivatott bejelenteni. Mindebből következik, hogy Cs. Szabó esszéművészete miért vált később nehezen emészthető, kétes hírű hagyománnyá a szépírók és a kritikusok körében. Előbbiek vonakodtak a személyesség kockázatának vállalásától, attól az identitáskonstrukciótól, amely a konzervatív szintézisvágyat, a szavahihetőséget, az irodalom „valóságba hatolását” követeli meg; utóbbiak viszont – immár a szakfilozófiák, a „plauzibilis tanulmányok” sáncai mögé húzódva – a jól bevált fogalmak, a gondosan begyakorolt klisék nyújtotta védernyőt nem szívesen csukták volna össze. A nyugatos esszéahagyó-

mány tehát elsősorban nem azért kopott ki mára fokozatosan az irodalomból – vagy talán nem azért „van kikopófélben” –, mert francia és angol tájékozódását a német tudományos dominancia homályosította el, hanem mert az irodalmi tudat egészen más kultúrafogalommal kezdett dolgozni; mind a primer, mind a szekunder irodalomban másféle várakozást, hitet táplált.

A husserli fenomenológia, a bergsoni metafizika ugyanúgy ihlető forrása Cs. Szabó legsajátabb műfajának, mint a prousti narráció, a beszélő Virginia Woolf-i pozíciója; sőt a joyce-i brikolázs, Eliot kultúraszemlélete és mitológiája mind-mind nyomot hagytak írásművészetén. Az *Átokföldjéről* veti papírra, hogy „csakugyan közérzetünk tükre volt az első világháborúban elkövetett kollektív öngyilkossági kísérlet után. Két katasztrófa között lelkiállapotára ismerhetett a rövid szoknyában és bu-bifrizurával táncoló Európa. Lövészárkok voltak mögötte, haláltáborok előtte” (*Átokföldje. T. S. Eliot verséről, egy félszázad múltán*). „A modern ember valóságos állapota” tárulkozik fel tehát Eliot, Joyce és „Spengler apokaliptikus művelődéstörténetének” diagnózisában; az „irgalmatlan korrajz”, a „formabontó, disszonáns új stílus”, a „tudós költő pedáns akasztófahumorával fűszerezve”, „szaggatott átmeneteivel, rézsútos tartalmi csúsztatásaival”, melynek „személyei elmosódnak [...] nem a körvonaluk fölismerhető, hanem a hangjuk”. Lírai és epikus, „ködös-regés” és „realisztikus” polifóniája, sejtelmesség, regiszterkeverés, társadalomkritika, hermetizmus megférnek egymás mellett, és föloldva ebben a fokozott érzékenységű, sűrű komplexitásban, ami az esszé, a nyugatos műkritika és kollektivitásélmény új modelljét állította elő. Nem csupán műfaj történeti jellegű átalakulás ment végbe – bár köztudott, hogy a műfajok társadalmi intézmények is –, hanem episztemológiai jellegű is; miként Cs. Szabó örökségének tendenciózus visszautasítása az irodalom funkciójáról, a kultúra különböző diskurzusközösségeiben betöltött szerepéről vall. Cs. Szabó a személyes tapasztalatokat – utazásokat, találkozásokat, környezetet, természetet, érzéseket – a lexikális tudáselemekkel, az adatközlésekkel, a történelmi tényekkel szintetizálta; ezáltal értesülés és bizonyíték, megérzés és kutatás fonódik össze. A faktualizálás és a fikcionálás eszközei együttes erővel férköznek az „igazság” közelébe, szolgálják a valóság feltárását és értékelését.

A „magyar posztmodern” irodalmi tudata részint a Cs. Szabó-i esszé ismeretelméletével nem tud mihez kezdeni, elvégre a „tudományossággal” összevetve szóra sem méltatja, és a „szellem” fogalmát – akár úgy, ahogy Adorno használta – is száműzte a kultúratudományból; részint pedig a „dialogikus horizontmozgással”, amely a magyar irodalom sajátosságát – egyedi küldetését, alkátát – nem hajlandó feladni azon az áron, hogy az európai irodalomban mint az egyik nemzeti irodalmat elhelyezze. A kötet *Magyar századok* fejezete rögtön a címadó esszé első mondatában a lényegre ragadja meg. „Különös, kétfejű szörny lett a magyar emberből. Egyik fejét hazájában viseli, s úgy hívják, hogy Ellenforradalmár, a másikat Nyugaton hordja, s az a neve, hogy Tanú. Egyik fejével véstörvényszékek, másikkal vegyes bizottságok előtt áll, egyiket a vesztőhelyre készítik elő, a másik tolmácsolt szavakkal visszakérődzi a hőstetteit.” Aki azt hiszi, hogy csupán az emigráns létállapotot dokumentálja imígyen az író, és „1956 októbere”, mely az Ellenforradalmár és a Tanú meghasonlottságának véget vetett, mindössze a történelmi eseményre utal, olvassa csak tovább a könyvet. A forradalom ugyanis a szuverén polgárság kifejlődésének esélye mellett, áttételesen, a nyugati mintakövetés és a nemzeti hagyományok kettősségében vergődő kulturális identitás kiszabadításának lehetőségét is megcsillantotta Cs. Szabó szerint. Az író, az utazó és számkivetett identitás egész lényével képviseli ezt a szuverén polgárt, a humanista egzisztenciát; mindeközben persze a magyar művelődéstörténetet is keresztül-kasul bebarangolja. Olyan nagy formátumok lépnek elénk, mint Batsányi János, Kemény Zsigmond, Jósika Miklós, Arany, Madách, Petőfi, Ady, Fenyő Miksa, az egyik legtöbbször tartott magyar író, a „züllött hajós”, Krúdy, Tóth Árpád, Halász Gábor, Szabó Lőrinc, a névsor hosszan folytatható; és talán a reprezentativitás végett egészül ki két interjúval: az egyik afféle önvallomás, ahogy András Sándor lejegyezte, a másik találó jellemzés Szabó Zoltánról. A harmadik és a negyedik fejezet (*Nagy emberek tanúja; Elejtett szavak*) már kifejezetten Cs. Szabó pályatársairól megfogalmazott kritikáit és tárcáit tartalmazza. Milyen irodalomkép bontakozik ki? Túlságosan tág a panoráma és mély a merítés mindazok számára, akik a magyar irodalmi kánont – hangjuk manapság egyre erősebb – a politikai állam előírásainak rendelnek alá, nem pedig a nemzeti vitakultúra szólamiainak tisztításához mutatnák föl nagyszerű eredményeit, valamennyit sorról sorra, *fajtat hozva minden gondolatból* – egy barát, egy másik remek esszéíró, Illyés Gyula metaforáját a mondathoz igazítva.

Túlságosan tág? Túlságosan mély? Ha ma már nem is fordulhatunk az európai művelődés *totalitásához* ugyanazzal a heroikus munkabírással, öntudattal és naiv bizalommal, mint Cs. Szabó, vajon ott van-e még a kultúra – a *magasban*? Ha nincs ott, mi magasodik föl helyette? A *Régi és mai portyázókból* megtudhatjuk, hogy az író hogyan látta az „Európa-járás”, a „világjárás” ontológiáját egykor és a mű keletkezésekor: „a száműzetés legtöbbünk számára csak önkéntes volt, csak képletesen kellett érteni, s egy meghasonlott országból hajtott szabadabb és kiegyensúlyozottabb lelkek közé, a nagyvilágért pedig nem kellett lemondanunk a földrajzi hazáról, amely helyett amúgy is inkább egy eszményi hont hordoztunk a homlokunk mögött költők igéiben s egy hibátlanul tündöklő Magyarország tervében”. Na, és a „mai fiatalok”? „Ennek folytán még a költők se tudják líraian befogadni a világot, csupán bíráló összevetések, dialektikus vita formájában. A mi egykori odaadó lírikus áhítatunkkal szemben elemző módszerekhez folyamodnak; úgy vitatják meg önmagukkal, egymás közt is idegenekkel a Nyugatot, mintha egy külföldi nagyüzem látogatói lennének. [...] Hiszen első fölfedezéseiket Nyugaton nem a hazából, hanem már egy fölfedezésből tették meg, nem a Keleti pályaudvarról, hanem egy összehasonlításból kerekedtek föl vakációs újtjukra [...]”

Mi vajon hogyan utazunk? Sajátosságunk ígézetében, mint a peregrinusok, vagy nyugatmajmoló rajongással? Olthatatlan tudásszomjjal, kíváncsisággal, vagy turisztikai fogyasztók, hétfégi büfelejtők gyanánt? Miként értékeljük a hazát és a nagyvilágot, portyáink során miféle identitásra teszünk szert? Nem válik-e kárunkra, ha végképp sutba dobjuk Cs. Szabó László lírikus dialektikáját? (MMA Kiadó, 2018)

UGHY MIKLÓS, Pasqua, 2007

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

BALÁZS GÉZA

Tárnok Zoltán: Kereszt a falon

Kortárs, 2018

Tárnok Zoltán elbeszéléseinek főszereplője a kisember, a marginalizálódott ember, a periférián, leszorított sorban élő ember, másként: proli, sok esetben: lúzer. Ha választékosabban akarjuk kifejezni, ahogy az írónál több helyen is megjelenik: emberek az élet árnyékos oldaláról. Az árnyék fantasztikus ötletét (le tud válni az emberről) Székely János írta be a magyar irodalomba (*Az árnyék*, 1967). A fantasztikum Tárnok Zoltánnál is előfordul, jelesen éppen *Az árnyék* című elbeszélésben: „valami árnyékszerű, testetlen feketeség”, „az árnyéknak éppen hogy nem kocsikázásra, ámde annak szintiszta megakadályozására támadt ingere”. Az árnyék lehet jelzés egy folyamatos megfigyelésnek kitett ember esetében: „Mindig legyen mögötte árnyék.” Az árnyék más megvilágításba helyezhet, másként láttat: „Bizonyos árnyékolásban [...] majdhogynem ellenszenvesnek találta az arcát.” Lehet az árnyék mint valaki éppen jelen nem lévő ember: „a börtönből is szuszogott rám az árnyéka”. Több elbeszélésben tehát az árnyék több önmagánál – többletjelentést hordoz. Az élet árnyékos oldalát hangsúlyozza az ellentéte is, vagyis az élet napos oldala (itt is beugrik egy erdélyi szerző, Karácsony Benő remek és kevésbé reflektált regénye: *Napos oldal*, 1936). Tárnok Zoltánnál: akik az árnyékos oldalon tartózkodnak, nem is sejtik, hogy „van más is, hogy felebarátaik szerencsésebbjei, a napos oldalon sétífkáló”, vagy másként: „Úgy éreztem, eljött az én időm, a sok rohadat vakoskodás után végre itt a napos oldal.” Ez az árnyékos oldal szigorúan egy mikrokozmoszban, Budapest sokféleképpen „irodalmiasított”, kétarcú részében, a VIII. kerületben, annak is Baross utca és Horváth Mihály tér tengelyében bukkan elénk. Beugrik egy-egy dokumentarista esemény: HÉV-baleset, békásmegyeri lakásrobbantás, de ezekre valószínűleg csak az egykori újságolvasók emlékeznek. Az események hosszabb időszakot, legalább fél évszázadot fognak át, és sok esetben „időtlennek” vannak nagyítva. Így jutunk el a mikrokozmosztól a makrokozmoszig, a később bemutatandó „ötödik égtáji”. A legrégebben datált elbeszélés 1966-ból származik, a legfrissebb napjainkból, ezzel azt is mutatva, hogy bár a világ s a környezet is ötven év alatt változik, az emberi élet-

utak, sorsok, gondok mintha változatlanok lennének. Ugyanúgy vannak, lesznek kisemberek, árnyékban élők. Merthogy – tartós tapasztalat – ők alkotják (mi alkotjuk) a többséget. Tárnok Zoltán *Kereszt a falon* című válogatott elbeszéléseket tartalmazó kötete tizenegy elbeszélést foglal magába hét korábbi kötetéből.

Milyen kisembereket, életsorsokat vetít elénk Tárnok Zoltán? *Az árnyék* (1996) főszereplőjének neve is kisemberi, mert talán óvatlanul, meggondolatlanul tréfás, kigúnyolásra okot adó rímformáz: Olajos Lajos. Olajos küldönc, mindenek egy vállalatnál, az ebédet is elhossa, ha megkérik rá, ám a „rendszerdöntés” elsők között dobja az utcára, és az akkor gyorsan szaporodó gátlástalan ügyeskedők karmaiba kerül. Mondhatni, duplán lesz földönfutó. Az író szerint itt a földön már nincs is megoldás, Olajos „árnyékká”, kísértetté válik, aki igazságot szolgáltat. Az elbeszélésben (kisregényben) aprólékosan árnyalja a szerző a kisember kisvilágát, családi, társadalmi és történelmi bonyodalmak elviselésére, túlélésére kialakított életmódját, mindezzel elnyerve az olvasó rokonszenvét. Ahogy a történet fodrozódik, úgy szurkolunk neki vagy érte egyre jobban, mert tapasztalataink alapján szinte bizonyosra vesszük, hogy elbukik.

Egy külvárosi srác egyes szám első személyben meséli el futballkarrierjét (*Szemközt a lelátó*, 1976). Egy edző fölfedezi futballtehetségét, szép karriert fut be, amit betetőz egy csodálatosnak, vonzóan ígérkező házasság. Majd kiderül, hogy még sincs minden rendben, elkezdődik az „összetöredezés”, lecsúszás, egészen a börtönig. Ami viszont stilsztikailag érdekes: egy jól beszélő lúzer szájából halljuk az élettörténetet tényszerűen, nem panaszkodásként, olykor humorral fűszerezve: „én semmit sem tudok tisztán kapni, bogárral kell lenyelnem a levest, benne van egész elfuserált útvonalam”.

A *Nyüszítések* (1975) egy belvárosi bérház függőfolyosóján ücsörgő üvöltöző elmeháborodotról szól. Eleinte még elnézik neki, „szegény bolond”, de amikor már tarthatatlanná válik, elvitetik. S ez a jelenet is roppant együtt érző: „Jöjjön szépen... Jó helyre megyünk, nem börtönbe... Főtt ételt kap, tiszta ágyneműt. Mi ebben a rossz?”

Az *Éjfél*ig (1980) egy pillanatra mintha a „Pál utcaiakat” idézné, fiúk „bikáznak” (egyfajta golyójáték) a tér eldugott sarkában. Egy erősebb fiú elveszi a gyermekek játékát, majd az agresszor is bűnhődik (pengével megjelölik), mert mindenkinél van erősebb, az élet már csak ilyen.

Elnyomott öcs ír palackpostát egy „távoli olvasónak”, akit a „végzetes báty” tart „alattvalóként” szobafogságban, sőt terror alatt *A hinta, a romos ház meg a Gizi* (1966) című elbeszélésben. A gyermekkor nagy traumái követik egymást: a testvéri erőszak mellett az első, suta szerelem, valamint az elköltözés: fájdalmas elszakadás a gyermekkor világától, az első világtól. Tudható, sorozatban jönnek majd az elszakadások, de az első mindig a leginkább megrendítő.

A *Méz és méreg* (1992) főszereplője a leszázalékolását intézi, közben furcsa jeleket vesz észre, és olyan érzése támad, mintha egy megrendezett jelenetben lenne, figyelik, rejtett kamerák veszik, s arra ösztönzik, hogy magánnyomozásba kezdjen egy ismeretlen férfi után. A nyomozás során az ismeretlen egyre ismerősebbé válik, nevét, munkahelyét, kapcsolatait is feltárja, lakásába is bejut. Csakhogy időközben úgy érzi, az őt irányító megfigyelő, a hang („buborékpattanás”), a szerkesztő és önmaga mintha azonos lenne: „önmagamat látom ott kitekeredve, évekkkel, évtizedekkel előbbi önmagamat az ablakon bevágó, szemfájdító nap lobogásában”. A „meghasadt” személyiség ábrázolásán túl az elbeszélés alaptörténetének újdonsága a korunk technikája által lehetővé vált folyamatos megfigyelés, amelynek alappéldája az orwelli *1984*. Korunkban pedig a mediatizáció és digitális technológia által egybecsúsztatott magán- és nyilvános világ (*Való világ*, reality show), amelyből az érzékelést megtévesztő virtuális valóság épül föl. De honnan a cím? Az író valamennyi elbeszéléscíme a szövegből vett idézet, erőteljes szimbólummá növelve. A *Méz és méreg* esetében ez a mondat: „Ahogy eleink mondanák: a méz színe alatt nyújtja a mérget!”

Észter kiemelt káder lett a vállalatnál, de nem tudja magát elfogadtatni, nem veszi komolyan a közössége, otthona és társa sincs, teljesen, szexuálisan is kiszolgáltatottá válik. A *Távolodva* (1983) című elbeszélés sűrített mozzanatokkal Észter magámaradottságát mutatja meg. A nem helyén lévő, sodródó ember elveszését.

A totális kiszolgáltatottság helyzete az albérlő: *Az albérlő* (1973). Nemcsak azért, mert nincs lakása, ezért máséba, esetleg vele együtt társbérletbe kényszerül, hanem azért is, mert mindenben alárendelt, sokszor még elemi szükségleteit is egy idegen emberhez kell igazítania. De még a „végér-

vényes albérlő”, aki fel is van készülve ezekre a megaláztatásokra, kerülhet olyan meglepő helyzetekbe, hogy a végén csak egyetlen – az irracionálisításokra adott még inkább irracionális – válasz maradt a számára.

A válogatáskötet címadója a *Kereszt a falon* című elbeszélés. Az összes közül ez a leglíraibb, ez szól legszebben a szeretetvágyról, a megmaradni, fennmaradni mellett a jobbá lenni vágyáról és persze ismételten az elbukásról. Főszereplője egy lány, aki belesodródik a VIII. kerületi éjszakai életbe, prostituált („éjszakai bajnoknő”) lesz „futtatóval” (stricivel, selyemfiúval), gyermeke is születik. Azonban igyekszik ebből kikecmeregni, feljebb kapaszkodni. A kitörés lehetősége fel is villan, egy valószínűtlen kapcsolatban: egy nála fiatalabb, értelmiségi elit családból való egyetemista fiú személyében. A kapcsolat édes, mámorító percei után azonban drámai váltás következik: a fiú halálos beteg. Nincs más út, folytatódik a lassan emelkedő, de mégiscsak az elfogadott polgári lét alatti élet. S bár a lányát sikeresen úgy neveli, hogy ebből semmit se vegyen észre, s minden meglegyen számára egy másik élethez, amikor a lánya rájön, hogy miből él, őt is elveszti.

A *Szédülés* (1979) egy jóakarátú, művelt tanár évtizedes lefojtott indulatai nyomán támadt suta, önkontrollját vesztő, mindent tönkretevő kitörési kísérletét tárja elénk: „a tanárt arra szorítja a hivatása, hogy minduntalan a magáénál alacsonyabb szinten fejezze ki magát, nem csoda, ha [...] ő maga is lesüpped lassacskán a gügyögéshez közel álló színvonalra”. A legtöbb elbeszélés az időtlenségbe helyezi ki a történetét, néha ki is mondva, kozmikus távlatot teremtve: „e pillanattól kezdve biztosan tudta, hogy mindaz, amit lát és csinál, valószínűleg nem most történik”. *Az ötödik égtáj* című (egy 2012-es kötetből való) elbeszélés pedig egy „szöveggyógyító”, korrektor nyugdíjazáskor történő befelé fordulását, végső soron önfeladását mutatja be.

Tárnok Zoltán stílusa változatos. Sokféle elbeszélési mód, nézőpont és nyelvi megoldás jellemzi. Roppant finom írói módszerekkel emeli meg, teszi irodalmivá a külvárosi pesti nyelv fordulatait. Egyes elbeszélései a részletező, tárgyias intellektuális stílust képviselik, mások az élőbeszéd drámaiságához közelítenek, de mindvégig kifogástalan mondat-szerkesztésben, stílusban. Felbukkan a szövegben a nyelvet figyelő értelmiségi (író) gesztusa: „Nagy irodalmár volt, kigyúlt a feje, ha eleresztettem neki valami zaftosabb kültelki szöveget, mindjárt föl is jegyezte magának. Egyszer mindenfélét összeivott, féldeciket, sört, pezsgót, uborkalevet, azt találtam

mondani neki: Érzem a leheleteden. Tele vagy, mint a hatos villamos. Ő pedig már kapta is elő a noteszét meg a ceruzáját, és már jegyezte föl ezt a rossz szöveget is, aztán meg állítólag belefűszerezte az írományaiba, azt mondta, ettől élénkül fel, ettől kap egy kis gurulatot a stílusa...”

Aprólékos és szinte láthatatlan munkát végez a szöveggyógyító, a korrektor (*Az ötödik égtáj*). Többnyire nem ismerik, nem tartják számon. Bár, ha nem lenne, akkor egészen biztosan feltűnne a hiánya. S vajon hogyan hat ez vissza magára a személyiségre? „Nélkülözhetetlen munkaeszköze a Helyesírási Tanácsadó Szótár és az Idegen szavak Szótára lett, ezek valamelyikét – ahányszor csak bármilyen gyanús dologba botlott, vagy valami másképp rémlott neki – rendre felütötte... Idővel aztán már azt is tudta, hogy ezeket sem lehet ám vakon és nyakló nélkül követni, egyik sem szentírás, nem kőbe vésett parancsolat, megvannak a belső ellentmondásai, és imitt-amott el is avultak. No meg olyan is van, hogy szolgálai alkalmazásuk egyenesen tönkretenné az adott szöveget, a szöveg különösségét, van tehát, kivált művészi igényű munkában, ami éppen úgy jó, ahogyan rossz, mert az akadémikus kívánalmakat, mondhatni, mint kutya a vizet, rázza le magáról.” Lám, a korrektor sem föltétlenül szolgálai szabálykövető, hanem alkotó ember: „Akár fűtyülhetett is az éppen soros nyelvészeti kukorékolásokra, mert tudta, hogy mindezek múltlagos dolgok, s amit a tudósi csököttség ma még tilalmaz, hamarosan jogerőssé válhat, nincs hát miért kapálózni ellene, ha egyszer mindenki, egy egész nyelvközösség helyénvalónak találja.” A korszerű nyelvművelés pontosan ezt mondja: amit a nyelvközösség elfogad, az ellen nincs mit tenni. Vajon azonosulni tudunk-e az életére, tevékenységére tekintő korrektor rezignált gondolataival? És hogy vagyunk a magunk „kisemberségével”? „Mindazonáltal tudta jól, hogy amit ő végez, csak afféle szellemi segédmunka, nem becsülte túl. Ha nem is értett egyet közvetlen főnökével, aki magát a szöveggondozást előszeretettel és aggálytalanul pusztán beékezként emlegette, mintha az egész művelet csak annyiból állna, hogy egy kéziratot az írógép fogyatékos betűkészletéből eredő ékezethiányokat pótolja, azzal azért maga is tisztában volt, hogy ez a munka bizony a névtelenség jótékony takarásában zajlik, nincs hely a világon, ahol bárki is jegyezné az ő szöveggyógyító hozzájárulását.”

A kisemberek író által megfigyelt nyelvi világa emelt, szépirodalmi szinten jelenik meg az elbeszélésekben. A nyelvi világ egyik összetevője a nagyvárosi, kültelki folklór, valamint a szleng. Ennek ellenére az elbeszélések stílusa nem közelít a nyelvi

dokumentarizmusához, megmarad „emelkedettnek”. A kellemetlen ember jellemzése: „befelé nőtt a hajam tőle”; „vannak elegen, akiket parafadugónak se használnék”; „az ilyen alak úgy jön világra, hogy egy részeseges múzeumőr leissza róluk a folyadékot”. Kizökkenés, nem várt fordulat: „volt egy kis szőr a palacsintában”. A visszafogott, lefojtott élet: „nem háborgatja, mint egy babszem felbillenése a tányéron”. Minden író komoly dilemmája a nyelvi kimondás / ki nem mondás: „Te még gyakni sem tudsz... Barátunk nem az ódon zamatú igét használta, hanem az elfajzott származékát, amely csak újabb időkben vált oly közkeletűvé, hogy úton-útfélen halani serdülő fiúk s lányok szájából, olvashatni mindenfajta rangosnak mondott kiadványban, jóllehet azelőtt nemhogy nem tűrte el a nyomdafestéket, de még pusztá kiejtése sem csekély borzongást keltett magára valamit is adó társaságban.” Vagy másutt: „Azt az épületes megjegyzést eresztette el, hogy nem lopja ő a... és itt kimondta magyarul azt a közönséges, jelentősen mai szót, amit én hölgytársaságban sose vennék a számra, s amit most is – hogy a papír bele ne piruljon – jobb híján csak tölténynek mernék nevezni. Szóval nem lopja ő azt a bizonyos, a hölgyet olyannyira függőségben tartó portékát, hogy napra nap csak úgy hintegesse!”

Íme a bizonyíték, hogy sem nyelvi játék, sem nyers kimondás nem föltétlenül szükséges: lehetséges irodalmi szövegben csak érzékeltetni és nem megjeleníteni a nyers szavakat, kifejezéseket. Néhány érdekes kifejezéssel, szóval illusztrálom Tárnok Zoltán stílusát. Aprólékos, részletező, jellemző leírások: *piszkoskék fővárosi autóbusz, a cipő félig kicsibrálva, egyebugya öltözék, csurgóra húzott zsiros kalap*. A Horváth Mihály téri templom leírása: „A templom állványokkal körbeácsolt, páros tornya mint valami kifordult foggyökér nyilallott a vidék fölé...” Korszakjellemző szavak: *méhpempő, orkánkabát, nejlonharisnya, vetkőzős golyóstoll, rágógumi*. Pontos, szinte „beszélő” jellemrajzok: *hervadt lucskosrózsis, szerző-mozgó ember, sajtóbőrű férfi, szét-döncölt ábrázat, barkós férfiú, vérágas szem, vízálló mosolyú fiatalember, faros-bögyös, uszonykező báty, szöszke, szívarcú lány, neki a hét is páros*. Egy mozdulat, gesztus leírása: *betámított az irodába, trombukázik (a porban), eltéved az ember szája, elektromos pofon* (csak az tudja értékelni ezt a jelzőt, aki már kapott pofont). Egy hangulat: „untam az aranyeres hangulatot”. Kültelki beszélőségek – amelyért, tudjuk, könnyen járhat valami „meglepetés”: „lakjon a tizedik emeleten, és ne legyen lépcső”, „hamarosan felültetem őket a felhő szélére”. Az elbeszélések nyelvi leleményei általános megfigyelések és igazságok kimondásához vezetnek: „a társadalom

nemcsak legelésző lángelmékből áll; milliók keresik gyűlöletük tárgyát, és ha nem lelik, boldogtalanok”. A magyar nyelv adta tömörséggel: „keresztbe gyűlöljük egymást”.

Az egyes elbeszélések főszereplői kivétel nélkül jók, vagy legalábbis törekszenek a jóra, élni, túlélni akarnak. A történetek sok esetben vezetnek bennünket a meghasadt, osztódó, egyes esetekben kettős személyiségek világába. De kivétel nélkül a fizikai és lelki válságba került, szorongatott, szorongó emberek sorsával foglalkoznak. Nyilvánvaló az író empatikus hozzáállása: nemcsak ismeri, de szereti is ezeket a kisembereket. Szereti őket, mert alapvetően jók, vagy legalábbis jobbak akarnak lenni, élni akarnak, „ahogy lehet”. Ki mondhatna ítéletet felettük, ha éppen kitérés kísérleteik nem megszo-kottak, ügyetlenek vagy végzetesek? Tárnok Zoltán irodalmivá magasztosult figurái, kisemberei elnyerik rokonszenvünket: részben azért, mert magunkat is felismerjük bennük (mindenki kisember valahol), részben azért, mert szinte mindig kivétel nélkül elbuknak, és harmadrészt azért, mert az ember nem feledheti el, hogy az emberi közösségeket csak a szolidaritás tarthatja fenn. Az erre való figyelmeztetés is a művészet, jelen esetben az irodalom dolga. Hogy mindez velünk is történt, történik vagy történhet, az teszi igazán elevené, életszerűvé az író történeteit. Csak az szomoríthat el bennünket, s ez

az író szomorkás rezignáltsága: hogy valamennyi szereplője itt a földön elbukik, s legföljebb reménykedhet valami magasabb rendű, meg nem ismerhető igazságban.

Tárnok Zoltán kisembereinek valós és irracionálisba hajló történetei mindig eljutnak valamilyen filozófiai gondolatig. Legtávolabb talán *Az ötödik égtáj* című elbeszélésben. Már maga a cím is költői és légies: „Az ötödik égtáj! Ez a jó irány.” Tegyük hozzá: az ötödik égtáj fölfelé van! „Maradt ezenkívül más?” – teszi föl a kérdést a korrektor. „S mindez csak arra való, arra lesz jó, hogy a végén legyen mit elvenni tőlünk? Nem lesz többé soha övé még az az égett szélű fakanál sem, amivel mostanáig az ételeit kavargatta. S a kékről pirosra, pirosról kékre váltható golyóstollának, a rojtzott szegélyű könyvjelzőjének is örökre búcsút mondhat? [...] Lehetséges, hogy ez mind-mind, kivétel nélkül oda lesz, végleg ki fog fakulni a képből, s az ő sok évtizedes munkálkodása még csak be sem íródik sehová? Márpedig az nem kérdés, hogy újra meg újra így, ilyen módon szokott alakulni a dolog, legalábbis eddig még mindenkinek sikerült ezeket az utolsó darabig elveszíteni.” Ritka tömörséggel, egyszerűséggel kérdez rá a leglényegesebbre: „Csakugyan úgy lehet, hogy a legparányibb moccanásunkkal is a nagy egyetemet, magát a mindenséget változtatjuk meg?”

BENCE ERIKA

Tolnai Ottó: Szeméremékszerek – A két steril pohár

Jelenkor, 2018

Némi túlzással azt mondhatnám, amikor a *Szeméremékszerek* címmel tervezett regényfolyam első darabjáról, Tolnai Ottó *A két steril pohár* című regényéről szóló ismertetőm írásához fogtam, készletet éreztem, de inkább csak – és nem komolyan! – felmerült bennem a gondolat, hogy szóról szóra átmásolom a szerző *A pompeji szerelmesek – Fejezetek az Infaustusból* című könyvéről (Alexandra, 2007) szóló írásomat (*Tolnai-tárgylexikon. Tolnai Ottó: A pompeji szerelmesek*, Híd, 2008/2, 75–80.). A főcímek és a kiadási adatok cseréje mellett – a narratívák teljesen megegyező sajátosságaiból kifolyólag – lehet, fel sem tűnne, hogy másik Tolnai-regényről van szó. Az új regény *A pompeji szerelmesek* mellett a *Grena-*

dírmars (zEtna, 2008) című, rövid történeteket (alcíme szerint „egy kis ízelt opus”) tartalmazó könyvének világára emlékeztet, s mintha erre az analógiára maga az író is utalna egy jegyzetében vagy interjújában – visszakeresve, sajnos, nem találtam meg a forrást! –, hogy „semmis kis történetek” gyűlnek, sorakoznak egy majdani regény virtuális tartalomtatójában.

A „kis történet” Tolnai írói világában olyan rövid történetet, töredéket vagy epizódot jelent, amilyenek – kritikai vélemények szerint rendezetlenül, pontosabban – az elbeszélés folyamatosságának hiányában „középpont” nélkül peregnek, sorjáznak előttünk egy majdani regénykonstrukció vázelemei

BENCE ERIKA (1967) Újvidék

között, miközben az sem világos minden esetben, hogy vajon ki (milyen vagy melyik elbeszélő) görgeti maga előtt ezt a „törmelékét”: a kisműfajok rengetegét. Persze, a Tolnai-féle rendezetlenségnek vagy „tákolmány” nem teljesen vagy egyáltalán nem pejoratív a jelentéskimenete: „zseniális tákolmány”, aminek törvényszerűségeit a következőképp írja le az említett kritika: „...a radikális egymás mellé rendelés szemlélete, a mintegy nyelvi környezetekben és performatív rétegekben feltáruló, a *tiszta költészetre* törő, lauréatamont-i szépség ideálja: a varrógép és az esernyő véletlen találkozása a boncasztalon” (JÁNOSY Lajos, *A határtalanőr*, Litera.hu, 2018. június 9.).

Több mint egy évtizeddel ezelőtt *A pompeji szerelmesek* és az *Infaustus* című, rövid történetekre tagoló alfejezete kapcsán is a szövegkoherencia kérdése jelentette számomra a mű legizgalmasabb és „legfogósabb” olvasói dilemmáját. Akkor (a fent említett írásomban) a következőképp értelmeztem a jelenséget: „Miként a mű alcíme jelöli meg: részleteket olvasunk – legalábbis úgy gondoljuk egy ideig – a készülő *Infaustus* című, a fürdőváros bohémjeiről szóló regényből. Az *Infaustus* azonban – hamar kiderül – csak az egyik felmerülő regénylehetőség a szöveg egészben belül, s csak egyetlen – zárójeles közcímekkel rövidtörténetekre tagolt – fejezete a könyvnek. A *pompeji szerelmesek* cím alatt élénk tároló „szöveganyag” ugyanakkor – tagoltsága és minden hagyományos értelemben vett linearitást és összefüggést lebontó szerkezete ellenére is – koherens szöveg. Egységességét az azonos térbeli koordináták közé helyezetttség, az elbeszélői, illetve a szereplői szövegek megegyező, hasonló vagy ismétlődő jellege hozza létre.” Maga a tárgyalt regény (egyik) elbeszélője is reflektál a mű szövegvilágainak összetett, egymástól elválaszthatatlanul terebélyesedő, hömpölygő és – mint a *Grenadírmars* esetében – „a más másá hatványozó, [...] a szituációkat történetté tágító nyelvi figurativitás” jelenségére (ТНОМКА Beáta, *Aprózás, kispróza, kézművesség [Tolnai Ottó: Grenadírmars]*, Jelenkor, 2008/10, 1169.): Olivér „szabadon lebegő fóliánsokból összeszerelt naplókönyveire” utal (Novák Anikó, *Fiktív többszerzőjűség Tolnai Ottó újabb prózájában*, Létünk, 2010/4, 144.).

A két steril pohár „első beleolvasásra” kicsit másnak tűnik; az elbeszélés elrendezettségét és az elbeszélő kilétét illetően könnyebben megfejthető enigmának, hiszen van egy jól kivehető, szinte lineárisnak tekinthető történetszála; mint nagyon

régen a kivehető epikus váz valamely „poétai románban”. Főleg, hogy sem a kortárs irodalomtól, sem Tolnai világától nem idegenek ezek a régi költői regiszterek! Az elbeszélőt T. Olivérnek hívják, mint az *Infaustus* egyik jól ismert beszélőjét, a szerző megszámlálhatatlan alteregóinak egyikét, akit otthonról (Palicsfürdő) elküldenek két steril pohárért a gyógyszertárba. A látszólagos elbeszélés ezzel a momentummal veszi kezdetét, hogy bejárva a város térbeli és tropológiai (szimbolikus jelentéssel bíró) alakzatait, egy kisvárosi Ulysses (POKORNY Zsófia, *A palicsfürdői Ulysses*, olvassbele.com, 2018. szeptember 13.) – a vasútállomást, a határzónát, a rendőrséget és a pszichiátriát mint helyszínt közbeiktató – története bontakozzék ki előttünk. Ahogy azonban egyre sokasodnak a szituációk, a helyszínek és a szereplők a történetben, úgy válik egyre kérdésesebbé számunkra az elbeszélés átláthatóságának és a „ki beszél?” követhetőségének helyzete. Sorra feltűnnek, megjelennek, beleszólnak, elbeszélővé válnak a korábbi Tolnai-művek alakjai Regény Misutól, P. Howardon át Jonathánig. Emellett valóságos és virtuális (élet)művek, szerzők tűnnek fel: Magyar László leváltáros, Nagy József mozgásszínházi rendező, Bozsik és Ladányi kortárs írók. A Tolnai-regényben "peremre szolult"-at jelentő (eredetileg: "áldatlan") infaustusok történeteivel együtt görgetik saját kisviláguk anekdotáit. Tehát a *Szeméremékszerek* első darabja

a korábbi Tolnai-művek mellett egy sor kulturális térrel, tartalommal és jelentéssel együtt kontextualizálódik más irodalmi művek szöveghálózatában. Ráadásul a határzónába keveredő, ott elfogott és végül sorsát a pszichiátrián befejező író alakja – akinek kéziratmappáját is megszerzik, majd megpróbálják értelmezni különböző hivatalos közegek – egyenesmód hozza be e történet- és szövegdszungeba a Csáth-történetet is,

hogy végül maga a regény, vagyis a szöveg is a Csáth-napló fejezeteibe „olvadjon” bele, azaz idegen szövegben érjen véget.

Az alteregók és a „ki beszél?” kérdése mellett érdemes figyelmet szentelni a Tolnai-regényvilág további két fontos szövegalkotó aspektusára: tárgyi univerzumára és bédekkerелеmeire. Azt hiszem, a recepció különböző területei (recenzió, kritika, interpretáció) is egyetértenek a Tolnai-próza muzealizáló jellegével, miszerint az kiállítás-ként, illetve tárgylexikonként is olvasható. (Novák Anikó *A kollekció poétikája. Gyűjtés és muzealizálás Tolnai Ottó műveiben* címmel értékezik a jelenségről [BTK-VMFK,

2018]. Magam *A pompeji szerelmese*ről is mint lexikonról írtam bírálatot. Lásd fentebb.) Legújabb könyvének aktuális recepciója is sorra fölveti ezt a témát: a tárgykereső cserkészjátékot mint olvasási és értési lehetőséget (JÁNOSY, *i. m.*). Az alteregók és elbeszélők/történetmondók, valamint Palicsfürdő térbeli alakzatai és helyei története mellett ugyanis mérhetetlen számú tárgy kerül „kiállításra”, azaz alakítja az elbeszélést: zsákba gyűjtött galambszar, teniszlabda mint szeméremékszer, varrógép, esernyő, boncaszta. Mind-mind szokatlan kontextusban fordulnak elő és helyeződnek egymás mellé. Az lehet az érzésünk, hogy a vajdasági irodalom legismertebb szimbólumai, a sár, a por és a batár mellé – Csáth Géza után Tolnai Ottó és Kontra Ferenc prózájában új jelentéseket nyerve – a boncaszta is odakerült.

A két steril pohár „szétírt” bédekker jellegére maga az első számú elbeszélő, itt talán még T. Olivér hívja fel a figyelmet: arról gondolkodik, mit kellene beletenni a legújabb Palics-útikalauzba, amelynek írását „gyönyörű dolognak” tartja ugyan, de maga inkább a visszaját alkotja meg, ahogy egy, a műfajban jártas szerb barátja szokta mondani: „... más bédekkerben összefoglalni egy fürdőhelyet például, és más szétbeszélni-szétírni à la T. Olivér”.

Van olyan olvasója és kritikusa, aki megpróbálta „kicédulázni” elemeit, dokumentumait és kódjait, s e jegyzetek segítségével rendet teremteni – nem sok sikerrel, gondolom! – a Tolnai-alteregók és szövegvilágok rengetegében (JÁNOSY, *i. m.*). Van, aki enigmaként, „titokzatos ügyként” tekint olvasására (ТОМКА, *i. m.*; MIKOLA Gyöngyi, *A Nagy Konstelláció. Kommentárok Tolnai Ottó poétikájához*, Alexandra, Pécs, 2005), s van, aki inkább a szövegszerveződésre figyel (POKORNY, *i. m.*). Novák Anikó Tolnai Ottó műveit Imaginárius Múzeumokként, az elbeszélőt ezek kusztoszaként értelmezi (*Tolnai Ottó Imaginárius Múzeuma, Létünk*, 2012/3, 89–99.). Emellett felmerülhet bennünk még a bédekkerként/útikalauzként, lexikonként, katalógusként, intertextuális szöveghálóként, idegen szövegek újraírásaként/újramondásaként történő értelmezés lehetősége is. Egyáltalán nem vagyok biztos benne, hogy ezeket a műveket hagyományos értelemben vett regénykonstellációként lehetne megközelíteni, ugyanakkor és mégis ez az egyetlen műfaj, amely – formátlansága és tág befogadóképessége révén – keretet adhat egy ilyen „szövegtenger” olvasásához: valahol a fércmunka és a remekmű között elhelyezhető egyedi Tolnai-múzeumban.

KIS PETRONELLA

Cseke Ákos: Nem halhatsz meg

Kortárs, 2018

Cseke Ákos új kötete esszéiben járja körül az irodalom egyik legősibb toposzát: a halált. A beemelt történetek egy kiragadott, örökkévalóságnak tűnő pillanat köré szerveződnek, amikor az ember – annak ellenére, hogy a világról alkotott tudásának és tapasztalatának köszönhetően tisztában van az élet végeségével – szembesül a visszafordíthatatlannal, és rádöbben a megváltoztathatatlanra, hogy az, akit a világon legjobban szeret, meghal, mindörökre eltűnik a szeme elől. Tágabb értelemben azonban az írások a veszteségre adott emberi reakciókat szemléltetik, amelyek jelentősen túlnyúlnak egy adott pillanaton: a feltámadásba, a lélek továbbélésébe, az újbóli találkozásba vetett hit manifesztálódását.

A halál témája évezredes hagyománya, feldolgozottsága és könyvtárnyi szakirodalma ellenére rendkívüli aktualitással bír napjainkban. Az elmúlt évtizedekben gyökeresen megváltozott az ember

viszonyulása a halálhoz: az ehhez kapcsolódó otthoni szokások, rituálék gyakorlatilag kivesztek a mindennapokból, az intézményesülés (a kórházakban való lábadozás, az, hogy életünk utolsó perceiben idegenek – nővérek, orvosok, más betegek – vesznek minket körül) pedig nemcsak elszigeteli a haldoklót szeretteitől, és elszemélyteleníti vagy épp lehetetlenné teszi a végső búcsút, de a holttest targonkát, különösen a gyerekek előtt, tabuvá is avatja a halál természetes jelenségét. Az egyre gyorsuló világ örült zakatolása pedig nem hagy nyugtot és időt a gyászolóknak a feldolgozásra, hanem elvárja, hogy minél hamarabb visszatérjen a „normális” kerékvágásba, lépjen túl a problémáin, és koncentráljon a munkájára, mintha az ember is pusztán egy 21. századi gépként funkcionálna.

Mindazonáltal a téma kiváltképp ingoványos területnek minősül: a fiktív, kísértetekről szóló tör-

ténetek kutatásának létjogosultságát többen kétségbe vonják tudományos megalapozatlansága, igazolhatatlansága miatt. Miért is ringatja magát az ember efféle „nevetséges” illúziókban? Talán már megvetésre méltó kicsinyesség, ha valaki halálában is birtokolni vágyja szerelme szeretetét, és képtelen az elengedésre? Cseke Ákos kötetének egyik legnagyobb bravúrja éppen azon paradoxon demonstrálásában rejlik, miszerint annak ellenére, hogy a halál után történekről senki sem lehet birtokában érvényes, megkérdőjelezhetetlen tudásnak, mégis elméleteket kényszerítenek rá, és irracionálisnak, hiteltelennek minősítik az élet és halál közti átjárhatóságot. Ezen elméleteket aztán a legtöbb esetben azok hangoztatói is megkérdőjelezhetik, amikor kénytelenek szembenézni szerettük halálával. A személyes érintettségünk ugyanis, amikor rádöbbenünk és beleremegünk a gondolatba, hogy a jövőt már nem élhetjük át azzal, akit szeretünk, a vele közösen alkotott egységünk felbomlik, jelentős mértékben képes megváltoztatni nézőpontunkat: „valami olyasmi ellen küzd, ami egy váratlan élet-halál helyzetben könnyen saját léte, gondolkodása, szerelme, szeretete egyedüli lehetőségévé, boldogságos sejtésévé, legutolsó reményévé, megfellebbezhetetlen igazságává válik”. Ezt remekül szemlélteti Foucault, az egyik legnevesebb európai filozófus, teoretikus álláspontja, aki éppen azt a filozófiai beszédmódot nevezi „nevetségesnek”, amely meg akarja mondani, mi az igazság: azt ugyanis szerinte sem szégyen „kinyomozni” és elismerni, az ember saját gondolkodása hogyan változott meg „egy számára idegen tudásról szerzett tapasztalat hatására”.

Cseke ráadásul rávilágít arra – például Polcz Alaine gondolatai nyomán, aki szerint a lélek továbbélésébe vetett hit az elmebaj jele, a valóság megtagadása és gyógyítandó dolog –, hogy a halált övező kérdéskört nem célravezető a szubjektív-objektív és az igaz-hamis ellentétpárok éles határvonalának kategorikusságán belül vizsgálni, mivel a feltámadás, illetve a túlvilág eszméje eredendően a keresztény hithez kötődik, a hit viszont nem egy olyan dolog, ami érvrendszeren és bizonyítható teológiatörténeti vagy -kritikai tényeken alapulna. Ugyanakkor többek között éppen ezeken a hitrendszereken és az ehhez kapcsolódó szokásokon nyugszik egy nemzet vagy közösség kultúrája is. A szerző láncszerűen fűzi és kapcsolja össze ezeket a fogalmakat, rámutatva arra, hogy mindezen hagyományos

értékek semmissé válnának abban az esetben, ha kizárólag racionálisan, tudományos bizonyítások alapján gondolkodnánk, sőt, megszűnénk igazán embernek lenni, ha érzelmeinket, reményeinket megpróbálnánk kiiktatni – pedig utóbbiak éppen olyasmikre vonatkoznak, amelyek saját erőfeszítéseinkből nem valósíthatók meg, emberi határainkon túlmutatnak.

A kötetben magyar és európai elbeszélések, regények, mítoszok, mesék (sőt festményelemzések) bukkannak fel az ókortól kezdve egészen a 20. századig (Ovidiustól, Platónról, Euripidésztől Shakespeare-en, Hóféhérkén és Csipkerózsikán át Proustig, Beckettig és Krúdyig), de találunk a halál mibenlétéről és annak feldolgozásáról szóló feljegyzéseket, naplórészleteket is írók, költők, filozófusok tollából. Hatalmasabb-e a szeretet a halálnál? Lehetséges-e valakit visszaszeretni az életbe? Ezeket a kérdéseket teszik fel az íráskor olyan szereplők szemszögén keresztül, akiknek szembesülniük kellett szerelmük elvesztésével, de személyes élményeket is felidéznek a szövegek például arról, milyen életjelet adott magáról Karinthy felesége halála első évfordulójának éjszakáján az írónak.

A történetekhez kötődő, néhol szépirodalmi igényű szerzői gondolatfűzések remekül kirajzolják annak a lélektani háttérét is, miként segíthet az elvesztés feldolgozásában a művészet, az írás vagy a festés: „Ha más nem, írásban ott maradni nála, az írás révén beletemetkezni a halálába. Megtartani, az írásban, az írás varázslata révén azt, akit szerettek, munkálkodni, vetni és aratni, betűkkel szántani fel a lapot nappal és éjszaka, nyomot hagyni róla, nem engedni, hogy nyomtalanul eltűnjön a szemem elől, majd az én eltűnésem után az emberek szeme elől. Neki nincs »műve«; az én művemnek kell tehát életben tartania őt.” Quignard egyik kisregényében a férjnek a felesége halálára komponált zeneműve képes arra újra és újra, hogy visszaszólítsa és felélessze a nőt a halálból.

Cseke angol, francia, olasz és latin nyelvű elbeszélés-, dráma- és regényrészleteket fordít le vagy fordít újra, a korábbi fordításokhoz viszonyítva feltárja azokat a nüansznyi jelentéskülönbségeket, -eltolódásokat, amelyek torzítják vagy egészen megváltoztathatják értelmüket, mint például Thisbe és Pyramus történetében, ahol az eredeti szöveggel ellentétben – amelyben az ige „-re” előtagja a már megtörtént cselekvés, azaz a meghalás megismétlődésére utal – Devecseri Gábor és Csokonai fordí-

tása szerint Pyramus nem a halálból tért vissza szerelme suttogására, hanem ekkor még életben volt. A szerző itt – és még sok más elbeszélés kapcsán – sorra veszi és összehasonlítóképpen elénk tárja azokat az irodalmi műveket is (*Rómeó és Júlia*, *Szentivánéji álmom*, *Isteni színjáték*, la Fontaine *Les filles de minée* című meséje), amelyekben később megjelenik vagy át-, illetve továbbíródik ugyanez a történet.

A szövegek közt számos klasszikus mese is helyet kapott, és Cseke többször maga is a rájuk jellemző „hol volt, hol nem volt” fordulattal vezet be hozzájuk fűződő gondolatait – ezáltal tehát nem szabadulni igyekeznek a leginkább fiktiivnek és hiteltelennek minősíthető, gyermekded műfaji kategóriától, hanem még rá is játszik arra. Fokozatosan vezet át ezeket az írásokat a *Szentírás* szövegébe, rámutatva arra, hogy a mesék egyik legfontosabb előképe az evangéliumok csodás eseményei, amelyek között különös hangsúlyt kap Lázár visszahívása az életbe, illetve maga Jézus feltámadása és az ő megjelenése a tanítványoknak, Mária Magdolnának. Ugyanakkor számba veszi az evangéliumoknak azokat a logikai ellentmondásait is, amelyek többféle értelmezésre kínálnak lehetőséget, vagy a mai kutatások szerint félreérthető: ha valóban többeknek megjelent Jézus, miért nem ugyanolyannak látták, kinél jelent meg igazából elsőként, saját erejéből támadt-e fel, vagy Isten akaratából? Azonban miután felkínálja és egymás mellé állítja a lehetséges „igazságokat”, a feltett kérdés megválaszolását minden esetben az olvasóra bízta: kell-e utólag, a

tudomány mai eszközeivel közös nevezőre hozni ezeket az ellentmondásokat?

A kötet felépítése rendhagyó abból a szempontból, hogy ezeket a szövegeket, amelyek az egész keresztény hitrendszer alapját képezik, csak a könyv utolsó harmadában tárgyalja, és a lineáris gondolkod(tat)ással szembeemegy: jóval későbbi, modern kori szövegek felől kérdez rá az európai irodalom és gondolkodás évezredek óta fennálló hagyományaira, gyökereinek létjogosultságára, beleértve azt is, vajon mennyire időtállóak az ezekben foglalt gondolatok, és reflektál arra is, vallási meggyőződésünk képes lehet-e felülkerekedni a másik halálának pillanatában szeretetünkön. Vigasztalhatatlanságunkban, a halál elleni tébolyult tagadásunkban felülírják-e felszakadó érzéseink, emberi ösztöneink azokat a megingathatatlanok látszó dogmákat, amelyeket szentül magunkénak vallunk – hogy a halál csak a test megsemmisülését jelenti, vagy hogy a legjobb Isten döntésére bízni az ilyesmit? Remekül világít rá erre a bizonyos fokú összeférhetetlenségre a *Dekameron* példáján keresztül, aminek kezdetén Boccaccio a keresztény vallásos beszédmód kifigurázásával, a teológiai diskurzus lemondásával és a vulgaritással nem ezen értékrend hitelenségét vonja kétségbe, hanem elfojtani képtelen kétségbeesésünket és tehetetlenségünket érzékelteti, és a szavak alkalmatlanságára, érvénytelenségére hívja fel a figyelmet. A *Nem halhatsz meg* összegyűjtött írásai olyan témát boncolgatnak, aminek hatása alól senki sem vonhatja ki magát, és kiválóan láttatja azon kérdések összetettségét, amelyek nemcsak az irodalom, de az élet alapját is képezik.

WÉBER ANIKÓ

Csikós Attila: Vidámpark

Kortárs, 2018

Körhinta és óriáskerék. Mindkettő jellegzetes, elengedhetetlen eleme a Vidámparknak. Csikós Attila 2018-ban megjelent novelláskötetének pedig nem csupán a címe és a címadó elbeszélése idézi meg a Vidámparkot, hanem műveinek szerkezete, stílusa is. A történetek zárómondatai szinte mindig visszautalnak az elbeszélések első szavaira, a befejezések visszafordulnak a kezdő bekezdésekhez, épp úgy, ahogy az óriáskerék tesz egy kört velünk: elindulunk a földről, felérünk az égig, megnézzük a ki-

látást, de mielőtt elhinnénk, hogy megérinthetjük a felhőket, már vissza is jutunk a kiindulóponthoz. Egy-egy színes, költői kép, gondolat is többször felbukkan a szövegeken belül, rengeteg az ismétlés, mintha egy ringlispílen ülnénk, ami forog körbe-körbe, így mindig ugyanazokat a tájakat és arcokat látjuk viszont. A novellák telis-tele vannak zsúfolva hasonlatokkal, metaforákkal, képekkel – olyan színesek, mint a kígyózó sorok a hinták előtt. Az elbeszélésekben találkozunk léggömbárussal, kifestett,

WÉBER ANIKÓ (1988) Tatabánya

elmaszkolt emberekkel, gyerekkorokról nosztalgizáló felnőttekkel, mégis tévedés lenne azt hinni, hogy ezek vidám történetek.

A szerzőnek 2015-ben jelent meg *A napon süt-kérező hal* című regénye, és a *Vidámpark* szövegei témájukban, hangulatukban, stílusukban, szerkezetükben is emlékeztetnek a korábbi prózájára. Míg abban a rendszerváltás alatt felnövő generáció (el)kallódásáról írt, a novelláskötetében az új évezred elején a rendszer- és eszmeváltásokba belefáradt, belerokkant emberekről, saját mániáikba süppedt sorsokról mesél. Feltűnnek ugyanazok a helyszínek: kocsmák, kávézók, és mindkét könyvet áthatja a múlt iránti nosztalgia. Az időszerkezet is hasonló, ahogy a regényben, úgy az elbeszélésekben is ide-oda ugrálunk jelenből múltba, múltból jelenbe, és a történetek visszavisszakanyarodnak a kezdetükhöz. A prózák stílusa is hasonló. Csikós Attila író, dramaturg, valamint fotózik is, és a szövegeiben is nagyon erős, filmszerű jeleneteket látunk. Szereplői nem bocsátkoznak hosszú monológokba, filozofálásokba, ehelyett mozdulataikból, testtartásukból, tetteikből, hallgatásukból olvashatjuk ki érzéseiket, viszonyait, tragédiájukat. A szerző pontosan, giccsmentesen, hihetetlen érzékkel sűríti bele egy-egy jelenetbe vagy kimerevített képbe mondani- valóját a világról, a szegénységről, a magányról vagy épp a kiábrándultságról. Ezeket olykor tovább erősítik az izgalmas képzettársítások, költői hasonlatok, élénk, színes leírások és a kulcsmondatok folyamatos ismétlése.

A *Mosogató* című elbeszélésben csak egy lányt látunk, aki „[f]ogta a tányérokat. Azokkal kezdett. Laposak, kerekék. Mint az élet, kis aranysegéllyel. Vidékről jött a lány, és színésznő akart lenni. Orwell is mosogatót, és írni akart. Megírta, ahogy mosogatót. De ő színésznő akart lenni. És átélésből nem lehet belenyúlni a zsíros habba, a maradékba, a forró vízbe. A mosogatónak az aljára kell mennie. Nem lehet átélni a pörköltzsaftot, sem a porcelánon elkenet áfonyát a maradék camembert körül.” Ez a kezdő kép, és míg kint az utcán zajlik az élet, a mosogató csak mossa le „a német turisták maradék kaviárját”, „a francia nyugdíjasok bakonyi bordájából megmaradt tejfölös koszosokat”. Mire végez, véget ér a nap, befejeződnek az esti előadások, ő pedig úgy száll fel a pincéből a magasba, hogy lemaradt a történeésekről, az élvezetekről, az eseményekről, de háta mögött mégis „minden ragyog, mint azok a la-

pos, kerek tányérok a pulton, mint az élet, kis aranysegéllyel a porcelán peremén”.

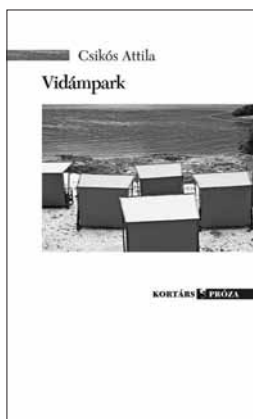
Az *1-es öltöző* című novellában egy színészt ismerünk meg, aki éppen készül az előadásra. „Elkezdte festeni magát. Az árkokat a szeme alatt, a ráncokat és a bőr gyűrődéseit.” Majd, miután megtudtuk róla néhány kulisszatitkot, láttuk hancúrozni fiatal kollégájával az öltözőjében, kiállt a pódiumra, és lenézett a közönségre. És... „úgy találta, hogy ameddig ellát, a zsöllye első tíz sorában kifestett, elmaszkolt emberek ülnek, torz maskarák, akik jóval az előadás előtt csak felskiccelik egy tussal önmagukra az érdeklődés, a vigyor, a düh, a káröröm, a vágy, a halál, az öröm, a józan műélvező bölcs mosolyának kiismerhetetlen, fekete és letörölhető vonalait.”

A *Hidegtű* című novellában az elbeszélő szintén többször megismétli egy-egy kulcsmondatát és hasonlatát, amelyek a szöveg elején, közepén és végén is felbukkannak, de mindig más előzmény után. Nekem erről a filmes Kulesov-kísérlet ugrik be. Kulesov egy színész arcáról készített állókép mögé három különböző másik képet vágott: egy tányér levest, egy koporsóban fekvő halottat, valamint egy pihenő nőt, és a nézők úgy érzékelték, hogy a színész arckifejezése megváltozott attól függően, hogy melyik képet vágta mögé. Ahogy a filmbeli kép üzenete is változhat az alapján, hogy mit illesztünk mögé, így

Csikós novelláiban is megváltozik ugyanannak a szó szerint megismételt kulcsmondatnak, hasonlatnak a jelentése attól függően, hogy milyen szövegekörnyezetbe, hova helyezi az író.

A kötet elbeszéléseit nemcsak ez a különös szerkesztési technika és az egységes stílus köti össze, hanem a visszatérő helyszínek is. A szövegekben újra és újra megelevenednek Budapest ismert terei, szórakozóhelyei, mindig felbukkan egy-egy kocsmá vagy épp a hegy, ahova barátok, testvérek és házaspárok is kirándulnak, hogy keressék a békét, önmagukat, vagy épp felidézzék a múltjukat. A leírások szépek, kifejezőek, néha azonban már túlírttá, erőltetetté válnak. A szereplők gyakran színészek, fotósok vagy az életből kiábrándult, magányos alakok, esetleg névtelen, arctalan lakói a pesti bérházaknak.

Érdekes, szintén visszatérő gondolat, hogy lehetetlen teljes valójában megmutatni a nyomort és a tragédiát, mert amikor a művész megpróbálja megragadni és megörökíteni, óvatlanul is műalkotássá teszi, amit távolról szemlélünk, mint a

múzeumban a képeket. A *Tükörreflexben* jelenik meg legerősebben ez a mondanivaló, ahol a fotós a legnyomorúságosabbak, legszegényebbek otthonába látogat. „Az élet sűrűjében járt az imént. Ez volt a kellős közepe. Unta. Mintha csak egy galériában járt volna, képek, festékszag és megint csak képek mindenütt. Az alkotás közepe. Az ember hozzászokik a művészethez.” A fotós később találkozik egy szerencsétlen és kilátástalan sorsú lánnyal is, és felhívja magához, hogy lefotózza. „Fordulj, ezt mondta inkább, hűvös szakértelemmel. Most a tarkóját fotózta. Ahová kivégzésekkor a golyót lövik. Ahonnan a pacsuli párolgott szerte-szét. Ahonnan a lány copfja elindult, vastag, barna kötél... ahol az álmai mögött egy ember lakik, aki-

nek valószínűleg van neve is. Eltette a vakut, és filmet cserélt. A nyomor ellenben ismeretlen. Titokzatos és izgató. Meg akarta örökíteni. Fixírben áztatni, nagyítani, addig, amíg még valamennyire felismerhetőek ugyan a formák, de az arc valódi, emberi vonásai már kioldva, a maguk szétesettségükben tűnnek elő.”

A novellák, épp mint a bennük szereplő fotósok, próbálják hibátlan kompozícióban megörökíteni a városi és vidéki lakosok nyomorát, kiúttalan helyzetüket, különös találkozásait és szomorú elválásait. A siker pedig nem marad el: ezek az elbeszélések nemcsak ügyes próbálkozások, de valóban megragadják a különböző generációk magányát, útkeresését, tragédiáit.

STURM LÁSZLÓ

Csillag Lajos: Túlsó part

FISZ, 2018

„És most írt egy *Jézus ízesítésű* verset.” Csokrot lehetne kötni a regény hasonlóan meglepő mondataiból. És nemcsak a mondatok hatásosak, hanem pergők a párbeszéd, a jelenetelés. Összefogott, mégis szétágazó a motívumháló. És a fentihez hasonló mondatok legalább felerészt azért jók, mivel megfelelő előkészítést tetőznek be. Itt például az ízesítés ilyen fölvezetést kap: „utálja a dinnyét. De a dinnye ízesítésű dolgokat imádja. Nem eszi meg az epret sem, de az epres rágót meg az epres joghurtot igen.” Jézus többször is előjön (persze). A közvetlen előzmények között így (a szerzőt dicséri, hogy talán ez a legdurvább rész: vagyis nem viszi különben túlzásba a trágár kiszólásokat): „Egyébként Jézusról írtam verset idefelé jövet – válaszolja. [...] Ez eléggé hülyén hangzik – jegyzem meg. – Szerintem hagyni kéne Jézust a picsába. – Hagyom, persze, csak úgy éreztem, hogy nekem is kell egy. Tudod, ez olyan, mint amikor Fifiék meglátnak valamit az Avon-katalógusban.”

A fiatal felföldi író első kötete igen biztató. Vagy inkább érett mű. Mert kérdés, hogy ezt miként lehet folytatni. Persze a szakmai tudás és az életanyag könnyen elhozhatja a méltó folytatást, de az életézésről körülbelül mindent elmondott a szerző. Nihilizmus röviden az életézés neve, de ez így már régmódián hangzik. Pedig erről van szó, de ez a jelenkori, lazán Közép-Európához, ott is az ifjúsághoz

kötött változat. Csehszlovákiai születésről beszél az elbeszélő, ottani egykori forradalomról, de a cselekmény szinte bárhol játszódhatna az európai kultúrkörben, ahogy egyes becenevek is jelzik (például: Greg). Egy gimnáziumi osztály néhány tagja áll a középpontban, egy sörözéssel ellőgott délelőtt, egy korábbi kirándulás felidézése, a (funkciójukat veszített) családok és a környezet szeletei.

A szereplők elbeszélését halljuk, az ő szempontjukból látjuk a dolgokat. Felváltva kap hangot a két osztálytárs: Imola és a többek között a kezdő és záró részt is elbeszélő fiú. Élénk a szellemük, jó a humoruk, meglepően műveltek (főleg annak fényében, hogy állítólag nem szeretnek olvasni), de teljes a távlatlanság.

Visszatérő meglátás a szinte mindent és mindenkit érintő halottság: „Arra ébredtem, hogy mindenki halott körülöttem. Reggel, amikor lementem a konyhába, és megláttam anyám arcát, majdnem felsikítottam. Olyan volt, mintha viaszba mártották volna. Aztán ugyanezt láttam a buszon is: élettelen viaszbabukat sorokba rendezve.” (Azért felbukkan két-három ember, aki valamiért élőnek tűnik.) Imola állandó érdeklődése a hajléktalanok iránt talán annak szól, hogy a gyökértelességet és a vegetálást érzi a kendőzetlen valóságnak. Minden mindegy, minden és mindenki fölösleges melléktermék. Az „amigdala”, vagyis az érzelmeket irá-

nyító agyi rész elcsökevényesedik, legalábbis így gyanítja Imola.

A munka sem kiút, sőt inkább végleges bele-szövődés a monoton ismétlődésbe. Ez három szereplő kapcsán is megfogalmazódik. Imolánál: „Az egyik bioszórán a tanár megkérdezte Imolát, mit szól ahhoz, hogy miután leérettségizett, azon túl mindennap ugyanazt a dolgot kell majd csinálnia. Mármint melóznia, pénzt keresnie, napi nyolc órában.” A végén talán tömeggyilkossá váló Gregnél: „Apám is azt végezte, nekem meg... tényleg fogalmam sincs, hová mehetnék. – Nem is érdekel? – Nem tudom – válaszolja zavartan. – Szerintem tök mindegy.” A fiú elbeszélő apja forradalmár volt, majd vállalkozóvá lett: „Feleslegessé vált. Én pedig nem tudok mit kezdeni a feleslegessé vált forradalmárokkal, ahogyan – gondolom – senki sem ezen a bolygón. Ezt apámnak is tudnia kellett előre. [...] Elképzelem, ahogy néhány év múlva én is ezt csinálom majd. Nemsokára felesleges leszek én is, ráadásul úgy, hogy előtte nem voltam forradalmár. Az én sorsom még apáménál is rosszabb.” Azért lenne igény legalább valami forradalompótléokra. Imola él is vele: „Jólesik azt mondani az embereknek, hogy kapják be. Ennyit a lázadásról.”

A kötet humoráról további fogalmat ad a következő, ugyancsak a pályaválasztást tárgyaló beszélgetés anya és lánya között: „De azért jó lenne, ha elmondánád, miért lógtál el a suliból. – Nem volt rá semmi okom – felelem. – Csak éppen a punk korszakomat élem. – Akkor jó, megnyugodtam. Már azt hittem, ügyvéd lesz belőled, vagy orvos. – Á, nem – csóválom meg a fejem, miközben az öngyújtóval játszom. – Azt hiszem, túlságosan telített az a szakma. – Akkor biztosan más tervei vannak – mondja, és elnyomja a csikket a csészében, majd ugyanazzal a mozdulattal újabb szálát vesz ki a dobozból. – Arra gondoltam, hogy kezdetnek szemeteskukákat borogtatnék, felgújthatnék néhány autót, összeverhetnék pár hajléktalant, vagy felrobbanthatnék egy postát – feleltem. – Nem hangzik rosszul – mondja anyám. – De azt hiszem, ez a szakma is túlságosan telítve van. – Aha – bólogatok. – Viszont ebben biztosan jó lennének. – Elhiszem – bólogat ő is. – Én is piszok jó lennének benne. Azért irtó büszke vagyok, hogy már most tudod, mit szeretnél csinálni.”

Az alkotásnak mintha lenne még némi patinája. Az emlegetett költők és írók részben ki is rajzol-

ják a modern kiábrándulás útját. A középkorét Villon, a romantikáét Byron és Hölderlin (a „Csak jel vagyunk, mögötte semmi” kezdetű versével), majd Sartre jön a még az apák nemzedékét talán megérintő egzisztencializmussal. *A Mester és Margarita* mint kedvenc említettik, de inkább azzal a várakozással, hogy legalább az ördög jöjjön el („milyen jó volna, nem? Ha egyszer csak itt is megjelenne az ördög, és mehetnénk boszorkánynak a bűdös francba”). A Vöröspulóver ragadványnevű lány verseket ír, és ez ad neki némi többletet: „mindig is több lesz nálam: neki velem ellentétben van mit mondania, így esélye is arra, hogy valami jelentőset alkosson az életben. De végül majd mindketten ugyanúgy eltűnünk a rohadt nagy jelentéktelenségünkkel, csak éppen Vöröspulóver még előtte *megpróbálja*.”

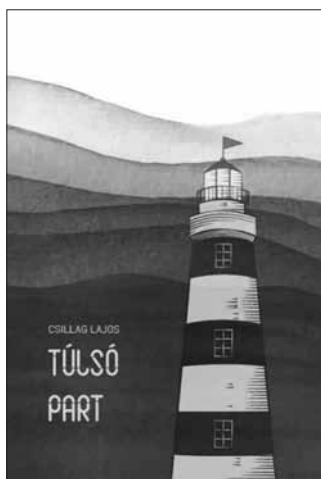
Valakinek nem érdemes megpróbálni. Valószínűleg Imola, aki eszerint szintén próbálkozott a költészettel, képzelet el, mit gondolhat róla az anyja: „Aztán felhagy a versírással, mert rájön, ahhoz, hogy jók legyenek a versei, bele kellene halnia. Ő viszont képtelen belehalni, mert eleve nem érzi azt, hogy egyáltalán élne.” Imola a költészetről áttér a

regényre („mert rájön arra is, hogy az írók műveik által próbálnak meg újjászületni”), az utolsó fejezet elvileg Imola regényének a részlete.

Kulcsszerepet kap az egykori vízparti osztálykirándulás. Éjszaka többen át akarnak úszni a tülparti világítótoronyba. Nem úsznak át. Vagy átúsznak végül? Nem egyértelmű ez sem. Az utóbbi esetben viszont zárva találják, és jelentéktelenné válik ez a homályos esély is. A két part mint két fenyegető fogsor akarja elnyelni a

vízben lévőket. De valami mégis történt: „Megfordultam, és elkezdtem vissza, a világítótorony árnyéka felé úszni. Talán mégiscsak megszűntem létezni egy kis időre ebben az univerzumban.” Esélyt jelenthet a túlsó part, de ha nem a túlsó part, akkor maga az a felismerés, hogy át lehetne jutni oda. Hogy egyáltalán lehetséges a cél, a választás.

Milyen vége lehet ilyen sajtóan jelenidejű könyvnek? Éppolyan bizonytalan, mint amilyen bizonytalanok az egyes események (például a tülpartra jutás megtörténte) meg az, hogy a gondosan kidolgozott motívumháló mutat-e valamire vagy csak önmaga ürességére. Szükségszerűen oldódnak el a valóság körvonalai a reálist, a képzeletet, az irodalmat és a mindenfelől áradó képek sugallatait egybekeverő emberben, leginkább az eleve

ebbe belenőtt fiatalokban. Például az egyes szereplők „szuperképességei” ilyen divatos filmekre, könyvekre egyaránt hajazó, de valójában is értelmezhető – végül szintén sehová sem vezető – tulajdonságok.

A regényben íródo regényben lemészárolja az egyik osztálytárs (Imola vagy Greg?) az osztályt. De lehet, hogy a valóságban is megtörténik aztán? A túlélő pedig megőrül. Lehet a vég: gyilkos téboly és magába roskadó őrület és irodalom.

Az ölés és az ölelés tűnik a két járható útnak. Sikerül nem szokványos összekötésük: „A városból kifelé menet meglátok egy kivilágított reklámtáblát [...] Az áll rajta, »Öljetek meg!«, és egy öltönyös fickó kétségbeesett arccal bámul vissza róla a szemlélőre. [...] Mire újra felnézek, épp a tábla mellett ha-

ladunk el. A fickó ábrázata közelebről már nem is olyan kétségbeesett, és mintha a felirat is más lenne. »Öljetek meg!«, hát persze.” Rejtettebben is összekapcsolódik a kettő. Greg, aki végül – talán – gyilkol, a kiránduláson még a másik utat járja: „akárki jött szembe vele, azt átölelte”. Mivel az ölelés nem adatik meg (amigdala-hiány?), marad az ölés.

Hány korban végződtek már így a regények! Nálunk legutóbb Csengey Dénes *Találkozások az anygallal*-ja és Konrád György *A látogatója* között. Számot vet ezzel önmagában a *Tűlsó part* ügyeletes elbeszélője is. De mit csináljon:

„– Ez egy baromi sablonos helyzet – mondom ki hangosan. Mindig az lesz, valahányszor csak újra és újra megisméltődik az egész.”

UGHY MIKLÓS, *Gergelytánc (Boldog szomorú rajz)*, 2007; LOVAS (Mindjárt megpukkadok), 2006

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az Írók Boltjában, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható.

Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

Credo

„Minden
Kárpáti Tamás
által festett kép
egy újabb
különös,
megmagyaráz-
hatatlan,
sejtelmes csoda.”

Wehner Tibor

Kárpáti Tamás

festőművész kiállítása

Vigadó Galéria, V. emelet
Pesti Vigadó, az MMA székháza
1051 Budapest, Vigadó tér 2.
A kiállítás 2019. május 3-tól
július 19-ig látogatható.

VIGADÓ

MMA
MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA